This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at http://books.google.com/

Over dit boek

Dit is een digitale kopie van een boek dat al generaties lang op bibliotheekplanken heeft gestaan, maar nu zorgvuldig is gescand door Google. Dat doen we omdat we alle boeken ter wereld online beschikbaar willen maken.

Dit boek is zo oud dat het auteursrecht erop is verlopen, zodat het boek nu deel uitmaakt van het publieke domein. Een boek dat tot het publieke domein behoort, is een boek dat nooit onder het auteursrecht is gevallen, of waarvan de wettelijke auteursrechttermijn is verlopen. Het kan per land verschillen of een boek tot het publieke domein behoort. Boeken in het publieke domein zijn een stem uit het verleden. Ze vormen een bron van geschiedenis, cultuur en kennis die anders moeilijk te verkrijgen zou zijn.

Aantekeningen, opmerkingen en andere kanttekeningen die in het origineel stonden, worden weergegeven in dit bestand, als herinnering aan de lange reis die het boek heeft gemaakt van uitgever naar bibliotheek, en uiteindelijk naar u.

Richtlijnen voor gebruik

Google werkt samen met bibliotheken om materiaal uit het publieke domein te digitaliseren, zodat het voor iedereen beschikbaar wordt. Boeken uit het publieke domein behoren toe aan het publiek; wij bewaren ze alleen. Dit is echter een kostbaar proces. Om deze dienst te kunnen blijven leveren, hebben we maatregelen genomen om misbruik door commerciële partijen te voorkomen, zoals het plaatsen van technische beperkingen op automatisch zoeken.

Verder vragen we u het volgende:

+ *Gebruik de bestanden alleen voor niet-commerciële doeleinden* We hebben Zoeken naar boeken met Google ontworpen voor gebruik door individuen. We vragen u deze bestanden alleen te gebruiken voor persoonlijke en niet-commerciële doeleinden.
+ *Voer geen geautomatiseerde zoekopdrachten uit* Stuur geen geautomatiseerde zoekopdrachten naar het systeem van Google. Als u onderzoek doet naar computervertalingen, optische tekenherkenning of andere wetenschapsgebieden waarbij u toegang nodig heeft tot grote hoeveelheden tekst, kunt u contact met ons opnemen. We raden u aan hiervoor materiaal uit het publieke domein te gebruiken, en kunnen u misschien hiermee van dienst zijn.
+ *Laat de eigendomsverklaring staan* Het "watermerk" van Google dat u onder aan elk bestand ziet, dient om mensen informatie over het project te geven, en ze te helpen extra materiaal te vinden met Zoeken naar boeken met Google. Verwijder dit watermerk niet.
+ *Houd u aan de wet* Wat u ook doet, houd er rekening mee dat u er zelf verantwoordelijk voor bent dat alles wat u doet legaal is. U kunt er niet van uitgaan dat wanneer een werk beschikbaar lijkt te zijn voor het publieke domein in de Verenigde Staten, het ook publiek domein is voor gebruikers in andere landen. Of er nog auteursrecht op een boek rust, verschilt per land. We kunnen u niet vertellen wat u in uw geval met een bepaald boek mag doen. Neem niet zomaar aan dat u een boek overal ter wereld op allerlei manieren kunt gebruiken, wanneer het eenmaal in Zoeken naar boeken met Google staat. De wettelijke aansprakelijkheid voor auteursrechten is behoorlijk streng.

Informatie over Zoeken naar boeken met Google

Het doel van Google is om alle informatie wereldwijd toegankelijk en bruikbaar te maken. Zoeken naar boeken met Google helpt lezers boeken uit allerlei landen te ontdekken, en helpt auteurs en uitgevers om een nieuw leespubliek te bereiken. U kunt de volledige tekst van dit boek doorzoeken op het web via `http://books.google.com`

Otto Bremer
25.7.08.

·FROM·THE·LIBRARY·OF·
·OTTO·BREMER·

SIGILLVM·UNIVERSITATIS·CALIFORNIENSIS
FIAT LVX
MDCCCLXVIII

EX LIBRIS

Leuvensche Bijdragen

Leuvensche Bijdragen

OP HET GEBIED VAN DE

GERMAANSCHE PHILOLOGIE

EN IN 'T BIJZONDER VAN DE

NEDERLANDSCHE DIALECTKUNDE

ONDER HET BESTUUR VAN PH. COLINET, EN MET DE MEDEWERKING VAN
W. BANG, L. GOEMANS, C. LECOUTERE, L. SCHARPÉ,
ENZ.

IV[de] JAARGANG. — 1ste AFLEVERING.

INHOUD.

1900.
ANTWERPEN, DE NEDERLANDSCHE BOEKHANDEL.
LEIPZIG, OTTO HARRASSOWITZ.

Gedrukt bij Joseph VAN IN & Cie, te Lier

PF4
L4
v. 4

Van DE DENE tot VONDEL.

Het beslaat bitter weinig plaats, de bundels met eigenlijke fabelen in verzen op te sommen, welke onze Letterkunde opgeleverd heeft in den loop der zestiende eeuw :

— In de eerste helft dier eeuw, geen enkelen.

— In de tweede helft, twee :

dien van EDEWAERD DE DENE en MARC GHEERAERTS, te Brugge verschenen in 1567, *de Warachtighe Fabulen der Dieren*;

en een, van een onbekenden vertaler, *de Hondert Fabulen van Aesopus, in Neder-duytschen rijm vertaelt naert Latijn van Gabriel Faërnus*, te Leiden gedrukt in 1598.

In het onlangs verschenen belangrijke werk van Dr A. G. C. DE VRIES, over de Nederlandsche Emblemata, wordt dit laatste fabelboekje nauwkeurig beschreven, en worden eenige bijzonderheden erover medegedeeld. Dr DE VRIES gist dat COORNHERT misschien de vertaler is geweest (1). — Wat de *Warachtighe Fabulen* aangaat, een

(1) DE NEDERLANDSCHE EMBLEMATA. Geschiedenis en Bibliographie tot de 18e eeuw, door Dr A. G. C. DE VRIES. Amsterdam, ten Brink en de Vries, 1899. — Zie vooral bl. 687 en vlg. waar de voorrede « Aenden Goetwilligen Leser » in haar geheel wordt medegedeeld. Daar de uitgever, in de opdracht aan JAN VAN HOUT, secretaris van Leiden, verklaart dat de schrijver onbekend is, « mids dat die selve die [hem] dit boek gegunt, ende de beelden daertoe dienende geleent hebben, niet en weeten wie de vader daer van

M332595

onderzoek naar hun ontstaan en hunne verhouding tot VONDELS *Vorsteliicke Warande* heeft tot de uitkomsten geleid, welke de stof moeten leveren voor dit opstel.

Men zal ons echter moeten veroorloven wat hooger op te klimmen, wel niet tot de tijden van *Esopus* of tot die van den *Esopet*, God beware ons! maar toch in elk geval tot de eerste jaren der zestiende eeuw, toen bij Dirk Martens, te Antwerpen, in 1512 een schoolwerkje van de pers kwam, in 4°, met den titel : « *Pluscule Esopi phrygis et Auiani Fabulae* » (1). Behalve de liminaria, bevat het enkel 25 fabelen van AESOPUS en 9 van AVIANUS, in proza bewerkt door BARLANDUS, en 3 fabelen uit CAMPANUS en uit VOLATERRANUS. Nog in 1515 werd dit bundeltje te Augsburg ongewijzigd herdrukt, doch reeds twee jaar vroeger, in 1513, waren te Straatsburg, bij Knoblouch, en te Leuven, bij Martens die pas met zijn drukkerij uit Antwerpen hierheen verhuisd was, nieuwe, sterk vermeerderde uitgaven verschenen. Het voorwerk der Leuvensche uitgaaf bestond hoofdzakelijk uit een endecasyllabon ad lectores van PETRUS EGIDIUS, een inleidenden brief van DORPIUS en een aanbevelingsbrief van GUILIELMUS HERMANNUS van Gouda. Voor het weg-

---

is : aleen bevindende dat het over dertig jaeren aen hun Grootvaeder van eenen sijnen vriend, te Colen doen ter tijt wonende, overgesonden is geweest », en daar het *Aen den Leser* gedateerd is « Desen lesten Martij 1668 », stelt Dr DE VRIES de vraag (bl. 68, nota) : — D. V. COORNHERT was toen in ballingschap. Is hij misschien de vertaler? De puristische voorrede is geheel in zijn geest. — De beschrijving van het zeldzame bundeltje is te vinden op bl. XVII-XVIII der Bibliographie.

(1) Zie den volledigen titel en de beschrijving in de Tweede Reeks van *Bibliotheca Belgica*, bibliographie générale des Pays-Bas par FERD. VAN DER HAEGHEN, R. VAN DEN BERGHE et TH. J. I. ARNOLD.

laten van enkele fabelen uit den Antwerpschen druk was ruimschoots vergoeding gebracht door de opname van een aantal nieuwe, aan verscheidene schrijvers, onder andere aan ERASMUS, ontleend; het Antwerpsche fabelboekje bevatte er maar 37; het Leuvensche telde er 138.

In de talrijke uitgaven die nu jaar om jaar ten allen kante volgen, blijft het voorwerk dezer Leuvensche uitgave grootendeels behouden. We vernemen er hoe men te dien tijde over de fabelen oordeelde. « Opleiders der schrandere Vlaamsche jeugd », zoo schreef DORPIUS, « ik draag U dit werkje op, als een middel voor uwe scholierkens om hunne taal te oefenen en te beschaven, vooraleer zij zich hier te Leuven, in ons oud College de Lelie, dezen hoofdzetel der schoone Letteren, op de studie der Wijsbegeerte komen toeleggen. » En PETRUS EGIDIUS had bezwaarlijk hooger kunnen draven in zijn prijzend endecasyllabon : « Wie gij ook zijt », riep hij den lezer toe, « die de vermakelijke Fabelen van Aesopus wilt leeren kennen, koopt voor klein geld dit nieuwe, keurige, mooie en geleerde boekje. Netter, liefelijker noch lustiger is er geen, zoo om de zuiverheid van 't Latijn als om de wijze hoe de beesten er spreken. En daarenboven bevat het voor alleman een schat van wijze levensregeltjes » — « Doch waartoe langer aangedrongen », bemerkt hij aan 't slot :

Horarum est simul omnium libellus.

De verdere uitgaven, in den loop der zestiende eeuw, en lang daarna, zijn wezenlijk niet te tellen. De *Bibliotheca Erasmiana,* uitgegeven door den bekenden Bibliothecaris der Gentsche Hoogeschool, den h. FERD VAN DER HAEGHEN, stipt, naast twee Leuvensche drukken van 1517 en 1520, er een half dozijn Antwerpsche aan (1529, 1530, 1534, 1542, 1546, 1560), een vijftiental Fransche (1527, 1534, Parijs; 1535, Lyon; 1537, 1544, 1545, 1546, Parijs;

1548, 1554 [2 drukken], Lyon; 1561, 1564, Parijs; 1571, 1579, Lyon), een uitgave te Deventer (1517), eene te Londen (1535), eene te Solingen (1530), twee te Venetien (1534 en 1563), eene te Praag (1585), veertien te Straatsburg in de jaren 1515 tot 1512, eene te Keulen (1522), verscheidene te Leipzig (1517, 1532, 1535, 1536, 1543, 1557), eene te Tubingen (1538), drie te Nuremberg (1531, 1540, 1568), drie te Augsburg (1545, 1555, 1557), twee te Magdeburg (1581, 1588) en twee te Mainz (1530, 1550). En die opsomming is lang niet volledig, want ook na het jaar 1600 werd de verzameling nog menigmaal herdrukt, terwijl in bovenstaande opsomming geen rekening gehouden werd van enkele uitgaven zonder jaartal (1).

In de opvolgenlijke uitgaven worden de fabelen gaandeweg al talrijker en talrijker. De mededingende vakgenoot was dadelijk gereed om zijn eigen nieuwen druk te verrijken of te wijzigen naar 't voorbeeld van de laatst verschenen uitgave. De Antwerpsche allereerste druk van

---

(1) Zie de nauwkeurige beschrijving van 48 verschillende drukken in *Bibliotheca Belgica*. En er zijn er veel meer geweest. Hervieux (Les Fabulistes latins... Avianus et ses anciens imitateurs, Paris. Bl. 11 en vlgg.) haalt 22 uitgaven aan, waar A*n*ianus staat in plaats van A*v*ianus; 14 dier uitgaven worden door *Bibl. Belg.* niet vermeld. De *Bibliotheca Erasmiana, 2e Série; Auteurs publiés, traduits ou annotés par Erasme; liste sommaire et provisoire;* (Gent, 1893) van den h. Van der Haeghen somt echter tot 76 verschillende uitgaven op, met een jaartal, en nog verscheidene andere zonder jaartal, en 't lijdt geen twijfel dat het getal nog aanzienlijker is geweest. Is het niet waarlijk opvallend toch dat juist de éénige uitgave door A. C. M. Robert met haren volledigen titel aangehaald (Fables inédites du XIIe, XIIIe et XIVe siècles et Fables de La Fontaine, — Paris, 1825, bl. CLXXXIX, nota), — eene Parijzer uitgave van 1535 met 445 fabelen, — noch in *Biblioth. Belg.*, noch bij *Hervieux*, noch in de *Biblioth. Erasmiana* te vinden is?

1512 telde, zooals wij gezien hebben, enkel maar 37 stukjes; de Leuvensche van 1513 behelsde er reeds 138; die van 1527 reeds 143; die van 1520 eindelijk 236. Doch men vindt er 272 in den Straatsburgschen van 1520, en 374 in den Straatsburgschen van 1521; 393 (waaronder 18 verhaaltjes uit de *Facetiae* van Poggius!) in den Antwerpschen van 1529, 448 in den Parijzer druk van 1534, en — dit spant de kroon — : **548** in den Parijzer druk van 1544. Doch de Parijzer druk van 't jaar daarop had er weer maar 448 meer.

't Zal wel overbodig zijn, na deze opsomming, uit te weiden over de rol der Latijnsche prozafabelen in onderwijs en opvoeding bij de Humanisten. Doch ook in het genre der fabelen vonden de menschen toenmaals een smaak, die ons thans bevreemdt; dat blijkt uit de talrijke vertalingen zoo in 't Fransch, als in 't Engelsch en in 't Nederlandsch welke van Stainhöwel's *Aesopus* vervaardigd werden; GOEDEKE soms tot 23 uitgaven op, voor Duitschland alleen (1).

(1) In *Petit*'s Middelnederl. Bibliographie, en eveneens in het werk van *L. Hervieux*, les Fabulistes latins depuis le siècle d'Auguste jusqu'à la fin du M.-A., Paris 1884, I, livre III, worden slechts 3 Nederlandsche bewerkingen opgeteekend (Gouda, Ger. Leeu, 1485; — Antwerpen, Ger. Leeu, 1485; — en Delft, Henrik Eckert van Homberch, 1498.) — Dat er wel meer zullen geweest zijn, schijnt te blijken uit de vermelding van een Antwerpschen druk in f° van 1546 in den « Catalogus van eene uytmuntende Bibliotheek .. nagelaeten door wylen de Geleerde en Beroemde Heeren van Westphalen, Meyerus, enz. », (1764), I, bl. 238, nr 2510 : — « Esopus leeven ende Fabulen; ende die Fabulen van Avianus, en Alfonsius, Poëten, die welke zeer genoegelyk en vol profytelyke Leeringen zyn, en vermeerdert met 31 Fabulen die noyt gheprent en waaren. Gheprent te Antwerpen, 1546. Vol schoone Figuuren. » 't Is haast letterlijk de titel der eerste uitgaaf.

Dat alles belet echter niet, dat er bij de Vlaamsche Rederijkers weinig of niets van fabeldichten te merken is, zoo men DE DENE uitzondert. Enkel valt hier aan te stippen dat die van WYNOCXBERGHE, op het Gentsche Landjuweel van 1509, de fabel hoe 't scheminkel haar jong als 't schoonste prees, inlaschten in de slotstrophen van hun Referein int Zotte.

Een andere fabelbundel, in f°, vermeld in denzelfden Catalogus, I[e] Deel, bl. 228, n[r] 1607, en dien we evenmin te zien kregen, moge hier aangestipt worden : « Het Leeven van Esopus en van sine Fabulen. Met meer andere uyt Romulo, Anjano en Alfonso ghetogen, die zeer ghenoechlyc en profitelyc zyn voor alle Menschen om lesen. Noch syn hier (Anno 1533,) ander Fabulen toe ghedaen uyt Erasmo van Rotterdam, Barlando, Absternio Rimitio etc. Gheprent te Antwerpen. Bi Jan van Ghelen, 1533. Vol Figueren ». — Een bewerking van Stainhöwels *Aesopus*, verrijkt met nieuwe stukjes uit het Latijnsche fabelboekje waar DORPIUS een inleidingsbrief voor schreef?

Het Vlaamsch in-12 prozabundeltje van 1612, dat in den Catalogus « Nederlandsche Letterkunde. Populaire Prozaschrijvers der XVIIe en XVIIIe eeuw. Amsterdam, Fred. Muller & C[ie], 1893 » op bl. 103 aangeteekend staat als « *hoogst zeldzaam*, zooals alle wezenlijke volksboeken die gewoonlijk sterk gelezen en niet bewaard gebleven zijn », bevindt zich thans op de Leidsche Universiteitsbibliotheek. Ongetwijfeld heeft het onoogelijke, en nu zoo zeldzaam geworden ding, talrijke thans spoorloos verdwenen oudere drukken gehad. De Esopus op de houtsnede van den titel brengt nog immer den Esopus te binnen op de titelplaat der Vlaamsche bewerking van Stainhöwels *Aesopus*, van meer dan honderd jaar tevoren, en is door allerlei figuurtjes omgeven : een hond, een vos, een arend, een ring, een doodshoofd, enz. Het draagt voor titel : « *Dat wonderlijck* // ende genoechlijcke Leven van // *Esopus in nederduytsche sprake* // neerstelick oversien / ghecorri- // geert ende verbetert. // *Met zijn Fabulen vanden selven ghe-* // composeert / ende ghemoraliseert / seer nuttelick voor alle Persoonen. — *t' Amsterdam* // Gedruckt by Hendrick Barentz woo- // ende inde Warmoesstraat / int Vergul- / de Schrijf-boeck. 1612. » De onderlijnde

In de volgende bladzijden zal getracht worden duidelijk te maken wat de schrijver der *Warachtighe Fabulen* van 1567 aan zijne Fransche bronnen, *Haudent* en *Corrozet*, verschuldigd is, en wat *Perret*, in zijne *XXV Fables des Animaux* (1578), de berijmers van 't *Esbatement moral des Animaux* (1578), *Desprez* in zijn *Theatre des Animaux* (1595), *Anthoni Smyters* die *Esopus Fabelen* tot sonnetten

---

regels zijn in het rood gedrukt. Esopus' leven, verdeeld in acht-en-twintig « schoone historien », heeft bij elk van deze gewoonlijk een zeer grof uitgevoerd plaatje, dat echter niet altijd aan den inhoud beantwoordt. Aldus « Die XXVIIJ. Historie, en*de* laetste », welke verhaalt « hoe dat die va*n* Delphos ghestraft werden met Oorloghe, dieren Tijdt en sterfte, om die doot van Esopus. Ende hoe sy stichten ter eeren van hem eene*n* Te*m*pel, Om te versoenen die Gra*m*schap van haren God Apollo ». Het plaatje nu, stelt den dief voor, die, op het punt gehangen te worden, verzoekt nog eens zijn moeder te mogen kussen, en haar den neus afbijt. — Op blz. 32 (er zijn 48 blz., slechts op eene zijde genummerd), beginnen « Die Fabule*n* van Esopus, nu eerst getranslateert wt den Latijn in Fransoys, en*de* daer na in Nederduyts, met die Moralisatien vanden selven ». Er zijn er 36, waarvan 15 met een plaatje. Eene tafel der historiën uit Esopus' leven en eene der fabelen sluiten het boekje.

Op de Bibliotheek der Gentsche Hoogenschool is een Fransch fabelbundeltje aanwezig, in 8°, met ongenummerde blz., en waarvan de eerste bladzijde, en aldus de titel weggescheurd is. Het bevat insgelijks « La Vie d'Esope, composée par Planudes le grand », in 31 Hoofdstukken, doch zonder plaatjes, en daarna eene reeks van 116 fabelen, waarvan enkel 16 zonder plaatje. Deze plaatjes, maar half zoo groot als die van « Dat wonderlijck en ghenoechlijke Leven van Esopus », zijn tamelijk goed uitgevoerd, en grootendeels dezelfde welke later zullen besproken worden, bij de beschrijving van G. HAUDENT's fabelbundel. Tot aan de 47e fabel stemt de volgorde op treffende wijze overeen met die der Anonymi Fabulae Aesopicae (in Fabulae variorum Auctorum... studio Is. Neveleti... 1610, — en 1660).

Bij groot verschil is er tusschen het Fransche fabelboekje en het

omdichtte (1612), en *Adriaan Van de Venne* die een *Woudt van wonderlicke Sinne-Fabulen der Dieren* (1617) in 't licht zond, aan elkaar te danken hebben.

Nederlandsche toch ook meer dan een aanrakingspunt. Ten bewijze hiervan deelen wij uit beide het verhaal van den Haan en de Parel mede :

Du Coq, & de la pierre precieuse.

Le Coq grattant en vn fumier, trouua une pierre precieuse. Que me sert, dit-il, d'auoir trouué vne chose tant belle, & nette? Si vn Lapidaire l'eust trouuée, il ne seroit de rien plus ayse, d'autant qu'il en sçait bien le prix. Quand à moy, elle ne me profite de rien, & ne la prise pas grande ment. Mais qui plus est, i'aymerois mieux vn grain d'orge que toutes les pierres precieuses.

Le Sens.

Par la Pierre tu entenderas la science & prudence, par le Coq, l'homme fol, & celuy qui est plein de ses plaisirs. Or les fols haissent les ars liberaux, d'autant qu'ils ne sçauent l'vsage d'iceux. Et l'homme de plaisir aussi, qui n'ayme rien que toutes voluptez, (Sic).

Vanden Haen, ende vanden Costelicken Steen.

Eenen Haen scherde in dat mist, vant by avontueren eenen kostelicken steen, Ende seyde : Waerom vinde ick een dinck, t'welck is soo jent, ende soo exquisijt? waert dat een Jongelinc had gevonden, gheen Creatuer ter Wereldt en soude wesen blijder dan hy : Want hy soude weten den prijs ende de weerde daer van : maer my en sal hy niet comen tot profijte, daerom so en achte icx niet vele. Want certeyn : Ick soude liever hebben een Graen Hauëren, dan alle die Kostelijcke steenen vander Werelt.

T Morael.

Verstaet byden Costelicken steen Const ende Wetenheyt, byden Haen den sotten ende wellustigen Mensch.

Die Sotten en beminnen niet de Const oft wetentheyt, aengesien datse, om die te gebruycken, onwetende zijn.

Also en doen oock die Wellustighe, welcke die wellusticheyt alleen is behoeflick.

II.

« Doe in 't Jaer 1566 », verhaalt VAN MANDER in zijn Schilderboek van den schilder en plaatsnijder MARCUS GHEERAERTS, « door de nieu Predicatien, de Const in stil-stant was, maecte en hetste hy het Boeck van de Fabulen der Dieren *Esopi*, dat een fraey dinghen, en wel ghehandelt is ». Al dadelijk, bij 't onderzoek in welke omstandigheden DE DENE's verzenbundel mag ontstaan zijn, treedt aldus het plaatwerk op den voorgrond. De verzen waren naar allen schijn van den beginne af maar bijzaak. Van GHEERAERTS is de opdracht aan « den constrijcken Hubrecht Goltz, vermaert schilder, Antiquarius, ende Historiscrijuer »; aan GHEERAERTS, en op zijn verzoek, was den 28n Mei en den 7n Juni 't privilegie toegestaan geworden het boekje te mogen laten drukken, met verbod, vier jaar lang, voor alle andere drukkers en boekverkoopers het « naer te prenten, ofte elders gheprent te moghen vercoopen, zonder [zijn] wille ofte consent »; eindelijk werd het « om, ende ten coste vanden voornoemden Marcus Gheeraerts », zooals de laatste regel van de laatste bladzijde het aanstipt, « Ghedruct te Brugghe inde Peerde strate by Pieter de Clerck, ghezworen drucker der Co. Ma. den xxvj. Augustj 1567 ». De naam van GHEERAERTS' medewerker komt slechts een enkele maal voor, in het versje « Edewaerd De Dene Brugghelingh tot den goedionsteghen Lesere », gansch achteraan, tusschen « de Conclusie, oftte besluut des Boucx » en de Tafel in. Of moeten we uit dit verzwijgen van den naam des dichters misschien nog iets anders afleiden, te weten dat de schrijver van het *Testament rhetoricael* wel niet heel hoog in de gunst zijner tijdgenooten aangeschreven stond,

zoodat het nutteloos was dien naam ter aanbeveling vooruit te zetten? Het was anders zoo natuurlijk geweest den schrijver te noemen in de opdracht, waar wij vernemen dat de aangeboden fabelen nog nooit « in Vlaemsche ofte Nederla*n*dtsche dichte » waren bewerkt geworden, en dat de Poëet er zelf eenige nieuwe had bijgedaan (1).

GHEERAERT's bundel bevat 108 koperetsen. Die op het titelblad stelt eenen met lauwer gekroonden man voor, den voet op een monster, rechts een leeuw, links een arend (2). Op de keerzijde bevindt zich de opdracht, gedagteekend uit Brugge, den 8n Juni 1567, en blz. 3 (de bladzijden zijn op beide zijden genummerd) brengt vier achtregelige strophen van « Lucas D'heere schilder, tot den Leser en*de* Ziender », met den ondertitel : « Alexandrijnsche Carmen », — alexandrijnen was wat nieuws! — over het nut der fabelen, de schoonheid der platen en het voordeel dat de Vlaamsche poëten uit de gedichten zouden trekken, met ze tot model te nemen en van buiten te leeren :

---

(1) « Ten anderen, en waren zy noyt meer in Vlaemsche ofte Nederla*n*dtsche dichte wt-ghestelt, noch verciert met schriftelicke Sententien en*de* leerijnghen, die met dees warachtighe Fabulen ouer een commen. Ook zijnder eenighe toeghedaen by den Poëte, die noyt (dat ick emmers weet) ghedruckt en waren : Waer af ick V. L. ende goede verstandighe ooren late oordeelen.... »

(2) Boven deze plaat, de titel en vier versjes :

De Warachtighe Fabvlen der Dieren.
Psalm. 8. & 7.

Ghy hebt de mensch ghemaect eene Heere ouer dijn wercken
Hem makende onderdaen alle dijngh dat wij mercken
Als de Voghels der lucht, midtsgaders al het Vee :
En oock alle dat zwemt int Water of de Zee.

Onder de plaat, de woorden : « Met gratie ende Preuilegie ».

Vlaemsche Poeten vroed, hier hebdy v patroonen
Van menich vremt faetsoen der dichten excellent
Verciert (zoo ghi muecht zien) als Conincklicke croonen
Met sententien ooc, eu menich Ornament :
V dees Fabulen gheel van buten ghewendt
Lieuer dan al t' gheraes van veel Poeetsche dichten,
Die de menschen (eylaes) tot quaden diligent :
En die van selfs cranc es, noch lancx om meer ontstichten.

Tegenover elke der 107 platen welke nu volgen en die, met een tweeregelige zedeles op rijm bovenaan, en een of meer berijmde bijbelteksten onderaan, telkens eene geheele bladzijde innemen, staat, op de andere bladzijde, eene fabel. Bij het laatste prentje, — de Ooievaar die een zijner jongen slachtoffert, — is de fabel vervangen door het « Besluut des Boucx » :

Conclusie, oftte besluut des Boucx.

Bemindt rechtueerdicheyt ghi die de Aerde iugiert
Es v rijckdom ouervloedich, stelt t' herte daer op niet
Doet rechtueerdicheyt voor God, in als wat ghi anthiert
De rechtueerdighe als Palmboom sal bloeyen ziet :
Doet d'welck goet es, ende van allen quade vliedt
Gherechticheyt t'aenziene, laet v ooghen zijn bleuen.
Doet recht, end' al t'ghuent dat rechtueerdicheyt ghebiedt
Om yeghelick t'zijne gheuen, in al v leuen
Zoo wort ghy verheuen :
Als een die God, en den mensche te vriende // heeft
Volght t'voorbewijs van den Houaere beschreuen,
Die van zijn nest-ionghen, iaerlicx thiende // gheeft.
Eccles. 12. int laetste
Vreest God, houd zijn ghebod, int vulbrijnghen,
Dits t'eynde en t'slot, van allen dijnghen.

Eene *fabel*, 't is te zeggen een *verhaal*, is deze Conclusie zeker niet. En zoo zijn er nog enkele andere, onder

De Dene's gedichtjes, welke thuis hooren bij de zinnebeelden of emblemata, — namelijk het 23e, « Vanden ouden Houaere »; het 35e, « Het dier Chameleon »; het 44e, « Elephant ende Drake »; het 86e, « Den Esel gheladen met spijse »; en het 103e, « Vanden Voghel Phœnix ». De Dene heeft er zoo nauw niet op gezien; wie weet hield hij ze niet voor de puikstukjes der verzameling? Immers, mijn kind schoon kind; en 't heeft eenigen schijn dat sommige dezer stukjes wel in de opdracht bedoeld werden, als door den Poëet op eigen hand erbij gedicht.

De Dene zelf zinspeelt erop, in zijn zesregelige aanspraak, — onmiddellijk vóór de Tafel, — « d'Autheur totten Constenaers Rhetoricienen », hoe zijn arbeid voornamelijk in navolgen en vertalen heeft bestaan :

Zult belieuen my in zommich dicht (1) t'excuseren
t'Welck ick wel weet dat crepelt end' heldt
Want om diueersche taelen complaceren,
Heb ick naer haer manieren van spraeken ghestelt :
Midts dat oock in een eyghen beweldt
d'Een tale met d'ander niet ouer eens blijcke :
Maer elck Landt (naer zijne tonghe) ghebruuct Rhetorijcke.

De man had duidelijker kunnen uitdrukken wat hij verlangde te zeggen, 't is zeker. Zijne nevelachtigheid is een poëtisch sieraad dat we liefst hadden ontbeerd. En we vergeven het gaarne den Mis de Queux de Saint-Hilaire, de eenige die met zekere uitvoerigheid over De Dene's fabelen heeft gehandeld (2), dat hij de ware bedoeling niet begrepen heeft. « Cette post-face », zegt hij, « est suivie d'un dernier avis toujours en vers où De Dene s'excuse de n'avoir pas pas imité plus fidèle-

(1) Er staat : *zommicht dich*. Een drukfout natuurlijk.

(2) In de Annales du Comité flamand de France, T. VII, 1863-64, blz. 73-125.

ment les anciens modèles du genre qu'il a traité, « mais », dit-il, « chaque pays possède sa rhétorique propre, selon sa langue » ».

De Dene wil enkel steunen op de moeilijkheid uit eene andere taal iets over te dichten. Hij bedoelde uit het Fransch. En zoo worden wij ertoe gebracht met twee fabelbundels kennis te maken, waarvan de eene hem zeker voorgelegen heeft, terwijl ook de andere hem waarschijnlijk niet onbekend gebleven is; namelijk *Les Fables du tres ancien Esope phrigien premierement escriptes en Graec, & depuis mises en rithme Françoise*, door Gilles Corrozet, waarvan de eerste uitgaaf van 1542, dagteekent, gedrukt te Parijs bij Denys Janot, — en de lijviger verzameling van G. Haudent, « *Trois centz soixante & six Apologues d'Esope, Tresexcellent Philosophe*. Premierement traduictz de Grec en Latin par plusieurs illustres Autheurs : comme Laurens valle, Erasme, & autres. Et nouuellement de Latin en Rithme Françoyse, Par maistre Guillaume Haudent... Rouen, Robert & Jehan du Gord. 1547 ». — In geen van beide bundels zijn de bladen genummerd (1).

(1) Twee jaar na de eerste uitgave verscheen reeds, bij denzelfden Denys Janot te Parijs, eene nieuwe verbeterde uitgaaf van Corrozet's fabelen; en in 1583 verscheen eene derde uitgave, in-16, te Lyon, bij Jean de Tournes (270 blz.), met 123 fabelen. De twee vorige uitgaven tellen slechts 100 fabelen. Alle drij worden zorgvuldig beschreven in den herdruk van 1882, welks binnentitel luidt als volgt : « Les Fables du Tres-ancien Esope mises en rithme Françoise par Gilles Corrozet publiées par le Mis de Queux de Saint-Hilaire. Paris, librairie des Bibliophiles, Rue Saint-Honoré, 338. MDCCCLXXXII. » — Voor onze aanhalingen uit Corrozet hebben wij gebruik gemaakt van het ex. der uitgave van 1544, in 't bezit der Biblioth. de l'Arsenal.

Haudent's bundeltje is te Rouen, in 1877, door Ch. Lormier,

CORROZET, evenals HAUDENT, hebben haast uitsluitend geput uit het Latijnsche fabelboekje waarvan wij de ongemeene verspreiding zooeven hebben geschetst. Het lijdt daarenboven geen twijfel, verklaart CH. LORMIER in de inleiding zijner uitgave van HAUDENT's fabelen, dat HAUDENT, CORROZET's arbeid heeft gekend. Misschien wel heeft de bijval van CORROZET's fabelen hem het denkbeeld van zijn eigen onderneming doen opvatten. En van de volgorde der fabelen bij HAUDENT zegt LORMIER dat het met weinige uitzonderingen dezelfde is als in het Latijnsche bundeltje, waarvan hij de twee uitgaven, in 1537 en 1545 door ROBERT ESTIENNE bezorgd, in 't bijzonder op 't oog had.

Op de 91 fabelen van HAUDENT welke men in de *Warachtighe Fabulen* terugvindt, zijn er 71 die insgelijks voorkomen bij CORROZET (1). Dat uiterlijke samentreffen

---

herdrukt geworden, met de figuren, inhoudstafel, glossarium, en belangrijke inleiding, o. a. over hetgeen LA FONTAINE verschuldigd is aan HAUDENT en over de houtsneden bij HAUDENT's fabelen. Voor onze aanhalingen hebben wij ons bediend van het ex. der oude uitgaaf, in 't bezit der Biblioth. de l'Arsenal. — Vgl. over HAUDENT het oordeel van A. C. M. ROBERT, in de inleiding zijner *Fables inédites du XIIe, XIIIe et XIVe siècles et Fables de La Fontaine* (bl. CLXXXVIIJ en vlgg.), en dat van SAINT-MARC GIRARDIN, *La Fontaine et les Fabulistes*, I, in 't Hoofdstuk over de fabeldichters der XVIe eeuw. — De fabelen zijn bij HAUDENT in twee Boeken ingedeeld, 206 in 't eerste, 160 in het tweede; doch het tweede Boek bevat er feitelijk 161. Gemakshalve zullen wij de fabelen aanduiden met haar rangnummer, dus ze tellen van 1 tot 367.

(1) Zie de *Bijlage*. In de *War. Fab.* zijn behandeld al de onderwerpen van CORROZET's nrs 1-15, 17-20, 22-25, 27-32, 34-36, 38, 41-42, 45-46, 48, 50, 53-61, 63-65, 68-71, 74, 77, 82, 85-87, 89-95, 97-99, en daarenboven de onderwerpen van HAUDENT's nrs 22, 82, 183, 201, 255-256, 274, 280, 295, 303, 313, 334, 337, 343, 350, 356, 359 : — zoodat het allen schijn krijgt dat MARCUS GHEERAERTS

maakt het al dadelijk waarschijnlijk dat de beide Fransche fabelboekjes MARCUS GHEERAERTS en zijn vriend hebben voorgelegen.

Wat de platen betreft, de houtsneden bij HAUDENT zijn dezelfde als die welke de *Fables* van CORROZET versieren; of, beter, zoo men bij enkele, wanneer men met groote aandacht er op gaat turen, eenige streepjes min of meer ontdekt, of streepjes met een andere richting, dan is men eigenlijk verbaasd zoo buitengewoon slaafsch de plaatjes uit CORROZET nagebootst te vinden.

Stellig heeft GHEERAERTS zelf menigmaal deze niet onaardige kleine houtsneden nagevolgd. Men bespeurt dit vooral in het schikken der personages. Dat CORROZET's bundel en niet HAUDENT's daarbij voorlag, blijkt uit de omstandigheid dat de koperets bij de fabel van *Schildpadde ende Haze* geteekend is naar 't « faetsoen » van het prentje bij CORROZET's *du Lieure & de la Tortue*, — prentje dat bij HAUDENT teenemaal ontbreekt.

Ook voor de opschriften der fabelen sluit DE DENE zich aan bij CORROZET. Zoo heet de fabel waaraan *Den Paeu ende Nachtegale* beantwoordt, bij CORROZET insgelijks *Du Paon & du Rossignol*, maar bij HAUDENT *d'un Paon & de Juno*. Zoo ook beantwoordt DE DENE's *Coe ende Osse* aan CORROZET's *De la Vache & du Bœuf*, terwijl bij HAUDENT de titel luidt : *d'un ieune Bœuf & d'un viel*. En we zouden lang op die wijze kunnen voortgaan.

Vergelijken we nu eenige fabelen uit elk der drie bundels, zoo moet alle twijfel ophouden. Het tweede

---

na uit CORROZET's fabelen 71 onderwerpen te hebben gekozen (alle beantwoordend aan fabelen uit de *eerste* helft van HAUDENT's *Apologues*), er ter aanvulling nog een 20 uit deze laatste verzameling, vooral uit de *tweede* helft (18), is gaan ontleenen.

stukje van De Dene luidt als volgt : — de twee Fransche fabelen deelen we mede in de nota (1) : —

(1) Corrozet.

Boven het plaatje de woorden : *Contre simulation;* er onder de versjes :

Celluy qui se monstre ennemy
De cœur, sans simuler & faindre
N'est tant à euiter & craindre
Que celluy qui est faulx amy.

DU LYON & DU CHEUAL.

Fable . XXXII.

Dedans vn pré le Lyon rencontra,
Vn beau Cheual qu'il vouloit deuorer,
En medecin par faincte s'acoustra,
Prompt & sçauant en tel art se monstra.
Si le salue afin de l'attirer,
Disant : Amy ie te veulx procurer
Joye & santé au grand mal qui t'oppresse
J'ay le sçauoir & cognoissance expresse
Contre tous maulx en donnant guerison.
Lors le Cheual qui cogneut la finesse
A telle fraulde vne aultre fraulde dresse
Pour se garder, & le met à raison.

Je suis ioyeulx, respondit le Cheual
Qu'estes venu maintenant si apoinct,
J'ay vne espine au pied qui me faict mal,
Qui s'y est mise en passant par ce val :
Puis que sçauez tel art de poinct en poinct
Ostez la moy & ne me blessez point.
Lors il leua la iambe de derriere,
Et au Lyon donne vn coup de carriere
Parmy le front tandis qu'il regardoit.
Lequel voyant si subtile maniere
Dit : C'est raison que des-honneur acquiere
Qui entreprend plus oultre qu'il ne doit.

DEN LEEU ENDE T'PEERT.

Den Leeu vandt een Peert in het groene gras
T'welck hy om verslinden cam valschelick drijnghen
Hy zeyde dat hy een Medecijn Meester was
Die alle quetsueren ende ziecten ghenas :

HAUDENT.
Onmiddellijk op het plaatje volgt de fabel :

Le . cxliii . [*apologue*] *d'un lyon & d'un cheual.*

Aulcun Lyon ia comblé de vieillesse
Vint pour menger vn bon cheual roussin.
Or a raison de son eage & foiblesse
Il voulut faindre estre expert medecin,
Ce qu'il a faict, pour venir mieulx afin
De son vouloir, remply de dol & fraulde,
Ce neantmoins le cheual comme fin
Luy en bailla d'une aultre encor plus chaulde.
Car il luy dist qu'une espine il s'estoit
Fiché au pied, laquelle horriblement
L'inquietoit & aussi molestoit,
Et pouraultant le prioyt humblement
De luy donner aulcun soulagement
Par luy tirer hors du pied ceste espine,
Luy promettant contenter largement
Touchant sa cure & art de medecine.
Quand ce lyon eust ouy la requeste
Que luy faisoit humblement le cheual,
Luy demanda sans faire longue enqueste
A voir le pied auquel estoit le mal,
Lors ce roussin, d'un coup si anormal
Vint ce lyon entre deux yeulx frapper
Qui le feist choir & renuerser a val
Et puis par bien courir peust eschapper.

Le Moral

La dessusdicte fable prouue
Que bien souuent pour le iourdhuy
Vn, lequel est cauteleux, trouue
Encore plus subtil que luy.

Dus quellen v (zeyde hy tot T'peert) eenighe dijnghen
Ick sal v wel helpen / en te beene brijnghen
Want my dijnckt oock dat v yet let ofte deerdt /
Onder tusschen dacht hy / Mach ick v dus besprijnghen
Ick sal v bijten / ofte den hals af wrijnghen :
Pluumstrijckers die en zijn niet hoorens weerdt.

Ick verblijde my (sprack T'peert) medecijn Meester goet
Dat ghy rechts te passe comt ter causen van desen
Want ick hebbe daer een doorne in myn achter voet
Ick bidde v wilt my daer af terstont ghenesen
Den Leeu stooper naer / T'peert heeft t'been opgheresen
En gaf hem voor t'hooft eenen smuts soo herdt /
Dat den Leeu duuzelde / en verloos schier zyn wesen :
Met schade en schande men dickmaels Meester werdt.

S'ghelijcx zommighe menschen van buten ghelaten
Datse Vrienden sijn, onder 'een statelic cleedt
Ende tsijn dood-vyanden die t'huerder baten
Heymelic zoucken te doene groot leedt.
De ghuene die sijn openbaer Vyandt weet,
Macher hem vooren hoeden en wachten :
Wetenschap gaet voor natuerlicke crachten.

Op de bladzijde tegenover bevindt zich de plaat, boven dewelke de zedeles :

Zeer wijselick doorpeynst
Ieghens die zijn gheveynst

en waaronder de bijbelspreuk :

Math. 7.

Van de valsche Propheten wacht wel v zinnen
In al v beghinnen,
Die in schapen cleeders, v gheveynst commen bij
En nochtans grijpende Wulfuen zijn van binnen
Haer eyghen ghewinnen,

Tot des anders schade en schande zoucken zij
Maer de zulcke en zijn van de plaghen niet vrij
Want diese meenen hinderen in alle weghen
Daer af werden zy alder eerst ghesleghen.

Bij De Dene, evenals bij Corrozet, is 't verhaal in tweeën geplitst; bij Haudent heeft het drie afdeelingen. Hoe nauw vooral sluit onze Brugsche rederijker in de tweede helft zich aan bij Corrozet, zonder slaafschheid nochtans, want zijn voorstelling wint het bepaald in levendigheid. En wat een langdradigheid bij Haudent.

De verdeeling in twee helften is bij De Dene de gewone, al gebeurt het wel eens dat hij geene verdeeling, ofwel, daarentegen er meer dan twee maakt.

Ook bij de volgende fabel sluit De Dene, naar de schikking alleen reeds te oordeelen, zich aan bij Corrozet (1),

(1) Corrozet.

Boven het prentje : *Se contenter des dons de Dieu.* Er onder :

Les graces sont de Dieu infuses
Et aux personnes diuisées
Elles doivent estre prisées
Quand elles ne sont point confuses.

DU PAN & DU ROSSIGNOL.

Fable . LX.

Le Pan à Juno consacré
Se plaignoit à celle déesse,
Qu'il n'auoit pas le chant à gré
Doulx & plaisant, plein de liesse,
Et que le Rossignol l'auoit
Car tant bien chanter il sçauoit,
Qu'il en estoit par tout loué :
Mais luy il chantoit enroué.
Lors dict la sœur de Jupiter :

wiens stukje ditmaal dubbel zoo lang is als dat van HAUDENT (1).

O Pan il te fault contenter
Si tu n'as le chant tres-plaisant
Tu as plumaige reluysant
Cela te doit reconforter.

Vn chascun doit estre content
Des propres graces que Dieu donne,
L'un en ha peu, l'aultre en ha tant
Qu'il plaist à Dieu, & qu'il ordonne :
L'vn ha vne grace si bonne
A chanter, parler & bien dire
Qui ne sçauroit lire n'escrire,
L'vn ignorant riche de biens,
L'aultre bien sçauant qui n'ha riens,
L'un en conseil saige se pense
Pour mener guerre, & l'aultre est fort :
Dieu ne te veult point faire tort,
Car tous-jours il te recompense.

(1) HAUDENT.

Le . CLXVII . [*apologue*] *d'un Paon & de Juno.*

Vn iour le Paon forma plaincte & q*ue*relle
Contre Juno, nature & tous les dieux,
Pour et aulta*n*t qu'il n'auoit pas voix telle
Qu'un roussignol, ne chant si gracieux,
Mais blasmé fut ainsi qu'ambitieux
En luy disant tu te doibs contenter
De ton plumage ayant darguz les yeulx
Et non aux biens des aultres attenter.

Le moral.

Par la fable il fault conceder
A l'homme estre chose importune
S'il n'est content de sa fortune
Comme voulant tout posseder.

DEN PAEU ENDE NACHTEGALE (1).

Den moedighen Paeu staende in grooter courage
Doende hommage
Der Goddinnen Juno wien hy is toegheschreuen
Beclaechde al was hy schoon van plumage
Dat hem t'wel zijnghen niet en was ghegheuen :
Maer dat den Nachtegael meest was verheuen
Boven alle voghelen / midts zijnen zoeten zanck :
Dies hy daerom de Goden heeft bekeuen /
Van d'onbekende behaeldtmen zelden danck.

Juno heeft den Paeu daer op gh'andtwoort
Dat hy van nv voort
Met zulcx hy hadde zoude wesen te vreden /
Want al was den Nachtegael gheerne ghehoort
Hy en hadde niet van des Paeus aerdicheden :
Ende elck heeft (sprack zy) zyn gauen / met reden /
D'een heeft die / d'ander dese excellentie /
D'een is beleeft / en d'ander onbesneden /
D'een is plomp / d'ander subtijl van inventie.

---

(1) Boven de plaat :

Met dat God wil gheven,
Zalmen danckbarich leuen.

Er onder :

Joan. 3. Psalm. 23.

Een mensche die mach niet hebben ontfaen
Ten wert hem van den Hemel ghegheuen :
Zijt te vreden met v gratien zaen
Looft ende danckt den Heere zonder afgaen
Want d'ondanckbaere sullen werden verdreuen;
Als de danckbaere van God sullen zijn verheuen,
En gerust leuen.

Insghelijcx zyn van God ghestort alle gratien
Onder veel natien
Tot haer onderhout,
Elck sal met de zyne (zonder murmuratien)
Te vreden zijn, God dancken menichfout.

Wie zich de moeite getroost ook deze fabel met beide Fransche te vergelijken, zal er wel niet meer aan twijfelen dat De Dene vrij Corrozet navolgt. Mag hij soms dezen al eens overtreffen, toch kan er daarom nog geen spraak van wezen hem kronen te vlechten. Eene eigenaardigheid is zijne gewoonte om elk ondergedeelte der fabel met een soort van spreekwoordelijken regel te besluiten. Haudent's fabel is dor als een beknopt verslag.

Was het ons te doen geweest om die stukjes in het licht te stellen waar De Dene het best geslaagd is, dan zou onze keuze een andere geweest zijn. Ook de beste zijn nochtans door allerlei stoplappen ontsierd, en lamme verzen, en rederijkersgeknutsel. En aan enkele stukjes is er volstrekt niets genietbaars. Zoo b. v. *Raue ende Schorpioen,* waarvan de eenige verdienste (?) hierin bestaat dat de eerste strophe een driehoek vormt, en dat de verzen der tweede strophe een middenrijm hebben.

Is nu de taal dikwijls plat, — soms toch ook hebben de beelden kleur en omtrek. In de goede stukjes geraakt men onder den indruk dat de schrijver zelf belang stelt in zijn verhaaltje, dat hij medegevoelt met zijn viervoetige of gevederde helden. Levendigheid en schilderachtigheid vallen soms wel te prijzen. Van de Miere weet hij te vertellen hoe zij

... in eerde was wroetende
Logierde en sliep / in cleen hollekens diepe
Als aerme Criepe :
Met magher graentkens den hongher boetende....
(Vlieghe ende Miere.)

De vogelaar wacht, en blijft wachten, om zijn net toe te halen, tot hij een grooten slag kan doen.

Aldus verbeydende goede auonture
Zijn zaet wiert gh'eten / en brochte den dach duere
Nochtans hoopte hy te crijghen een groot vueghel getal /
Hy hadde t'Net eens vul / maer hy gafse cuere
Hy dacht / wil ick / ia / neen ick / t' is noch ongheual /
Was zoo dwaes en mal :
Dat hijse liet vlieghen / maer hy docht ick sal
D'eerste dier meer commen / trecken inde clijncke :
Den auondt viel / hy track alst vervloghen was al /
Ende vandt alleen int Net een Distelvijncke.
Die zijn gheluck verzwijmt / die heeft dobbel mijncke.
(Voghelaer ende Distelvijncke.)

De dreunende smis en de hamerzwaaiende smid, staan ze ons niet voor de oogen in de fabel van het luie hondeken (16) wiens

... Meester smede / gooyde / en cluende
Dat t'huus / zolder / ende t'hanebilt duende ...

En wat nog doorstraalt, in den toon en den gang van De Dené's kleine verhaaltjes, en ons ja voor hem inneemt, is dat men er gevoelt hoe 't lot van Scamel Ghemeente den man oppers ligt. De vleiers der grooten, met den Chameleon vergeleken, moeten het hard verantwoorden (35) :

Pluumstrijckers, Vlabackers, Oorblazers, Fletsers,
Zijn inder Heeren houen, als een mieren, nest,
Niet lichte root, onbeschaemde Ketsers
Onzuuer, bevlect, meest coppelaers letsers
Leckervoordeel smetsers, Ten eynde cretsers
d'Heycke naerden wijndt hanghen, haer manieren, best,
Nacht dach elc sijn lesse in sulck anthieren, vest.

Het hekelen der vleiers en der tafelschuimers is onzen Rederijker overigens een onuitputtelijk thema : Zulcke vindtmen, heet het in de fabel van ***Vlieghe ende Miere***,

Zulcke vindtmen die wt-vlieghen veel daeghen
Om in vette cuekens de platteelen vaeghen
Ende gheen andre zoorghe aenmercken
Hier den pot rumen, ghinder t'magher been knaghen,
Den dach met boomeloose manden wt draeghen
Vp de brocken verledicht, niet willende wercken,
Ghecrepelt int herte, niemandt canse stercken.

En bitter valt hij uit, die als taalman en procureur de toestanden van bij kende, tegen de omkoopbaarheid in zaken van gerecht :

t'Gheschiedt :
Zoo is te duchten, dat d'onnoosel met allen
Worden ouervallen
End' in haer clachtich claghen, werden niet ghehoort
Wt-ghemaecte ghetughen, t'goet recht versmallen
Ontcaetsende d'onnosel dat, metten geld-ballen
Es de man ghewesen, t'ghewijsde gaet voort
De balanche wijct met een veselijnghe woordt.
(Dogghe ende t'Schaep.)

De gemeene man heeft veel te lijden ; doch 't gebeurt wel, meent De Dene, dat hij slecht vaart door eigen schuld. Waarom vooreerst niet tevreden blijven in zijn staat?

... wanneer de menschen van staete cleene
Hemlien de machtighe ghelijc willen maecken
En t' vermueghen niet hebben, al zulcke ghemeene
Bederuen hem zeluen, ende commen in weene
Schae, hinder, en grief, moeten haer ghenaecken,
Maer manierlicheyt, es goet in alle zaeken.
(Puut ende Osse.)

Waarom ook niet liever gedaan als de Vos tegenover den Leeuw, instede van te handelen als de verwaande Ezel die 't met den dood moest bekoopen?

Zoo sal oock niemandt ieghens die sijn machtich
Hem stellen, of te stoutelick wandelen ontrent
Maer onderdanich, wesen gheschictlick voordachtich,
Hooren, zwijghen, verdraeghen, eendrachtich,
Ende daer zij over hebben regiment
Niet te doene sonder consent
Want claer ist bekent, naer d'oude leere :
Daer gheen bedwanck es, en es gheen eere.

(Leeu Esel ende Vos.)

't Verstandigste is de verdrukkers uit den weg te gaan. Immers

t'Meeste ghelijck willen zij houden alleene
t'Moet al goet zijn, dat wort by hemlieden ghedaen :
Dieder ieghens op rijst, die es rechts eene,
Wiens regnatie sal niet langhe staen.

(Wulf ende t'Lammeken.)

De dronkaards en slempers, de doorbrengers en de gierigaards zegt hij echter met voorliefde hun zaligheid. Zoo de uitval, in het stukje van ***den Esel gheladen met spijse***, waarvoor noch Corrozet noch Haudent tot bron hebben gediend, maar denkelijk het 85e Emblema van Alciat, welks prentje gansch dezelfde schikking vertoont als de ets van Gheeraerts :

Een Rijcquaert boer en bijnghel hebbende groot rijckdom
Onghelijck meer dan zom
Buucksparich magher / gaende met een rabauts cleet
Vul zoorghen/hem verlaedende up d'eerdtsche dijck/crom

Die met blijder herten noyt een sne broots sneet
Noch goe bete beet
Altijts soberlick pappende / anders waert hem leet
Wie ghelijckt alzulck een? Eenen Esel groot
Zijnde slaue van t'goedt / met bloet en zweet
Nauwe durfuende oorbooren / dat ander ouerschoot
Drijnckt lieuer water / ende eidt beschimmelt broot
Ketijuich totter doot...

Doch ziedaar nu staaltjes genoeg, om trant en geest der *Warachtige Fabulen* te kenschetsen

Hoeveel er op de vijftien stukjes welke noch aan Corrozet noch aan Haudent ontleend, uit eene of meer verzamelingen van Emblemata mogen stammen, als die van Alciat of van Gueroult, hebben wij niet onderzocht. Alciat's Emblemata schijnen aanleiding te hebben gegeven tot verscheidene, te oordeelen althans naar de Leidsche uitgave, van 1591, bij Fr. Raphelengius, de eenige waarover wij bij het ter pers sturen van deze bladzijden beschikken. — Overigens zijn bedoelde stukjes zoo min als de andere van aard om den naam van den Brugschen rhetoricien veel luister bij te zetten.

III.

Reeds in 1578 zagen te Antwerpen twee Fransche fabelverzamelingen het licht, de eene in f°, de andere in 8°, welke allebei, voor de platen als voor den tekst, op de *Warachtige Fabulen* teruggaan. De f°-bundel, welke bij Plantijn 't eerst van de pers kwam, en later opnieuw werd uitgegeven te Dordrecht, bij J. Berewout, in 1612, en te Delft, bij A. Gerards, in 1618, levert weinig belang op. A. C. M. Robert teekent eene uitgave aan van

1618, te Antwerpen; misschien wel bij vergissing, en naar aanleiding der woorden « par Estienne Perret, citoyen *d'Anvers* », uit den titel der Delftsche uitgave :

XXV. FABLES DES ANIMAUX. *Vray miroir exemplaire, par leqvel tovte personne raisonnable pourra voir & comprendre, avec plaisir & contentement d'esprit, la conformite & vraye similitude de la personne ignorante (viuante selon les sensualitez charnelles) aux animaux & bestes brutes : Compose et mis en lvmiere par Estienne Perret, citoyen d'Anvers. Imprime a Delf, chez Adrien Gerards, l'an* 1618.

De aanhaling van een paar fabelen zal volstaan om de uitspraak te rechtvaardigen van C. A. WALCKENAER, op blz. 86 van zijn *Essai sur la Fable et sur les Fabulistes* (Oeuvres de La Fontaine .. par C. A. Walckenaer... Bruxelles, Ode et Wodon, 1828) : « Dans le commencement du dix-septième siècle (WALCKENAER kende geene andere dan de Delftsche uitgave), un certain Estienne Perret, d'Anvers, mit au jour un volume in-folio contenant vingt-cinq fables; mais son langage, plus flamand que français, n'étoit propre qu'à rebuter les lecteurs; aussi avoit-il en soin d'orner son livre de fort belles gravures, pour se procurer des acheteurs. » De uitvoering dezer « fort belles gravures » is zeer ongelijk; over het algemeen staan zij diep beneden die van GHEERAERTS; en zij maken den indruk alsof verscheidene aankomende etsers ze tot oefening vervaardigd hadden.

Ziehier de fabels van den Leeuw en het Paard, en die van den Pauw en den Nachtegaal :

XI.

Du Lion, & du Cheval.

Sage & prudent faut estre & advise,
Pour resister au fin & faux ruse.

Le Lion, animal de tresfiere nature,
Vn Cheval a trouve en vn prc verdoyant :
Auquel a dit, qu'estoit (de pres le costoyant)
Vn maistre qui scavoit guerir toute blessure.
Parquoy si aucun mal tu as ou paine dure,
Di-le moy hardiment; car pitie fort me meut :
Et aussi suis celuy qui bien faire le peut.
Mais croire lon ne doit trompeur, combien qu'il iure.
De son dol se doutant le Cheval respond : Maistre,
Grandement suis ioyeux qu'estes venu me voir :
Car i'ay tant mal au pied, qu'a peine me mouvoir
Je ne puis, ni aller pour gayement repaistre.
Le Lion s'abbaissant pour son mal recognoistre,
Du Cheval si grand coup receut a l'impourveve,
Que les dents luy brisa, & offusqua la veve.
Faintise & faussete souvent payent leur maistre.

Allvsion.

Plusieurs vn beau semblant exterieurement
Monstrent de vray ami, sous fausse ombre & couleur;
Mais cependant ce sont ennemis vrayement,
Cerchans leur propre gain, & d'autry le mal-heur :
Contre tels il se faut de prudence & bon cœur
Magnanime & constant armer totalement.
Car prudence plus vaut que grande force ou heur,
A celuy que provoit son malheur sagement.

Math. VII.

Soigneusement nous faut garder des faux prophetes,
Seducteurs tres pervers, & malings interpretes :
Car ils vont practicant sous fausse ombre & couleur,
Du droit & vray chemin nous tirer en erreur.

De andere fabel luidt :

XIX.

Du Paon, & du Rossignol.

Vivre deurions contents, sans murmurer,
De ce qu'il plaist a dieu nous conceder.

Le Paon tresglorieux esleve de courage,
Faisant hommage
A Juno la deesse, (a laquelle est vove)
Se plaignant luy a dit : Combien que d'vn plumage
Excellent soye orne, si ne suis-ie dove
D'vn chant melodieux, (par chacun advove)
Comme est le Rossignol, plaisant & gracieux :
(Dont il n'a tous les dieux trop prise ni love)
Mais l'ignorant jamais n'est content ni heureux.
Juno a respondu au Paon tresarrogant,
Que d'ores-en-avant
Son cœur mettre devoit de son estre en repos.
Car combien que ne sois, dit-elle, bien chantant
Et playsant comme luy, si n'as-tu moins de los,
D'vn si riche plumart que portes sur ton dos.
Chascun en son estat deuroit, comme il est deu,
Tresbien se contenter, & tenir en repos,
Selon que peu ou prou est dove de vertu.

Allvsion.

Diev par sa grand' bonte a eslargi sa grace
En toute gent & lieu, pour leur maintenement :
Et veut qu'a son parler donnent telle efficace,
Refrenans leur orgueil, qu'en ait contentement.
En sa vocation chacun humainement
Se deuroit contenter, en rendant a Dieu grace.

Jean III. Pseavme XXVIII.

Soyons tousiours contents de ce que Dieu nous donne,
Puis que nous n'avons rien que tout par sa bonté.
Prenons aussi en gré ce qu'il veut & ordonne,
Sans faire ou murmurer contre sa volonté.

Angstvallig aansluiten bij den tekst van het voorbeeld, en dat in zeer armtierig Fransch, kenmerkt, men ziet het, PERRET's gedeeltelijke vertaling. Wij voelen bijna neiging hem dank te wijten dat hij zich tot 24 fabelen bepaald heeft; de titel belooft inderdaad eene fabel meer dan de bundel inhoudt.

ADRIAAN VAN DE VENNE moet van een andere meening geweest zijn. Hij toch vond dat de Fransche uitgaven den tol niet uitbetaald hadden van de bewondering waar PERRET's plaatwerk recht op had, en bezorgde eene vertaling van de fabelen, telkens met eenige verzen en wat proza het overgedichte verrijkend. En de lange titel werd bij hem nog langer :

WOUDT VAN WONDERLICKE SINNE-FABULEN DER DIEREN, *Kunstich met levendighe ende aerdighe groote schoone Beelden uytgedruckt, In dewelcke alle redelicke Menschen, met een Sonderlinghe gheneuchte ende vermakelickheyt des ghemoedts, konnen sien ende leeren even als in eenen klaren Spieghel, de seer groote ghelijckheyt ende over-een-kominghe tusschen de onredelicke Dieren, ende de onverstandighe ofte wereltsche Menschen, levende na den lust van hunne dartele vleeschelicke gheneghentheden. Te samen ghestelt door Steven Perret. Wederom met Sinne-rycke Ghedichten op 't nieu by-gheyoeght, verbetert, en vermeerdert door* ADRIAEN VANDE VENNE, *Schilder. Tot Rotterdam, By Isaack van Waesberge, op 't Steyger,*

by de Marckt, inde Fame. 1633. *Voor Abraham van Waesberghe* (1).

Van de Venne's bundel bevat dubbel zooveel bladzijden als Perret's. Iedere plaat toch, met de erbijbehoorende verzen, beslaat er vier : op de keerzijde der vorige plaat bevindt zich de vertaling van Perret's spreuk, fabel, zedeles en bijbeltekst; op de volgende bladzijde langs voren eene historische toepassing uit Vondel's *Warande der Dieren* ontleend, en langs achter eene tweede behandeling van de fabel, maar op zijn Cats. Eindelijk, op den voorkant der bladzijde tegenover, de plaat met eene spreuk eronder en eene erboven. De fabelen zijn voorafgegaan door eene opdracht en door eene « Voorreden ».

« Het is over lang bekent », leest men onder andere in deze laatste, « dat dese kunstighe *Sinne-Dieren* eerst zijn gheteyckent, en ghesneden in t'kleyn, by den wijdtberoemden kunst-rijcken Marcus Geraerts, tot Brugghe; Ghelijck den loffelicken Carel van Mander daer van verhaelt. Maer, ten tyde dat dese aerdighe leersame Schilders wercken ghedaen zijn, heeft de Rijmkunst noch onghebakert, ende niet recht ghekoestert gheweest; maer

(1) Zie in 't werk van Dr A. G. C. De Vries over *de Nederlandsche Emblemata*, de beschrijving van eene uitgaaf van 1617 (XXV Fabulen der Dieren.... wt Françoys te saemen ghestelt ende int licht ghegeven door Steven Perret. — Tot Delft, By Adriaen Gerritsen... 1617. 54 ongep. blzz. fo), en ook van de Rotterdamsche uitgaaf van 1632 (Woudt van wonderlicke Sinne-Fabulen der Dieren.... Te samen ghestelt door Steven Perret. Wederom met Sinne-rijcke Ghedichten op 't nieu by-ghevoecht, verbetert en vermeerdert door Adriaen vande Venne, Schilder. — Tot Rotterdam, By Isaack van Waesberghe.... 1632. 108 ongep. blzz. fo.) — De Catal. della Faille (1878), nr 682 vermeldt eene uitgave van *Woudt van wonderl. Sinnefabelen der Dieren,* te Rotterdam, bij Isaack van Waesberghe, 1630, fo, met 25 etsen door A. Van de Venne.

hadde de borsten ghesoghen van vreemde en wytlantsche onrymighe woorden! Doch, sedert eenighe jaren herwaerts, is de lof-weerde Poësie, of Wijs-kunst, eerst tot haer Duyts verstant ghekomen; ende het schijnt, dat de Hollantsche ende Zeeusche Lucht deselve Weetkunst wat soeter, ende opender, en meerder heeft verlicht van de vreemde lisperijen, en duystere dompen ... »

En verder luidt het nog, tamelijk komisch : « Hier is dan Reden-mal toebereyt met de Sausse van Wijsheyt.... Dat de Beelden aen-wysen, sullen de Ghedichten aenprysen. »

Daarna komen de vertaling van de verzen welke in PERRET's bundel tegenover de titelplaat gedrukt staan; eene berijmde « voor-bereydinghe op de Sinne-Fabulen der Dieren »; en eindelijk nog eene « Aen-sprake Van Het Tytel-beelt, tot de Kunst-lievende, en Reden-soeckende Lesers »; alles zulkdanig gebazel dat wij haast beschaamd worden het zelfs aangestipt te hebben.

De fabel van den Leeuw en het Paard, met de toemaatjes, is geworden tot het volgende :

XI.

Vanden Leeuw, ende het Peert.

Voorsichtich, wijs, den mensch moet zijn ghestadich,
Die kan wéerstaen een valsch ghemoet verradich.

Den Leeuw, een beest seer fier, hoovaerdich trots van wesen,
Vont in een gansich beemd, een Paerd ter weyden gaen :
Het welck hy quam omtrent, het sprekendt lieflijck aen,
Beroemt sich Meester, die gheluckich kondt ghenesen,
De wonden allerley, hierom sprack hy by desen,
Soo ghyer eenich hebt, vrymoedich my dat seght :
Want ick sal u daer van flucx helpen wel te recht,
Maer voor bedriegher te gelooven wilt steets vresen.

HetPaert die 't schalck ontdeckt, antwoort hem Meester aerdich:
Ick ben verblijdt, dat ick van u ghevonden wert,
Ick heb aen mynen voet soo'n overgrooten smert,
Dat qualick ick kan gaen, toont hier u konst expaerdich,
Den Leeuw die bockt quansuys, om 't quaet te kennen, vaerdich
Van 't Paert soo grooten slach hy int gesichte kreech,
Die hem de Tanden breeckt, dat hy ter Aerden seech,
Gheveynsde valsheyt snoot, is sulcken jonste waerdich.

Verklaring.

Veel met een valsche ziel, sy uyterlick betoonen
Te zijn een waren vrient, in wesen en ghelaet,
Maer daerentusschen sy met list, vyandich hoonen,
Die op haer schijn betrout, en dat om eyghen baet,
Ghestadich groots ghemoet, voorsichtich, wijsen raet,
Is teghenweer, van dees verraderlicke treken.
Voorsichticheyt meer ghelt, dan groote macht oft staet,
Die wijs zijn quaet voorsiet sal ongheluck ontbreken.

Math. VII.

V van Propheten valsch onthout, met sorgh beladen
Dees snoode zielen wijckt, dat goddeloos gheboeft,
Die met gheveynsden schijn u soecken af te raden,
Den rechten waren wech, 't welck uwe ziel bedroeft.

Fel, en Vals, koemt om hals.

Sabellicvs.

Alsoo archlistich is Cleopatra (tot haer eygen bederf) by Antiochum gekomen, ghelijck de graghe *Leeuw*, by het *Paert*. Want als Antiochus Gryphus Alexandrum in den Krijgh hadde overwonnen, soo ontstack sy met een

innerlicken doodelicken haet teghens Antiochum, doch sy liet sulckx niet blijcken, maer quam lieftallich, en vriendelick by Antiochum, al oft sy groot med'lijden met hem had, dien volghende heeft sy hem in synen grooten dorst, een versche dronck Water aen-gheboden, daer in sy doodtlick Fenijn ghemenght hadde; ende hem alsoo te drincken ghegheven; Maer Antiochum bemerckende het perijckel, heeft die snoode Vrouwe wech-verdreven, ende naderhandt laten ombrenghen.

« Men behoort niet te bedriegen, op datmen niet be-
« droghen wordt.

« Met alsulcke Mate alsmen uyt-meet, werdt men weder
« in-ghemeten.

« Die somtijdts een ander meent te begrijpen, wert
« selver onversiens ghevat.

Te Stout, dat rouwt!

XI.

Leeuw, en Paerdt.

Aenschouwt de Leeuw, dat grousaem Dier,
Hy loerd, en veynst, en mijd ghetier,
En pocht op kunst, en groot gheweet,
Beroemt sich dat hy Doctor heet;
En breeckt de pijn, en heelt de quael,
De Swetsers tongh kan 't al te mael.
Een weydend' Paerdt, met laf ghemoet,
Dat steend', en hinckt, en klaeght syn voet,
En roept : ô Leeuw! ick ben verblijt,
Dat ghy myn hulp, en Trooster zijt!
Koemt, Dieren-heer, met Salf, en Smout;
Ben ick te bloo, weest ghy te stout;

En mits, soo krijght de Leeuw de slach,
Dat hy als doot ter aerden lach.
« Wie and're plaeght, die wert ghequelt,
« Wie onrust baerd, die wert ontstelt.

Siet om, wanneer een Flinck syn loosen dienst aenbiet!
Vroom Hert, ghelooft niet eer, voor datje voelt, of siet.

Listich maeckt quistich.

Fel, en vals, koemt om hals.

(Plaat.)

Die bedrieght, wert bedroghen.

Bij de fabel van den Pauw en den Nachtegaal krijgt men de volgende stukjes te genieten :

XIX.

Van de Pauw, en de Nachtegael.

Yder behoort vernoecht, gherust te leven,
Met 't ghene Godt belieft aen hem te gheven.

De Pauw die boven-maet is trotsich en hovaerdich,
Aen Juno, de Godin, die sy gheheylicht is,
Quam spreken, ende haer beklaghend' was ghewis,
Hoewel myn Pluymen zijn, seer overschoon en aerdich,
Nochtans en heb ick niet (sey sy) het gheen soo waerdich
Het Nachtegaeltje maeckt, dat is soo'n soet gheluyt,
Daer met hy Mensch en Goo'n, ten Bos quam locken uyt.
Ick bid u (sprack sy) gheeft myn oock soo'n Stemme vaerdich.
Maer Juno lachten om dit Beest soo trots van wesen,
En sey dat niemandt 't al kan hebben naer syn sin,
Besiet u schoonen Staert, en spieghelt u daer in,
(Sey sy) die van elck een soo waerdich wert ghepresen,

Voor nyt ghy u behoort voorsichtelick te vresen.
Wort 't Nachtegaeltje om het hooren soet bemint,
Ghy zijt, door het ghesicht, van yder een besint.
Dus u vernoegh'lick rust, quelt my niet meer naer desen.

Verklaring.

Wel hem die sich vernoecht op s'Hemels waerde gaven,
'I Zy of den lieven Godt hem veel of weynich gheeft :
Maer, die in hunne ziel steeds onvernoegh'lick leeft,
Door hoovaerdy en trots, zijn Eersuchts domme slaven.
Ontsint en ongherust, sy steeds ghebreckich draven,
Vol nydicheyt, die haer het Hert inwendich knaecht,
En steeds in overvloet, hy als ghebreckich klaecht.
Dees leeft armoedich, hoewel hy is rijck van Haven.

Jon. III. Psalm XXVIII.

Met 'tgheen dat ons God gheeft, zijn wy daer met te vreden,
Want wy en hebben niet dan van syn milde handt.
Al 'tgheen hy u ghebiedt, ontfanght met danckbaerheden,
Sonder dat teghens hem, ghy twist in u verstandt.

Wilt u voeghen, tot vernoeghen.

In Adagiis.

Callinous, de soon Calliopes, had sulcken eyghenschap als de *Pauw*, hoewel hy niet alleen schoon van Lijf was, maer oock van ghedaente, ende goede Natuere, en daerenboven met sonderlinghe groote gaven des verstants was verciert, soo heeft hy de Goddinne Calliope raet ghevraeght, hoe hy de sake soude aenvanghen, om de Kunst van Wel-singhen te leeren? Daer op de Goddinne antwoorde : Dat hy sich met de gaven soude verghenoegen laten, die hem gegeven waren, en na geen andere trachten, noch soecken te wenschen.

« Die niet te vreden is, met 'tgene hem God gheeft,
« is niet waerdich dat hy een zegen-rijck Leven heeft
« ontfangen.

« Ghy begheerlicke Menschen-breyn; dat altijts bedomt
« is met Waggel-lust; dit moetje ghedencken; dat :

Ghenoech is meer als veel.
Aerdich blijft waerdigh.

XIX.

Pauw, en de Nachtegael.

De trotze Pauw, vol schoonen glans,
Was op een tijdt verlieft bykans
Op 't kleyne Dier, de Nachtegael,
Die soetjes songh de Somer-tael.
Met droefheydt klaeght de grootse Pauw,
Waerom haer stem gaet dof, en flauw!
En dat by al haer fraey cieraet
Gheen aerdicheyt beneffens gaet.
De Nachtegael, riep gansch verblijt;
O schoonste Pauw, blijft onbenijt!
Ick ben in 't kleyn te vreden, siet,
Maer by u ist vernoeghen niet!
« Natuere leert dat yder een
« In 't Kleyn, of Groot moet zijn te vreen.
« In Middel-maet is gheen ghequel;
« Die sich vernoegt, leeft wis, en wel.

Die in syn kleyn Beroep, met groot genoegen leeft,
Smaeckt al het bitter soet, en eert al wat hy heeft.

Kleyn is Reyn.

Wilt u voeghen, tot vernoeghen.

(Plaat.)

Die met het syne te vreden is, leeft rijckelick.

— Met een zucht van ontlasting nemen we afscheid van deze verzenkramerij, die overigens achterwege zou gebleven zijn was het ons niet bepaald te doen geweest om uit elken besproken bundel, ter vergelijking, de twee fabelen van den Leeuw en het Paard, en van den Pauw en den Nachtegaal mede te deelen.

IV.

Gansch anders is het gesteld met den in-4° bundel, welken « de bekwame plaetsnijder PHILIPS GALLE, die te Antwerpen eenen printenwinkel hield (1) », onder den titel ***Esbatement moral des Animaux*** (2) in het licht zond.

(1) ***Vad. Mus.*** III, blz. 298, in eene uitgebreide studie over *Peeter Heyns.*

(2) Van den uiterst zeldzamen bundel bezit de Bibl. der Gentsche Hoogeschool een ex., waarvan de titel en het laatste blad ontbreken. Vgl. ***Vad. Mus.*** III, blz. 319, nota, de beschrijving van het werkje.

Op de ***Bibl. Thysius***, te Leiden, berust een volledig exemplaar. De titel luidt ESBATEMENT MO- // RAL, DES ANIMAVX. Daaronder eene plaat voorstellende den leeuw, als koning, omringd door een vos, een aap, een beer, en een paar fladderende vogels; de ezel komt uitkijken achter een voorhang. Om de groote plaat heen, eenige kleinere, met aanwijzingen in 't Latijn. Onderaan de woorden : « Louez le Seigneur vous qui estes de la terre, dragons & tous abysmes. Bestes, & tous troupeaux, serpens, & oyseaux qui ont ailes. Psal, 148. 7. 10. A Anvers. Chez Philippe Galle. »

De schrijver, of liever de schrijvers worden niet genoemd. De opdracht, van 20^n Sept. 1578, is gericht « A Tresnoble Seigneur Charles de Croy, Prince de Chimay, Baron de Rotselaer, de Quieurain, &c »; *Esbatement* wordt sprekend opgevoerd : « Considerant, tres-illustre & genereux Prince, que Philippe Galle auoit intention de m'enuoyer vers vostre Excellence, pour m'exposer en lumiere souz les ailes & garant de vostre Seigneurie, vne honte craintiue se vint mettre au deuant de moy, me suadant de ne marcher plus oultre : tant pour n'estre entierement noueau, à cause que i'ay desia esté veu en partie des Flamengs, comme aussi pource qu'à vostre Excel. (estant Prince Chrestien) il semble estre plus conuenable d'estudier en L'Euangile, qu'en moy : Mais ledit Galle apperceuant ma vergoigne fuytiue, me dit que ie marchasse hardiment, & sans aucune doute, comme estant tout noueau en la langue Françoise, & que ie n'auoy pas encore esté veu en telle sorte : Mesme que ie suis de beaucop de tiltres excellens, de plusieurs nouuelles Figures (auec amendement & embellissement des precedentes) & diuers passages de l'Escriture sainte, accomodés aux Figures & Sonets, si bien changé & orné, que le lustre que i'ay à present, surpasse beaucoup celuy que i'auoy au parauant.... »

Een fraai sonnet, over de zorg welke aan 't etsen der platen en het schrijven der fabelen besteed werd, beslaat den r° van de volgende blz. Op de andere zijde staat *Du Chartier & du Cheual.* — Op de laatste fabel volgen eene « Table des animavx confabvlants », eene « Table des tiltres et sentences appropriées aux Figures », en de lijst der « Fautes & corrections ». Onderaan : « A Anvers. Chez Gerard Smits, pour Philippe Galle. »

De titel van een ex., eenige jaren geleden aan de Universiteitsbibliotheek te Gent ter inzage gezonden, vertoont de drukfont ESBATIMENT, instede van ESBATEMENT. (Mededeeling van den heer R. VANDEN BERGHE.)

Op deze opdracht volgt een gedicht : « Pierre Heyns au Spectateur & Lecteur » (1). In de drie eerste strophen vertaalt de bekende Antwerpsche schoolmeester, zeer slaafsch, de eerste strophen van het stukje door LUCAS D'HEERE aan het hoofd der *Warachtighe Fabulen* geplaatst. De vierde strophe wijkt af, en geeft ons te verstaan dat PHIL. GALLE's *Esbatement moral* door verscheidene handen bewerkt is geworden :

> Et toy Poéte François, vray amateur des Muses,
> Tu y verras aussi des Heroiques vers
> En Sonets bien troussez : que par deux cornemuses
> (A Londres entonnez & finiz en Anuers)
> Font sauter à l'ennuy, Oyseaux bestes, & vers.
> Mais si leur Harmonie aucunement differe,
> Donne la coulpe au temps, qui est bien si diuers
> Que l'homme ne fait tout cela qu'il espere.

« De woorden : *A Londres entonnez & finiz en Anvers* », wordt in *Vad. Mus.* opgemerkt, « kunnen misschien voor het eerste gedeelte aan JAN VAN DER NOOT doen denken. Men weet immers, dat deze dichter zich eenigen tijd te Londen ophield. »

De bundel is 18 platen met evenzooveel fabelen rijker geworden. De nieuwe platen zullen wel het werk zijn van den etser-uitgever zelf, PHIL. GALLE.

Alle 125 de fabelen der verzameling zijn in sonnetvorm gedicht. De 71 eerste zijn niet onderteekend; onder de volgende staan de letters E. W. Van de 18 nieuwe fabelen treft men er 17 aan in het eerste gedeelte (1, 2, 3, 4, 5, 13, 16, 21, 22, 24, 25, 28, 46, 57, 63, 65 en 67). Eene enkele maar, onder deze nieuwe, de 117e, is met het raadselachtige E. W. onderteekend.

(1) Medegedeeld in *Vad. Mus.* III, blz. 320.

De fabel van den Leeuw en het Paard luidt als volgt (1) :

Lion & Cheual.

Sonet.

Vn Cheual bien adroit emmy les champs reclame
Le secours d'un Lion qu'il voyoit affamé
Faisant le medecin expert, & estimé
Et n'estant, disoit il, sans vn souuerain basme.
Donc le Cheual l'oyant, luy dict, ha ie me pasme,
Ayant vn de mes pieds de derriere entamé,
Tu sois donc bien venu medecin bien aymé,
Ie te supply bien fort de quelque cataplasme.
Lors le Lion faingnant le voir par grande pitié,
Le Cheual luy desserre vn vilain coup de pied,
Laissant ce medecin estourdi sur la place.
Celuy qui cerche à nuire & cauteleusement
Tasche de paruenir à son fol pensement,
Bien souuent est deceu soubs vne autre fallace.

In de eerste elf verzen (de eigenlijke fabel) kon de navolging bezwaarlijk getrouwer zijn, wanneer men in het oog houdt dat de navolger zich met half zooveel verzen als zijn voorbeeld uit den slag moest trekken. De zedelijke toepassing echter heeft de vertaler op eigen hand en behendig weten aan te brengen. Evenals bij al de volgende fabelen is de rijmspreuk vervangen door

(1) Op de blz. tegenover de plaat, waarboven : *Sagesse contre astuce,* en waaronder de teksten :

Myeux vallent les playes de son amy, que les baisers frauduleux de l'ennemy. Pro. 27. 6.

L'ennemy larmoye de ses yeux : & s'il trouue le temps, il ne sera point saoulé de sang. Eccle. 12. 16.

Bij de andere fabelen is de schikking dezelfde.

eene bondige prozaspreuk, en nemen prozateksten de plaats in der berijmde bijbelteksten.

De bewerking der fabel van Pauw en Nachtegaal wekt het vermoeden op, dat nevens den bundel van DE DENE, die van HAUDENT (of een andere in sommige afwijkingen met dezen overeenstemmend) wellicht te rade werd genomen. Bij HAUDENT doet de Pauw zijn beklag aan « Juno, Nature et tous les dieux », bij GALLE enkel aan Nature, bij DE DENE daarentegen aan de Goddinne Juno.

Paon & Rossignol (1).

Sonet.

Le Paon se contristoit oyant le doux ramage
Du gentil Rossignol, et se plaingnoit pourtant
A Nature en grand dueil qu'il n'en auoit autant,
Et qu'il conuiendroit mieux à son noble plumage,
Nature luy respond qu'il auoit en partage
Vn don qui luy estoit au lieu de ce doux chant.
Et que le Rossignol n'alloit point recerchant
Ce que le Paon auoit dessus luy dauantage.
Luy dict en plus auant qu'on n'auroit iamais faict
S'elle auoit derechef à r'habiller son faict
Selon l'aduis de tous, & que luy le propose.
Que chacun y pensant se doit bien contenter
Du bien qu'il a receu, sans vouloir disputer
A qu'elle occasion vn autre a quelque chose.

(1) Op de blz. tegenover, boven de plaat : *Se contenter de sa grace;* onder de plaat :

Que voz mœurs soyent sans auarice, estans contens de ce que vous auez presentement. Hebre. 13. 5.

Sois content de ta gloire & sois assis en ta maison. 4. Reg. 24. 10.

De navolging is zeer vrij en, laat het ons niet bewimpelen, tamelijk onbeholpen. CORROZET's verhaaltje staat merkelijk hooger.

De fabelen, onderteekend E. W., sluiten veel nauwer aan bij DE DENE's tekst. In de andere fabelen uit GALLE's verzameling geeft de bewerker op vele plaatsen blijken van smaak. Hij durft zelfstandig te werk gaan, uitbreiden waar 't past, besnoeien waar 't noodig is, en is nergens angstvallig als E. W. om toch van 't model zoo min mogelijk af te wijken.

Op de 18 nieuw bijgekomen fabelen in *Esbatement moral*, vinden we er 13 terug bij HAUDENT, en daarvan 7 ook bij CORROZET. Uit de vergelijking dezer overeenkomstige fabelen kan echter niet worden besloten dat HAUDENT als bron heeft gediend, en de vergelijking met CORROZET zou waarschijnlijk tot denzelfden uitslag leiden. — Ook de vergelijking van de nieuwe platen uit *Esbatement* met de prentjes bij CORROZET en bij eenige van HAUDENT's fabelen brengt geen licht : voor een drijtal is de overeenstemming treffend, voor verscheidene is er daarentegen volslagen afwijking.

Niet minder dan drij verschillende fabelverzamelingen zijn uit GALLE's *Esbatement moral* gesproten, een Fransche, van DESPREZ (?), en twee Nederlandsche : de eene van ANTHONI SMYTERS, de andere VONDEL's bekende *Vorsteliicke Warande*. Op 't eerste zicht schijnt de Fransche zelfs uit *Esbatement moral*, — ja hoe zullen we dat zeggen en beleefd zijn? — ... gestolen.

Ze bevat slechts 100 fabelen, telt 103 blz., en boven iedere fabel, met uitzondering van het laatste stukje (Epilogve de ce Livre. Sonet. Aymez Justice...) staat een plaatje. De prentjes zijn kunstig in hout gesneden; het zijn buitengewoon nauwkeurig bewerkte kopijen andersom van GHEERAERTS' koperetsen. De titel luidt :

« Le Theatre des Animaux, avquel sovs plvsievrs diverses fables & Histoires, est representé la pluspart des actions de la vie humaine. — Enrichy de belles sensences tirées de l'Escriture saincte, et orné de Figures, pour ceux qui aiment la Peinture. — A Paris, Chez Jean Le Clerc, ruë Sainct Jean de Latran, à la Salemandre Royale. M. DC. XX. »

De korte voorrede over het nut der fabelen, is onderteekend P. DESPREZ (1).

De eerste fabel heeft den volgenden inhoud :

4. Se contenter de sa grace.

(Plaat.)

Que vos mœurs soient sans auarice, estans contens de ce que vous auez presentement. Hebr. 13. 5.

Sois content de ta gloire, & sois assis en ta maison. 4. Reg. 24. 10.

---

(1) De oudste uitgave welke BRUNET aanteekent is van 1595 : « Théatre (Le) des Animaux.... Paris, pour Simon Douget, M. D. XCV, pet. in-4 de ij et 100 ff. fig » Hij voegt erbij : « L'avis au lecteur est signé P. Desprez, qui pourrait bien être l'auteur de l'ouvrage. L'édition de 1595 est rare. Celle de Paris, Jean Le Clerc, 1613, in-4 qui ne l'est guère moins, a été vendue 15 fr. Bignon. Une autre de Paris, 1644, in 4°, 39 fr. 50 c. Bontourlin ; 53 fr. Duplessis; cependant cette dernière doit avoir moins de valeur que les deux autres.

Met onze uitgave van 1620 dus (Bibl. de l'Arsenal, te Parijs), 4 verschillende uitgaven.

Is er misschien verband tusschen den bundel van DESPREZ en het « Hoogduitsch boek in 4° getyteld *Theatrum Animalium*, gedr. 1608 », aangehaald in een brief van P. DE LA RUE, welke medegedeeld wordt in den *Navorscher* van 1861 ? (Vgl. verder de aanteekening op blz. 54.

Du Paon, et dv Rossignol.

Vn Paon tout orgueilleux, voyant le beau plumage
Dont il est reuestu & par tout bigarré,
S'estimoit plus que tous, & n'eut à nul cedé,
Si d'vn doux Rossignol n'eust oüy le ramage.
Alors droict à Iuno il va en se plaingnant,
Ie te supplie, dit-il, ô Royne ma Deesse!
Octroye-moy vn bien, car ie meurs de tristesse,
Si du gay Rossignol ie n'imite le chant.
Ie ne puis, dit Iuno, sois contant de la grace,
Que tu reçois des Dieux, ayant vn beau plumage,
Tu vois le Rossignol, de son chant est contant.
Et sans estre enuieux à rien plus il n'aspire,
Car celuy viura en eternel martyre,
Qui le bien d'vn chacun va tousiours souhaitant.

Zooals men bemerkt, zijn de spreuk boven de plaat en de bijbelteksten eronder, dezelfde als bij GALLE.

Doch die eerste fabel, welke anders luidt, is eigenlijk maar eene verschalking. De 99 fabelen die volgen zijn *letterlijk* dezelfde als de overeenkomstige fabelen van *Esbatement.* Het eenig verschil van enkele woorden dat wij opgemerkt hebben, komt voor in den bijbeltekst onder de fabel van den Kikvorsch en den Os.... Ook is de onderteekening met de raadselachtige letters E. W. overal weggebleven.

Er is in deze vreemde zaak nog nog een ander duister punt.

Wanneer men een oogslag werpt op de Bijlage, wordt men getroffen door de omstandigheid dat de 100 fabels van *Theatre des Animaux* beantwoorden aan fabelen die ook alle bij DE DENE te vinden zijn. DESPREZ heeft niet eene der 18 nieuwe fabelen opgenomen, waarmede GALLE

zijn bundel verrijkte. Dit kan moeilijk als bloot toeval opgevat worden. Is DESPREZ' verzameling nu, in eene uitgave welke misschien niet bewaard bleef, vroeger dan *Esbatement moral* verschenen, zoodat *Esbatement* schuldig zoude zijn aan plagiaat? Maar hoe dan aannemelijk maken dat P. HEYNS zinspeelt op twee auteurs, en dat in de tweede helft van den bundel van GALLE de fabelen onderteekend zijn met de letters E. W.? De gegevens waarover we beschikken zijn ontoereikend om op deze vraag een antwoord te vinden.

De bundel van SMYTERS verscheen in 1612, en bevat 112 fabelen in sonnetvorm, doch geene platen :

« Esopvs Fabelen In rijm ghestelt door Anthoni Smyters. Waer by ghevoeght zijn zommighe stichtelijcke veerskens, van Heer Guy du Faur, Heere van Pybrac, Raedts-heere des Konincx van Vrancrijc. Tot Rotterdam, By Jan van Waesberghe, aende Merct, inde Fame. Anno 1612. »

Vooraf twee sonnetten, het eene « Tot den goetwillighen Leser » onderteekend : « Godt en niet meer »; het andere « Aen de Liefhebbers der Rhetorijcke », onderteekend : « Myn haters syn sot (1) »; waarna eindelijk nog « Esopus leven, op het kortste verklaert », en achtereenvolgens dan 121 fabelen uit GALLE bijna woordelijk, doch met gemak, vertaald, en een enkele nieuwe : die

(1) Volgens het *Dictionnaire des Devises* van den heer F. VAN DER HAEGHEN zijn beide spreuken die van SMYTERS zelf.

SMYTERS steekt niet weg dat hij slechts vertaalt. « Neemt ons ten besten af », voegt hij den goetwillighen Leser toe :

Neemt ons ten besten af, ist dat ghy hier bevint
Dat wy den Franschen rijm int Nederduytsch ontvlichten.

Reeds in 1828 had J. F. WILLEMS, in het tweede deel zijner *Verhandeling* (bl. 253) de aandacht gevestigd op het bescheidene bundeltje, waarvan de taal hem als vrij zuiver had getroffen.

van den Vader en zijne drie zonen. Bijbelteksten en spreuk vielen weg.

De vergelijking der fabelen van den Leeuw en het Paard en van den Pauw en den Nachtegaal, met hun voorbeeld, laten we over aan den lezer. —

Weest trou, ende betrout niemandt.

8

Peerdt en de Leeuw.

Een moy vollijvich Peerdt, hulp' aen den Leeuw begheerden,
Die hem ontmoetet heeft verhonghert op het velt,
En hem beroemden voor een Chirurgijn vermelt,
Zeyd' dat hy by hem droegh een zalf van grooter weerden.
Tpeerdt wist wel met wat kunst sich desen Leeuw gheneerden,
Hy hiet hem willekom, en zeyde was ghequelt
Aen synen achter voet, ghequetset en ontstelt :
Badt hem dat hy dien met syn salve wat besmeerden.
De Leeuw stracx naerder quam, den quaeden voet bezach,
Maer tPeerdt dat nam hem waer, en gaf een zulcken slach
Op den Chirurgijns kop, dat hy moest blyven legghen.

Zulkx beurt ooc menichmael by d'alder-schalcste koen,
Die ander met bedroch leedt ende schade doen :
De schalc wort wel verschalct, zoo 't spreecwoort pleech te zeggen.

Ghenoeghen ist al.

10

Het Nachtegaelken ende de Pauw.

Den Pauw' bedroefden hem wanneer hy hoorde zinghen
Het lieflijc keelken zoet van 't Nachtegaelken teer,
En klaeghden waerom hem de natuere niet meer,
Wtnementheden by de pluymen woud' ghehinghen.

Natuer antwoordden hem hy zoud' begheerte dwinghen,
  Dewyl' syn ved'ren van schoon verwen hadden d'eer,
  En dat den Nachtegael niet onderzocht hoe zeer
  Hy ander voghels ghingh te boven in dees dinghen.
Sy seyde noch daer by, het nimmer eynden zoud',
  Waert datmen alle dingh weerom vernieuwen woud',
  En elc een synen zin na volghen int vermaken.

Elc houd' sich dan gherust zoo langhe als hy leeft,
  En zy te vreden met de gave die hij heeft,
  Hem voorder niet en moey met ander lieden zaken.

Zoo zijn we dan eindelijk gekomen aan den laatsten der fabelbundels waarover ons onderzoek zich uitstrekte, en den belangrijksten, al was het ook maar omdat VONDEL's groote naam er aan verbonden is. Aangezien de herdruk van den heer UNGER, versierd met verkleinde reproducties der platen, in ieders bereik is, mogen we den lezer verschoonen van de beschrijving en de omstandige bibliographie. We herinneren enkel dat de *Vorsteliicke Warande der Dieren*, 't eerst, te Amsterdam bij Dirck Pietersz. Pers, in 1617 verscheen. « De Amsterdamsche uitgever Dirck Pietersz. Pers », verhaalt UNGER, « was door aankoop eigenaar geworden van de koperen platen en droeg nu aan den ongeveer dertigjarigen VONDEL op, daarbij bijschriften in onze taal te leveren. Aan die opdracht werd door VONDEL voldaan; aldus ontstond de *Vorstelycke Warande der Dieren*. »

Uit UNGER's inleiding vernemen wij verder dat van de *Warande* zes afzonderlijke uitgaven verschenen, de laatste in 1786 te Dendermonde, bij Wed. de Caju (1). « Vondel »,

(1) Vgl. *Bibliographie van Vondel's Werken*, bl. 29. De eerste uitgave is van 1617; daarna komen eene uitg. van 1682, eene van 1717, eene van 1720, eene zonder jaartal t'Amsterdam, By d'Erve

wordt aldaar nog gezegd, « heeft den tekst zijner gedichten misschien ontleend aan eene in 1578 verschenen verzameling Fransche bijschriften bij dezelfde prenten, getiteld : « Esbatement moral, des animaux. A Anvers chez Philippe Galle. » Eene vertaling daarvan heeft hij niet geleverd; wel volgde hij ze van verre na » (1).

---

de Wed. Gysbert de Groot..., en eindelijk de Dendermondsche van 1786. Behalve deze laatste, welke in 8º is, zijn al die uitgaven in 4º.

Voor enkele bijzonderheden, welke alleen bibliographisch belang opleveren, houden we ons tevreden met naar UNGER's Vondel-Bibliographie te verwijzen.

(1) In de *Bibliographie van Vondel's Werken* luidt het eveneens : « Vondel heeft den tekst misschien ontleend aan een in 1578 verschenen verzameling Fransche bijschriften bij dezelfde prenten », enz. « In het midden der titelprent vindt men dezelfde voorstelling als op den titel der *Vorsteliicke Warande.* De Hollandsche bewerking is echter iets « anders dan eene vrij gemakkelijke vertaling in zoo vele of weinige regels hem ligtst viel van zeker fransch werk, zijnde alle klinkdigten op dezelfde zinnebeelden, genaamd *Esbatement moral des Animaux*. Anvers, 1578, gelijk PIETER DE LA RUE schreef (*Navorscher*, XI, bl. 11.) VONDEL heeft blijkbaar de Fransche bewerking gekend, maar hij volgde haar slechts van verre. »

De *Navorscher* van 1861 deelt inderdaad « een geestigen brief » mede « van *Pieter de la Rue*, den bekenden schrijver van *Staatkundig, Heldh. en Gelett. Zeeland,* in 1734 aan een ander letterkundige, (vermoedelijk) Ds. *Jan te Water* te Zaamslag, gerigt. »

DE LA RUE verdedigt er CATS tegen de beschuldiging van letterdieverij. « Vrij wat meer redenen zouden er zijn om den heer *Cats* van letterdiefte te beschuldigen, indien men hem kon aantoonen, dat hij omtrent den Britschen *Donne* of andere uitlandsche vernuften gehandeld had, zoo als *Vondel* (*Vondel* dat orakel van Parnas) heeft kunnen goedvinden in zijne jeugd te handelen met zijne *Waarande der dieren* en *Gulden winckel* welcke beide werkjes hij opgeeft als eigen maaksel : ondertusschen is het eerst genoemde niet anders dan eene vrij gemakkelijke vertaling, in zoo vele of weinige regels hem ligst viel, van zeker fransch werk, zijnde alle klinkdigten op dezelfde zinnebeelden genaamd *Esbatement moral des Animaux*,

De waarheid is dat VONDEL *stellig* den tekst zijner gedichtjes aan *Esbatement* ontleend heeft. En het is de toedracht der zaak volkomen onjuist voorstellen, wanneer men zegt dat hij slechts navolgde « van verre »

Eene proza- « Voor-reden aenden Konstlievenden Leser, aengaende de stichtighe vermakelickheyd ende nutticheyd der Fabulen »; eene vrij aardige « Vermaeckelijcke Inleydinghe Tot de Vorstelijcke Warande der onvernuftighe Dieren », in verzen; en eindelijk een drietal lofversjes, gaan de eigenlijke fabelen vooraf.

Wat deze betreft, wij bemerken dat bij VONDEL de spreuk boven de plaat weggevallen is, en dat de bijbelteksten onder de plaat vervangen « door eene oude historie soo uyt de Latijnsche als Griecxsche schrijvers, om met de nieuwe Historien geene ergernisse of aenstoot te geven » (1).

Anvers, 1578, 'twelck ik bezitte en dus oogschijnbaar verzekeren kan, alleen heeft er *Vondel* de aanmerkingen in proza bijgevoegd. » In eene nota had PIETER DE LA RUE hier aangeteekend : « Nadat ik dit geschreven heb, heb ik toevallig ontdekt dat die aanmerkingen zelfs nog niet van V. zijn, maar nog veel woordelijker als het rijm vertaald uit een Hoogduitsch boek in 4°, getyteld *Theatrum Animalium*, gedr. 1608. »

GOEDEKE geeft geen enkelen fabelbundel met zulk een titel op. Bedoelde DE LA RUE misschien den in 4° bundel (zie GOEDEKE, *Grundriss*, II, Bl. 437) : *Viridarium moralis philosophiae* per Fabulas animalibus brutis attributas traditae, iconibus artificiossissimis in aes insculptis exornatam. Coloniae edebat Georgius Muntingus. M. D. XCIIII. 251 S. 4. (Prosa). Dezelfde Keulsche uitgave van *Viridarium* (1594) komt voor *Cat. Van Damme* II, bl. 138, nr 1446, met de aanduiding : Cum 125 Figuris Nitidiss. Juist hetzelfde getal platen dus als in *Esbatement moral*.

(1) « De bijschriften onder de plaatjes, welker vervaardiger een ruime mate van belezenheid moet bezeten hebben, zijn stellig van niemand anders dan van PERS. Bij een oppervlakkige vergelijking met de tegenoverstaande dichtregels van VONDEL, zal het onderscheid in de spelling al terstond doen zien dat VONDEL er de maker niet van was. » Aldus VAN LENNEP (I Nalezing, bl. 55).

Wanneer wij nu met aandacht de fabel van den Leeuw en het Paard overlezen (1), zoo kan het ons niet ontgaan

(1) Wij laten de fabel en de historische toepassing hier volgen :

6. De Leeuwe en 't Peerd.

(*Plaat.*)

Gelijck de Leeuw tot het Peerd, alsoo archlistich is *Cleopatra* (hoewel tot haer eygen verderff) by *Antiochum* gecomen. Want als *Antiochus Gryphus Alexandrum* inden krych hadde overwonnen, so ontstack sy met een doodelijcke haet tegens *Antiochum*, doch liet sulcx aen haer niet mercken, maer quam zeer vriendelijck tot *Antiochum*, en als of sy groot me-lyden met hem had, boodt sy hem in zijnen grooten dorst een versche dronck waters, daer in sy nochtans doodtlijck venijn ghemengt had, ende noode hem te drincken. Maer *Antiochus* merckte het perijckel, ende dreefse van hem, ende lietse naderhandt ombrengen. SABELLICUS.

VI.

De *Leeuw* 't ontzaghlijck dier, 't *Peerd* ziende 't gras af lezen,
Zeer listich tot hem trad, en veynsde zich te wezen
Een wel-ervaren *Arts*, die door Kunst-rijcke list
Tot allerley gebreck en kranckheyd hulpe wist.
Maer 't *Peerd* niet minder loos, riep, o ter goeder uren
Heeft u *Apollo* hter tot mywaerts willen sturen!
O *Æsculapi* komt uytnemenste Doctoor.
Treet herwaerts met u kunst en komt mijn quale voor :
Want mijnen achtervoet my bangh maeckt en verlegen,
Vermits een groot ghezwel daer onlancx aen gekreghen :
Ontzeght u hulpe niet, ist anders in u macht
Besmeeret met u zalve, op dat het wat verzacht,
De *Leeuw* veynst zich gereet 's *Peerds* achter-voet te heelen,
En schickt zich achter aen : dan 't *Ros* slacht niet den schelen,
Het slaet den loozen *Arts* 't hoef-yzer voor den kop,
Dat hy ter aerden light een-slaeghs met eenen klop.
« 'T gaet zoo gemeenlijck, dat die andren meent te plagen
« Die wort eerst zelfs geplaeght en moet zijn straffe dragen :
« Die andren 't net voor-spand oft eenen kuyl bereyd,
« Eerlangh zelfs inden strick oft inden afgrond leyd.

eerst en vooral dat VONDEL in zoover slaafsch heeft nagevolgd, als hij zijn voorbeeld geene enkele maal uit het oog verliest en hij 't ook niet eene enkele maal waagt zelfstandig iets erbij te doen. Hij volgt na op den voet, zich vergenoegend hier en daar eene kleine bijzonderheid in te schuiven, en dat bijna telkens met het inzicht aldus twee verzen te maken van één, en zijn verhaal wat te rekken. Zoo zien wij de vier eerste verzen van VONDEL overeenstemmen met de vier eerste van GALLE. De vier volgende bij GALLE worden echter tot acht uitgesponnen :

Donc le Cheual l'oyant, luy dict, ha ie me pasme

wordt :

Maer 't *Peerd* niet minder loos, riep, o ter goeder uren
Heeft u *Apollo* hier tot mywaerts willen sturen !

Aan het vers :

Ayant vn de mes pieds de derriere entamé

beantwoordt :

Want mijnen achtervoet my bangh maeckt en verlegen,
Vermits een groot ghezwel daer onlancx aen gekreghen.

Het vers :

Tu sois donc bien venu medecin bien aymé

wordt omschreven door :

O *Aesculapi* komt uytnemenste Doctoor !
Treet herwaerts met u kunst en komt mijn quale voor :

Eindelijk :

Je te supply bien fort de quelque cataplasme

maakt VONDEL tot :

Ontzeght u hulpe niet, ist anders in u macht
Besmeeret met v zalve, op dat het wat verzacht.

Door toepassing van hetzelfde stelsel van inschuiving worden vv. 9-11 uit *Esbatement* bij VONDEL tot 4 verzen. Van

Lors le Lion faingnant le voir par grande pitié,

wordt zeer behendig een vers en half gemaakt :

De *Leeuw* veynst zich gereet 's *Peerds* achter-voet te heelen,
En schickt zich achter aen :

De regel :

Le Cheual luy desserre vn vilain coup de pied

wordt uitgedijd tot anderhalf vers :

dan 't *Ros* slacht niet den schelen,
Het slaet den loozen Arts 't hoef-yzer voor den kop

En het elfde vers :

Laissant ce medecin estourdi sur la place.

wordt eenvoudig vertaald :

Dat hy ter aerden light een-slaeghs met eenen klop.

Eindelijk worden de drie slotverzen met de zedeles door VONDEL in vier verzen overgedicht.

Uit dit alles blijkt dat VONDEL's verdienste met deze rijmen-voor-den-broode al niet veel hooger staat dan met zijn vroegere rijmelarij bij de platen van den *Gulden Winckel*. Niet minder blijkt zulks uit de fabel van den Pauw en den Nachtegaal.

De twee eerste verzen van GALLE worden vertolkt door vv. 1-4 bij VONDEL; vv. 2-4 van GALLE worden bij VONDEL vv. 5-10; vv. 5-8 van GALLE, bij VONDEL vv. 11-15; vv. 9-11 van GALLE, bij VONDEL vv. 16-18; eindelijk

vv. 11-14 van Galle, bij zijn navolger vv. 19-22 (1) :

De schoon-geveerde *Pauw* aenhoorde met begeeren
Het *Nachtegaelken* inde wilghen quinckeleeren,
En werd by nae verlieft op 't liefelijck gezanck
En 't goddelijck musijck dat uyt de tacken klanck.
Ten laetsten sprackse aldus : O Moeder aller dinghen!
Nature die my voor vele andren zonderlinghen
En heerlijck hebt gheciert, hoe was ick soo onweert
Dat ghy welsingens kunst met mijnen gouden steert
En eersleyp niet te gaer hebt willen huwelijcken,
Op dat ick zoo alsins der Voglen roem mocht strijcken!
Nature doen terstond heeft 's *Pauws* ondanckbaerheyd
Berispt, om dat met tgene haer rijcklijck bij geleyd
Zy niet en was vernoeght. Ghelijck tot geenen tyden
Het *Nachtegaelken* niet s'*Pauws* voordeel zal benyden :
Maer zich te vreden houd met tgene haer is ghejont.
Indien oock (zeyde zy) het elck een waer vergont
Te hebben tgene hy wenscht, 't stond grootelijcx te vreezen
Dat met vernieuwen ick al steeds zou bezigh wezen.
« Ghy die met uwen staet, noch eens ontfangen loth
« U nimmermeer vernoeght, maer opstaet tegen God,
« En der Naturen wet, leert met vernoegingh leven,
« Noch wenscht niet nae het gene een ander is ghegeven.

---

(1) Op de bladzijde met de plaat :

8. Pauw ende 't Nachtegael.

(*Plaat.*)

Sulcken eygenschap had *Callinous* de Soon *Calliopes*. De welcke of hy wel niet alleen schoon van lijf ende gedaente was, maer oock van een goede natuere, ende daerenboven met groote gaven des verstants verciert, soo heeft hy nochtans de Goddinne *Calliope* raets gevraeght, hoe hy de saeck soude aenvangen om de kunst van singen wel te leeren. Daer op *Calliope* hem antwoorde : Hy soud hem met de gaven die hem verleent waren, genoegen laten, ende nae gheen andere gaven trachten. In Adagiis.

En zoo is 't ook met de andere fabelen der *Vorsteliicke Warande* gesteld. De eene regel na de andere wordt vertolkt, en waar het gaat, worden van een vers er twee of meer gemaakt. Zal men de vertaling slaafsch heeten, omdat de vertaler nimmer zijn voorbeeld uit het oog verliest? Zal men ze min of meer vrij heeten, omdat hij soms een paar woorden weergeeft door een paar verzen? De uitdrukking doet weinig ter zaak Dit echter dient vastgesteld, dat VONDEL, hoe weinig hij blijkbaar zich voor zijne fabelen heeft moeite getroost, hoe veel hij ook verschuldigd is aan *Esbatement*, door de vloeiendheid van zijn vers en den zwier van zijn taal aan de *Warande der Dieren* niettemin zekere bekoorlijkheid heeft geschonken, welke al de bundels, hier te voren ontleed, in de schaduw doet staan.

L. SCHARPÉ.

BIJLAGE.

CORROZET	HAUDENT	DE DENE	De titels volgens de « Tafel van al de Fabels » bij DE DENE; daarna volgens *Esbatement moral;* de allerlaatste volgens SMYTERS.	GALLE	DESPREZ	SMYTERS	VONDEL	VAN DE VENNE PERRET
—	—	1	Basiliscus ende het Wesel	6	17	6	4	10
32	143	2	DEN LEEU ENDE T'PEERT	8	19	8	6	11
60	167	3	DEN PAEU ENDE NACHTEGALE	10	1	10	8	19
—	359	4	Den Esel ende Haze	43	9	43	37	13
82	204	5	Coe ende Osse	48	—	48	40	—
97	251	6	t'Serpent en Jupiter	113	92	112	95	5
22	133	7	Vanden ouden Hondt	102	81	101	86	—
—	—	8	De Hinne ende haer Kiecxkens	80	43	79	64	—
54	14	9	Den Leeu ende Vos	91	70	90	75	—
4	115	10	d'Hondt een stick vleesch draghende	56	24	55	117	—
18	129	11	Duuen en Hauick	40	6	40	35	—
99	181	12	Mieren ende Crekel	14	50	14	12	—
28	139	13	Den Wulf ende t'mans hooft	97	76	96	81	—
70	304	14	Voghelaer ende Distelvijncke	82	—	81	66	—
31	142	15	Puut ende Osse	38	4	38	33	—
95	229	16	Smet met zijn Hondeken	66	—	65	53	—
17	128	17	Jupiter ende Puden ofte Vorsschen	54	22	53	45	—
59	166	18	Craeye ende t'Schaep	27	60	27	23	—
8	119	19	Wild Vercken ende Esele	52	15	51	43	—
92	197	20	Man ende Leeu	89	21	88	73	—
3	114	21	Puut ofte Vorsch / ende Ratte	37	68	37	32	—
1	112	22	Den Hane op den messijnck	51	14	1	113	—
—	—	23	Vanden ouden Houaere	121	97	119	124	—
—	343	24	Ram ende Stier	79	42	78	63	—
64	173	25	Leeu / Esel / ende Vos	90	93	89	74	—
10	121	26	Arendt ende Craeye	49	—	49	41	—
—	—	27	Vanden droncken Hert	108	87	107	102	—

Corrozet	Haudent	De Dene		Galle	Desprez	Smyters	Vondel	Van de Venne Perret
24	135	28	Gheete en den Wulf	55	23	54	46	—
(107*)	22	29	Landtsman ende Satyre	83	45	82	67	9
—	256	30	Jongheleur Schemijnckel en Meercatte	106	85	105	89	—
23	134	31	Vande bevreesde Hazen	62	29	61	111	—
91	109	32	De Hinne ghedoot om de Eyeren	19	54	19	108	—
—	337	33	Eghele ende t'Serpent Vipera	77	40	76	61	—
—	295	34	Ackerboer ende Muus	81	44	80	65	—
—	—	35	Het dier Chameleon	78	41	77	62	17
41	152	36	t'Schemijnckel ende Vos	96	75	95	80	—
38	149	37	Woluen ende Schapen	11	2	11	9	—
—	255	38	Vos ende Catten	23	55	23	20	—
7	118	39	Landtsman ende Slanghe	88	49	87	72	—
90	239	40	Jonckman ende Zwalewe	107	86	106	90	—
55, (123*)	207	41	Arendt ende Vosinne	29	—	29	25	—
48	21	42	Esel ende t'Peert	35	66	35	30	6
35	146	43	Wolf ende Vos	93	72	92	77	—
—	—	44	Elephant ende Drake	72	35	71	112	15
74	15	45	Partrijse ende Hanen	110	89	109	92	—
—	334	46	Wolf ende Eghele	76	39	75	60	—
63	39	47	Paeu en Acxtere	47	12	47	39	—
45	157	48	Dogghe ende t'Schaep	61	28	60	104	—
61	168	49	Oude Catte ende Musen	101	80	100	85	—
—	313	50	Zwijn ende Oorlooghs Peert	115	69	—	97	—
34	145	51	Beesten ende Voghelen strijdt	53	16	52	44	14
—	—	52	Vanden Esel / Kemel / Buffel / ende Mule	105	84	104	88	—
93	245	53	Voghelare ende Partrijse	109	88	108	91	—
30	141	54	Vlieghe ende Miere	71	34	70	57	21
85	7	55	Beer en twee Vrienden	30	61	30	103	—
19	130	56	Hondt ende Dief	33	64	33	28	—
56	161	57	Ackerman ende Houaere	111	90	110	93	—
25	136	58	Hert ende t'Schaep	98	77	97	82	—
12	123	59	Den ouden Leeu en ander Beesten	69	32	68	118	—
36	147	60	Hert inde Fonteyne speghelende	39	5	39	34	—

* Alleen in de uitg. van 1583.

Corrozet	Haudent	De Dene		Galle	Desprez	Smyters	Vondel	Van de Venne Perret
46	158	61	t'Lammeken ende Wulf	70	33	69	56	—
13	124	62	Esel ende t'cleen Hondeken	31	62	31	26	—
—	350	63	Den Vos t'Haze vleesch prijsende	94	73	93	78	—
—	274	64	Hauick ende Cockuut	86	47	85	70	—
50	26	65	Vueghelaere ende t'Serpent	45	11	45	38	—
—	—	66	Leeu ende wild Vercken	92	71	91	76	3
6	117	67	Wulf ende Crane	15	51	15	13	—
—	—	68	Huus-ratte ende Hoestere	84	—	83	68	7
77	156	69	t'Peert ende Hert	41	7	41	36	—
11	122	70	Vos ende Raue	36	67	36	31	4
58	165	71	Hondt ende Osse	34	65	34	29	—
—	303	72	Beer ende Bijen	73	36	72	107	—
—	356	73	Hauick ende Nachtegaele	87	48	86	71	—
—	201	74	Stier ende Muus	95	74	94	79	—
2	113	75	Wulf ende t'Lammeken	32	63	32	27	—
69	164	76	Arendt ende Raue	50	13	50	42	—
20	131	77	Zueghe ende Wulf	18	53	18	16	—
86	230	78	d'Houeerdighe Mule	20	57	20	17	—
—	183	79	Arendt ende Slecke	85	46	84	69	2
29	140	80	Paeuwen en Acxtere	58	25	57	48	—
53	23	81	Aerbeyder ende zyn Honden	103	82	102	87	—
87	163	82	Schaepheerder lueghenare	17	52	17	15	12
42	153	83	Hert ende Ossen	59	26	58	49	—
37	162	84	Catte ende t'Hanekiecken	100	79	99	84	—
98	203	85	t'Schemijnckel ende zyn Jonghen	7	18	7	5	—
—	—	86	Den Esel gheladen met spijse	122	98	120	116	23
71	1	87	Vos ende Buck	42	8	42	106	—
94	246	88	Schildpadde ende Haze	26	59	26	115	—
9	120	89	Van twee Ratten	44	10	44	100	—
15	126	90	De Wuwe zieck ligghende	119	96	117	120	—
27	138	91	Vos ende Houaere	9	20	9	7	—
—	—	92	Gheete ende t'ionck Wulueken	99	78	98	83	—
68	178	93	Ghier ende cleen Voghelkens	68	31	—	55	—

Corrozet	Haudent	De Dene		Galle	Desprez	Smyters	Vondel	Van de Venne Perret
—	236	94	Vlaemsche ende Turcksche Hane	118	95	116	99	—
—	312	95	t'Peert en Esel met hout gheladen	116	94	114	121	8
—	340	96	Wulf in Schaepshabijt hanghende	75	38	74	59	—
5	116	97	Leeu ter iaght en ander Beesten	60	27	59	109	—
—	82	98	Raue ende t'Schorpioen	74	37	73	58	—
—	280	99	Zwane ende Houaere	123	99	120	122	—
14	125	100	Leeu ende Museken	12	3	12	10	20
89	237	101	Jupiter ende Bije	114	—	113	96	18
65	175	102	Esel en zijne drie Meesters	104	83	103	103	—
—	—	103	Vanden Voghel Phœnix	124	100	122	123	24
—	—	104	Simme ende Catte	64	30	63	51	—
—	—	105	Struus ende Nachtegale	120	56	118	119	—
—	—	106	t'Schaep ende Wulf	112	91	111	94	—
—	—	107	Conclusie / ofte besluut des Boucx	125	58	—	125	—
—	—	—	Du Chartier & du Cheual	1	—	2	1	—
—	154	—	Du Lion & du Renard	2	—	3	2	—
—	—	—	Du Chesne & de l'Orme	3	—	4	3	—
—	49	—	Du Lion & de l'Asne	4	—	5	114	—
80	222	—	De l'Homme inuoquant la Mort	5	—	121	101	—
—	185	—	D'Aquilon, de Phebus, & d'un Voiager	13	—	13	11	—
—	180	—	Du Fresne & du Roseau	16	—	16	14	—
—	—	—	Du Mouton & du Loup	21	—	21	18	—
76	214	—	D'un homme & de son Dieu de bois	22	—	22	19	—
37	148	—	Du Serpent & de la Lime	24	—	24	21	—
—	184	—	De deux Ecreuisses	25	—	25	22	—
—	—	—	Du Regnard & des Mouches	28	—	28	24	—
21	132	—	De l'Enfantement d'une Montagne	46	—	46	110	—
39	150	—	Du Paysan & de la Forest	57	—	56	47	—
—	243	—	Du Regnard & des Grappes de Raisins	63	—	62	50	—
—	—	—	Du Cheual & de l'Asne	65	—	64	52	—
72	210	—	Du Renard qui auoit perdu sa queue	67	—	66	54	—
33	144	—	Le Cheual & l'Asne	117	—	—	98	—
(101*)	4	—	De Vader met syn Sonen	—	—	115	—	—

* Alleen in de uitg. van 1583.

ANTONIUS SEXAGIUS'

De Orthographia Linguae Belgicae

HERDRUKT EN MET INLEIDING EN AANMERKINGEN VOORZIEN.

(Vervolg.)

AANMERKINGEN (1).

I.

Sexagius' spelling.

De *Orthographia* van SEXAGIUS bestaat eigenlijk uit drie theoretische deelen : de spelling der vocalen (bl. 190-

---

(1) In de volgende bladzijden komen zekere verkortingen voor, waarop ik den lezer verzoek acht te geven :

Antw.	Antwerpsch dialect.	On.	Oud-Noorsch.
Bruss.	Brusselsch »	Os.	Oud-Saksisch.
Brab.	Brabantsch »	P. H.	PONTUS DE HEUITER, *Nederduitse orthografie.*
Fr.	Fransch.		
Got.	Gotisch.		
Hgd. Hd.	Hoogduitsch.	Rom.	Romaansch.
KIL.	KILIAEN, *Etymologicum.*	SEX.	SEXAGIUS, *Orthographia* (Leuvensche Bijdragen).
LAMBR.	LAMBRECHTS, *Nederlandsche spellynghe.*	SP.	SPIEGHEL, *Twe-spraeck.*
Lat.	Latijn.	THUR.	THUROT, *De la prononciation Française depuis le commencement du XVIe siècle.*
Leuv.	Leuvensch dialect.		
Mech.	Mechelsch »		
Nd.	Nederduitsch.		
Nl.	Nederlandsch.	Wg.	Westgermaansch.

De letters O., M., N. vóor den naam eener taal beteekenen Oud-, Middel-, Nieuw .

In de aanhalingen uit SEX. verwijzen de cijfers in cursief naar de randcijfers van den herdrukten tekst. (Cfr. *Leuv. Bijdr.*, III, 2e afl.)

205), die der diphthongen en triphthongen (bl. 222-234) en die der consonanten (bl. 234-240). Van bl. 206 tot 221 behandelt de schrijver een onderwerp dat geene rechtstreeksche betrekking met de spelling van zijn dialect heeft en veeleer in eene Latijnsche grammatica van pas zou komen (1), de korte of lange uitspraak der vocalen zoowel in den an- en inlaut (bl. 206-220), als in den auslaut (bl. 221). Die bladzijden zijn nochtans niet zonder nut voor ons : wij treffen daar inderdaad inlichtingen aan over zekere taalverschijnsels van 't Brabantsch dialect der XVIe eeuw, o. a. over de verkorting vóór consonantverbinding, de geminatie en de vorming van 't meervoud der substantieven, adjectieven en verba; en bovendien een aantal woorden die het reconstrueeren van schrijvers' dialect vergemakkelijken.

Buiten de drie bovengemelde theoretische deelen, is er een practisch deel dat het werkje besluit en, om zoo te zeggen, de toepassing van SEXAGIUS' spelling uitmaakt : eene woordenlijst (2).

Daar SEX. van het phonetisch beginsel uitging om zijne hervorming in de spelling te verwezenlijken, zoo was het een gevaar voor den bijval van zijn stelsel een te groot getal letters in zijn ab op te nemen of

(1) Hij verkeert in de dwaling dat Lat. korte *vocaal* vóor twee consonanten zou lang worden.

(2) In het *Appendix* (bl. 240) schrijft SEXAGIUS zijn alphabet neer voor de leerlingen welke tevens het Latijn én hunne moedertaal aanleeren. Er ontbreekt daar eene letter : **j**, die de schrijver nochtans met goede redens in zijn stelsel heeft opgenomen (bl. 235). Van den anderen kant zegt hij (bl. 241), dat die jongens, welke het Latijn niet aanleeren, de letters **c** en **y** kunnen missen. Moet men hier niet lezen **x** in pl. v. **c**? Geen van de dialectische woorden die in het werkje voorkomen, vertoont **x**, terwijl de **c** veel gebruikt wordt en regelmatig in de geminatie : **ck** verschijnt.

gansch onbekende, nieuwe teekens uit te vinden. Hij heeft het gevaar vermeden en, ten minste voor zijn vocalisme, eene zeer eenvoudige en zoo 't schijnt doelmatige orthographie opgemaakt. Men kan hem zeker verwijten onvolledig te zijn geweest — hij heeft b. v. het vraagstuk van de spelling der eind-consonanten zonder duidelijk antwoord gelaten, — tusschen **c** en **k** te hebben getwijfeld, zooals trouwens al de Nl. orthographisten uit dien tijd en uit latere tijden; doch, indien het waar is, dat Sex. het boek van Lambr. noch eenige andere poging van Nl. spelhervorming gekend heeft, zoo moet men hem naast Lambr. eene aanzienlijke plaats in de geschiedenis onzer spelling inruimen. De overeenkomsten tusschen beide hervormers zullen dan wel te danken zijn aan den invloed der Latijnsche en Fransche spellingen, en aan het feit dat ze beiden van hetzelfde beginsel zijn uitgegaan.

Sex. neemt als korte vocalen aan : **a**, **ę**, **e**, **i**, **o**, **u**. De **y** keurt hij als nutteloos af en behoudt ze alleen in zijn ab voor de leerlingen die ook in 't Latijn onderwijs moeten ontvangen (bl. 193 en 241). De lange of gerekte vocalen schrijft hij evenals Lambr., overal dubbel in gesloten, enkel in open lettergreep. De verdubbeling van de lange vocalen is overigens ook in 't Latijn niet onbekend geweest, waar de dichter Accius (170 v. Chr.) ze had trachten in te voeren (1).

De Hoogduitsche orthographie kende reeds **baar** en **baab**, enz. (Sex. 196), en in 't Fransch van 't begin der XVIe eeuw komt de vocalengeminatie nog voor (2). Lambr.

(1) Lindsay, *A short historical Latin Grammar*, bl. 7.

(2) Henri Estienne aangehaald door Thurot, I, 496 : « *Adiiciam... fuisse olim multis hanc consuetudinem... ut in quibusdam syllabis quae apertam et maiorem etiam quam aliae productionem haberent, vocalem geminarent... exempla sunt,* baailler, *id est hiare....* seel.... seeller.... *sic* aage..., *item* roole. »

zelf getuigt dat, buiten de dubbele **a**, al de overige dubbele vocalen vóór hem in 't Nl. gebruikt werden : « Ende ic en can my niet genough verwonderen, zegt hij, dat ons voorauders die vier vocálen van viuen / wel haar tweaster gepractikeerd / ende **a** / daar in bastaard ghemaakt hebben. » (C. 7, r°.) P. H. en Sp. hebben in het gemineeren der vocalen, hetzelfde beginsel gevolgd als hunne voorgangers.

De eenige voor 't Nl. nieuwe vocaal die Sex. bezigt is **ę** : hij gebruikt ze voor de opene of blatende **e** (*ea quae refert ouium balantium vocem*, bl. 192, 25). Dit teeken was reeds in de Latijnsche handschriften van de VIIe eeuw bekend en in de XIIe eeuw kwam zij regelmatig in de pl. v. Lat. **ae** voor (1). Lambr. gebruikt **ę** naast **ae** en **æ**, voor hetzelfde doel (2). Louis Meigret, de Fransche spellinghervormer, had in 1558 de **ę** aangenomen om de opene **e** weer te geven (3). Bij Kil. verschijnt ze in sommige gevallen ook (4).

Sex. bezigt **ę** niet alleen enkel en dubbel maar ook nog in drie diphthongen : **ęi** (Nl. ij), **ęu** (Nl. ui), en **ię** (Nl. aa of ee) (5).

---

(1) Reusens, *Éléments de Paléographie*, bl. 129.

(2) « **ae** (**æ**) of **ę** behoardmen te ghebrûken in de naaruolghende ende diergelike silleben ende woorden als **Bae**, gelijk de schapen bleaten.... » Lambr. C, 8, r°.

Hij schrijft in den tekst : begherd, bescherm (A, 7 r°), perden (A, 7, v°), hazelere (A, 8 v°), gemerkt (C, 6, v°), sterken (C, 7, r°), diuersche (E, 3, r°) met **ę**; zie nog B, 2 v°.

(3) L. Petit de Julleville, *Hist. de la Langue et de la Littérature française*, III, 753 en 771.

(4) B. v. : **kękelen**, **węer**, enz.

(5) Die **ęi** wordt onder den vorm **ei** (voor Nl. *ij*), door P. H. (bl. 72) als Brab. vermeld; **ęu** is als Brab. bij Lambr. bekend onder den vorm **eu** (Zie onze inleiding, bl. 171, nota 2), alsook bij P. H. (bl. 74); **ię** wordt als **ie** in dezelfde gevallen als bij Sex. door P. H. gebezigd (bl. 74).

De diphthongen met **a** gevormd zijn bij Sex. : **ae**, naar 't Latijn, **ai** en **au**, deze laatste naar 't Latijn en 't Fransch. Met **e** vormde hij maar éene diphthong **eu** (Nl. eu, o), naar 't Latijn en 't Fransch. Met **o**, drie : **oe** (Nl. scherplange o), naar 't Latijn, **oi** (Nl. ooi) naar 't Fransch en 't Vlaamsch gebruik, ook door P. H. gebezigd (P. H., bl. 77); **ou** (Nl. oe) naar 't Fransch. Lambr. bezigde reeds diezelfde spelling **ou** (1) en P. H. heeft ze ook aangenomen (P. H., bl. 75).

De eenige triphthong waarvan Sex. gewaagt is **oui** (Nl. oei), naar het Fransch gevormd en door P. H., evenals **ou**, aan 't Fransch naar Sexagius' voorbeeld ontleend (P. H., bl. 80).

De consonanten heeft onze schrijver niet met zooveel zorg en nadruk behandeld als de vocalen. Wij hebben gezien dat hij niet kan beslissen in het gebruik van **c** of **k**. Edoch, een veel gewichtiger vraagstuk — dat der semivocalen — lost hij met veel overleg op, en, hoewel die oplossing niet in haar geheel is blijven bestaan, toch getuigt ze van eene goede opvatting der zaken en veel practischen zin. Sex. onderscheidt **i**-vocaal en semi-vocaal welke hij **i** en **j** schrijft (bl. 235, *25*). Zoo ook **u** en **v** (2).

(1) D, 4, v° : « **Ou** es ghenough gelykvormig met **oe** : zou men in de naaruolghende / ende dierghelike silleben ende woorden / lichtelic bemerken can / als Bouue / of Boeue.... » D, 4, r° leert men : « Hier doet te notéren hoe dat dees vocaalsillebe / veel ghemeans heeft met **ou** / zo dat men zonder mesdoen / d'ean voor d'ander wel ghebrûken magh. »

(2) Lambr. schrijft **j** als **i**, **v** als **v** of **u**, **w** als **w** of **uu**. Ramus heeft de eerste in Frankrijk de i en j, u en v onderscheiden : « C'est Ramus (1562) qui a le mérite d'avoir distingué le v et l'u, le j et l'i, si bien que certains appellent le v et le j consonnes ramistes. — Lambert, *Étude sur les signes diacritiques*, bl. 271 van de *Compte rendu du quatrième Congrès scientifique international des Catholiques tenu à Fribourg (Suisse) du 16 au 20 août 1897. — Sixième section. Sciences philologiques*. Fribourg (Suisse), 1898.

Hier wijkt hij nochtans van ons gebruik af. Daar hij voor doel heeft de Brab. uitspraak zoo veel mogelijk door de Lat. letters uit te drukken, en daar de Lat. **v** in de klassieke periode als **w** uitgesproken werd, gebruikt hij **u** voor de vocaal en **v** voor de bi-labiale semi-vocaal, behalve daar waar **v** achter een consonant zou staan als in *dvaas*, *tvist*, alwaar hij schrijft zooals de Franschen in *suivre* met *u* : **duaas, tuist.**

De **w** komt dus in SEXAGIUS' ab niet voor; doch de labiodentale **v** moest door een ander teeken vervangen worden. Hier nog wendt zich de schrijver tot eene letter die eenigen tijd in den latijnschen ab eene plaats bekleedde : de omgekeerde digamma Ⅎ. Door keizer CLAUDIUS bijgevoegd om den labiodentalen stemhebbenden spirant uit te drukken, was dit teeken alras uit het gebruik verdwenen. SEX. wil het opnieuw ten nutte van het Brab. in het leven roepen (1). In P. H. treffen we eene lange beredeneering aan over die hervorming in de spelling van de semi-vocalen (2).

(1) Daar SEX. zijn stelsel eerst voor de vocalen en dan voor de consonanten verklaart en zijne gewichtige hervorming van Ⅎ in pl. v. **V**, **V** in pl. v. **W** eerst in de laatste bladz. uiteenzet en toepast, zoo komen natuurlijk de twee spellingen in zijn werkje voor. Wanneer wij in deze *Aanmerkingen* woorden aanhalen die bij SEX. verschijnen, zal men dus ook de twee spellingen naast elkaar aantreffen. Wij hadden in de aanhalingen de zaak kunnen vereenvoudigen en alleen Ⅎ en **V** gebruiken; doch na rijpe overweging is het ons voorgekomen, dat het beter was de woorden letterlijk af te schrijven.

(2) « Dander nieuwe letter was F. aldus Ⅎ. omgekeert / welke hij gebruicte voor **V** consonant / ... met den keizer gestorven / niet tegenstaende hij een bouc van haer nature en kracht / zelve geschreven hadde. En de hou wel t'Sestich die zelve gaerne weder in tliht zoude breingen / zorge dat hij niet mere dan keizer CLAUDIUS zal verwarven. Angaende mij / waer wel van zinne des Keizers

SEX. onderscheidt nauwkeurig **s** en **z**, **f** en **J**; doch zijn gebruik wijkt van het onze af, daar hij in den aus-

---

gestorven letter door t' Sestih verwect in tleven houden / als-mede te volgen zijn zinne / rourende die consonant **wa.** waert zake dat imant tzelve begonnen hebbende van geähte mannen gevolht wart / maer deerste zijn die in mijn schrift / ongezien letteren zoude stellen ende oude achterlaten / zorge meer belaht en begect dan gevolht te worden... » P. H. bl. 46 en volg.

En verder : « Tsestich wil deze consonant **wa.** geheel uit Nederlant bannen / stellende **va** in haer plaetse / daer tou hem porrende dat die Latinen **wa.** niet kennen / maar uitdrucken genouh haer nature door **va.** en haer naestvolgende vocale / makende alsdan **va** (alsmede dout **j.** consonant) in tbegin van alle Latijnse woorden een syllabe meer dan of zij vocael ware / of vermeert zij die sijllabe niet bina luidende oft zo geschiede / te weten *vinum*, *vicus*, *ventus*, *vannus*, *vespa*, *vulnus*, die hij meint die Latinen gesproken te hebben / of aldus geschreven stont : *u-inum*, *u-icus*, *u-entus*, *u-annus*, *u-espa*, *u-ulnus* met duizent ander / alzo zij mede gesproken hebben **j.** consonant : J-esus / J-acob / *I-acio*, *I-ubeo*, *I-ambus; I-upiter*, *I-anus*. Angande mij / waer wel te vreden volgens zijn redens (als ic in **f.** gezeit hebbe) waer zo wel ons gemeen Nederlander / als die Latinisten wijs te maken dezen scharpzinheit / maer want tzelve qualic mogelic is....

Aangezien dan onze gemeinte tot der oude Latinen gewente niet te breingen en ware / dan met zorge te vallen in hunlij mishant / duinct mij (tmijn nohtans alle geleerden om beter gevende en gaerne wikende) dat wij **wa.** wel mogen behouden ende gebruiken...

Dat om onze **wa.** kinderen die men tot t' Latijn opvout die Latijnse **va.** mohten vervalsen en trecken tot **wa.** zal geen noot zijn / indien die Latijnse Schoolmeesters wel touzien / hunlij terstont wizende en lerende / elker talen letteren kraht en nature / zo wel in t' Nederlants / Griex / als Latijn / welken kleinen arbeit zij inswelgende verteren mouten / willen zij met meerder arbeit komen tot kennisse vander Talen die de Vrikonsten / en haer verholentheden te bewaren hebben / om vander zelve onbegripelicken rijckdom wat mede deilen / angezien God alledijnc voor arbeit te kope stelt / en voorde tragen alle zaken hemelt / hun latende in goutduinckens poule hobben en tobben. » P. H. bl. 56 en volg.

laut in zekere gevallen **z** en **ȝ** schrijft (bladz. 235 en volgende).

In zijn *Appendix* verkiest hij **ge** in de pl. van **ghe**, in welk gebruik hij door P. H. bl. 47 nagevolgd wordt (1).

Ziedaar al wat wij bij Sex. als theorie der consonantenspelling aantreffen. Het overige moeten wij in zijn gebruik zelf nagaan. Hij heeft bijna overal een stelsel toegepast, en, als wij de spelling onderzoeken die hij zoowel in het theoretisch deel van zijn werkje als in de woordenlijst volgt, dan vinden wij zekere regels, zooals hierna zal blijken.

Voor **c** en **k** :

In den *anlaut* gebruikt hij : in den tekst **c** vóor **a**, **o**, **l**, **r**; **k** vóór **a**, **ę**, **e**, **i**, **o**, **n**; *in de woordenlijst overal* **k**.

In den *inlaut* gebruikt hij vóor **t** in den tekst gewoonlijk **c**, tweemaal **ck**, *ook in de woordenlijst aarzelt hij tusschen* **c** *en* **k**; vóor den uitgang **-en** in den tekst na eene korte vocaal **ck** (2); na eene lange vocaal, *ook in de woordenlijst*, **k**.

In den *auslaut* gebruikt hij : in den tekst *en de woordenlijst* na eene korte vocaal **c** en **ck**, na eene lange vocaal **c** en **ck**, *in de woordenlijst* **k**.

De woordenlijst heeft Sex. het middel verschaft eenige punten, welke hij niet theoretisch heeft aangeraakt, door voorbeelden klaar en eenvoudig voor te stellen, en wij mogen uit bovengemelde feiten besluiten dat, behalve in den auslaut en vóor **t**, alwaar **c** en **k** gelijkstaan, en in de

(1) Lambr. schrijft **gh** vóór **e** en **i** (C, 3, r°), Sp. overal behalve vóór **l** en **r** (bl. 43, 53 en volgende.)

(2) Daarvan komt in de woordenlijst geen voorbeeld voor.

geminatie waar hij **ck** schrijft, Sex. overal elders de **c** door **k** heeft willen vervangen (1).

Voor **g** en **ch**.

In den inlaut is het gebruik van **ch** in pl. v. **g** algemeen vóór **d**, **t**, **s**. In den auslaut schrijft Sex. overal **ch** in pl. v. **g**, behalve in **wiig** wieg (bl. 203), **droeg** droog (bl. 229), **vliig** vlieg (bl. 244), en **vraag** (bl. 244) Zijn deze spellingen drukfouten? Zie daarover verder onder de **g** (2).

Voor **sc** en **sch** — **ghe** en **ge**.

sc komt slechts 4 maal voor in pl. v. **sch** en mag men als drukfout aanzien (3); zoo ook **ghe** in pl. v **ge** dat 3 maal voorkomt.

Voor **d** en **t**.

In den auslaut staat **t** overal in pl. v. **d**, behalve in **bed** (bl. 201) wellicht eene drukfout, en **ięrd** (bl. 242), dat ook als een *lapsus* mag aangezien worden (4); zie daarover verder.

---

(1) Lambr., B, 1 v° : « **c** / **cé** / dewelke heeft twea crachten te wéten van ean **k** / ende dat alsse staad voor / **a** / **o** of **u** : ende van ean **s** / ende dat voor **e** of **i** staande. » Op diezelfde en de volg. bladz. treffen wij in Lambr.' tekst aan : crachten, dicke, stékende ghepronunciëerd, ghelijc, consonanten, canten, uutghesproken, kinne, ghemaakt, gherákende. Bij P. H. zijn wij beter over de inzichten des schrijvers ingelicht : « In d'einde der woorden daer **c** of **k** mah vallen / geve ic igelic zijne keuze. In tmiddel der woorden / die nature der letters rade ic 't anzien, maar in 't beghinne schrijft altoos **k**. nimmermeer **c**. » (bl. 50). Sp. behoudt in geminatie **ck** in pl. v. **kk** « om de niewicheid te myen » en zegt voor 't overige : « datmen de / **k** / meer bezighe als navorige ghewoonte vind' ick betamelyck / alzo wel voor / **a** / **o** / ende / **u** / als voor / **e** / ende / **i** / daar wijze doch noodlyck ghebruyken moeten. » (bl. 44).

(2) Bij Lambr. vindt men in den auslaut en vóór **t** meest **gh** (*passim*); bij P. H. **h** (bl. 48); bij Sp. **gh** (bl. 43 en volg.)

(3) Bij Lambr. **sch**; bij P. H. **sh**; bij Sp. **sch** (*passim*).

(4) Bij Lambr. **d** en **t** (*passim*); P. H. gebruikt in ausl. liever **t** dan **d** (bl. 44); Sp. **d** en **t** (bl. 42).

s en **z**.

In den inlaut vindt men éénmaal **s** in pl. v. **z** : **raisen**, reizen (bl. 223), dat voor **raizen** zal staan. In den auslaut weifelt hij tusschen **zes** en **zez** (bl. 235) en schrijft in den tekst 3 maal en in de woordenlijst 7 maal **z** na lange vocaal, alwaar men kan denken aan eenen, na de apocope van **e**, half-sonoorgebleven spirant. Zie daarover verder onder **z** (1).

f en **ȝ**.

SEX. gebruikt van de bl. 239 af de letter **ȝ** voor **v** niet alleen in den an- en inlaut, maar ook in den auslaut en dit in woorden die vroeger op **e** eindigden of nu en dan nog bij hem met **e** verschijnen (2).

qu.

Komt bij SEX. maar éénmaal voor, en dan in den tekst : **quellen** (bl. 200); hij heeft overigens de **q** in zijn alphabet behouden (3).

x.

Komt nergens bij SEX. voor, zooniet in zijn ab; ook tref ik bij hem geen woord aan, waarin hij gelegenheid zou gehad hebben tusschen **cs**, **ks**, of **x** te beslissen (4).

Het ab van SEXAGIUS telt dus de volgende teekens en men zou in dezer voege de regels *23* en *24*, bl. 240 moeten wijzigen :

a b d ę e f ȝ g h ch i j k-c l m n o p qu r s t u v (x) z.

---

(1) LAMBR. B, 2 v° : « **z** en comt nerghens achter de vocalen in ons Néderlandsch. » P. H. (bl. 80) en SP. (45 en volg.) komen zooals LAMBR. met ons in 't gebruik van **s** en **z** overeen.

(2) LAMBR. (**u** of **v** voor **v**), P. H. en SP. schrijven overal zooals wij.

(3) Bij LAMBR. (B, 2 r°); P. H. (bl. 52 en SP. (bl. 54) treft men overal **qu** voor **kw** aan.

(4) **x** wordt gebezigd voor **ks** door LAMBR. (B, 2 v°) P. H. (bl. 59) en SP. (A, 8, v° en bl. 40).

II.

Sexagius' taal.

De spelling van onzen schrijver is dus phonetisch en tevens éen, d. w. z. dat dezelfde woorden altijd met dezelfde letters geschreven staan. Zulke spelling kan alleen dienen voor eene geleerde taal ofwel voor een natuurlijk dialect. Welke was SEX. taal? Hij schijnt ons daarover in te lichten met den titel zelf van zijn werkje, die luidt : « Van de spelling der Belgische taal of van de echte schrijfwijze der Dietsche woorden naar de uitspraak der Belgen, en inzonderheid der Brabanders. »

Het hoeft wel niet bewezen te worden, dat de Belgen der XVIe eeuw zoomin als nu eene beschaafde, gemeenschappelijke, éene taal *spraken* of *kenden* (1). Overigens SEX. zelf zegt ons (bl. 225, *10*) dat hij handelt « over de goede schrijfwijze van onze taal zooals wij *(de Brabanders)*, niet zooals de Vlamingen die uitspreken ».

Was SEX.' taal dan het Brab dialect? P. H. (bl. 29) zegt inderdaad van hem : « maer want zijne voorneme alleen is te leren plat Brabants ». Bestond er dan eene algemeene Brabantsche spreektaal die, in de school onderwezen, zich in bijzondere omstandigheden : op den kansel, vóor de balie, op het tooneel en in openbare

(1) Cfr. *Leuv. Bijdr.*, III, bl. 169, nota 4. Bestaat die uitspraak op 't eind der XIXe eeuw in Holland, na eeuwen spraak- en letterkundige werkzaamheid? D^r^ JAN TE WINKEL, meer dan iemand bevoegd om op die vraag te antwoorden, verklaarde, vóor weinigen tijd, niet te weten « wat de beschaafde uitspraak is ». (*Handelingen van het XXVe Nl. Congres*, bl. 235.)

vergaderingen hooren liet, eene taal met éene morphologie, syntaxe, woordenschat en consonantisme, zooals wij heden op eenige verscheidenheden na nog kennen, en daarenboven met éen vocalisme, hetgeen niet het geval is voor het hedendaagsch Brabantsch? SEX. was zoon en kleinzoon van advocaten, hijzelf was advocaat, en, gelijk wij het uit zijne vertaling van de *Practijcke Civile* (1) kunnen opmaken, pleitte dikwijls in zijne moedertaal. Hij was dus op de geschikte plaats om zulke beschaafde taal, zoo die bestond, te kennen en te bezigen en om ervan gebruik te maken voor het doel dat hij in zijn werkje beoogde. Maar hij rept er nergens een woord over. Integendeel, hij duidt eene verscheidenheid aan tusschen de uitspraak van 't Bruss. en 't Leuv. (bl. 226, *14*) en tusschen die van 't Antw. en 't Bruss. (bl. 204, *11*) en zegt daar tevens uitdrukkelijk : « Ik weet dat de Antwerpenaars anders **moert** en **boert** uitspreken dan de Brusselaars, *doch hier handelen wij alleen over de wijze waarop ieder zijne uitspraak met de noodige letters zal schrijven*, opdat wie **moort** uitspreekt niet **moert** schrijven zou, of omgekeerd »

Dat bewijs is afdoend en wij mogen gerust besluiten, dat er op het einde der XVI[e] eeuw zoomin als nu eene beschaafde, gelijkvormige Brab. spreektaal bestond.

KIL. heeft weliswaar gesproken van een *Communem Brabantici sermonis dialectum* die de stof van zijn *Etymologicum* uitmaakt (2). Doch zijne taal draagt het onloochenbaar kenmerk der schrijftaal, en, wat hij met de woorden *communem dialectum* bedoelt, is eenvoudig de

(1) Cfr. *Leuv. Bijdr.*, III, bl. 177.

(2) *Communem Brabantici sermonis dialectum, & orthographiam typographis maximè tritam, sedulò obseruaui, neque temerè quicquam mutaui.* (Inleiding van zijn Woordenboek.)

taal die wij nog altijd Brabantsch heeten en die ten opzichte van gansch hare samenstelling, — het vocalisme en in 't bijzonder de uitspraak der lange vocalen en diphthongen niet meegerekend, – bijna overal in Brabant dezelfde klinkt; en juist wegens het verschil in de uitspraak der vocalen, zal Kil. de traditioneele spelling gevolgd hebben, zoodat dezelfde letters aan verschillende klanken konden blijven beantwoorden (1). Wanneer nu M. Rooses de taal van Kil. d. i. volgens hem *het* Brabantsch, met het Antw. dialect vereenzelvigt (2) dan spreekt het vanzelf dat die bewering ongegrond is.

Sex. schrijft dus niet *de* Belgische of ook niet *de* Brabantsche taal, maar *een* Belgisch, *een* Brabantsch dialect.

Is de titel van zijn werkje dan verkeerd opgesteld?

Sex.' doel was niet voor heel België of Brabant eene enkele, gelijkvormige orthographie vast te stellen, maar overal het Latijnlezen voor de kinderen te vergemakkelijken. « Gänsch onze taal », zegt hij, *(d. i. al de dialecten die daartoe behooren)* « kan worden geschreven zooniet met dezelfde, dan ten minste toch met even zooveel let-

---

(1) A. Kluyver, *Proeve eener critiek op het woordenboek van Kiliaan,* bl. 124 en volg.

(2) M. Rooses, *Christophe Plantin,* aangeh. door Kluyver, bl. 150 : « *la langue telle qu'elle était parlée à Anvers, le Brabançon, la langue du* Thesaurus *et du dictionnaire de Kiel.* » — Kluyver zegt bl. 124 : « zoo er ergens in deze gewesten eene algemeene taal bestond, dan zou men zich Antwerpen het allerbest als de zetelplaats daarvan kunnen voorstellen ». Waarom Antwerpen meer dan eenige andere groote stad van Brab. : Leuven, Brussel of Mechelen? Was Antwerpen vooral een midden van letterkundige werkzaamheid, de zetel van een hof, van eene albeheerschende staatkundige of hetzij welke centraliseerende macht die Antwerpens taal aan de andere steden kon opdringen? En was de stoffelijke rijkdom van de groote handelsstad, het verkeer van vreemdelingen, eene genoegzame reden voor die alles behalve bewezen taalcentralisatie?

ters als er in het gewoon Latijnsch ab voorkomen. » (1) Hij zou voor *zijnen* tongval verwezenlijken wat in iederen Vlaamsch-Belgischen tongval kon verwezenlijkt worden : de overeenkomst van de dialectische met de Latijnsche letterteekens en klanken (2).

Sex.' titel beteekent, dat men, uitgaande van de spelling die hij voor *zijn* dialect voorstelt, de spelling van al de Belgische en inzonderheid Brabantsche dialecten tot de Latijnsche orthographie kan terugbrengen. Hij heeft dus zijn stelsel opgemaakt met het oog op de verschillende uitspraken zijner landgenooten en hij kon in den titel van zijn werkje met eenige reden spreken van « de spelling der Belgische taal of van de echte schrijfwijze der Dietsche woorden naar de uitspraak der Belgen en inzonderheid der Brabanders ».

Bij gebrek aan eene gemeenschappelijke spreektaal heeft Sex. zijn voorbeeld moeten kiezen onder de Brab. dialecten. Hij noemt dat dialect alleen met onbepaalde benamingen als *familiare idioma*, *vernacula lingua*, *idioma nostrum*, *vernaculum idioma*, enz.; zijne taalgenooten heet hij *nostri homines*, *nostri*, *nostrates*, *vulgus nostratium*, enz. Welk is dat dialect? De keus van Sex. was natuurlijk beperkt bij de tongvallen die hij 't best kende : dien van Brussel waar hij geboren werd, dien van Leuven van waar zijn vader afkomstig was en waar hij gestudeerd had, eindelijk dien van Mechelen de geboortestad zijner moeder, waar hijzelf tot aan zijnen dood verbleef, zijn ambt van advocaat uitoefende en ook zijn werkje schreef.

---

(1) Sex., bl. 192, *11* en volg.

(2) Sex. was een taalparticularist evenals Lambr. die schreef « dat elc in tsine zulke termen of silleben van spràken / als hij in zijner moeder tàlen ghebruukt / de zelue dėghelic / ende met zulken letters alsser toe dienen / spellen magh ». A, 2 v°.

Sex. kon ofwel de taal beschrijven die hij hoorde spreken in de stad waar hij zijn boekje opstelde, ofwel van de taal die hijzelf sprak uitgaan. Nu, de uitspraak van iemand die van kindsbeen af, zooals het voor Sex. het geval was, verschillende dialecten hoort en napraat, is, over 't algemeen meer dan eenige andere tot adapteering geschikt. Nemen wij dus voor een oogenblik aan, dat Sex. *zijne* uitspraak beschreef, zoo is het nog waarschijnlijk dat die, ten jare 1576, sterk Mechelsch gekleurd was. Doch Sex. beschrijft niet *zijne* uitspraak, maar die zijner taalgenooten, en op al de bladzijden van zijn werkje treffen wij woorden aan als deze : ***pronuntiant nostrates, eorum pronuntiatio, diphthongum quae auditur apud nos, id exiliter pronuntiamus, sonum... quem audis apud nos,*** enz.

Het zal dan de Mech. tongval zijn dien Sex. tot grondslag van zijn betoog heeft gekozen.

Laat ons nu door de vergelijking tusschen zijn dialect en de hedendaagsche Mech. Bruss. Leuv. dialecten onze gissing trachten op vasten voet te stellen. Wij zullen Sex.' taal volgens dezelfde methode als onze dialecten (*Leuv. Bijdr.* I en II) behandelen, zijn vocalisme en consonantisme vaststellen en den lezer op eenige andere verschijnselen zijner spraak opmerkzaam maken.

A.

Vocalisme : I° *Vocalen.*

§ **1**. Sex.' korte **a** is 1° Nl. korte **a** in (1) :

acbten 207, **at** 242, **bac** subst. 214, **back** wkw. 215, **backen** subst. of wkw. 214, 215, **bas bassen** 215, **bast**

(1) Wij duiden na ieder woord de bladz. aan waarop het bij Sex. voorkomt.

subst. of wkw. 214, **basten** subst. of wkw. 207, 214, **bat** *plus vel melius* 197, *balneum* 242, **clacbten** 207, **dal** 243, **gasten** 207, 209, **gat** 197, **gbedacbten** 207, **baspen** 207 haspelen cfr. KIL. haspen, **kat** 243, **lat** 197, 244, **mal** *fatuus* 197, **pac packen** subst. 214, **packten** *colliga illum in fasciculum vel sarcinam* 214, **rat** *glis vel rota* 197, **scbacbt** 214, **scbacbten** 207, 214, **scbat scbatten** 214, 215, **spalken** 207, **tappen** 215, **vallen** 215, **van** 197, **vast** adj. of wkw. 214, 215, **ȝast** 244, **vaste** adj. 214, **vasten** 207, 209, 215, **wacbten** 207, 209, **wat** 239, **vat** 245, **ȝac** 235, 245, **ȝal** 235, **ȝaluen** 235, **geȝalft** 235, **ȝant** 235 zand, **ȝat** adj. 214, 235, **ȝatte** adj. 214, **ȝuac** 205.

2° Nl. **o** in :

tracken *trahebat illum* 209.

AANM. Uit **track** van trekken (cfr. VAN HELTEN, *Mnl. Spr.*, §§ 146 en 190) en **en** (accus van 't pers. pron. van den 3den pers).

Sex. uitspraak : Over de uitspraak van korte en lange **a** geeft SEXAGIUS geene bijzondere inlichting (1).

Nieuw-Brab. (2) In 1° is de korte **a** met lichte schakeeringen algemeen Brabantsch; in 2° is ze overal **o**.

Onbekende woorden zijn in 't huidige Brab. : **bat, baspen, mal.**

---

(1) Op bladz. 226 van SEX. *Orthographia* treffen wij de aanduiding aan van eene verscheidenheid in de uitspraak der **a** te Brussel en te Leuven, verscheidenheid welke men volgens SEX. door **a** en *a* zou kunnen uitdrukken. De Bruss. **a** heet hij *crassius*, de Lv. *a exilius*. Mogen wij die woorden door : *meer* en *minder gutturaal* vertalen? De schrijver zegt ons ook niet klaar of het verschil dier **a**'s in alle gevallen waar te nemen is, ofwel alleen in de diphthong **au**.

(2) Op de volgende bladz. wordt het woord Nieuw-Brab. en Brab. meest gebruikt in den beperkten zin van de drie besproken dialecten

§ **2**. Sex. lange **a** is Nl. lange of gerekte **a** in : **aan** 196, **aart** aard 196, **baan** 196, **baar** subst. 196, **baart** baard 196, **baarden** 208, 209, **baat** subst. 196, **baten** 214, **blazen** 234, 235, **claacbden** klaagden 208, **craacten** 208, 209, **daacbden** daagden 208, **draac** 196, **duaas** dwaas 204, **gaan** 196, **gaat** *vade* 196, **gaapten** 208, **gapen** 215, **gaaj** *donum* 239, **gedaan** 196, **graafden** 208, **grajen** graven 239, **haan** **hanen** 214, **haasten** 208, 209, **haat** subst. 196, **haaj** *bona mobilia* 239, **hamer** 200, **hauer** 200, **kaarden** 208, **kale** 214, **laat** *sero* 196, **laten** 215, **maacbt** maagd 196, **maal** *mantica conuiuium & vice*, 194, Kil. maele, mael, **maar** 196, **maart** *ancilla* 196, **maat** 196, **misdaan** 196, **naacten** adj. 208, 209, **naarden** naderden, 208, **paar** 195, **paren** 215, **paarden** wkw. 208, **raat** raad 196, **raaj** *coruus* 239, **rapen** 215, **schaacten** wkw. 208, **slapen** 215, **staan** 196, **taart** 196, **vaan** 196, **jader** vader 239, **varen** wkw. 215, **waar** 196, **water** 200, **wraack** 196, **waacten** 208, 209, **zaacbden** zaagden 208, **zaal** 196, **zake** 234, **zuaar** 204.

Nieuw-Brab. (1) :

Mech. De lange of gerekte **a** luidt **ā** (wijde beneden achter-klinker) : **ād** aard, **bād** **bāden** baard baarden, **gād** ga, gaat, **zāk** zaak, enz.

Bruss. **ō** (d. i. de lange ronde wijde middel achter-klinker, mid back wide round) : **ōd** aard, enz.

Leuv. **ū** (d. i. de lange ronde wijde boven achter-klinker, high back wide round) : **ūd** aard, enz.

(1) Ik volg hier de phonetische spelling die Prof. Colinet en ik hebben toegepast in het schrijven van het Aalstersch en 't Leuvensch; cfr. *Leuv. Bijdr.* I, 240.

(3) Op de volgende bladzijden wordt de orde der dialecten gewijzigd naar gelang hunner overeenkomst met Sex. taal. Op de eerste plaats komt immer de tongval die zich het dichtst bij Sex. aansluit. Het eerstgeplaatste dialect brengen wij doorgaans terug tot Sex.' taal, de andere dialecten tot het eerste.

De woorden **kaarden**, **maal**, **maart**, **naarden** zijn in 't Brab. onbekend. Voor de w. **baasten** en **taart** gebruikt men meer de dialectische vormen van : spoeden (door Sex. overigęns ook aangehaald : **spoulen** 245) en tourte. In 't Leuv. nochtans heeft men **tüt** > **taart**.

§ **3**. Sex. korte **ę** is :

1) Wg. **ĕ** en Lat. of Rom. **e** in gesloten lettergr. :

bęrt berd 207, 242, **bęrders** berden 207, Ohd. brët, **dręc** drek 243, On. threkkr, **gebęt** gebed, 199, Ohd. gebët, **gęlt** geld 199, Ohd. gëlt, **knęcht** knecht 199, Ohd. knëht, **męrt** markt 199, Lat. *mercatus*, **nęffens** nevens 238, Ohd. inëban, **pęrse** pers 199, Rom. *presse*, **ręcht** recht **ręchten** rechten 199, Ohd. rëht, **slęcht** slecht **slęchte** slechte 214, Ohd. slëht, **spęl** speld **spęllen** spelden 199, Ohd. spëldô, **spęlte** spelt 207, Ohd. spëlza, **stęck** stok 198, Ohd. stëccho, **ɟęl** vel 239, Ohd. Os. fël, **ɟęlt** veld 199, Ohd. Os. fëlt, **węch** 198, 237, **vęch** 245 weg, Ohd. wëc, **ʒęlɟ** zelf 245, Ohd. sëlb, **dęrschen** dorschen 207, Ohd. drëscan, **lęc** lik (ik) 244, **lęcten** likten 207, Ohd. lëcchôn, **tęrden** treden 199, Ohd. trëtan, **węrden** worden 214, Ohd. wërdan.

2) Wg. **i** vóor **r**+dentaal :

bęrsten barsten 207, Ohd. brestan, Got. *bristan, **dęrde** derde 207, Ohd. dritto, **vęrsch** frisch 199, Ohd. frisk.

3) Wg. of Lat. **a** vóor **r**+consonnant :

dęruen derven 199, Ohd. darbên, **gęrs** gras 199, Ohd. Os. gras, **kęrker** kerker 199, Lat. *carcer*, **schęrp** scherp 199, **scęrpten** scherpten 207, Ohd. scarf, **stęrcten** 207, Ohd. starc, **tęrgen** tergen 199, 215, **tęrchde** tergde 207, Eng to tarry, **węrm** warm 199, Ohd. Os. warm, **węrte** wrat 237, Ohd. warza, **zuęrt** zwart 205, Ohd. swarz.

4) **I**-umlaut van Wg. **a** in gesloten lettergr. :

ęl el 199, 242, Got. aleina, Ohd. elina, **nęc** nek, On. hnakki, Ohd. hnach.

5) Van verschillenden oorsprong :

bȩlt bel 198, 199 (imperat. 2 p. s. van bellen) cfr. Ohd. bëllan, **bȩt** het 199, **mȩrgen** morgen, Mnl. morghin, **tȩrsche** tesch 199, Ohd. tasca, KIL. tessche, **vȩt** 199 **ȝet** 244 vet, Ohd. feitit, **wȩrdel** wordel 207, (cfr. VERCOUILLIE, *Etym. Wdb.*), KIL. werdel, wordel *verticillus*, Hgd. wirtel, Mhd. wirtel, **gȩcken** gekken 199.

AANM. **tȩrsche** staat voor **tȩsche**; zie daarover in 't Consonantisme.

Sex.' uitspraak SEX. **ȩ** is, zooals hijzelf zegt, een klank die tusschen **a** en **e** valt en zoodanig dat, wanneer men hem door **b** laat voorafgaan, men het geblaat der schapen nabootst (1). De schrijver merkt op welk groot verschil er bestaat tusschen **ȩ** en **e** in woorden als b. v. **spel** *ludus* en **spȩl** *acicula* (bl. 198) en ook dat de **ȩ** meest vóor **r** en **s** verschijnt (bl. 198). LAMBRECHT kent denzelfden klank (2), alsook DE HEUITER (3) en SPIEGHEL (4). Het zal dan ook wel deze klank zijn welken KILIAEN door **ȩ** in eene menigte woorden schrijft. Hij kan niet veel verschillen van SIEVERS' **æ**[1] of **æ**[2] d. i. den nauwen of wijden beneden voorklinker.

Nieuw-Brab. :

Leuv. Bijna overal komt hier het dialect met SEX.' taal overeen. **è** is de korte wijde beneden voorklinker : 1) **bèd, bèden, knèht, mèt** enz. (uitzonderingen maken

(1) « *Quae medium sonum reddat inter* **a** *&* **e** *nempe ea quae referat ouium balantium vocem....* **ȩ** *cui si praeponas* **b**, *signatus constabit ouium balantium sonus* **bȩ**. » SEX. bl. 192 en volg.

(2) Cf. bl 68 nota.

(3) P. H. bl. 70.

(4) « Ick houde dat met / **ae** / een gheluyd vallende tusschen de / **a** / ende / **e** / (t'welk ons de schaepen met haar *bae* leeren) moet uyt ghebeeld worden. » SP. bl. 34.

uit : **néffe(n)s** en **wéden**) 2) **bèsten** enz. 3) **wèt, zwèt** (de overige woorden zijn in **è** : **dèreven** enz. 4) **èl, nèk** 5) **bèlt, tès, vèt** (in **è** : **mèregen**).

Bruss. Is nagenoeg zooals het Leuvensch met minder opene **è**.

Mech. Voor zooveel ik het kon nagaan, komt het huidig gebruik van 't **Mech.** minder overeen met den toestand ons door Sex. geschetst. De korte **ę** komt er meest voor onder den vorm van eene opene **è** of **è** (tusschen den wijden middel en beneden voorklinker), doch in sommige gevallen ook onder dien van eene gesloten **é** (den wijden middel voorklinker) of van **ö** den nauwen geronden beneden voorklinker) of **o** (nauwe geronde middel achterkl.).

è : 1) **bèd** berd, **bèdes** berders, **knèht** knecht, **mèt** markt, **pès** pers, **rèht** recht, **slèht** slecht, **spèl** speld, **stèk** stok, **wèh** weg, **lèk** lik 2) **bèsten** barsten, **dèrde** derde, **vès** frisch 3) **kèrkel** kerker, **shèrp** scherp, **stèrkten** sterkten, **tèrgeren** tergen, **wèt** wrat, **zwèt** zwart 4) **èl** el, **nèk** nek 5) **tès** tesch.

è : 3) **dèrven** derven, **wèrem** warm.

é : 1) **drék** drek, **gebéd** gebed, **géld** geld, **néfes** neffens, **vél** vel, **véld** veld, **zélef** zelf 5) **bélt** bel(t), **ét** het, **vét** vet.

ö : 1) **dösen** dorschen, **wören** worden.

o : 5) **morgen.**

In 't Brab, zijn onbekend de woorden : **spęlte, tęrden, węrdel.**

§ **4.** Sex.' lange **ę** is :

1) Wg. **ë** in open lettergr. :

będelęęr bedelaar 199, Ohd. bëtalôn, **bęęr** beer 199, Okd. bëro, **gęęl** geel 198, Ohd. gëlo, **begęren begęęrt** begeeren begeert 199, Ohd. gërôn, **kęęl** keel 243, Ohd. chëla, **lęęr** leer 199, Ohd. lëdar, **lęuen lęęft** 199, **lęęfde**

208, **lęęɟ** 244 leven, leeft, leefde, leef (ik), Ohd. lëbên, **męęl** meel, Ohd. mëlo, **nęęf** 238, **nęęɟ** 239, **nęɟen** 239 neef, neven, Ohd. nëfo, **ręgen** regen 199, Ohd. Os. rëgan, **schęęrde** scheerde 208, Ohd. scëran, **vęęr** 199, **ɟęęr** 244 verre, Ohd. vërro, **vęter** veter, Kil. veter 199, Os. fëtr, **węęc** 199, **vęęc** 245, **węke** week 198, Ohd. wëhha, **węgen** wegen 199, Ohd. wëh, **węęchde** 208, wellicht praeterit van een *'**węgen**,* cfr. Kil. weghen *dirigere in viam, viam docere,* **węrelt** wereld 199, Ohd. wëralt Os. wërold; **ɟęgben** vagen Kil. vaeghen, veghen, vęghen 239, Ond. fëgôn (cfr. Franck, *Etym. Wdb.*).

2) **I**-umlaut van **ă** in open lettergr. :

hęęɟ heffe, Kil. heue 239, Ohd. hevo (uit hafjon, cfr. Franck, *Etym. Wdb.*), **kęren** keren 199, Ohd. cherjan, cfr. ubarchara (Franck, *Etym. Wdb.*), **hęęft** heeft 198, 199, Os. hebbian, **tęren** teren 199, 215, **vertęren vertęęrt** 199 verteren verteert, Os. farterjan.

3) **I**-umlaut van **ā** :

będelęęr bedelaar Kil. bedeler 199, Ohd -ârî, **kęęs kęzen** 214, kaas Kil. kese, kees 199, Ohd. châsi, **ver-vęren** vervaren Kil. vervaeren, verveeren 199, Ohd. fâren, Mhd. faeren.

4) **ă + rr** :

bęęrt 199 **bęęrde** 208 brandt, brandde, Mnl. barnen (Kil. barnen, bernen) en door assimilatie *barren, **dęęrt** durft 243, Ohd. darbên, Mnl. darren (Kil. darren, derren), **kęęr** kar 199, Mnl. carre, **ɟęęr** var 199, Ohd. farro, Kil. varre, verre, **męęrt** mart 199, 233, Ohd. merren, Os. merrjan (Kil. marren, merren).

5) Van verschillenden oorsprong :

ęęr *iratus* 242, Ohd. Os. irri, Mnl. arre, erre (Kil. erre), **pęęr** peer, Lat. *pirum,* **pęper** peper 198, Lat. *piper,* **tręken** treken 198 (cfr. Onl. *triki bij Franck, *Etym.*

Wdb.), **vęrent** *anno superiore* 199, te voren? (KIL. verent, vaerent, vernen); **tęęr** teer, cfr. Ags. taro, Mnl. terre (KIL. tarre, terre), **lęęt** ligt 199, **ȝęęt** zegt 199, 245; **clęęr** klaar 199, cfr. Rom. *clair*, **pęęȝ pęȝen** 214 wellicht uit Rom. *pièce* (SCHUERMANS, *Algemeen Vlaamsch Idioticon*, v° *pees*); **vergęren** vergaren, **vergęęrt** vergaart 199, cfr. Ags. gadrian, **kęken** *obgannire* 198 (KIL. kęken, kaekelen, *garrire*).

Sex.' uitspraak. Onder de woorden welke SEX. met lange **ę** schrijft zijn er, zegt hij, welke meer open uitgesproken worden dan andere, doch — jammer genoeg — hij heeft het niet noodzakelijk geacht het verschil klaarder aan te duiden (1).

Nieuw-Brab. :

Mech Op weinige uitzonderingen na verschijnt hier overal de lange Mech. **è** : 1) **bèdelèr**, **bèr**, **gèl**, enz. 2) **èd** heeft, **vertèren** 3) **kès**, enz. 5) **pèr** peer, **pèper** enz.

Uitzonderingen zijn : 1) **shéren** scheren (met **é** = Lv. **é** d. i. tusschen mid front wide en narrow, cfr. *Leuv. Bijd.* II, 7) 2) **tāren** teren (met Nl. **ā**) 4) **kār** kar, **vār** var, **dōreven** durven en 5) **tār** naast **tèr**, **(ter)vōrend** **vęrent.**

Bruss. De lange **ę** van SEX. wordt hier over 't algemeen **é** : **zé** zegt, **lé** ligt, **téren** durven, enz.

Leuv. Lange **ę** is **ie** behalve in 4) waar **è** verschijnt, en in **(ter)vérent.**

Het Brab. kent de volgende woorden niet : 1) **nęęf** (2), **vęter, węgen** 2) **bęęɹ** 3) **bęęrt, męęrt** 5) **ęęr, tręken, kęken, vergęren.**

(1) SEX. bl. 199, 28 en volg.

(2) **Nęęf** is behouden in den eigenaam Deneef, in Mech. met **è**, Bruss. met **é** en Lv. met **ie** uitgesproken.

§ **5.** Sex. **e** is I) in geklemtoonde lettergreep :

1) Wg. **ĕ** en Rom. **e** :

fel 200, Ofra. fel, **nest, nesten** 214, Ohd. nĕst, **vel** wel 239, Os. wĕl, Ohd. Os. wĕla, **zes** 235, Ohd. Os. sĕhs; **delfden** 208, Ohd bitĕlban, **gelt** geldt, 200, Ohd. gĕltan, **trect** trekt 200, Ohd. trĕhhan, **jecht** 244, **vechten** 200, 217, Ohd. fĕhtan, **zuelghen** 235, Ohd. swĕlgan, **zuellen** 205, Ohd. Os. swĕllan.

2) **I**-umlaut van Wg. of Lat. **a** :

becken 199, Lat. baccînum, **bed** 201, Got. badi, **best** 214, **beste** 200, 214, **besten** 207, Got. batists, **gespe** 200, Ndd. gaspe, **hecht** 200 (uit den vorm hafti, Ohd. Os. haft, cfr. Franck, *Etym. Wdb.*), **kelc** 243, Lat. *calicem*, **merrie** 200, (uit den grondvorm marhjô, Ohd. meriha, cfr. Franck, *Etym. Wdb.*), **nestel** 200, Got. nastila, **tempst** teems 200 (uit den grondv. *tamisjo, Ohd. zemissa, cfr. Franck, *Etym. Wdb*), **vesten** 200, 207; Ohd. fastî, festî, **wespe** 200, 237 (Got. *wafsi, cf. Franck, *Etym. Wdb.*); **dec** 243 **decken** 215, On. thekja, Ohd. decken, **errien** akkeren 200, Kil. erien *(vetus)*, eren, eeren, aeren, Got. arjan, **hechten** 208, Got. haftjan, **heffen** 215, Got. hafjan, **mesten** 297 uit een grondv. mastjan, cfr. Ohd. mast en mesten (Franck, *Etym. Wdb.*), **quellen** 200, Os. quelljan, **stelt** stel 2 p. s. imperat. van stellen 200, Os. stelljan, **strecten** strekten 208 uit den vorm *strakkjan, Ohd. strecchen, (Franck, *Etym. Wdb.*), **tellen** 200, Os. telljan, **wecken** 198, **wect** 200, 2 p s imperat. Got. uswakjan, **wetten** 201, On. hwetja (uit een grondvorm *hwatjan, cf. Franck, *Etym. Wdb.*), **zegghen** 235, **zeght** 245, 2 p. s. imperat., Os. seggjan.

3) Wg. **i** in gesloten lettergr. :

belt beeld 198, 200, Ohd. biladi, **let** lid 244, Ohd. lid, **melc** 200, Ohd. miluh, **met** 201, Ohd. mit, **besmet** 201,

Ohd. bismizzen, **spel** 200, Ohd. spil, **spet** spit 201, Ohd. spiz, **wet** 201, Ohd. wizzôt, **slechten** 207, Ohd. slihten.

4) Van verschillenden aard :

elc 242, **velc** welk 239, door contractie van vroegere êo, cfr. Ohd. êo; **brect** breek 242, 2 p. s. imper. van breken, is verkorting vóor dubbelen consonant.

II) in natonige lettergreep :

bijster *inops* 200, **hamer** 200, **bauer** 200, **water** 200.

AANM. Volgens den tekst van SEX. valt het niet te betwijfelen dat deze woorden met dezelfde **e** werden uitgesproken als de daarnaast aangehaalde **spel, gelt, tempst,** enz. Wij moeten dus aannemen dat de **e**, in SEX.' tijd, in de natonige lettergrepen ten minste vóor **r**, nog duidelijk werd gehoord ; vóor **r**, want het zal wel eene beteekenis hebben dat de schrijver, waar hij over de **e** handelt en talrijke voorbeelden aanhaalt met tevens geklemtoonde en natonige **e** (zooals **wespe, gespe, nestel,** enz.), onder de woorden die alleen eene natonige **e** vertoonen, slechts zulke noemt die op **-er** eindigen.

SEX. schrijft **bijster** (in pl. v. **bẹister**) en het woord komt slechts hier voor. Hij is in die spelling zijn beginsel getrouw, geene hervorming toe te passen vooraleer hij ze theoretisch heeft vastgesteld.

Sex.' uitspraak. De **e** van SEX. is eene geslotene **e** zooals wij op bladz. 83 gezien hebben, waar hij **spẹl** en **spel,** enz. tegenover elkaar stelt. Hij vergelijkt weliswaar de Brab. **e** met de **e** van Lat. *tempus*, *nempe*, *pater*, doch hij zal zich in de uitspraak van 't Lat., niet in die zijner moedertaal vergist hebben. (bl. 201, *2* en volg.)

Nieuw-Brab. De **é** is hier, behalve in II) waar de onduidelijke **e** verschijnt, met zeer lichte schakeeringen bijna

algemeen Brabantsch. De woorden **errien, spet, slechten** en **kerf** zijn onbekend. De volgende feiten zijn in acht te nemen : in 't Lv. noch in 't Brus. kent men het woord **wetten** (Lv. **sloepen**, Brus. **slèpen**); men spreekt er **zeggben** uit als : **zè** (Lv.), **zègen** (Br.). **bed** is in 't Brus. **béde**; in 't Mech. bezigt men **wéten** wetten, men spreekt er uit : **zégen** zeggen, doch **vihten** vechten, **zwilen** zwellen en **zwilegen** zwelgen.

§ **6**. Sex.' lange **e** is :

1) Wg. **ĕ** in :

eten 215, Ohd. ĕzzan, **geeft** 196, 198, 201, **geuen** 215, Ohd. gĕban, **leez** 244 **lezen** 215, Ohd. lĕsan, **nemen** 215, Ohd. nĕman, **steeckten** (waarschijnlijk zooals **packten** *colliga illum in fasciculum vel sarcinam* en **tracken** *trahebat illum* 209 voor **steeckten** steek hem, of zouden we hier te doen hebben met een onregelmatigen 3 p. plur. praet.?) Ohd. stĕhhan, **steelt** 196, Ohd. stĕlan, **wegen** 215 **weecbscbaal** 201, Ohd. wĕgan.

2) Wg. **i** in :

beef 238, **beeↄ** 239. 242, **beeft** 196, 201, **beuen** 238, 239, Ohd. bibên, **neer** 201, Ohd. nidar, **pees pezen** 214, Ond. *pisa, cfr. Franck, *Etym. Wdb.*, **reez** reus 201, Ohd. risi, Kil. rese, **scbeepten** 3 p. pl. van schepen, Ohd. skif, Os. scip, **screeↄ** schreef subst. 239, **speelman** *tibicen* 201, Ohd. Os. spil, **steel** 201, cfr. Ohd. stil, **veel** 196, 198, 201, **ↄeel** 239, 244, Ohd. Os. filu, **weduwe** 237, Ohd. wituwa, **zeuen** 235, Ohd. sibun, **zeecb** zedig 245, Ohd. sitig; de praet. der wkw. op Nl. **ij** : **keeↄ** 243 keef, **neep** 201, **scbeen** 201, **screef** 239, **smeet** 201, **veez** 245 wees (1).

(1) In **keeↄ** en **veez** komt het me voor dat **ↄ** en **z** in tegenspraak zijn met bl. 239, *15* en *16* en met den regel door den schrijver gevolgd; cfr. het *Consonantism.*

3) **I**-umlaut van Wg. **a** in :

beeck 201, Os. beki, **beweecbde** 208, Os. wegjan, **neren** 215 waarschijnlijk : voeden, Ohd. Os nerjan, **eec** acetum 242, Ohd. ezzih (cfr. Franck, *Etym. Wdb.*), **pepel** papilio 199, Kil. pepel.

4) In den Rom. uitgang **-eeren** : **corrumpeert** 201, **doceerde** 208, **genereert** 201, **genereerde** 208, **triumpheerde** 208.

5) **veest** 214, **veesten** 208, 214.

Sex.' uitspraak. Lange **e** staat tegenover lange **ȩ** zooals **e** tegenover **ȩ**.

Nieuw-Brab. De **é** is hier algemeen Brab. uitgezonderd in **geeft, steeckt, steelt,** waar overal de **é** tot **é** verkort.

De woorden **zeecb** en **eec** kent men niet.

teez en **veel** worden overal uitgesproken zooals de Nl. woorden met **eu**; cfr. § **18**; **pepel** is Leuv. **pimpel.**

§ **7.** Sex.' korte **i** is :

1) Nl. **i** in :

dic 242, **dicbten** wkw. 208, **geviscbt** 208, **gewicbt** 208, **gezicbt** 208, **gift** 214, **giften** 208, 214, **bic bicken** wkw. 215, **ic** 215, **ik** 242, **kist** 243, **lig** 215, **liggen** 215, **ligt** 2 p. s. imperat. 244, **tuist** 205, **ʒillen** villen 239, **ʒinden** vinden 239, **ʒiscb** visch 244, **vil** wil (ik) 245, **villen** willen 237, **win** 215, **winnen** 215, 237, **wint** wind 237, **vinden** winden wkw. en subst. 239, **wit witten** wkw. 215, **vit** wit adj. 239, **zitten** 235, 245.

2) Verkorting van Nl. **ie** in :

bicbt biecht 242.

Sex.' uitspraak. Over de korte **i** geeft Sex. geene andere aanduiding dan dat ze luidt zooals het Lat. *vir* bl. 202, *20*. Wat hij over de uitspraak van **e** (bl. 201, *2*

en volg.) zegt laat ons in den twijfel of hij *vir* met open of gesloten **i** uitsprak.

Nieuw-Brab. De **i** (korte wijde boven voorklinker) is nagenoeg algemeen Brab. in de bovengemelde woorden.

§ **8.** Sex.' lange **i** is :

1) Nl. **ie** in :

beliuen believen 231, **brijf** 202, **briuen** 231, **dijf** 202, **diifte** 208, **dinen** 231, **diip** 202, **diipte** 208, **diir** 203, 243, **giir giren** 214, **iit** iets 242, **kiist** 243, **liif** subst. *amica* 244, **liicht** liegt 203, **ligen** 215, 231, **miir** 202, 214, **miren** 214. **niit** 203, **piir** 214 Kil. pier, **tiinde** 208, **tiren** 215, **viir** **ʒiir** 239 vier en vuur, **viirde** 208, **wiig** subst. 203, **wiichde** wiegde 208, **wigen** 215, **ʒiin** 203, 235, **ʒiir** zier 202.

2) **biic** pinsebat 242 van bakken; cfr. van Helten, *Mnl. Sprk.*, §§ 173 en 175, e.

Sex.' uitspraak. De lange **i** is volgens hem dezelfde als de Fr. lange **i** in *vil*, *lict*, *cuit*, *cuir*, *vomir*, *captif*, *saisir*, *seruir*, *habit*, *fourbir*, zoodanig dat de laatste lettergrepen van *fourbir*, *seruir*, *saisir* en *vomir* in 't Brabandsch de woorden **biir** bier, **viir** vier en vuur, **ʒiir** zier en **miir** mier vormen, en dat **-iil** hetzelfde luidt in **wiil** wiel en het Fr. *vil*.

Nieuw-Brab. De lange **i** is hier algemeen Brab. behalve in : a) **viir** vuur, dat in 't Bruss. als **vīr** uitgesproken wordt (met den wijden boven voorkl. zonder lippenronding) en in 't Mech. en 't Lv. als **vī** voorkomt; b) **biik** dat nergens meer bekend is; c) in woorden als **diipte** en **tiinde** voor verkorting vatbaar en waar de korte **i** verschijnt. Het woord **piir** is in Leuv. onbekend : men zegt er **piet.**

§ **9.** Sex.' korte **o** is :

1) Nl. **o** in :

bol bollen subst. 214, **borsten** subst. 208, **bot** adj. 242, **dop** drijftol 243 Kil. dop, **lof** 244, **mol** 203, **clos** *globus* 203, **cochte kocht** 208, **kost** subst. 243, **coste** 208, **costen** subst. 209, **op** 242, **posten** 209, **roc rocken** 214, **tochte** 208, **vochte** 208, **jol** vol 244, **vorsten** 208, **jos** vos 239, **volf** wolf 245, **wonde** 237, **worden** 209, **zon** 203, 214, **zonnen** 214, **zot** 214, 145, **zotten** 214.

> Aanm. De dubbele vorm **worden** en **werden** is dus Sex. zoowel als Kil. bekend.

2) Nl. **a** in **brochte** 208.

> Aanm. **brochte** 208, **coste** 208 en **vochte** 208, zijn praeteritvormen op **-e** of van den 1sten of van den 3den p.; cfr. van Helten, *Mnl. Spr.* § 191.

Sex.' uitspraak. Sex. schijnt (bl. 203, 23) nog een ander verschil dan in de quantiteit te hebben opgemerkt tusschen de **o** van **zon, mol, clos** en die van **zoon, cool** en 't Fr. *cloz*. Nu, wij weten dat het Fr. *cloz* met gesloten ō uitgesproken werd (1); dus mogen wij Sex. lange **o** als gesloten aanzien. De korte **o** zal dan open geweest zijn : in alle woorden? Sex. duidt geen onderscheid aan en we vernemen dus niet hoe het in zijnen tijd met de schakeeringen der **o**, die 't Nl. en 't Brab. nog kennen, gelegen was.

Nieuw-Brab. De **o** is hier algemeen Brab. behalve vóór **r**, waar men in 't Lv. **é**, in de andere tongv. eene **ŏ**

(1) Thur. I, bl. 244 : « Au XVIe siècle l'*o* se prononçait long et sans doute fermé ou grave... devant *s* muette ou finale...; car le nombre des mots où l'usage a hésité entre l'*o* et l'*ou* ainsi placés est considérable. ». Het woord *cloz* zie ik bij *Heigret* (Thur. I, 241) als *clous* gespeld.

hoort : **béston, böston**, enz. De eind-**e** van **coste** enz. verschijnt nergens meer.

§ **10.** Sex.' lange **o** is Nl. zachtlange **o** in :

boorden 208, **boot** bood (hij) 242, **dool** (ik) 243, **boop** (ik) 215, **cool** 203, **coorde** koord 208, **coorden** 209, **hoost** 243, **looj** (ik) 244, **belooft** 203, **verlooft** 203, **moort** 204, 214, **moorden** 214, **moorde** 208, **oort** *quadrans* 242, **schoor schoren** 215 praet. van scheren, **spoor** 203, **voochden** voogden 203, **voor** 203, **joor** 244 subst., **woort** 203, **voort** 245 woord, **zooch** 245 praet. van zuigen, **zoon** 203, 214.

Nieuw-Brab. De lange **o** is nog algemeen Brab. met zekere schakeeringen, te Mech. b. v. spreekt men den Lv. klank (1) met meer ronding uit : ō (tusschen mid back en mid mixed wide). Dikwijls hoort men dien, zooals te Leuven. diphthongisch uitgesproken, met de korte der ō + **u**-naslag. — Het woord **moort** klinkt overal in Brab. met de scherplange **o** gelijk.

§ **11.** Sex.' korte **u** is :

1) Nl. korte **u** in :

bus 242, **druct** 205, 2 p. s imper. van drukken, **dun** 243, **but** 242, **butten** 214, **kus** 243, **lusten** 208, **nootruft** 205, **put** 244, **plucken** 215, **plucten** 208, 3 p. pl. praet. of 2 p. s. imp. **pluct en, ructen** 208 id. van rukken, **stucken** 214, **wellust** 237.

2) Verkorting van lange **u** vóór dubbele consonant : **zukt** 245, 2 p. s. imper. van *zuken zoeken.

3) Van verschillenden aard :

vunsch 245 wensch, Ohd. wunsc. De **ü** kan onder den invloed van het wkw. *wunschen *wunskjan (cfr. Nhd. wünschen) zijn onstaan.

---

(1) *Leuv. Bijdr.* II, bl. 8.

dulle 214, adj. dol, Kil. dol, dul (of subst. bij Kil. dulle = typha ?)

mu moede 205, Ohd. muodi, Kil. muede.

4) Tweede bestanddeel der diphtongen **au**, **ęu**, **eu**, **ou** (zie daarover verder).

Sex' uitspraak. **u**, zegt Sex., wordt kort uitgesproken zooals in 't Lat. *murmur* en *turtur* en lang zooals in 't Fr. *futur* (in de laatste lettergr.) *but*, *dur*, *pur*. Het spreekt van zelf dat Sex. met *murmur* en *turtur* de XVI[de]-eeuwsche uitspraak van 't Lat. bedoelde, d. i. **ü**.

Nieuw-Brab. 't Mech. spreekt korte **ü** uit d. i. den wijden geronden boven voorklinker : **büs**, **drükt**, enz. 't Brus. heeft ook **ü** doch zonder lippenronding, het Leuv. **i**. — Het woord **wellust** is onbekend; voor **vunsch** heeft men alleen vormen op **ẹ́** (Mech.) en **ẹ̀** (Leuv.); 't Mech. kent het woord **dül** in **ōrendül** horendul, Kil. horen-dul; **mu** komt overal voor met lange **ū** (Leuv. **ī**) **mūh**.

§ **12**. Sex.' lange **u** is :

1) Nl. lange **u** :

duurt 205, 243, **duurde** 208, **buur** 205, **buren** 215, **kuur** 243, **muur** 205, 214, **muren** 214, **puur** 244, **schuurde** 208, **stuur** adj. 205, **uur** 242, **zuur** 205, 235, 245.

2) **I**-umlaut van Wg. **uo**, Nl. **oe** :

bedruuft 205, **druuf druue** 214, Ohd. truobi, **gruun** 205, Ohd. gruoni, **ruren** 215, **ruurde** 208, roeren, roerde, Os. hrôrjan, Ohd. hruoren, Mhd. rüeren, **ruut** roet 245, Ohd. ruoz, **vugen** voegen 239, **vuuchde** voegde 208, Os. fôgjan, Ohd. fuogen, Nhd. fügen, **vuren** voeren 239, **vuurt** 205, **vuurde** 208, voert voerde, Os. fôrjan, Ohd. fuoren, Nhd. führen, **vuulde** voelde 208, Os. fôljan, Nhd fühlen, **vruuch** vroeg 205, cfr. Ohd fruoji (Franck, *Etym. Wdb.*), Nhd. früh, **zuut** zoet 205, Ohd. suozi, Nhd. süsz, **wuulde** woelde

208, Ohd. wuollen, Nhd. wühlen, **zunen** zoenen 235, Os. (gi)sônian, Ohd. suonen, Nhd. sühnen.

3) Rom. **u** :

buut buit 242, Kil. buet, buyt.

Sex.' uitspraak. Cfr. korte **u.** Kil. kent : suet, gruen, rueren, ruet, vueghen, vueren, wuelen, n. droef, bedroeven, voelen, vroegh.

Nieuw-Brab. Behalve in 't Leuv. waar **ü** = **i** is, hebben de andere dial. hier lange **ü**, in 't Brus. met slappe lippenronding en in 't Mech. met dezelfde neiging tot ontronding. **vuulde, wuulde** zijn nu overal kort; voeg daarbij in Leuv. **vruucb** : **vrih.**

II° *Diphthongen.*

§ **13**. Sex.' **ae** is :

1) *a)* Nl. **aai,** of **ade** na syncope van **e** : **krae** kraai 243, **craet** kraait 222, **naet** naait 222, **waet** waait 222, 245, **zaet** zaait 222, 245; **gaeslaan** gadeslaan 222, **lae** lade 222.

b) Nl. **aai** + **e** of **ade** : **maeen** maaien 223, **maeer** maaier 224, **naeen** naaien 223, **waeen** waaien 223, **zaeen** zaaien 223; **aeeren** aders 223, **laeen** laden 224, **vaeem** vadem 244, **vlaeen** vladen 224.

Aanm. **āde** is in { **ăje** / **ăj** } met de oorspronkelijke { **āje** / **āj** } versmolten en beide zijn te gelijker tijd tot hetgeen Sex. **ae** schrijft overgegaan. Die versmelting van **āde** en **āi** is algemeen in onze dialecten; zie daarover verder.

2) Nl. lange of gerekte **a** vóor **tt (dt), lt, nt, (nd), ts** : **baet** *prodest* 227, 242, **baet** *natat* 222, 227, **bestaet** *collocat* 222, **daelt** daalt 243, **gegaet** 222 *perforatum* Kil. gaten, **baet** *odit* 222, 224, **laet** *sine, mitte, onera* 197, 222, 224, 244,

maet *metit* 197, 222, **raet** *diuina* 222, **vaet** *cape* 222 Kil. vaten, Nnl. Mnd. Nnd. vaten; **baelt** *adfert* 222, **verbaelt** *repetit* 222, **maelt** *molit* 2h7, 222, **maeltijt** 222, **maent** *mensis*, *interpella* of *mone*, 197, 222, **caetspel** kaatsspel 222.

Aanm. In onze dialecten bestaat alleen de 2 p. plur. van den imperat.; zoo ook hier, en **laet** staat voor '**laet** + **t**, **raet** voor '**raed** + **t**.

Maeltijt hoefde **maeltgijt** geschreven te worden; cfr. bladz. 88, Aanm.

3) **aeeren** 223, 242 *spicae*, Onl. 'ahur, Ohd. ahir.

Aanm. Sex. schrijft **aeeren** dat eene drukfout kan zijn; inderdaad in de andere vormen op **aee** zooals **maeen** enz. behoort de tweede **e** tot den uitgang. Of is **aeeren** *spicae* analogie van **aeeren** *venae?*

Sex.' uitspraak Sex. verwart niet de begrippen diphthong en digrammaton; in eene diphthong, zegt hij, moeten beide vocalen ieder haren klank behouden, in éene lettergreep versmolten : « *Utramque æquè vocalem sonum suum retinere debere, in unam syllabam confusum.... quod & nominis quoque ratio indicat : dicitur enim diphthongus quod duos sonos ac voces habeat* » (bl. 222, *9* en volg.)

Hoe werd Sex.' **ae** uitgesproken? De natuur der **e** is in 1) *a)* en in 3) vast te stellen naar hetgeen Sex. over dien klank (bl. 200) heeft gezegd : aldus hebben wij hier met eene (wellicht zwakke) **é** te doen en de diphthong zal zich hebben voorgedaan als **āé** In 1) *b)* en in 2) is het waarschijnlijk dat we te doen hebben met eene zwakke **j** : de **i** in **laien** b. v. (§ **14**) zal dan de duidelijk gearticuleerde **j** moeten voorstellen.

Nieuw-Brab.. In 't Brab. wordt het wkw. **baet** zelden gehoord; **gegaet, vaeem** en **vaet** zijn er onbekend; **maet** luidt overal **mét** van **méten**, **baet** van baten en **bestaet**

hebben het lot der lange of gerekte **a** ondergaan b. v. Mech. **bād, bestād**, enz.

De overige **ae**'s verschijnen in 't Mech. voor 1) *a*) als **ōe** met gesloten ± lange **o** (den geronden wijden middel achterkl.) en zwakken **-e**-naslag : **krōed** kraait, enz.; voor 1) *b)* als **ōje** en soms **ōe**; 2) als **ōe** of, door verkorting, **ŏ** (de wijde middel tusschenklinker met slappe ronding), **ōe** in **bōed** baadt en **grōed** raadt, elders **ŏ**; voor 3) **āren**. 't Brus. heeft voor 1) *a)* **ōe** met hoogeren achterkl. en zwakken naslag, behalve in **laet** dat **lŏtṣ** klinkt; voor 1) *b)* **ōje**; voor 2) **ŏ** (zooals de Leuv. **ŏ**) met tot **tṣ** gemouilleerde (**d**)**t** : **bŏtṣ**, **lŏtṣ**, **grŏtṣ**, **ŏltṣ**, enz ; 't Lv. heeft voor 1) **ue** (high back wide round en **-e** nasl.); voor 2) **ŏ** (tusschen low back en low mixed wide round) behalve in **lot** laat en **kospel** (1) kaatsspel; voor 3) **ūren**. Het woord **lae** is in Mech. niet bekend.

Het spreekt van zelf dat de wijziging door de vocaal van Sex. in 2) ondergaan, in verband staat met het verschijnsel der mouilleering reeds in 't Aalstersch en 't Leuv. beschreven (2).

Sex.' taal zal dan het stadium bereikt hebben waarop de consonant de mouilleering ten voordeele der vocaal heeft verloren, zooals in 't hedendaagsch Mech. en Leuv. Trouwens de natuur van de wijziging door Sex. vocaal ondergaan zal men alleen duidelijk kunnen verklaren, wanneer de evolutie der mouilleering in onze dialecten met zorg zal bestudeerd zijn.

§ **14.** Sex. **ai** is Nl. **ee** of **ei** uit **ai** :

ai ei 223, **bait** *expecta* 222, 237, 242, **baien** beiden 223, 224, **dailt** deelt 243, **bai** heide 223, 224, **kai** kei 223, 224, **lait** duc, 224, 244, **laien** leiden 224, 227, **mai**

(1) In den straatnaam : **kospel-** of **kopselstrŏḳen**.

(2) *Leuv. Bijdr.* II, 266 en volg.

mei camus 223, **main** meen (ik) 223, **mainen** meenen 223, **maier** meier 224, **rai** rei chorus 224, **rain** rein 223, **raisen** reizen 223, **spraien** spreiden 223, **ʒail** veil adj. 244, **vlaien** vleien 223, 224, **vai** weide 245, **ʒai** dicebat 243.

Sex.' uitspraak. **ai** is niet de Fr. maar de Lat. **ai** (1).

Nieuw-Brab. Onbekende woorden zijn **bait, baien, maier** (2), **rai, rain, ʒail. ai** is nagenoeg overal diphtongisch gebleven. Mech. en Bruss spreken **aė** uit, met eene min of meer duidelijke **ė**. In Mech. valt de naslag soms weg en **aė** wordt = **ā** (low back narrow).

In Leuv. verschijnt **oe** met low of mid back wide round **o** + **e** naslag.

§ **15.** Sex. **au** is Nl. auw, ouw, uw, enz.

aut oud 224, 227, 242, **baut** bout 225, 242, **blau** blauw 225, **dau** dauw 226, **daut** dauwt 226, **gau** 226, duwt 243, **grau** grauw 226, **haut** hout 227, **kaut** koud 243, **lauter** 244, **nau** nu 225, nouw 226, **schau** schouw 225, **trau** trouw subst. 225, **vau** 225, **ʒau** vouw 244, **vrau** 225, **vau** wou wilde 245, **ʒaut** zout 235.

Sex.' uitspraak. Volgens Sex. is zijne **au** de Lat. en de Fr. **au**, 't Lat. *aut* beantwoordde aan de uitspraak vau **aut** = oud, 't Lat. *haud* aan die van **haut** = hout en huwt (bl. 224). Hoe sprak Sex. Lat. en Fr. **au** uit? Hij zegt het ons niet, maar wij hebben over de uitspraak van de Fr. **au** in de XVIe eeuw zoodanige getuigenissen dat er geen twijfel is of de **au** van Sex.

---

(1) Lamb. D. I, v°, schreef de Brab. **ai** als **ei**. Sp. (bl. 35) zegt : Welck geluid (**ey**) tusschen de / **e** / ende / **i** / vallende ende gheen ghemeenscap hebbende met de / **a** nochtans als / **ay** / meest uytgeproken wordt. » Zie nog Sp. 61. Kil. kent de **ai** en zelfs de **ae** : **kaeye** n. **keye** ook **kae** voor **kei.**

(2) Te Leuven overgebleven in een straatnaam : **smoestrūt** 's Meyersstraat.

luidde als **au** (met, als tweede bestanddeel der diphong niet eene **ü**, maar eene **u**, d. i. de ronde boven achterklinker); zoo klonk ook de eerste Lat uitspraak der **au** (1).

LAMBR. (CVIII, v°) schrijft **au** en zegt : « **ao** en es niet zear different van **au** »

P. H. (bl. 86 en 79) kent denzelfden klank en zegt dat men hem zou moeten **aou** schrijven « **gaout** / *or*, **zaout** / *salé*, **baout** / *du bois*, **maout** / *pour brasser*, **braout** / *brassez*, **raout** *repentez* ».

SP. (bl. 35 en volg.) schrijft **aau** of **au** of **ou** en duidt met zorg de waarde van het tweede bestanddeel der diphthong aan, die SEXAGIUS niet heeft vastgesteld (2), maar die men zonder bezwaar uit de hier vermelde feiten kan afleiden.

SEX. kent twee **au**'s : de woorden **blau, dau, daut, gau, grau** spreekt men, volgens hem, met eene andere diphthong uit (*exilius quiddam*, bl. 226, *8*) dan de overige. Mag men dat *exilius quiddam* door minder open, minder gutturaal (Cfr. § **1**) vertalen? Bij SP. (bl. 35) treffen wij integendeel **blaau, graau, raau, paau** naast **bau, kau, gbau**

(1) A. DARMESTETER, *Cours de Grammaire historique de la Langue française*. I, bl. 139 : *Quelle était* (op het einde der XVe eeuw) *la prononciation du groupe* **au**? *Il est certain qu l'***u** *y avait non point la valeur de l'***ü** *français, mais celle de l'***u** *latin :* **au** *sonnait* **Aou** *et formait une diphtongue descendante ... Le XVIe siècle, verra disparaître la diphtongue.* » Ze bestond nochtans ten tijde van PALSGRAVE (1530) die schreef : « **au** *in the french tonge shal be sounded lyke as we sounde hym in thyse wordes in our tonge,* » a dawe, a mawe, a hawe ». (door THUR. I, bl. 425 in nota aangehaald. L. MEIGRET (1542) zegt ook : « *nous oyons distinctement la diphtongue* **ao.** » THUR. I, bl. 426.

(2) Men kan er hem geen verwijt over maken. Hij stelde tot grondslag van zijn spellingstelsel het Lat. waarvan zijne lezers de alsdan gebezigde uitspraak kenden. Nu die uitspraak beantwoordde aan de Brab. uitspraak in het tweede element der diphthongen op **u.** Er viel dus geen verschil aan te duiden

aan. Het feit zou ten minste voor **blau** en **grau** verwonderen; cfr. VAN HELTEN, *Mnl. Spraakk.*, bl. 106 en volg.

Nieuw-Brab. Dusdanig verschil van uitspraak tusschen b. v. blauw en schouw, trof ik nergens aan. De woorden **blau** en **grau** eindigen overal met **t.**

Mech. De **au** wordt altijd **ā** (de wijde beneden achterklinker) vóor **-e** werd **u** < **v** : **vrāven** vrouwen.

Bruss. **au** vertoont zich als **ā**, **āv** in open, als **ou** (met **o** tusschen low en mid back wide round + zwakken **u**-naslag) in gesloten lettergreep : **kā** koude, **koud** koud.

Leuv. In open lettgr. zooals in Bruss., in gesloten als **ō.**

§ **16.** SEX. **ęi** is Nl. **ij** :
bęi bij praep. 242, **bęiten** bijten 227, **bęit** 227, **blęi** blij 227. **dęic** dijk 243, **ęis** ijs 242, **gbęi** gij 227, **kęiɟ** kijf (ik) 243, **lęi** lijd (ik) 244, **lęien** lijden 227, **męi** mij 227, **męin** mijn 227, **ɟęiɟ** vijf 244, **węic** wijk 237, **węin** wijn 237, **węit** wijd 245, **ʒęi** zij 245, **ʒęin** zijn 227, **ʒęiʒelɟen** zijzelve 235.

Sex.' uitspraak **ęi** is eene diphthong samengesteld uit **ę** d. i. **è** + **i**. LAMBR. kent de Brab. **ei** (1). P. H. schrijft **ij**, doch duidt de spelling **ei** als Brab. aan. « Deze (**ei**), zegt hij (bl. 72), gebruict den Brabander / daer den Flamync (die ic volge) die vocale **ij** als : Vein wijn / zein zijn / mein mijn / reic rijc / deic dijc / leic lijc volgende d'oude Latinen... Den Fransois spreect **ei** in veel woorden wel / als : *merueille*, *veiller* ... » Nu de Fr.

(1) « **ei, ey** werd ghenomen in de navolghende ende dierghelike silleben ende woorden / als zeik / op zijn Brabants / van zeikin / voor zeaken of pissen. » (D. 1, v°).

ei werd in de XVIe eeuw als diphthong met **é** of **è** + **i** uitgesproken (1).

De **ei** van Sex. is op weg naar **ai** en heeft het tusschen stadium **èi** bereikt (2).

Nieuw-Brab. Het Brab. heeft overal de uit lange **ī** gesproten diphthong met de oude diphthong **ai** < **ei** vereenzelvigd en de klanken voor de verschillende dialecten in § **14** aangeduid, gelden ook hier.

§ **17**. Sex. **ęu** is Nl. **ui** :

bęuck buik 227, **bęuten** buiten 227, **bęuȝ** 242 **bęuȝe** 227 buis, **bręuken** (ge)bruiken 227, **dęum** duim 227, 243, **dęuster** duister 227, **dęuuel** duivel 227, **ęul** uil 242, **ęut** uit 227, **flęuten** fluiten 227, **bęus** huis 227, **kęul** kuil 243, **cręupen** kruipen 227, **lęut** luit 244, **tęun** tuin 227, **vęul** 227 **ȝęul** 244 vuil, **vęust** vuist 227, **verȝęumen** verzuimen 227, **vęuten** *wuiten *Walterus* 245, **ȝęucbt** zuigt 245.

Sex.' uitspraak. Tusschen **au** en **ęu** bestaat alleen het onderscheid van **a** tot **ę**; dus mag men **ęu** phonetisch als **èu** opvatten. Lambr. kent de Brab. **eu** (3). P. H. schrijft (bl. 73 en volg.) : « angezien dopreht oude gebruic van eu. den Brabander klaer en opentlic uitdruct / in alle woorden daer den Flamijnc en Hollander (die ic volge) gebruiken ui. ende die zom die

---

(1) Cfr. Thur. I, bl. 338 en volg. Hoe komt het dat Sex., die nooit vergeet de Fr. klanken als voorbeeld aan te halen, hier van de **ei** niet gewaagt? Hoorde hij wellicht de Fr. **ei** als monophthong gelijk Meigret?

(2) Wanneer P. H. (bl. 41) schrijft : « ... die A... komende uit die kele door een stille wint... niet gelijc den Hollander jae / den Flamijnc joa / *den Brabander bai / mai / wai /* blatende doun » bedoelt hij daarmee de Brab. uitspraak van *bij, mij* en *wij?*

(3) « **eu** zalmen némen / in de naaruolghende ende dierghelike silleben ende woorden / als Heu / meutmaker / steuten / weuten / gheuzen / fleuzen / op zijn Brabants... » (D 1, v°).

lainge vocale uu. den Hoogduits zeer gemeen / te weten : heus / huis.. leus / luis... keus / kuis .. eut / uit... eul / uil... beul / buil .. beuc / buic... keul / kuil... geul / guil... veul / vuil... eu / u... welke Brabantse woorden die zom niet met eu. maer met die Triphthonge eui. schinen geschreven willen zijn. » De **eu** waarvan P. H. spreekt is « hart / op d'oude maniere beide die vocalen uitdruckende / als die Latinen noh spreken : *heus*, *orpheus* etc. » P. H., bl. 73.

Nieuw-Brab. :

Mech. De diphthong is monophthong geworden en komt als **ō²** vóor d. i. tusschen low en mid back wide round : **bō²k** buik, **bō²ten** buiten, enz.; **dęuuel** komt voor als **dǖvel**; **dęuster** en **vęust** zijn verkort geworden en luiden **dǒster** en **vǒst**; **kęul, lęut** en **tęun** zijn onbekend.

In de andere dialecten is de diphthong gebleven en ze schijnt daar overal uit een *oi te zijn ontstaan. In 't Brus. hoort men de **i** nog duidelijk vóor gutturaal : **buik**; in 't Lv. is de **i** bijna gansch verdwenen, maar de volgende gutturaal is gepalataliseerd geworden : **buıḳ**; elders dan vóor gutturaal is de **i** verloren gegaan : Brus. **buéten**, Lv. **bueten**; **dęuuel** is Brus. **dǖvel**, Lv. **dīvel**; de verkorting van **dęuster** en **vęust** is algemeen-Brab.; ook het woord **węuten** in **wilde wuiten* d. i. onbesuisde knaap; cfr. Schuermans, *Vl. Idiot*, *wuiten* en *wouter*.

§ **18.** Sex. **eu** is :

1) **I**-umlaut van Wg **u** door **o** of van Lat. **o** :

deur subst. en praepos. 223, 243, Kil. deur, Ondfr. duri en Ohd. duri, **eul** heul 242 cfr. Ofra. œille, Hgd. öl en Lat. oleum (Franck, *Etym. Wdb.*), **geut** gaat 228, Kil. gheute, Ohd. guzi (Vercouillie, *Etym. Wdb.*), **beusch** 228 Kil. heusch, Mhd. hövesch uit *hovisc, **keulder** kolder 228, Kil. koller, Lat. *collarium*, Rom. col-

lier (1), **leugen** 244, Os. lugina, **Leuven** (2) 228 naast Loven; vgl. de Lat. en Fr. vormen *Lovanium*, *Lovin* enz, **meulen** 228, Ags. mylen, uit *mulinu (cfr. VAN HELTEN, *Mnl. Spr.*), **meulder** molenaar 225, KIL. moller, Lat. *molinarium*, **reuk** 245, Mnl. rueke > ruki-, van ruiken (FRANCK, *Etym. Wdb.*), **scheut** 228, Mnl. schuete : Wg. skuti- van schieten (FRANCK, *Ibid.*), **veulen** 228, Ohd. fulîn, **veur** 228, **ȝeur** 244 voor, praeposit. KIL. veur, Os. furi, **ȝeuren** *maculare* 245, **treuren** 228.

2) Nl. **o** vóor **r** : **veursch** 228 vorsch, KIL. vorsch, Ohd. frosk, **weurm** 237 worm, KIL. worm, Ohd. Os. wurm, cfr. VAN HELTEN, *Mnl. Spr.*, § 51).

3) Nl. **e** vóór **r** in : **weurpen** 228.

4) Nl. **eu** in : **neuȝ** 228 neus.

Sex.' uitspraak. SEX. **eu** is eene diphthong, een dubbele klank waarvan hij de bestanddeelen onderscheidt (bl. 228, *21*). **Eu** klinkt zooals de Fr. **eu** in *peu*, *feu*, *deux* en zooals de Lat. **eu** in *heus*, *euge*, *Tydeus*, waarvan het eerste bestanddeel als **e** luidt, d. i. eene zachtere, meer gesloten **e** *(mollius quiddam sonat) dan* **ę**. Welke is de waarde van **u** (cfr. § **15**)? **u** is hier, zooals in de Nl. diphthongen, niet **ü** maar **u.** Bij **au** hebben wij dat punt vastgesteld. Nu, **au** en **ęu** verschillen alleen door **a** en **ę** (bl 227, *14* en *15*), **ęu** en **eu** door **ę** en **e** (bl. 228, *21*). Trouwens wanneer hij zijne bepaling der diphthongen geeft (cfr. § **13**) haalt hij juist **eu** aan (3). Er

(1) Men vergelijke den umlaut in het Leuv. **pęner** paander uit Rom. panier, Lat. *panarium*.

(2) De vorm met **eu** komt in de oorkonden eerst voor in de XVIe eeuw; cfr. VAN EVEN, *Louvain Monumental*, bl. 3, nota 4.

(3) « *Hanc in primis regulam teneas : Vtramque aequè vocalem sonum suum retinere debere, in vnam syllabam confusum, quemadmodum in* **au** & **eu** *diphthongis retinere videmus.* » SEX. bl. 222, *8*.

valt dus niet te twijfelen of SEX. heeft met **eu** eene diphthong willen schrijven (1), en wel de **éu**. Daarenboven weten wij dat de Lat. diphthong **eu** dezelfde uitspraak had (*ne* + *uter*), en dat de Fr. **eu** in de XVIe eeuw voor PALSGRAVE (1530) geen anderen klank had (2).

Nieuw-Brab. :

In 't **Mech.** klinkt **eu** als mid front narrow round met zwakke lippenronding; in pausa en soms ook in andere gevallen hoort men daar een naslag high front round met zwakke lippenronding; dus : **ŏ̄** of **ŏü**.

In 't Brus. is de naslag **i**-achtig, in 't Leuv. is **eu** = **é**. Zekere woorden als **eul, geut, beusch, keulder, zeuren** zijn niet meer bekend. Andere als **veursch** en **weurm** komen slechts kort voor (Mech. Brus. **ŏ**, Leuv. **é**). **weurpen** is minder gebezigd dan **gujen** in 't Mech. 't Leuv. kent alleen **wérepen** en **smoeten.** 't Brus. zegt **smaèten** smijten.

---

(1) En hij heeft ze waarschijnlijk ook waargenomen, het bestaan eener diphthonggeworden **ŏ̄** behoorende niet tot de onmogelijkheden ! Te Lovenjoul, een dorp nabij Leuven, spreekt men de Nl. Mnl. **eu** duidelijk uit als **oi**, met de **o** van Nl. *op* en een zwakken **i**-naslag : **doi** deur, door, **Loiven** Leuven, **voi** voor. Zie daarover op de volgende bladz. het *Nieuw-Brab.*

(2) THUR. I, 442 : « *Suivant Palsgrave dans les mots comme* eureux, ireux, Dieu, lieu, eu *se prononce comme les Italiens prononcent* eu, *ou comme les Anglais qui prononcent correctement le Latin y prononcent* eu. *Il est probable que la prononciation que Palsgrave a en vue doit être figurée* eou. » Ziehier wat PALSGRAVE zegt : « The soundyng of eu wiche is most general in the frenche tong, is such as... in these words « a dewe, a shrewe, a fewe » that is to saye, lyke as the Italians sounde *eu*, or they with us that pronounce the latine tong aryght, as *eureux, ireux, lieu, Dieu.* »

§ **19.** Sex. **oe** is :

1) Nl. scherplange **o** in :

boem boom 229, 242, **boen** boon 229, **broet** brood 229, **droeg** droog 229, **doet** dood 229, 243, **hoet** hoofd 229, **hoech** hoog 229, **hoert** *audi* 204, **koep** koop 243, **loet** lood 244, **loes** loos 229, **moer** moor 229, **noet** nood 229, **oer** oor 229, **oest** oost 242, **roet** rood 229, **schoen** schoon 230, **zoe** 204, 229, 235, 245 zoo.

2) Nl. zachtlange **o** in : **woenen** wonen 245.

3) Uit **ode** na syncope van **d** : **vloe** vlood (ik) 244. Zie § **30**.

4) Sex. **oi** in : **vloeën** vlooien 239; cfr. § **30**.

Sex.' uitspraak. Sex. geeft geene bijzondere inlichting over de uitspraak van **oe**, zooniet dat hij ze gelijkstelt met die van de Lat. **oe.** Nu Lat. **oe** is Duitsche **ŏ** + **é** (1). Sex. **oe** zal dan wel bestaan hebben uit eene gesloten **o** + **é**. P. H. kent die schrijfwijze en ook den klank : « Wel, zegt hij (bl. 75), schrijft den Brabander : zoege / broet *pain*, kloet / schoet / doet / moet en meer ander dees gelijc » (2).

Nieuw-Brab. 't Mech. heeft de **o** tot **u** (high back wide round) en de **é** tot **e**-naslag gebracht.

In Leuv. komt de Nl. scherpl. **o** als **ue** voor (tusschen high back en high mixed wide round zonder lippenronding).

In Brus. als **üe.**

vloe (vlood) is onbekend.

§ **20.** Sex. **oi** is :

1) Nl. **ooi** :

beroit berooid 230, 242, **doit** dooit 243, **gedoit** gedooid 230, **hoi** hooi 230, **koi** kooi 230, 243, **moi** mooi 230, **noit** nooit 229, **oit** ooit 242.

(1) Lindsay, *op. cit.*, bl. 13.

(2) Hij verkiest **OO** « om dat d'uitsprake volder en starker valt ».

2) Nl. **od(e)** :
loien looden 244, **noi** noode 230.

3) Sex. **oe + dd, nt** : **gedoit** gedood 230, **genoit** genood 230, **toint** ostende 245, **voint** *habita* 245.

Aanm. Een zeer merkwaardig feit is de verschillende wijziging door mouilleerbare consonantengroepen aan de voorgaande vocaal toegebracht : **ā** wordt **aé** (§ **13**) **oe** < **oi**. De palatalisatie der vocaal valt in ieder geval in de oogen.

4) Nl. **oo** in **vloi** 230, **ɉloi** 244 vloo, met de **i** > **j** van 't meerv.

Sex' uitspraak. Sex. heeft geen verschil gevonden tusschen de uitspraak der woorden van 1) en de andere, hetgeen bewijst dat het eerste element der diphthong in 1) in zijnen tijd reeds kort was. P. H. (bl. 78) schrijft zooals Sex. : « beroit / doit / goit / hoit / koi / loi / moi / oit / noit / poit / toit / vloit / zoi. » Zoo ook Sp., met oy : « moy, poy, hoy, roy, ghoy, doy, oyt, beroyt. »

Nieuw-Brab. :

Onbekende woorden zijn **beroit, moi, loien** (Mech. **lueten** Brus. **lüeten**, Leuv. **lueten**), **gedoit, genoit.**

De andere zijn behalve in 3) uitgesproken zooals de scherplange **o**. Wat 3) betreft, 't Mech. spreekt **toint** en **voint** diphthongisch uit (zooals in § **19** is aangeduid geworden), 't Brus. en 't Leuv. monophthongisch : Brus. Leuv. **wund, tund.**

§ **21.** Sex. **ou** is Nl. **oe** in :

bebouuen behoeven 230, **blout** bloed 230, **bour** boer 242, **doun** doen 230, **dout** doe 243, **droucb** droeg 230, **gout** goed 230, **bour** hoer 224, **bout** hoed 224, 230, **bouue**

hoeve 230, **kouc** koek 243, **louris** loeris 244, **mout** moed 230, **ouuer** oever 242, **schoun** schoen 230, **snouk** snoek 245, **vlout** 230, **ɉlout** 244 vloed, **vout** voet 230, **vouker** woeker 245.

Sex.' uitspraak. Over de **ou** zegt ons SEX. niet meer dan dat de Franschen die diphthong goed toepassen in de woorden *bourdes*, *bout*, *bouter*, *clou*, *goutte*, *hour*, *sous*, *tour*, *toute* (bl. 230). Het is eene diphthong zoowel als **oe** en **oi** (bl. 229, *1* en volg.). Hoe werd de Fr. **ou** in de XVIe eeuw uitgesproken? Ik tref in THUROT slechts één tekst aan waaruit men misschien zou kunnen afleiden dat, gedurende de XVIe eeuw, in zekere streken van Frankrijk, **ou** diphthongisch uitgesproken werd (1).

Bij onze spellinghervormers der XVIe eeuw vinden wij niet meer inlichtingen over deze zaak dan bij THUROT (2) en daar alle andere bronnen van onderzoek ons teenemaal ontbreken, zijn wij verplicht op SEXAGIUS' woorden af te

(1) THUR. (I, 240) haalt in nota BÈZE (1584) aan die zegt : « O... *resonat... non... ita obscure ut* ou *diphthongus qua in re a Bituricensibus et Lugdunensibus aliisque non paucis populis peccatus qui pro* nostre... *pronuntiant* noustre. *At illis contrarii Delphinates at Provinciales, quos vocant, sublata* u *vocali ex diphthongo* ou, *scribunt at legunt* Cop .. » Uit het gebruik van het woord *diphthongus* bij BÈZE weet ik niet of men besluiten mag, dat **ou** iets meer was dan een digrammaton, maar het woord *vocali* is misschien van grootere beteekenis : Zou de schrijver inderdaad niet *littera* hebben gebezigd, indien hij alleen over de spelling had willen spreken?

(2) LAMBR. gebruikt ook **ou** naast **oe** om de Nl. **oe** uit te drukken. Welke is volgens hem de klank van die **ou**? : « iou Ghebrúken de Hollanders / ende mear ander / » schrijft hij (D III, r°) « als zy zegghen / Ic hebt iou ghegéuen / voor ic hebt ú gheghéuen : zy ioughen / van iaghen. » Is het niet waarschijnlijk dat **iou** uitgesproken **jóu** werd, zooals nu nog? Zoo ja, dan is de **ou** van

gaan. Zijne getuigenis is ons tot nu toe betrouwbaar voorgekomen en wij zullen voorloopig aannemen dat Sex. **ou** een tweeklank was.

Nieuw-Brab. In 't Mech. is **ou** = **ū** (tusschen mid en high back wide round met slappe lippenronding).

In 't Brus. en 't Leuv. **ū** d. i. de lange wijde bovenklinker zonder lippenronding.

Het woord **louris** is me niet bekend. De woorden op **ouk** worden in 't Brab. overal met korte vocaal uitgesproken.

§ **22.** Sex. **oui** is :

1) Nl. **oei** in : **bouien** boeien 233, **bouie** hoede 242, **kouien** koeien 233, **mouien** (ver)moeien 233, **mouiken** moeiken 233.

2) Nl. **oed+e** in : **bouien** hoeden 233, **rouien** roeden subst. 245, **spouien** spoeden 245.

3) Nl. **oet+je** in : **douie** doet gij? van een ***doud ie**.

4) Fr. **oui** in : **bouillen** steenkolen 233.

---

ioughen (joegen) ook diphthongisch op te vatten en met haar al de **ou**'s (**oe**)? P. H. bezigt de **ou** insgelijks voor **oe** en geeft als Fr. voorbeelden : *d'ou, bout, mout, goutte, voute*. Doch, hoe dan **ou** in **gout** (Nl. goud) enz. schrijven, vraagt hij zichzelf af. En 't antwoord luidt : « dat wij,... daer **o** hartste gehoort wort behoren te stellen die lange vocale **oo**, als : **goout** / *or*, **gout** / *bon*... (bl. 75). » Mogen wij uit die woorden verstaan dat de **o** in **zout** niet zoo hard als in **zoout** doch ook gehoord werd? Bij Sp. is het vraagstuk eenvoudiger gemaakt door de woorden : Der koeyen eyghengheluid zyn wy ghewoon uyt te beelden met / **oe** / in **zoet, ghoed...** (bl. 36) en hij keurt de spelling **ou** voor **oe** af, daar die voor Nl. **oe** moet dienen.

Sex.' uitspraak. **oui** is eenvoudig **ou**+**i** door Sex. eene triphthong genoemd (1). P. H. kent insgelijks **oui** (2).

Nieuw-Brab. De Brab. uitspraak komt hier met de Nl. overeen en Brab. **oui** = Nl. **oei**; **bouien** luidt **ujes**; **doule** is nergens bekend, daar de eind-**d** der werkw. vóor den 2de p. **je** < **e** niet gesyncopeerd is geworden : Nl. *doet ge* luidt in 't Brab., met de gekende verschillen in de uitspraak van **ū**, als **dūd e**.

§ **23.** Sex. **ie** is :

1) Nl. scherplange **e**, Wg. **ai** in :

allien alleen 231, **bien** been 231, **diel** deel 243, **gien** geen 231, **giest** geest 232, **bier** heer 231, **biet** *jube* 232, **ien** een 231, **iet** eed 231, **kier** *anfractus* 243, **cliet** *vestias* 232, **lienen** leenen 231, **liet** leed subst. 244, **mier** meer 231, **smieken** smeeken 231, **stien** steen 231, **tien** teen 231, **tier** teeder 231. **tuie** twee 231, **ʒie** veete, Kil. veete, veede, veyde, vied, Mnl. vêde, vêde, **vliescb** 231 **ʒliescb** 244 vleesch, **vriez** vrees 232, **wie** wee 237, **wiec** week 237, **wienen** weenen 231, **wiet** *scit* 232, **viez** wees 245, **zier** zeer adv. 231.

2) Lat. **e** in : **biest** beest 232, 242, **Pieter** Pieter 231.

3) Umlaut van **a** in : **giet** gaat (hij) 232.

---

(1) Sex. (bl. 233, 28 en volg.) zegt dat men eenige der diphthongen die hij hooger genoemd heeft als triphthongen zou moeten schrijven « *insertâ tertiâ vocali* ». Hij heeft ze ongelukkigerwijze niet aangeduid, maar er zal hier wel sprake zijn van diphthongen met overgangsklanken, zooals wij er ons b. v. in **ai** en **au** kunnen voorstellen.

(2) « Dees konen wij geensins loochenen in duizentih woorden / nohtans den meesten dele der Nederlanden onbekent / en zeer ongeschictelic daer voor bezigende **ou** in **oe** als blijct in : foui / roui / koui / moui / brouiën / grouiën / houiën / kouiën / bouiën / mouiën / rouiën / schouiën / snouiën / touiën / vlouiën / wouiën / zouiën. In zommige woorden gebruict hier den Hollander **oei.** als voor / mouië / moeië. **Oui.** is den Fransois mede bekent / als : *mouiller* nat maken / *touiller* tsamen rouiren / *fouiller, brouiller*, met veel meer ander. » P. H. bl. 80.

Sex.' uitspraak. Tusschen **ie** en **ię** bestaat volgens Sex. alleen het onderscheid van **e** en **ę**; wij hebben, in al de gevallen waar de schrijver die twee vocalen tegenover elkander stelt, de **e** als gesloten **é** zien voorkomen en mogen dus Sex. **ie** als **ié** schrijven. Trouwens hij haalt, om zijne spelling te verduidelijken, de Fr. woorden *mien*, *tien*, *sien*, *bien*, *hier*, *Pierre* aan en vergelijkt die met de Brab. **tien, bien, hier**, enz. Nu de Fr. **ie** werd in de XVIe eeuw meest **ié** uitgesproken, zooals de Fr. orthographisten uit dien tijd het ons leeren (1). De vraag blijft dus alleen of Sex. **ie** eene dalende of klimmende diphthong was? Het feit dat in 't Fr. der XVIe eeuw de verwisselingen van **ie** met **e** zeer talrijk en die met **i** zeer zeldzaam waren, dwingt ons aan te nemen dat Fr. **ie** meestal reeds **ié** klonk. Moeten wij Sex. diphthong ook zoo opvatten (2)? De uitspraak van **ię** schijnt het aan te duiden; cfr. § **24**.

(1) Cfr. Thur. I, 471 en volg. : « *M. G. Paris a établi que la diphthongue* ié *avait l'*e *fermé au moyen-âge. Et encore au XVIe siècle cette diphthongue avait en général l'*e *fermé.* » Voor de woorden op *-iel* is er weifeling. Voor die op *-ier* : « *L'*r *finale se prononçait au XVIe siècle dans tous les mots en* ier. *L'*e *était toujours fermé, du moins dans la première moitié du siècle...* » *hiér* is de spelling van Péletier in 't jaar 1549. Voor *-ierre* zegt Thur. : « *cette terminaison est écrite avec un* e *ouvert par Meigret et Péletier...* ». Heeft Sex. zich vergist met *Pierre* als *Piérre* uit te spreken? Zijne vergissing kan in dat geval toe te schrijven zijn aan de uitspraak *ié* der finalen op *-iére* (Thur. I, 476). Wat de woorden *mien*, *tien*, enz. betreft, men vergete niet dat de nasaliseering op 't eind der XVIe eeuw nog niet in alle gevallen als een regel tot stand gekomen was. Palsgrave (1530) kent nog niet de genasaliseerde *-ien* (Thur. II, 421 en volg.).

(2) P. H. die ook **ie** bezigt geeft daarover geene inlichting : « bien been / stien steen / gien geen / allien alleen / gemien gemeen / ien een / vande welke ic altemet gebruicke **ie.** altemet **ee.** Den Fransois gebruict **ie.** wel : *mien*, *sien*, *tien*, *bien*. *premier*, *siege*, *viel*, *ancien*, met meer duizenden. » (P. H. 74.)

Naast **ie** kent Sex. hetgeen hij noemt de lange **ie** d. i. **iê** (die hij ook met **iee** wil schrijven); hij twijfelt of ze eene diphthong dan wel twee lettergrepen uitmaakt waarvan de eerste zou verkort zijn (bl. 232, *2* en volg.). Ze verschijnt in de woorden : **beschiêt** bescheid 232, **geriêt** gereed 232, **gevriêst** gevreesd 232, **hiêt** *jubeo*, *calidus* 232, **cliêt** kleed 232.

Nieuw-Brab. De woorden **hiet** *jube*, **fie** veete, en de vormen **giet** gaat en **wiet** weet (1), zijn in onze drie Brab. dial. onbekend. De andere woorden luiden er met **i** + min of meer zwakken **e**-naslag. De diphthong **iê** wordt er niet gehoord : **beschiêt, geriêt** enz. worden met **ie** uitgesproken.

§ **24**. Sex. **ię** is :

1) Wg. **e**, Wg. of Lat. **a**, Wg. **i** vóor **r** + dentaal in : **duięrs** dwars 233, 243, cfr. Ohd. dwër, **hięrt** haard 231, Ohd. hërd, **ięrd** aarde (2) 242, Ohd. ërda, **lięrz** 244 **lięrzen** laars laarzen 232, Ohd. lëderhosa, **stiert** staart 233, Ohd. stërz, **więrdich** waardig 233, Ohd. wërd, **zuięrt** zwaard 245, Ohd. swërt; **kięrs** kaars 242, Ohd. cherza, charza, **Mięrt** Maart 233, Lat. *Martius*, **pięrt** paard, Mud. pferit, **fięrdich** vaardig 244, Ohd. fartîg; **więrt** 233, **vięrt** 245 waard, Ohd. wirt.

2) Wg. **ĕ** of Lat. **e** in :
gięrne gaarne 232, Ohd. Os. gërno, **kięrne** kern 232, 243, Ohd. kërno, **mięrle** merel 233, Lat. *merula*.

(1) In de dorpen rond Leuv., b. v. te Opvelp, zegt men nog **ik wiet, è wit** hij weet.

(2) **ięrd** staat zonder twijfel voor **ięrde**. Inderdaad **ięrd** ware dialect. **jèd** geworden, zooals **pjèd**, en de wegval van **d** in 't Brab. **jèr** is alleen verklaarbaar door de eind-**e**; cfr. *Leuv. Bijdr.*, I, Dial. v. Leuv. bl. 72, 4).

Sex.' uitspraak. **ię** is **i** + **ę**, eene dalende of klimmende diphthong? Het wegvallen van de **i** in vele Nieuw-Brab. woorden laat ons toe te veronderstellen dat **ię** klimmend was.

Nieuw-Brab. De **ię** komt voor in den vorm van **jè** (1) of **è** met de verschillende schakeeringen die de **è** in ieder dialect vertoont. De woorden **bięrt, więrdich, ięrdich** zijn onbekend.

Mech. : **jèr** aarde, **stjèt** staart, **pjèd** paard; **dwès** dwars, **lèzen** laarzen, **zwèd** zwaard, **kès** kaars, **Mèt** Maart, **wèd** waard; **gèren** gaarne, **kèn** kern, **mérel** merel.

In 't Bruss. en 't Leuv. zooals in 't Mech., met het verschil van **è**, en met **sèt** in pl. v. **stjèt**. (Cfr. Leuv. Bijdr. II, *Het dial. van Leuv.*, bl. 29)

§ **25.** 1° **e** heeft bij Sex. den klank **é** in de geklemtoonde lettergrepen, en ook, zooals het schijnt, in de natonige lettgr. vóor **r**. Elders zal de **e** reeds min of meer dof geklonken hebben. Ze werd behouden op het einde der volgende woorden : **bęuze** buis 227, **gespe** 200, **coorde** 208, **mięrle** merel 233, **pęrse** 199, **spęlte** 207, **tęrsche** tesch, zak 199, **toetse** 208, **węke** 198, **węrte** wrat 237, **wespe** 200, 237, **zake** 234. Ze ging bijna overal in onze dialecten verloren.

> Aanm. Het woord **toetse** zal wel staan voor **toutse** Fr. *touche*. **Tochte** 208 is zeer waarschijnlijk Nl. tocht, en behoort dan ook hierbij, alhoewel de **-e** niet oorspronkelijk is.

2° **e** vervangt nog **j** vóor doffe **e** in de woorden op **ae** (cfr. § **13**) en in **ioeën** van **ioi** vloo (cfr. §§ **19** en **20**).

§ **26.** Verkorting voor consonantenverbinding treffen wij aan in **zuct** zoekt 205 en **bicht** biecht 242, zooals in onze dialecten.

(1) **j** is eene zwakke **j**.

B.

Consonantisme en Morphologie.

I. In het consonantisme zijn er voor de geschiedenis der Brab. taal in 't algemeen eenige gewichtige punten op te merken :

§ **27.** Syncope van **d** tusschen lange vocaal of diphthong en **e** met of zonder inlassching van **e** of **i** : **baeen** baden 223, 224, **baien** beiden 224, **eec** edik 242, **gaeslaan** 224, **bouie** hoede 242, **bouien** hoeden 233, **loien** looden 244, **laien** leiden 224, 227, **lae** lade 222, **laeen** laden 223, 224, 227, **lęien** lijden 227, **lier** ladder 231, **noi** noode 230, **pouier** poeder 244, **rouien** roeden 245, **spraien** spreiden 224, **tier** teeder 231, **vie** KIL. veede 231, **ɟlouien** vloeien 244, **ɟloe** (ik) 'vlode 244, **vai** weide 245, **ȝai** zeide 245.

Apocope van **d** in : **spęl spęllen** speld spelden 199.

Sandhiwijziging van **dd** in **t** : **nootrutt** nooddruft 205.

§ **28.** In den auslaut is de overgang van **d** tot **t** algemeen. Zoo is het niet gelegen met **v(ɟ)** en **f**, **z** en **s**.

1° Behielden **v(ɟ)** : **beeɟ** (ik) beef 239, 242, **gaaɟ** gave 239, **graaɟ** graaf 230, **baaɟ** have 239, **bęęɟ** heefdeeg 239, **kęiɟ** (ik) kijf 243, **lęęɟ** (ik) leef 244, **looɟ** (ik) loof 244 tegenover **lof**, **nęęɟ** neef 239, **raaɟ** raaf 239, **screeɟ** schreef, tegenover **screef** (ik) schreef 239, **ɟęiɟ** vijf 244, **ȝęiɟ** *idem* 245.

2° Behielden **z** : **bęuȝ** buis 242, **deeȝ** *ista* 243, **keuȝ** keus 243, **leeȝ** (ik) lees 215, 244, **lięrȝ** laars 244, **neuȝ** neus 228, **pęęȝ** *pièce?* 214, **reeȝ** reus 201, **vrieȝ** vrees 232, **veeȝ** (ik) wees 245, **vieȝ** wees 245, **ȝeȝ** zes, naast **ȝes** 235.

3° Auslaut-**g** wordt bij SEX. **ch** behalve in : **droeg** droog 229, (ik) **liig** 215, **ɟliig** vlieg 244, **ɟraag** (ik) vraag, (ik) weeg 215, **wiig** wieg 203, **wiig** (ik) wieg 215.

Aanm. 1. Sex. zegt uitdrukkelijk van de meeste hier vermelde woorden op **ȷ**, dat ze aldus moeten geschreven worden (bl. 238-239). Voor **z** drukt hij zich niet zoo duidelijk uit, maar hij weet zeer wel **s** en **z** te onderscheiden : « *Z enim nihil aliud re vera est quam crassum* s, *vt* b *crassum* p, d *crassum* t, *&* v *consonans crassum* f » (bl. 235, *18*). Daar wij overigens de voorbeelden van auslaut-**z** voor een groot deel in de woordenlijst aantreffen, — waar de schrijver zijn stelsel heeft toegepast, en vooral zal getracht hebben de drukfouten te vermijden —; en daar hij zich over **zez** uitdrukkelijk uitlaat (bl. 235, *8*), zoo zijn wij gewettigd auslaut-**z** als Sex.' spelling aan te nemen. Voor **g** verklaart Sex. zich niet en de voorbeelden ervan zijn te zeldzaam opdat wij zonder onderzoek zouden kunnen besluiten. Laat ons dus de gevallen van stemhebbenden auslaut-spirant in samenhang behandelen.

De aangehaalde voorbeelden beantwoorden alle, behalve **ȷęlȷ**, **ʒeʒ** en **veeʒ** (1). aan een Mnl. vorm op **-e**; ze hebben alle, behalve **ʒęlȷ**, **lięrʒe** en **ʒeʒ**, vóor den eind-spirant eene lange vocaal of diphthong. Integendeel de woorden met lange vocaal of diphthong die wij bij Sex. aantreffen en die op **-f** (2), **-s**, **-ch** uitgaan, komen alle, behalve **kęęs** 214 Mnl. kâze en **pees** 214 Mnl. pëze, overeen met een Mnl. vorm zonder **-e** : **aas** 242 Mnl. aes, **duaas** 204 Mnl.

(1) **ȷęlȷ** komt in zekere hedend. dial. met e voor : vijve (cfr. De Bo, *Wvl. Idiot.*); voor **ʒeʒ** neemt Sex. een tweeden vorm aan : **ʒes**; **veeʒ** naast **keef** *jurgabatur* 243 en **screef** *scribebat* 239 zal dan wel moeten als een drukfout aangezien worden.

(2) Vóor de bladz. 239 past Sex. zijne hervorming **ȷ=v** nog niet toe, en de woorden : **brief** 202, Mnl. brief, **dief** 202, Mnl. dief en **druuf** 214, Mnl. droeve, **geeft** ik geef 215, (dat wellicht een drukfout is voor **geef**) kunnen hier dus niet in aanmerking komen.

dwœs, **ęis** 242 Mnl. ijs, **keef** *jurgabatur* 243, **loes** 229 Mnl. loos, **screef** *scribebat* 239; **drouch** 230 (hij) droeg, **boech** 229 Mnl. hooch (ook hoghe), **vruuch** 205 Mnl. vroech, vroegh, **zeech** 245 zedig, **zooch** *sugebat* 245. De gevallen met **-g** zijn dus in overeenkomst met die op **-ȝ** en **-z** en we zullen dan ook wel de **-g** als eene bewuste spelling mogen aanzien (1). Waren Sex.' eind-**ȝ**, **-z** en **-g** volkomen stemh. spiranten? Zoomin wellicht als de Nl. anlaut-**v**, **-z** en **-g**. In elk geval, dit is zeker, dat het verschil door Sex. tusschen **-f**, **-s**, **-ch** en **-ȝ**, **-z**, **-g** aangeduid in de minder of meerdere sonoriteit van deze laatste ligt. Het voor Sex.' tijd onlangs te loor gaan van **-e**, — door de talrijke woorden op **-e** (§ **25**) en den dubbelvorm **bęuz** en **bęuze** 227 genoegzaam bewezen — verklaart ons de oorzaak van de nog blijvende stem der ęind-spiranten. Aldus werd ook in 't Leuv. b. v. de articulatie van eind-**n** en **-r** in zekere woorden, zelfs na 't verlies van volgende **e**, behouden : **lier** (ik) leer, naast **kie** keer (*Leuv. Bijdr.*, II, bl. 65); **ėn** vr. lidw. voor **ėne** Nl. eene, naast **e** onz. lidw. voor **en** Nl. een, **ien** vr. telw. voor **iene** Nl. éene, naast **ie** onz. telw. voor **ien** Nl. één, enz. (*Leuv. Bijdr.*, II, bl. 85 *F*). Deze twee laatste voorbeelden zijn in 't bijzonder te vergelijken met **deez** *ista* voor ***deze**.

---

(1) Overigens Sp. (bl. 44) spreekt ook over zulke **g(gh)** : « Want het gheluyd van *gh* / na myn ghevoelen / zo wel voor als achter klinkers komende / in gheklanck met *ch* verscheelt / zo wel in ick *lagh* dat van *leg* ende ick *lach* daar van *lachen* komt : als in *gharen* ende *Charon*, *ghy* ende der Griecken *chi*. » Sp.'s **g** heeft zelfs nog dikwijls het karakter eener explosief (bl. 52) : « de / **g** / naackt ghestelt heeft bij ons hetzelfde gheluyd ende de kracht als *gue* der Fransoyzen.:..alzo hoordyze klinken... in dag, vlag... seg... » Sp. kent dus **g**, **gh** en **ch** de gutturale stemh. explosief en den gutturalen stemh. en steml. spirant.

AANM. 2. SEX. vergist zich in zijne phonetische spelling wanneer hij schrijft b. v. : **daacbden** in pl. v. **daagden, graafden** 208 in pl. v. **graajden**, enz.

§ **29**. Syncope van **f** treffen wij aan in **boet** hoofd 229, van **g** in **zęęt** zegt 199 en **lęęt** legt 199; metathesis der **r** in **gęrs** gras 199, **węrte** wrat 237; epenthesis der **r** in **tęrsche** tesch (zak) 199 (1).

II. SEX.' morphologie komt regelmatig met de Nl. overeen. In het vormen van het praeteritum en den 2 p. s. imperatief zijn er zekere feiten waarin de overeenkomst ontbreekt en die hieronder vermeld worden.

§ **30**. **brochte** bracht 208, **cochte** kocht 208 hebben de oorspronkelijke **o** behouden; zoo ook **coste** (indien wij hier met het wkw. kunnen, niet met het subst. te doen hebben); **biic** bakte 242, cfr. VAN HELTEN, *Mnl. Spr.*, §§ 175, *e)* en 181; **track** trok 209 (zie § **1**). **Vochte** 208 is ofwel adj., cfr. Ohd. fûhti, ofwel wkw., en dan is de **e** een gevolg van de analogie, b. v. met de zwakke wkw.; cfr. VAN HELTEN, *Mnl. Spr.*, §§ 190 en 191. **Vloe** vlood 244 Mnl. vloe, komt van : vlien, cfr. VAN HELTEN, *Mnl. Spr.*. § 169. Geen van die vormen wordt nog in onze drie dialecten gebezigd.

(1) Laat ons een oogenblik aannemen dat de **r** vóor **s, z (d, t)** reeds in SEX.' tijd weggevallen was, dan wordt de epenthesis der **r** hier licht te verklaren. Indien de schrijver de aanzienlijke consonantische afwijkingen tusschen zijn dialect en de geschreven taal duidelijkheidshalve heeft willen onopgemerkt laten — hetgeen met zijn doel niet strijdig was —, dan kon hij naast de geleerde vormen **dęrschen, gęrs, pęrse** (voor ***dęschen, *gęs, *pęs**) ook een **tęrsche** (voor ***tęsche**) denken, des te beter daar dit woord in de schrijftaal zeer zelden of niet voorkwam. Die veronderstelling zou dan ook den vorm **lięrze** verklaren welke eene uitzondering uitmaakt op den regel in § **28**, Aanm. aangeduid.

§ **31.** De 2[de] p. s. imper. gaat bij Sex. uit op **-t** : **huct** 242, **druct** 205, **gaat** 126, **hoert** hoort 204, **stelt** 200, **trect** 200, **toint** 245, **vuurt** 205, **voint** 245, **wect** 200, **zuct** 205, **zegt** 245, enz. Zoo heeft ook in 't Nieuw-Brab. de 2[de] p. plur. den s. overal vervangen.

* * *

Sex.' consonantisme en morphologie zijn algemeen Brab.; zijn vocalisme integendeel bewijst dat onze gissing niet ongegrond was en dat wij in Sex.' *Orthographia* met het Mech. van het eind der XVI[e] eeuw te doen hebben. Inderdaad van de drie met Sex.' taal vergeleken tongvallen is het ontegensprekelijk die van Mechelen welke daarmee de talrijkste en meest treffende overeenkomsten vertoont. De afstand tusschen beide is — ja — merkelijk, en geen wonder : 3 1/4 eeuwen scheiden ons van Sexagius! Edoch, behalve voor **ae** — Mech. **ö̆** (1), is de verklaring van de voornaamste wijzigingen door Sex.' diphthongen ondergaan zeer eenvoudig.

Het spreekt ten andere vanzelf dat onze schrijver, al kende hij nog zoo wel den Mech. tongval, toch zekere verwarringen niet heeft kunnen vermijden, zooniet in het beschrijven van den klankvoorraad zijner taal, dan ten minste in afzonderlijke gevallen. Zoo komt de toestand zijner korte **e** en **ę** meer overeen met het Leuv. dan

(1) **ö̆** is trouwens algem. Brab. en de moeilijkheid ware dezelfde voor ieder ander dialect. Zoo is ook de overgang van Sex.' **ai, ęi, au** tot de hedendaagsche Brab. klanken, voor al onze dialecten bijna op dezelfde wijze uit te leggen; cfr. *Leuv. Bijdr.*, I, bl. 12, 35 en II, bl. 12. In **eu** < **ö̆̄**, **ö̆** en **ęu** < **ō̈²** nl. is het tweede element der vroegere tweeklanken verdwenen, maar heeft zijne ronding aan het eerste overgelaten; de articulatie der geronde **ę** is dan naar achteren geweken.

het Mech. en het is niet onmogelijk dat hij voor eenige vormen den invloed van het Leuv. heeft ondergaan. Al wie de hand aan het beschrijven van een dialect heeft geslagen zal het trouwens zeer natuurlijk voorkomen, dat Sex. zekere niet veel gebruikte woorden die met **ẹ** uitgesproken werden, met **e** heeft kunnen spellen of omgekeerd. Zoo heb ik (*Leuv. Bijdr.*. II, bl. 133) Leuv. **bevèl** in pl. v. **bevẹ̀l** geschreven en spreek soms nog **bevèl** uit onder den invloed van het Nederlandsch of van andere Leuv. vormen op **-èl**.

Andere woorden zijn bij Sex. in strijd met de klankwetten van zijn dialect : zoo schrijft hij b. v. **weduwe** waar de syncope van **d** in zijn dialect de regel was en volgt voor dat woord de spelling der boekentaal (1); zoo ook wellicht voor de vormen op **ẹr + d**, **t**, **s**, **z**; cfr. bl. 116, in nota; bovendien treffen wij nog in de woordenlijst het woord **doule** *facis?* aan, dat in 't Nieuw-Brab. overal **dūd** of **dūd e** luidt (**e** > **i** > **ji**; cfr. *Leuv. Bijdr.*, I, bl. 132 en II, bl. 146) en dat men wellicht aan Hollandschen invloed mag toeschrijven (2).

Wat er ook van zij, die alleenstaande feiten hebben niet de minste kracht tegen ons betoog, en de taal der *Orthographia* is wel, volgens alle waarschijnlijkheid, de Mech. tongval van 't einde der XVI[e] eeuw, beschreven door iemand die in zekere bijzondere gevallen, onder den invloed van andere dialecten en van de boekentaal, de werkelijkheid niet gansch getrouw heeft weergegeven.

(1) Of hebben wij hier met een van die woorden te doen waarvan er een deftige en een platte vorm in onze dialecten bestaat : b. v. Leuv. **vūder** en **vūr** vader, **mūder** en **mujer** moeder?

(2) Zijn omgang met Jakob Suys zal aan zulken invloed niet vreemd geweest zijn.

AANHANGSEL.

1.

Sex. (bl. 236, *6* en volg.) noteert de uitspraak **zi** voor de Fr. **ẓ** (**j**, **ge**) in **Ziazon** *Jason*, **Ziacop** *Jacob*, **Zian** *Jean*, **Ziẹnne** *Gène* afkorting van *Eugène*, waarin **zi** luidt zooals in **zie** zee, **zier** zeer, en Fr. *desia.* Zulke uitspraak van Fr. **ẓ** bestaat nog altijd bij ongeleerde menschen (zooals trouwens ook in Sex.' tijd : ***vulgus... pronuntiat***) in Mechelen en Leuven. Even zoo luidt daar Fr. **ṣ** als **sj**, en integendeel Fr. **sj** (in ***nation*** b. v.) als **ṣ**, Fr. **zj** (in ***occasion*** b. v.) als **ẓ**!

2.

Sex.' uitspraak van zekere Fr. klanken en woorden komt niet altijd overeen met die welke de XVIe eeuwsche Fr. spellinghervormers aanduiden. De Heuiter en Spieghel zijn in hetzelfde geval. Geen der drie is Thurot bekend en het zal dan misschien voor zekere romanisten niet van belang ontbloot zijn, hieronder de voornaamste inlichtingen vereenigd te vinden, welke de vermelde schrijvers over de Fr. uitspraak van hunnen tijd hebben gegeven.

De lange **a** spreekt Sex. uit in ***mal*** Lat. ***male*** 194 (cfr. Thur. I, 20; II, 182); ook in den 3 p. s. praet. ***il ayma***, ***garda***, ***mussa*** Lat. ***abscondebat***, ***frappa*** 221.

e is bij hem als lang aangeduid in ***gratter*** en ***resuer*** Lat. ***delirare*** 195; ook in ***i'ay aimé, monstré*** 221 (1).

i is lang in het praet. ***i'ouy, fleschy*** 221, cfr. THUR. II, 596; in *captif* 202, cfr. THUR. II, 641; in ***vil*** 202; in *fourbir, saisir, servir*, ***vomir*** 202, ***cuir*** 202, cfr. THUR. II, 263 en 536; in *cuit*, ***habit, lict*** 202, cfr. THUR. II, 92, 639; in *liz* Lat. *lilium* en ***viz à viz*** 194.

o is lang in *des oz* Lat. ***ossa*** 195, (THUR. II, 32, 630, 725) en *cloz* Lat. *clausus* 203, (THUR. II, 630).

u is lang in *mettre iuz* Lat. ***deponere*** (THUR. II, 32, 97), *but* Lat. *scopum* 205, (THUR. II, 88, 641); ***dur, futur***, *pur* 205, (THUR. II, 164),

De Fr. **au** is bij P. H. als diphthong aangeteekend : « T'latijn en Fransois dees diphthonge matelic bekent, sprekense beide wel en met beval, diemen mah volgen, als : *aura*... : *au, auquel*, ***aultre, cause***, ende hier na wel den Nederlander in : nau, gau, kau, en zom ander » (bl. 71).

Voor de uitspraak van den Fr. tweeklank **ie** bij SEX. zie men § **23**. Hij spreekt de nasalisatie van **-ien** nog niet uit en geeft b. v. aan ***bien*** en ***tien*** 231, dezelfde phonetische waarde als aan Brab. **bien** Lat. ***crus*** en **tien** Lat. *digitus pedis* 231.

P. H. (bl. 74) is het met SEX. voor de uitspraak van Fr. **ie** en **ien** eens, wanneer hij schrijft : « Den Fransois gebruict **ie** wel : *mien*, ***sien, tien, bien, premier, siege, viel, ancien***, met meer duizenden » en daarnaast de Nl. woorden « **bien** been, **stien** steen, enz. » schrijft.

Over de Fr. **ei** zegt P. H. (bl. 72) dat men ze « in veel woorden wel (uitspreekt) als : ***merveille, veiller*** : qua-

---

(1) SEX. duidt bl. 221 tusschen de eind-**e** van *i'ayme*, ***grande***, *femme, nostre, homme* en die van *i'ay aimé, monstré* geen ander onderscheid [illegible] dan de quantiteit.

lic in *feit*, *feirent*, *seigneur*, *veint* dus sprekende oft lainge j. waren », (cfr. THUR. I, 512).

De Fr. **eu** is bij SEX. diphthongisch in *deux*, *feu*, *peu* 228; cfr. § **18**. P. H. schijnt de Fr. **eu** te hooren als hebbende eene neiging tot monophthongeering : « Dander minnelic der vocalen kraht bedwijngende en verdruckende, als heden daehs die gout Fransois spreken doen, zeggende : *peu*, *feu*, *deux*, *eut*, *seigneur*, *lecteur*, *heur* » (bl. 73). Doch ze wordt nog door zekeren als eene ware diphthong uitgesproken : « als noh op dezen dage blyct onder die Franse en Walse bouren, die *peu*, *feu*, en ander diergelike woorden harder uitspreken, en mannelicker, ja alzo die Latinen : *heus* » (bl. 73).

SP. (bl. 39) zegt dat het Fr. gebruik in **eu** gansch tegenstrijdig is met het Hoogduitsch en Latijnsch.

De Fr. **eau** in *eau*, *beau*, *chapeau* wordt volgens P. H. (bl. 79) uitgesproken zooals de Vlaamsche en Hollandsche **eau** in **geauën** geeuwen, **schreauën** schreeuwen, enz. d. i. waarschijnlijk als $\underset{1}{\text{é}}$ + **a** + **u**(**w**). (Cfr. THUR. I, 515.)

SEX. aanziet de Fr. **ou** als eene diphthong, b v. in *bout*, *bouter*, *clou*, *goutte*, *sous*, *tour*, *toute* 230; cfr. § **21**. Bij P. H. is Fr. **ou** waarschijnlijk eene monophthong; hij schrijft b. v. Nl. **gout** goed en om dit woord van Nl. **gout** goud te onderscheiden stelt hij voor **gaout** te schrijven (bl. 75 en volg.). Bl. 77 zegt hij : « Die Fransoizen kennen.... **ou** zeer wel.... altoos **ou** zaht en zout, nimmermeer hart gebruikende. » Jammer genoeg, wat hij met *zaht* en *hart* verstaat, leert hij ons niet.

Over de uitspraak van Fr. **oi** schrijft P. H. (bl 78) : « T'fransois gebruict **oi**. in zommige woorden qualic, als : *disoit*, *estoit*, *viuoit*, *faisoit*, *auoit*, *vouloir*, *tresoir*, *noir* met meer duizent, sprekende dees woorden ofzij geschreven waren met **oo**., als : *disoot*, *estoot*, *viuoot*, *faisoot*, etc. Maer in dees navolgende, en dezer gelijc

spreken zij **oi**. wel : *moi, soi, toi, quoi.* » (Cfr. THUR. I, 378 en volg.)

Volgens SEX. is de uitspraak van Fr. **u** in *duict, induict, nuict, suys, suivre* 204 dezelfde als die van Brab. **u** in **duaas, zuaar,** enz.

De eind-consonanten **-r** en **-z** worden, ten minste *in pausa*, bij SEX. gehoord in : *gratter* en *resuer* 195 die hij met Lat. *crater* en *ver* vergelijkt; in : *liz* 194, *viz à viz* 194 waaraan hij de phonetische waarde **liis** en **viis** toekent; *des oz* en *mettre iuz* die hij met Lat. *os, oris* en *jus* vergelijkt; tusschen Fr. *cloz* (Lat. *clausus*) 203 en Brab. **clos** (Lat. *globus*) 203, ligt het eenige verschil in de quantiteit van de vocaal. (Zie over *-er* van den infinitief : THUR., I, 57 en volg. en over *cloz* en *oz*, Ibid., II, 630.)

Het Fr. woord *desia* 236 wordt, volgens SEX. met dezelfde **zia** uitgesproken als in **Zian** voor Fr. *Jean.*

Over de substitutie van **r** door **s(z)** zegt P. H. (bl. 54) : « die Parijsse vroukens met méer ander in haer tale wel nabootsen, zeggende voor : *encoire, boire, voire* : *encoise, boise, voise,* om **r** te schuwen. » (Cfr. THUR. II, 271.)

ERRATA ET ADDENDA.

Men wordt verzocht te lezen :

Op bladz.	199	regel	4	in pl. v.	bel	: bel.
»	»	»	26	»	begeert	: begeert.
»	202	»	29	»	brief	: brief.
»	213	»	6	»	oonfirmari	: confirmari.
»	215	»	15	»	vaan	: vaar.
»	»	»	16	slechts éenmaal		: meet.
»	216	»	14	in pl. v.	cundem	: eundem.
»	219	»	19	»	od	: ad.
»	227	»	17	»	e	: e.
»	229	»	8	»	rubrun	: rubrum.
»	231	»	8	»	brieven	: brieven.
»	232	»	23	»	scrlpserunt	: scripserunt.
»	233	»	1	»	hosdes	: hospes.
»	237	»	23	»	censes	: censeo.
»	238	»	26	»	his	: hic.
»	239	»	8	»	beuen	: beuen.
»	240	»	7	»	num-	: nun-.
»	»	»	9	»	tractaui	: tractatui.
»	243	»	7	»	guttnr	: guttur.
»	»	»	20	»	caula	: cauea.
»	244	»	23	»	fuctus	: fructus.
»	245	»	19	»	soe	: 3oe.
»	»	»	22	»	festmare	: festinare.

Men wordt ook verzocht onderaan in nota bij te voegen :

Op bladz. 226 : *6 Praeter.*
» 235 : *8 ipsam.*
» 243 : *8* keij.
» 245 : *8* 3el.

Geschilpunten in de Oudfriesche klank- en vormleer (1).

Bij de studie van het Ofri., waarmede men zich in de laatste jaren al meer en meer is gaan bezig houden, behooren tot de meest betwiste vraagstukken : 1° Welke Oudwestfriesche tekst, de Anjummer druk of het hs. van P. WIERDSMA het meeste betrouwen verdient? 2° Of *-t(h)* in den 3 sg. ind. pr. der werkwoorden wegvalt of die apocope aan de nalatigheid van den copist is toe te schrijven? 3° Hoe men den gerundief in het Ofri. vormde? 4° Hoe men de klankwijziging der klinkers vóor oorspr. *v (bh)* of *w* verklaart? 5° Hoe men de bijvormen van vele sterke werkwoorden *(wesa, wâsa, wessa, wassa)* moet verklaren (2)?

1. De voornaamste bron voor het Owfri. is het *Jus municipale Frisonum*. Van dit wetboek bestonden voornamelijk twee verschillende hss. Een hs. van 540 beschrevene blzz. is thans in het bezit van den zoon van P. WIERDSMA

---

(1) Lezing gehouden in de Zuidnederlandsche Maatschappij van Taalkunde. (Zitting van 27 December 1899.)

(2) Hier volgt de verklaring der verkortingen : R = Rustringer dialect; B = Brôkmer dialect; H = Hunsigoer dialect; E = Emsigoer dialect; F = Fivelgoer dialect; H² = Hettema's uitgave der Oude Friesche Wetten (1847); J = Jurisprudentia Frisica; W = Westerlauwersch dialect (uitg. van VON RICHTHOFEN); S = Tweede helft van Jus municipale Frisonum (uitg. van VON RICHTHOFEN); Ag = Oorkonden van het St. Anthony Gasthuis.; P = Privilegium; Sch = Schwartzenberg, Placcaetboek.

te Leeuwarden en werd vermoedelijk omtrent 1470 geschreven. Dit hs. heeft M. DE HAAN HETTEMA in 1847 met de verschillende lezingen van den *Codex Ysbrandiana* en *Ms. Belgicus* uitgegeven. Een ander thans verloren gegaan hs. werd omtrent 1480 te Keulen afgedrukt onder den naam van ***Anjummer druk*** of ***ouden druk***. In 1664 gaf SCHOTANUS dit stuk nogmaals uit in zijne ***Beschrijvinge van de Heerlijckheidt van Frieslandt;*** in 1782 bezorgden WIERDSMA en BRANTSMA eene nieuwe uitgave in de ***Oude Friesche Wetten***, en in 1840 nam Baron VON RICHTHOFEN denzelfden tekst met de varianten op in zijne ***Friesische Rechtsquellen***. Over deze twee bronnen schrijft F. BUITENRUST HETTEMA (1) het volgende : « geen der bestaande uitgaven, noch die van DE HAAN HETTEMA, noch die van VON RICHTHOFEN — een klein deel uitgezonderd — noch die van SCHWARTZENBERG (***Placcaetboek***, 1768), bezitten de nauwkeurigheid en betrouwbaarheid, welke voor het gebruik bij taalkundige studiën geëischt worden ». Dr VAN HELTEN, hoogleeraar te Groningen (2), noemt HETTEMA's druk « tamelijk onnauwkeurig, overigens in Duitschland weinig bekend. » Daarentegen zegt F. BUITENRUST HETTEMA (3) dat ***Ms Jus municipale Frisonum*** (ed. DE HAAN HETTEMA) eene in elk opzicht veel getrouwer, in alle geval veel oudere version heeft dan de zoogenaamde « ***oude druk*** » « De tekst door HETTEMA medegedeeld, schrijft elders (4) dezelfde geleerde, geeft klaarblijkend menige betere lezing van het hs. dan de tekst van VON RICHTHOFEN en SCHWARTZENBERG ». Men ziet het, de philologen komen niet overeen om te bepalen welk hs.

(1) *Bijdrage tot het Ofri. woordenboek*, XXXV.

(2) *P. B. B.* 14, 232.

(3) *P. B. B.* 14, 253.

(4) *Bijdrage* XXVI.

het beste is; en daar is nochtans veel aan gelegen. Naar onze bescheiden meening is het hs. door HETTEMA gebruikt veel ouder en nauwkeuriger dan hetgeen VON RICHTHOFEN benuttigde. Wel is waar heeft Von RICHTHOFEN's hs. eene regelmatige spelling, terwijl HETTEMA's hs. eene reeks oude vormen nevens eene massa jonge vormen bevat; doch juist die oude vormen pleiten voor de grootere waarde van HETTEMA's handschrift. De volgende bewijzen schijnen ons doorslaand om HETTEMA's hs. als het beste en het oudste aan te nemen.

a) Bij HETTEMA leest men schier regelmatig de oude, ook Oudoostfriesche (1) uitgangen der ww. als *-at(h)* (3 sg. ind. pr. 2de klasse der zw. ww.), *-at(h)*, *-iat(h)* (pl.), *-ane*, *-iane* (ger.) : ***clagath*** H² 151, ***cumath*** 194, ***sterwath*** 159, ***rêdath*** 159, ***fallath*** 159, ***clagiath*** 151, ***to ieldane*** 13, ***to lêdan*** 36, ***ti ferdiane*** 49, ***to wariane*** 48, enz.; bij VON RICHTHOFEN echter leest men altijd de jongere, ook nog bestaande uitgangen *-et(h)*, *-et(h)*, *-ieth*, *-ene*, *-iene* : ***folget*** W 398, 31; ***aeschet*** 400, 13; ***biêdet*** 416, 21; ***commet*** 399, 1; ***folgiet*** 438, 18; ***wariet*** 441, 19; ***to tziêsen*** 403, 13; ***toe biêden*** 392, 26; ***to sikerien*** 404, 17.

b) Bij HETTEMA leest men den klinker ***e*** door umlaut ontstaan uit oorspr. ***a*** voor gedekte nasaal, aldus : ***brengha*** H² 125, ***wrbrengt*** 166, ***fenzen*** 7, 8, ***henzia*** 21, ***gensen***, ***-z(i)en*** 118, 124, 138, 162, 164; al deze vormen vindt men ook in het Oofri.; integendeel bij VON RICHTHOFEN is die ***e*** tot ***i*** verhoogd, gelijk heden nog in het Friesch : ***bringan*** W 428, 35; ***to bring(h)ane*** 53, 2; 395, 13; 396, 24; 405, 24; ***finsen*** 45, 17; 418, 6; 427, 31; ***g(h)insen*** 413, 5, 16; 414, 17; ***hinzia*** 435, 17.

(1) Het Oudoostfriesch (Oofri.) is veel ouder dan het Owfr.., vermits het eerste stukken van de 13de en 14de eeuw bezit, het tweede slechts stukken der 15de en 16de eeuw.

c) Bij HETTEMA bestaat nog de lange *ê* in de redupliceerende ww. : ***bigheengh*** H[2] 114, ***gheengh*** 113, ***ontfêng*** 114, ***hêlde*** 106; terwijl die *ê* bij VON RICHTHOFEN *i* is geworden : ***ging(h)*** W 396, 20; 409, 19; 410, 2, 4; 434, 2, 15; ***fingen*** 413, 21; 431, 15; ***hild*** 427, 12; ***hilden*** 413, 31; 427, 15.

d) Bij HETTEMA vindt men nog vocaal *e* uit oorspr. *u* vóor *r, l, nn, n* + gutturaal, evenals in het Oofri. : ***werkande*** H[2] 118, ***kerta*** 26, 162, 167, 169; ***gelden*** 23, 98, 106; ***schel*** 20; ***kenne*** 49, 159; ***senne*** 118, 162, 164, 180; waarvoor VON RICHTHOFEN vormen met jonge, ook Nwfri. *i* heeft : ***wirtsa*** W 415, 22, 29; 417, 15; ***kirte*** 427, 27; ***schil*** 3, 12; 9, 23; 13, 17; 27, 15; 402, 32; 410, 4; ***kinne*** 426, 29.

e) Bij HETTEMA is de tweeklank *iâ* uit *eu* nog bebewaard : ***biâda*** H[2] 5; ***wrliâsa***, ***-eth***, 166, 173; ***niâta*** 108, 145, 174; ***diaepe*** 85, terwijl bij VON RICHTHOFEN *iâ*, even als heden, tot *iê* is verzwakt : ***biêda*** W 35, 4; 37, 34; ***fo(e)rliêsa***, 429, 21; ***tziêsa*** 420, 9; ***niêta*** 423, 6; 426, 14; 433, 9; ***diêpe*** 47, 14.

Me dunkt, deze bewijzen, welke ik nog met veel andere zou kunnen vermeerderen, spreken duidelijk genoeg : HETTEMA's hs. moet, na eenige wijzigingen ondergaan te hebben, alleen tot grondslag der taalkundige studiën dienen.

2. Het tweede geschilpunt betreft het al of niet wegvallen der *th* in den 3 sg. ind. praes. Volgens Dr VAN HELTEN (1) valt *th* vaak weg achter *ch* uit *h* of *g*, of uit *k*, *(n)g*; b. v. : *fuich* (vecht), ***brech*** (breekt), ***sprech*** (spreekt) enz. Anderen, zooals C. GÜNTHER 33, durven niet bevestigen dat *th* hier overal zou afgevallen zijn en wachten naar een nauwkeurig onderzoek.

Het dient opgemerkt dat die apocope alleen in het

(1) *Altostfriesische Grammatik*, § 125, anm. 2.

Oofri., en wel voornamelijk in B voorkomt; daar die tekst — het is algemeen bekend — van zeer onnauwkeurige copieën afgedrukt is, moet o. i. een copist slecht afgeschreven hebben, m. a. w. in stede van *cht* las en schreef deze *ch*. Inderdaad — *a*) zelfs in B leest men meermaals *cht* nevens *ch* : *fiucht* B 156, 19; B¹ 168, 13; B² 156, 1; 181, 22 nevens *fiuch* B¹ 156, 1; 181, 22; B² 168, 13; *brecht* B 158, 1; B² 151, 16 nevens *brech* B¹ 151, 16; B 160, 29 enz. — *b*) in talrijke woorden wordt *cht(h)* door *th*, en *th* door *ch* voorgesteld : *fliuth* B¹ 180, 27; *fraiath* 155, 13; *erath* 163, 26; *wathia* (hs.) 176, 8; *fiuthande* (hs.) 156, 8, *bitigiach* (B² en hs.) 155, 24; *mathia* (hs.) 159, 21 staan klaarblijkend voor *fliucht, fraiath, eracht, wachtia, fiuchtande, bitigiath, machia*; — *c*) één der drie hss van B heeft ten minste *cht*, waar de andere *ch* of *th* lezen : *brecht* (B²), *brech* (hs. O.) 151, 16; *vnriuth* (hs O.) *vnriucht* (B²) 153, 27; *fiuchtmar* (hs. O.) *fiuchtmar* (Wiarda), *fiuchmar* (B²) 168, 13 enz. Hieruit blijkt dat de apocope van *th* in B waarschijnlijk zelden of nooit heeft plaats gehad en dat het tijd wordt eene critische uitgave van de Brôkmerteksten te bezorgen.

3. Het derde geschilpunt betreft de vorming van den gerundief beschouwd als een verbogen vorm van de onbepaalde wijs, b. v. *to ieldan(n)e* uit *to ieldannje, to ieldonjai*. Welnu, uit het Ofri. blijkt *dat de gerundief*, in dit dialect ten minste, *van het part praes. komt.* m. a. w. *to ieldan(n)e* komt van *to ieldande, to ieldondhio*. Wel is waar heeft Dr VAN HELTEN (1) dit punt in 't voorbijgaan aangeraakt, maar hij heeft die thesis nog niet bewezen. Wij houden dus staande 1° dat de gerundiefvorm op *-ande, -ende* uit het part. praes. algemeen was

(1) *Altostfr. Gramm.* § 122, ε).

in het Oofri., in het Oofri. tot ± 1280 en in het Owfri. tot ± 1330; 2° dat nadien deze vormen op *-ande*, *-ende* door syncope der *d* met den verbogen infinitiefvorm *-anne* samenvielen; 3° dat deze laatste vorm *(an(n)e)* werkelijk *alleen* bestond in het Oofri. sedert 1330, en in het Owfri. sedert 1350.

Inderdaad, 1° in de oudste Oofri. stukken R[1] R[2] en B treffen we uitsluitend vormen aan met *-ande*, somwijlen ook in E[1], E[2] : *bi libbande* R[1] 115, 4; *to rêtsande* E[2] 205, 12; *to brekande* E[1]; *fon bifiuchtande* B[1] 156, 8 enz. Deze vormen, critisch gekeurd en gezift, eischen dat men hier eene participiale en geen infinitiefvorm aannemen. De gewone infinitiefvorm in het Ags., Os., Onfr., Ohd. is *-anne* uit **onjai*. Nu, in al de Oofri. stukken vindt men geen enkel voorbeeld om te bewijzen dat *nn* of *nj* in *nd* is overgegaan; terwijl het wegsmelten der *d* na *n* in alle dialecten, ook Oofri., een feit van bestendige waarneming is. Moest men zich echter afvragen, waarom het Ofri. den participialen vorm bezigt, dan verwijzen we den lezer naar het On. *(Altisl. u. Altnorw Gramm*[2] 239), dat wel een part. praes., doch geen gerundief of verbogen infinitief bezit. En zulks is natuurlijk; omdat de uitgang des infinitiefs *-onom* zoodanig in het On. en in het Ofri. weggesmolten was *(-*onom, -*anam, -*an -a)* dat men met het suffix *-a (biada)* geene verbuiging *-anne (onjai)* vormen kon, was men verplicht, wanneer men een gerundief-begrip wilde wedergeven, een hulpww. *âch*, *skil* te bezigen, ofwel het part. praes. aan te grijpen. Indien het Oorfriesch en het Oofri. uitsluitend *-ande* gekend hebben, moet die vorm ook in het Oofri. eenigen tijd bestaan hebben : de overeenkomst in klank en vorm tusschen Oofri. en Owfri. is te groot om zulks in twijfel te mogen trekken.

Hier komt nu 2° de vraag hoe in E[1], E[3], F nevens

-ande ook *-an(n)e* of dezes verslapping *-e(n)e* als suffix verschijnen. Het antwoord luidt : suffix *-ande* verloor *d* en viel weldra met den ger. op *-an(n)e* uit den inf. samen. Immers, ten eerste in het Ogm. reeds viel *d* weg vóor *i* in de verbinding *ndi* (1) : Oeng. *synn* naast 't Ohd. *suntea*, nsg. **sundi;* Got. *sunja* uit Idgm. *sntio;* Ohd. *lungunna* naar Ondd. *lungundian;* bijgevolg p. pr. *biadande* uit **biodondhio* werd *biadan(n)e*. Ten tweede, in het Oofr. valt *d* meermaals weg of verandert in *n n : anna* (aan) R[1] 25, 25 nevens *anda* R[1] 115, 13; 117, 6; *honbrêde* B[1] 178, 23 nevens *hondbrêde* B[1] 178, 25; *hwanne* H 342, 34 nevens *hwande* R[1]HE[1]; *panning, penning* nevens Os. *pending*, Urfri. **panding, *pending;* part. praes *clagian* E[3] 250, 2, *ontstonden, -an*, E[3] 217, 16; 223, 26, F 86, *unfâne* F 54 nevens *clagiand, ontstondend, -and, unfând* passim. Ten derde, in het Owfr. bestaat dezelfde regel : *libben* W 395, 8 (*libbande* H[2] 48), *sitten* W 426, 21 (*sittende* H[2]) *jaen* J 28, 18 *(iaende) slêpen* J 1, 13 (*slêpande* H 31, 9). Ten vierde, in het Nfri. treft men of syncope of assimilatie der *d* : *fynne, binne, wyn, seyne* (zenden), *weyne* (wenden), *bin* (binden), *fin* (vinden) (2). Ten vijfde, in het On. (3) wordt *nenta* (Got. *nanthjan*) *nenna, vœptna : vœpna, rœnta : rœna;* verder (§ 215, 119) leest men er *-nn-* in stede van Got. *-nd-*, *-nth- : annar* (Got. *anthar*); *finna* (Got. *findhan*); *munnr* (Got. *munth -s*); *kynni* (Got. *kunthi*). Ten zesde. in andere dialecten is ook dit verschijnsel waar te nemen : *handen, anders, vinden* worden *anne, annes, vinnen* (*Versl. Vl. Acad.* 1892, 100).

Als nu cons. *d* in den Ofri. ger. op *-ondhio* was weg-

---

(1) *Grundriss d. Germ. Philol.* 1[1], 333.

(2) *Friesisch Archiv* 1, 181, 191.

(3) *Altn. u. Altnorw. Gramm.*[2] 104.

gevallen en suffix *-anne* was ontstaan, is waarschijnlijk daarnevens een nieuwe gerundiefvorm *-an(n)e* uit *-onjai* (verbogen inf. *-onom*) binnengedrongen. Ik zeg waarschijnlijk, want niets verzet zich tegen de onderstelling dat suffix *-anne* uit *-ondhio* alleen is blijven bestaan; maar vermits cons. *-n* in den inf. *-an*, *-ian* (2[de] kl.) meer hoorbaar werd (inf. *biaden* 481, 17; *helen* 479, 16; *commen* W 439, 6; *byrawien* J 1, 16; *bringan* W 428, 35) en de andere dialecten (die zulken ger. op *-anne* uit *-onjai* schijnen gevormd te kebben) al meer en meer van invloed waren op het Ofri., zal het niemand verwonderen, dat we hier en daar een vorm met suffix *-anne* (*-onjai*) aannemen. De twee besproken gerundief vormen zoo verschillend volgens hunnen oorsprong vielen nu echter wel te samen; want *-anne* uit *-onjai* werd doorgaans *-ane* geschreven (*t. nimane* E[2] 236, 30, *t. winnane* 214, 8, *t. fallane* 195, 17) omdat auslaut *n* in den inf. nog maar nauwelijks hoorbaar was. Slechts in de ww. met lange stamlettergreep (*to slânne* H 26, 7) of in het jonger Ofri. (waarin inf. op *-an*, *-en* eindigde) leest men *nn* (*t. sendanne* E[1] 34, 10, *t. bannanne* H[2]). Ongetwijfeld veranderde *-nd-* (*-ondhio*) in het Ofri. ook weleens in *-nn-*; doch door invloed van infinitiefvormen op *-ane* en door syncope der *n* (verg. *êpene, orkena* E. Sgr. 255, 6, *stêna* F 40 uit **êpenne*, **orkenna*, **stênna*) zijn er ons weinige participaalvormen op *-nne* overgebleven.

Omstreeks 1330 voor het Oostfri., en omstreeks 1350 voor het Owfri. bestond dan uitsluitend de infinitiefvorm op *-ane*, *-ene*, die later (vooral door vreemden invloed, tengevolge waarvan cons. *n* auslaut des inf. werd) in *-anne*, *-enne* (uit inf. *-an*, *-en*) overging : zulks bewijzen duidelijk de vormen op *-anne, -enne*, *-an*, *-an* : *to sendan* F 134; *t. untriuchtan* F. 50; *t. witen* W 117, 11; *ti ferdrianne* F 30; *to fellen* E[3] 210, 15.

Uit het voorgaande blijkt dus duidelijk dat de oudste gerundiefvorm op *-ande -ende*, van het part. voortkomt, en heel waarschijnlijk ook de vorm op *-ane*, *-anne*, *-ene*.

4. Een ander punt waarover men het niet eens is, betreft de klankwijziging der klinkers vóor *v* (*bh*) en *w*. Dr VAN HELTEN (1) beweert dat *o*, *ó* en *û* voor *v* (*bh*) tot *ou* worden, omdat achter deze klinkers *o*, *ó* en *u* de cons. *v* in *w* veranderde; deze jonge *w* riep uit hare natuur eene *u* vóor zich in het leven; aldus *próvia* werd *prôwia* J 84, 11; *prouwien* J 84, 11; *lovia* werd *louwia* Sch. 706; **dûstskuf* werd *dûstscowes* S 476, 25, *dûstschou* S 462, 2. Iets dergelijks grijpt volgens hem plaats (2) voor de klinkers *a*, *e* en *i* gevolgd van oorspronk. *v* (*bh*) en a fortiori van *w*; in deze gevallen zou *v* in *w* veranderd zijn door invloed van volgende *o*, *ô* of *u* en deze jonge *w* wijzigde voorgaande *a* tot *au*, *e* tot *eu*, *iu*, *iû*, *iou*, b. v. **rávia* (rooven) werd *rauwia*, *-ien*, *-eth* J. 81, 14, 22; 83, 1; H[2] 92, Sch. 536, 706, 720; **lêva* (gelooven) werd **leuwa*, *liouwa*, *lyo(u)wen* J. 1, 20; 2, 37; 3, 9; 12, 5; 13, 18; *blîva* (blijven) werd *bliûwa*, *bliuua* W 429, 27; 430, 1; 437, 7 uit de Urfri. vormen **râvodi* (prt), **lêvu* (1 sg.), **levoth* (pl.), **blîvu*, **blîvost*, **blîvoth* enz.

Deze verklaring, voor een tiental jaren door dien geleerde uitgedacht en verdedigd, voldoet ons niet, voornamelijk om twee redenen : 1° Dr VAN HELTEN kan geen enkel bewijs aanhalen om te toonen dat *v* (*bh*) in *w* verandert vóór *o*, *ô*, of *u*. Het kan zoo geweest zijn, meent hij; en dus zou het moeten zijn. 2° Men leest in het Oofri. (wiens vormen veel ouder zijn dan de Owfri) altoos *v* (*b*) vóor *o*, *ô* of *u* of de daaruit ontstane voc. *a*, *e* : *scrîva* R 126, 24; *drîvath* B 151, 19; *drivand* R 123, 5 enz.,

(1) *P. B. B.* 19, 351 en vlgg.

(2) *P. B. B.* 19, 353; *Zur Lexicologie des altwestfriesischen* 7.

indien nu ***scriûwa***, ***scriûweth***, ***lyoueth*** enz. uit *°skrîvonom*, *°skrîvoth*, *°lêvoth* enz. komen, waarom treft men dan de ***auw-***, ***euw-***, ***iûw-***, ***ouw-***, *iouw*-vormen alleen in het jongere Owfri., in het Middel- en Nieuwwestfriesch? De verklaring dient dus elders gezocht, en wel in de vormen uit eene veel jongere periode. In het begin der 15e eeuw zijn, blijkens de vormen, al de suffixen (infinitief soms uitgezonderd) *-a*, *-at*, *-ath*, *-iath*, *-ade*, *-aden*, *-at* enz. tot *-e*, *et* of *it*, *-eth*, *-ith*, *ieth*, *-ede*, *-eden*, *-et* of *-it* verzwakt : ***bespanne*** inf. S. 445, 26, ***wivet*** J 50, 40, ***fregit*** J 11, 4; ***drîveth*** E 186, 11, ***wariet*** W 441, 19, ***lavede*** W 73, 31; ***tilleth*** p. p. S. 465, 30; ***câpit*** p. p. J 11, 3. Welnu omtrent denzelfden tijd leest men nu ook vormen met ***w*** uit ***v*** : ***blîweth*** J 70, 7; ***drîweth***, J 15, 41; ***ûitgeriwen*** H 333, 8; ***oefdrywe*** J 30, 4; ***biclywen*** H[2] 24; ***lowinghe*** J 24, 4; ***howet*** (2e kl.) W 413, 2; ***râwerie*** J 60, 1; ***lawie***, ***-ede*** (2e kl.) W 105, 13; 398, 27; ***lowiad*** (2e kl.) W 75, 26; ***behôwet*** (2e kl) J 15, 5. Cons. ***v*** is dus verdubbeld (***uu*** of ***w*** : ***bliuua*** W 437, 7) niet vóor ***o***, ***ô***, ***u*** of de daaruit ontstane ***a***, maar doorgaans vóor ***e*** en voornamelijk vóor, en ten gevolge van jonge ***i***, zooals genoegzaam blijkt uit de talrijke vormen van de tweede klasse der zw. ww. uitgaande op *°ija*. Op deze manier verkregen we dus, in het begin der vijftiende eeuw : ***scriwa***, ***lêwa***, ***râwia***, ***lowia***, ***prôwia*** in stede van ***scriva***, ***lêva***, ***râvia***, ***lovia***, ***prôvia***. De jonge halve klinker ontwikkelde nu tusschen zich en de voorgaande vocaal een anorganischen *u*-klank (***w*** is immers met hd. ***u*** nauw verwant) en wij hadden (***scriwa***, ***leuwa***, ***rauwia***, ***louwia***, ***prouwia***. Als nu ***u*** na verplaatsing van den klemtoon, gediphthongeerd werd, kregen we ***iouw*** in stede van ***iuw***, ***eûw***, en ***iou*** door apocope of syncope der ***w***. Op deze wijze verklaren wij zonder van hetero- en tautosyllabische ***w*** te gewagen, de vormen ***bliûwa*** W 429, 27;

scryûth J 56, 9; *bliow* J 70, 3; *dryown* J 18, 15; *scriûen* p. p. Sch 351; *scrioen* Sch 530, enz

Men zal ons opwerpen dat we ook *u* aan den invloed van *w* toeschrijven! *Gedeeltelijk* ja, als men 't zoo nemen wil; maar we kunnen dit deel van het vraagstuk nog eenvoudiger oplossen. Er bestaat vooral in het Owfri. eene klankwet, volgens dewelke jonge *i (j)* den voorgaanden cons. *(l, k, m, n, t, r, g, p* en ook *w)* verdubbelt en den klinker soms wijzigt, of verkort b v. *meckia* uit *makia*. Dr VAN HELTEN heeft die wet zelf ontdekt (1). Welnu gesteld dat in *blîwa, scrîwa*, enz. eene jonge *i* vóor het suffix *-a* komt te staan, zooals dat werkelijk gebeurd is (*bîdia* W 394, 19; *t. hlîdiane* F 138, *tîgia* W; *grîpiaende* H[2] 56; *snîthie* S 443, 5; *drîvia* S 485, 20; *drinckia* H[2] 110) en we hebben *scrîwia, bliwia* evenals *lowia, râvia* (met oorspr. *i*) waaruit met verdubbeling des cons. *bliwwa, scriwwa, lowwia, rawwia*, enz., vormen die in het Nwfri. nog bestaan (Outz. 325). Uit *bliwwa, scriwwa, lowwia, prowwia, rawwia* (2) ontwikkelden zich natuurlijk *bliuwa, scriuwa, louwia, prouwia, rauwia*. De verklaring van dit wonder verschijnsel is belangrijk niet alleen voor de studie van het Owfri., maar ook voor die van vele Ogm. dialecten.

5. Met deze stelling is het vijfde geschilpunt nauw verwant, nl. dát welke den ablaut in de sterke ww. betreft. Eene reeks ww. vertoonen vooral in het Owfri. nevens oude vormen ook jongere vormen, welke VAN HELTEN op analogische gronden verklaart. Er is hier sprake van verscheidene vormen van éen ww. b. v. *spreka, sprecka, sprâka, spracka* (4de kl); *wesa, wessa, wâsa, wassa*

---

(1) *P. B. B.* 19, 347.

(2) In de zw. ww. *lowwia, prowwia, rawwia, lo(u)wia, pro(u)wia, ra(u)wia* bleef *i* natuurlijk bewaard.

(5de kl.); *drâga, dragga, drega, dregga* (6de kl.), die men in éen hs. aantreft. In *Beiträge* 19, 411 had hoogleeraar VAN HELTEN de vormen *brâka, sprâka, wrâka* uitgelegd door navolging van *quâtha* uit *quetha*. In *Zur Lexicologie* 45 trekt hij die verklaring terug en meent dat *breka, spreka,* enz. *brâka, sprâka* werden door invloed van cons. *r* en *k*. Doch die uitleg voldoet ons niet; VAN HELTEN denkt dat die vormen alleen staan, en hij heeft wellicht niet gedacht dat talrijke ww. der 1ste, 4de, 5de en 6de klasse drie of vier dergelijke bijvormen bezitten en dat bijgevolg eene algemeene wet deze klankwisseling beheerscht. De oudste vormen zijn natuurlijk *grîpa* 1), *spreka* 4), *wesa* 5), *draga* 6). Omstreeks 1380 zijn al de klinkers der stammen van werkwoorden lang geworden, niet alleen in opene lettergrepen, maar ook voor vele cons.; zulks blijkt ten eerste uit de rijmen *sêre : mêre* (band); *sêgin* (zagen); *têgin* (togen) enz. (1); ten tweede uit de schrijfwijze : *hi fiinde* J. A 3, 1; *hi spreeck* (prt.) J 46, 64; *hi noem* H[1] 167 (prt.). Daar de klinkers in de hoofdtijden der sterke ww. overal dezelfde qualiteit hadden (*wesa - wes - wêren - wesen*) heeft ook het sg. prt. overal den langen klinker. Bijgevolg ontstond er eene tweede reeks van vormen : *grîpa, sprêka, wêsa, drâga,* met prt. *grêp, sprêk, wês, drêch,* p. p. *grîpen, sprêken, wêsen, drêgen,* Indien nu in het p. p. het oorspr. suffix -*'ino* vervangen werd door -*'ano* verg. p. p. *brêkan* H[2] 161; *scrêwan* S 480, 18) dan kregen we nevens *grîpen* uit **gigrîpin* ook *grêpen* uit **grêpan;* nevens *sprêken* of *spretsen* uit **gisprêkin* ook *sprôken* uit **gisprôkan*; nevens *wêsen* uit **giwêsin* ook **wâsen* uit **wâsan;* nevens *drêgen* uit **drêgin* ook *drâgen* uit **gidrâgan*. Op zulke wijze zijn gevormd de p. p. *tobrêken*

(1) *Grundriss. d. Germ. Philol* 2[1], 498.

H 158 (uit *'brekin* en *'brôkan), brêkan* H[2] 161; *stôlen* W 69, 18; *befôlen* Sch 739; *bôren* W 11, 11; *boeren* W 431, 4, *foertfâren* J 37, 13; *bâden* J 57, 11. Als nu deze klinker van het p. p. ook in de andere tijden overging, ontstond eene derde reeks bijvormen : *grêpa*, *sprâka* (met *â* uit *ô*), *wâsa*, *drâga*, waarvan *brâkath*, *brâkande* H[2] 81, 180; *sprâka*, *sprâket* H[2] 133, 161, 164, nog overblijfsels zijn. Hier komt nu de reeds besproken klankwet : eene jonge *i* (*drinkia*, *bidia*, *gripia*) bewerkt umlaut of verkorting met geminatie : *grêpia*, *sprâkia*, *wâsia*, *drâgia* worden *grippa*, *sprecka*, *wessa*, *dregga* waarvan *scriûwa* W H J, *bisplitta* J 71, 5; *sprecka* J 84, 13; *wrecke* J 72, 8; *wrmetta* H[2] 154; *foermetten* J 25, 35; *bisetten* J 30, 12; 36, 14; *foerjetten* J 37, 13; *wessen* H[2] 165 J 46, 25; *byswern* J 21, 5; *dregge* J 37, 4; *sceppen* J 50, 30 enz. voorbeelden zijn. Door mengeling van deze twee laatste reeksen ontstonden dan vormen als : *greppa*, *spracka*, *wassa*, *dragga*. Tot deze laatste soort behooren : *grepth* S 494, 16; *sletta* S 443, 7; *sneith* S 492, 10; *bracken* Sch 744; *sprakkane*, *spracken* Sch 376, 607; *farra* H[2] 5; *draggen* p. pr. H[2] 9; *bifalle* W 432, 4; *swarren* J 2, 16; *swarre* W 59, 2; *ʒwarra* J 11, 1.

Deze verklaring bewijst 1° dat het stuk *Jurisprudentia Frisica* veel jonger is dan *de Ofri. Wetten*; 2° dat al de Owfri. teksten, die een mengelmoes van zulke vormen bevatten, slordig zijn afgeschreven. Daarenboven voldoet onze uitleg, juist omdat hij op alle vormen toepasselijk is, meer dan de verklaring, die Dr VAN HELTEN (*P. B. B.* 19, 377, 392, 393, 410) voor elk geval heeft gegeven.

JOZEF JACOBS.

Otto Bremer
- 24. 8. 01.

Leuvensche Bijdragen

OP HET GEBIED VAN DE

GERMAANSCHE PHILOLOGIE

EN IN 'T BIJZONDER VAN DE

NEDERLANDSCHE DIALECTKUNDE

ONDER HET BESTUUR VAN PH. COLINET, EN MET DE MEDEWERKING VAN
W. BANG, L. GOEMANS, C. LECOUTERE, L. SCHARPÉ,
ENZ.

IVde JAARGANG. — 2de AFLEVERING.

INHOUD.

1901.

ANTWERPEN, DE NEDERLANDSCHE BOEKHANDEL.
LEIPZIG, OTTO HARRASSOWITZ.

GEDRUKT BIJ JOSEPH VAN IN & Cie, TE LIER

De *Leuvensche Bijdragen* verschijnen op onbepaalde tijdstippen; 15 tot 20 vel druks vormen eenen jaargang.

De inschrijvingsprijs per jaargang is **10** fr. (**5,50** gulden, **9** mark).

Brieven, boeken ter bespreking (2 exemplaren) of ter vermelding (1 exemplaar), tijdschriften in ruiling, en alle andere stukken voor de *Leuvensche Bijdragen* in te zenden bij den heer L. GOEMANS, 74, Blijde Inkomststraat, te Leuven.

BERICHT.

De derde (slot-)aflevering van dezen jaargang zal in den loop van Juli of Augusti verschijnen en, benevens eene studie van E. H. SOENS over de gedichten van Anna Bijns, den tekst bevatten van hare nog onuitgegeven Refereinen.

Oudfriesche Etymologie.

Etymologische woordenboeken, welke zich tot een zekere keus van woorden bepalen, het eenmaal getrokken plan ten volle willen uitwerken, en tevens met de verbazende vorderingen der philologische wetenschap gelijken tred moeten houden, kunnen wellicht nooit volmaakt zijn. In ieder geval hebben we in de verdienstelijke etymologische werken van J. FRANCK (Fr.) en J. VERCOULLIE (V.) — dat van KLUGE ter zijde gelaten — kunnen vaststellen dat hunne opgaven, wat den Oudfrieschen taalschat betreft, allesbehalve volledig en nauwkeurig zijn. Dat het echter in het plan der schrijvers lag ook de Ofri. vormen in hun woordenboek te verwerken, bewijzen genoeg de talrijke aanhalingen van Ofri. woorden, vooral bij V. voorkomende. En nochtans werd er veel, zeer veel weggelaten of onnauwkeurig opgegeven. We willen natuurlijk den schrijvers er geen grief van maken : zij hebben met veel ijver het Wörterbuch van VON RICHTHOFEN, doch dit Wörterbuch alleen, geraadpleegd, en wie de gebreken van dit werk kent, zal natuurlijk ook tot de gebrekkigheid van daarop berustende meeningen besluiten. Wilde men vóor tien jaren in zake van Ofri. etymologie tot blijvende resultaten komen, zoo werd een lange vermoeiende arbeid vereischt : het collationneeren der hss., het lezen der varianten, het citeeren van duizenden cijfers, kortom een vervelend, alhoewel vruchtbaar werk, dat redelijker wijze van onze verdienstelijke etymologisten niet mocht gevraagd worden. Bij onze studie over de

Vormleer van het Ofri. Werkwoord hebben wij eenige nota's geschreven, welke een etymologisch woordenboek ongetwijfeld zullen ten goede komen. Uit onze aanmerkingen zal men leeren : 1° dat Fr. en V. vele woorden en vormen opgeven, welke zeker nooit in het Ofri. hebben bestaan, 2° dat zij andere termen, die bestaan kunnen hebben, als zeker bestaan hebbende vermelden, 3° dat zij vele woorden, om eene niet te gissen reden, eenvoudig hebben ter zij gelaten. Wij deelen hier onder, de volgorde en conventioneele teekenen der etymologische woordenboeken behoudende, onze nota's mede (1) :

1. **Acht** (ban) vr., verg. Ags. *éhtjan* (Fr. en V.) : ontbreekt Ofri. *achta* B^1 153, 8 en *echta* B^2 153, 8 uit **anhtjo* en **enhtjo (Aofri. Gr.*, § 42).

Barnen, o. w. trans. en intrans. (Fr. en V.) : ontbreekt Ofri. *berna* en *barna* trans. en intr. B 154, 16; R^2 F J 80, 8.

Bederven, o. w. intrans. en caus. (Fr. en V.) : ontbreekt Ofri. *urdêra* F 6, 28, *wrdêre* inf. intr. J 26, 5 en *wrderva* (caus.) J 13, 15.

Begeeren of **begeren,** o. w. simplex *gheren*, Ohd. *gërôn*, Os. *gerôn* (Fr. en V.) : ontbreekt Ofri. **byjaria, *byjeria, *bigerria (byjarien* ger. J 27, 14; *byjerien* J. 44, 12; *bigerrien* J 2, 12), simplex *iaria* J 2, 30 en *ieria* R^1 132, 15.

Behooren, ono. w. (V.) : ontbreekt Ofri. *bihêra.*

Beiden, o. w. (Fr. en V.) : ontbreekt Ofri. *bîdia,* H 40, 14; W 394, 19 (beiden, toeven).

Beklijven, ono. w. uit *clîven* (V.) : ontbreekt Ofri. **biclîva, *biclîwa (t. biclywen* W 436, 33) uit **cliva, clîwa* H^2 24.

(1) Voor de opgave der citaten verwijzen we naar het *Wörterbuch* en naar de *Vormleer van het Ofri. Werkwoord,* Gent 1900.

Belgen, o. w. (V.) : ontbreekt **belga* met p. p. *ovirbulgen* R[1].

2. **Ben**, 1ste pers. enk. van *zijn*... Ofri. *bem* (Fr. en V.) : ontbreekt Ofri. *bin, ben* Ag. 15; Ag. 11; E. Sgr. 251, 15.

Benedijen, o. w. (Fr. en V.) : ontbreekt Ofri. **benedîa* (3 sg. *benedîath* Ps. 2[b], 13; p. p. *benedîada* Ps. 2[a], 10).

Bereiden, o. w. (Fr. en V.) : ontbreekt **birêda* (p. p. *birât* F 40 en *beraet* H[2] 68).

Berispen, o. w. (Fr. en V.) : ontbreekt Ofri. *birespa* J 60, 23.

Betamen, ono. w. van *temen*, Os. *teman* (V.) : ontbreekt Ofri. **têma (têmande* p. pr. W 390, 19) en **têmia* (prt. *tîmade* W 436, 30; H[2] 25; p. p. *têmad* H[2] 119).

Beuren, o. w. (tillen) (Fr. en V.) : ontbreekt Ofri. *bera* B[1] 152, 5.

Bevelen, o. w. (Fr. en V.) : ontbreekt Ofri. *bifêla* F 48; *bifella* W 395, 30; 403, 6; 408, 22; S 491, 26, 31; *befella* S 491, 23; *bifolla* H[2] 11; **bifalla* (3 sg. *bifalt* W 399, 29).

Beven, ono. w. (Fr. en V.) : ontbreekt Ofri. **bevia* (3 sg. *beuath* R[1] 131, 7).

Bezwijken, ono. w. van *zwijken* (Fr. en V.) : ontbreekt Ofri. *swîka* R[1] 59, 2.

Bidden, o. w. (Fr. en V.) : ontbreekt Ofri. *bidda* F 22.

Biecht, vr. van *bi-* en *jehan* (Fr. en V.) : ontbreekt *ia, iân* R[1] H F 36.

Bieden, o. w. (Fr. en V.) : ontbreekt Ofri. *biada* F 4, 20; *biâda* W 400, 23; *biêda* W 400, 27.

Bijten, o. w. (Fr. en V.) : ontbreekt Ofri. **bîta* (3 sg. *bîth* E[2] 209, 10).

Blazen, ono. w., ... Ags. *bláwan* (Fr. en V.) : ontbreekt Ofri. **blia* (prt. *blê*<**bleu* E[1] 211, 8).

Blijven, ono. w. (Fr. en V.) : ontbreekt Ofri. *bilîva*,

blîwa, W 428, 36, en *bliûwa* W 429, 27 uit *bi-* en Ofri. **lêva*, *liowa* H² 238.

Blinden, o. w. (V.) : ontbreekt Ofri. *blenda* E¹ 56, 26; *blinda* H² 132.

Bloeien, ono. w., ... Ags. *blówan* (Fr. en V.) : ontbreekt Ofri. **blêwa*, **bloya* (3 sg. *bloit* S 491, 5).

Bogen, ono. w. zich beroemen (Fr. en V.) : ontbreekt Ofri. **bâgia* (prt. *bâgade* H² 24).

Borgen, o. w. op crediet geven (Fr. en V.) : ontbreekt Ofri. *burgia*, *borgia* H² 45.

1. **Bouwen,** o. w. oprichten (Fr. en V.) : ontbreekt *bo(u)wa* W H² 167.

Breken, o. w. (Fr. en V.) : ontbreekt Ofri. *breka* R¹ 129, 5; *brecka* W 414, 21; **bresza* (opt. *bresze* B¹ 159, 23); **brâka* (plur. *brâkath* H² 81); **bracka*, *(bracken* Sch 744).

1. **Brouwen,** o. w., bier maken (Fr. en V.) : ontbreekt Ofri. **brouwa* (3 sg. *brout* Sch 603).

Bruiken, o. w. (Fr. en V.) : ontbreekt Ofri. *brûka* F 20.

Buigen, o. w. (Fr. en V.) : ontbreekt Ofri. **beia* (opt. *beye* B E³ 243, 40).

Delgen, o. w. verdelgen (Fr. en V.) : ontbreekt Ofri. *wrdiligia* J 1, 1.

Delven, o. w. (Fr. en V.) : ontbreekt Ofri. *dêla* uit **dclfa* W H² 112, 172.

Denken, o. w. Ofri. *thenkia* (V.) een vorm *thenkia*, 2 zw. kl. bestond nooit, wel **thanka* (*bithanka* R¹ 85, 28); **thenz(i)a*, **t(h)inz(i)a (bethenzia* H 84, 22; *bitensa* W 399, 20; *bytinsa* J 65, 14; *bit(h)inzia* H² 60, 178) der 2de zw. klasse.

Deren, o. w. (Fr. en V.) : ontbreekt Ofri. *dera* E¹ 247, 18.

Deugen, ono. w. (Fr. en V.) : ontbreekt Ofri. **dâga* (3 sg. *dâget* J 15, 28).

Dienen, o. w. (Fr. en V.) : ontbreekt Ofri. *thiania* S 450, 24; R¹ 131, 21 en *t(h)iênia* W 438, 7.

Dichten, o. w. (V.) : ontbreekt Ofri. *dichta* J 7, 2.

Dingen, ono. w. (Fr. en V.) ontbreekt Ofri. *thingia* H^2 57, 64.

Dobbelen, ono. w. Ofri. *dobbela* (V.) : een vorm *dobbela* (1ste zw. klasse) bestond nooit, wel *dobb(e)lia*, *doblia* J 72, 14; 3 sg. *dobbelt* 481, 18 behoort tot *dobbelia* met syncope der *a* in 't suffix.

Doemen, o. w. (Fr. en V.) : ontbreekt Ofri. *dômia* J 21, 25.

Dood, m. waarvan Ofri. *déja* (V.) : de Ofri. vorm is *deya* W H^2 64; J 58, 8, 37; 72, 8 uit **dêda*, ofwel 2de zw. klasse **dâthia*, **dâdia* (3 sg. *daeth* J 84, 21).

Dragen, o. w. (Fr. en V.) : ontbreekt *drâga* W 59, 23; *dreg(h)a* B 154, 15; W 406, 5; *dreiga* E^3 196, 16; **dragga* (p. pr. *dragghen* H^2 9) en **dregga (dregge* J 37, 4).

Draven, ono. w. (Fr. en V.) : ontbreekt Ofri. **thravia*, **thrâwia* (prt. *tro(u)waden* H^2 23; W 436, 29).

Driegen, o. w. (V.) : ontbreekt Ofri. **driaga* (p. p. *bidrein*).

Drukken, o. w. (Fr. en V.) : ontbreekt Ofri. *threcka* (p. p. *tracht* Ag. 24, *Zur Lex.* 62).

Dulden, o. w. Ofri. *tholia* (V.) : *tholia* beteekent *dolen*, en dulden was in het Ofri. **thelda*, *thêlda* E. Sgr. 254, 11; *thilda* F 52; *thielda* W 412, 15; *tiûlda* H^2 38; Sch 708.

Dunken, ono. w. (Fr. en V.) : ontbreekt Ofri. **thenka (tenket* Sch 528) en **tinsa*, *tinse* W 475, 7, of *thinsz(i)a* (opt. pr. *thinszie* H F 76).

Duren, ono. w. (Fr. en V.) : ontbreekt Ofri. *duria* Sch 708.

Dwalen, ono. w. (V.) : ontbreekt Ofri. *dwalia* (3 sg. *dwaleth* J 1, 1).

Dwingen, o. w. (Fr. en V.) : ontbreekt Ofri. **thwinga*, *bithwinga* P 348, n° 7; W 112, 32; *twinga* J 43, 8.

Eten, o. w., Ofri. *eta* (V.) : een vorm *eta* inf. komt niet voor : dus **eta* (opt. *éte* H[2] 114), en *ita* H[2] 110; W 408, 4; J 81, 23.

Gaan, ono. w. (Fr. en V.) : ontbreekt prt. *géng* F 42; H[2] 24, 113; *g(h)ing(h)* W 396, 20; 409, 19; H[2] 114; J 15, 52.

Gelooven, o. w. Ofri. *liuva(?)* (V.) : ontbreekt Ofri. **léva*, **léwa* uit **gilévan* en *liûwa*, *liouwa* J 1, 20; 2, 37; 3, 9 (*P.-B.-B.* 19, 356).

Gedoogen. o. w. (Fr. en V.) : ontbreekt Ofri. *deya* F 128; en *daya* S 489, 8; *deya* met *i*-umlaut (1ste zw. klasse).

Generen, o. w. (Fr. en V.) : ontbreekt Ofri. *nera* W 342, 14 en *nerra* W 424, n° 1.

Geschieden, ono. w. (Fr. en V.) : ontbreekt Ofri. *skiâ(n)* F 144; *schiâ* E[3] 191, 24.

Geweld, o. nw. (Fr. en V.) : ontbreekt Ofri. **walda* (redupl.) met opt. *walde* B 165, 19.

Gieten, o. w. (Fr. en V.) : ontbreekt Ofri. **iata* (3 sg. *biith* E[3] 229, 19).

Gloeien, ono. w. Ags. *glówan* (Fr. en V.) : ontbreekt Ofr. **glia* uit **glêwa(n)* (p. pr. *gliande* F 36).

Gorden, o. w. (Fr. en V.) : ontbreekt Ofri. **gerda* (p. p. *o(e)ngert* W H[2] 56).

Groeien, ono. w. Ofri. *grówa* (V.) : een vorm *grôwa* komt nergens voor, wel *groya* (2de zw. kl.) met 3 sg. *groyt* S 491, 5 (*P.-B.B.* 19, 390) of het oudere **gria*, uit *grêwa* met opt. *grê* H[2] 180.

Halen, o. w. Ofri. *halja* (V.) : een vorm *halja* bestaat niet; alleen *halia* B 156,24 of **hellia* (3 sg. *byhellet* J 21, 34) en **hallia* (p. p. *halled* W 389, 27).

Handel, m. verbaalabstr. van *handelen*, Ags. *handlian* (V.) : ontbreekt Ofri. **handelia* (opt. *handlye* J 51, 1; 3 sg. *handelet*, *-at(h)* S 470, 32; 494, 13).

Hangen, o. w. Ofri. *hua* (V.) : ontbreekt Ofri. *huâ* (passim) redupl.; *hangia* H[2] 42; **hongia* (p. p. *hongath* R[1] 27, 21); *hingia* J 1, 43; **hengia* (p. p. *henget* 559, 29).

Havenen, o. w. (Fr. en V.) : ontbreekt Ofri. **hav(e)nia* (opt. *hav(e)nie* H B 180, 6; *hawne* F 164).

Hebben, o. w. Ofri. *hebba* (V.) : ontbreekt Owfri. *habba* E[2] W S H J Sch.

Hechten, o. w. (Fr. en V.) : ontbreekt Ofri. **hefta* (3 sg. *hefth* S 499, 33).

Heffen, o. w. Ofri. *heva* (V.) : een Ofri. vorm *heva* was onmogelijk; de normale vorm is **heffa* (3 sg. *hefth* B[1] 158, 1; E[1] 230, 15).

***Hoon,** m. znw., waarnevens Ags. *hynan* (V.) : ontbreekt Ofri. *hêna* F 130.

Houwen, o. w. (Fr. en V.) : ontbreekt Ofri. *ha(u)wa* B[1] 154, 18 (p. p. *hauwen* B[1] 158, 15).

Horken, ono. w. Ofri. *herkja* (V.) : het Ofri. kent zoowel *herkia* J 67, 6, als *harkia* W 440, 12.

Innen, o. w. (Fr. en V.) : ontbreekt Ofri. *innia* F 28.

Jagen, o. w. (Fr. en V.) : ontbreekt Ofri. *iagia* J 71, 5.

Kallen, ono. w. Ohd. *challôn* (Fr. en V.) : ontbreekt Ofri. **kella* (3 sg. *kelt* H 335, 6).

Kennen, o. w. (Fr. en V.) : ontbreekt *kanna* H[2] 77.

Kondigen, o. w. Hgd. *kündigen* (V.) : ontbreekt *kondigia* H[2] 10 alsook *kêtha* B 153, 8 en *kêda* W 390, 12 uit **kynthjo*.

Koken, o. w. Ofri. *koka* (V.) : een vorm **kokia* (3 sg. *koket* 558, 27) kan bestaan hebben; verg. Ohd. *chohhôn* der 2de zwakke klasse.

Komen, ono. w. Ofri. *kuma* (V.) : ontbreekt *koma* R[1] 123, 24; E. Sgr. 254, 34; *kumma* E. Sgr. 251, 10; *komma* H[2] 51, 64; J 13, 47; W 387, 25, 26.

Koop, m. znw. (Fr. en V.) : ontbreekt het afgeleide Ofri. *câpia* H[2] 180; R[1] 25, 24.

Krijgen, o. w. (Fr. en V.) : ontbreekt Ofri. *crîgia* J 59, 8.

Kruipen, ono. w. Ags. *créopan* (Fr. en V.) : ontbreekt *kriapa* R[1] 126, 25; **krêpa (omkrêpath* H[2] 76) en **krûpa* (3 sg. *crûpt* W 427, 7).

Kuimen, ono. w. (V.) : ontbreekt Ofri. *kêma* B 171, 2.

Kussen, o. w. (Fr. en V.) : ontbreekt Ofri. *kessa* W 411, 26.

Kweelen, ono. w. Ohd. *quitilôn* (Fr. en V.) : ontbreekt Ofri. *quetha* F 48; *quâtha* H[2] 44; *quêda* E. Sgr. 251, 13, 30.

Kwijten, o. w. Mnl. *quiten* (Fr. en V.) : ontbreekt Ofri. *kwîta*, *qwita* J 58, 24.

Leeren, o. w. (Fr. en V.) : ontbreekt Ofri. *lêra* R[1] 131, 17.

Leesten, o. w. Ofri. *lâsta* (V.) : ontbreekt Ofri. *lêsta* B 153, 25.

Leggen, o. w. Ags. *lecgjan* (Fr. en V.) : ontbreekt Ofri. *ledsa* F 54, 116; *lidsa* E[2] 146, 6; *leia* B 174, 7.

Letten, o. w. Ags. *lettan* (Fr. en V.) : ontbreekt Ofri. *letta*, *biletta* Sch 613.

Leveren, o. w. (Fr. en V.) : ontbreekt **lêweria*, **liûweria* (p. p. *lyweret* J 32, 2; Ag. 137).

Lijden, ono w. (gaan) Ofri. *lîda* (V.) : ontbreekt Ofri. **lia* (*bilia* W. Got. *bileithan*, *Zur Lex.* 27, 63).

2\. **Lijken**, o. w. (passen) Ags. *lician* (Fr. en V.) : ontbreekt Ofri. **likia* (3 sg. *likath* E[1] 44, 17).

Liggen, ono. w. Ofri. *liga* (V.) : *liga* komt nergens voor; die vorm is heelemaal onmogelijk; Ofri. is *lidsa* B[1] E[1] en *lidza* B[1] E[1] E[2] E[3] 191, 9; 233, 24.

Loozen, o. w. Ags. *lysan* (V.) : ontbreekt Ofri. *lêsa* R[1] 123, 28.

Loven, o. w. (Fr. en V.) : ontbreekt Ofri. *louia*, *lowia* F 126.

Maaien, o. w. Ags. *máwan* (V. en Fr.) : ontbreekt Ofri. **mia* (3 sg. *mêth* uit **mêwith* E[2] 236, 21).

3. **Malen**, o. w. schilderen (Fr. en V.) : ontbreekt Ofri. *melia* P 355, 37.

4. **Malen**, ono. w. zaniken (V.) : ontbreekt Ofri. *u(r)mela* E[1] 28, 14.

3. **Manen**, o. w. herinneren, Ofri. *monja* (V.) : Ofri. is *monia*, *mônia* alsook *mania* H[2] 179.

1. **Marren**, ono. w. (talmen) Ags. *merran* (V.) : ontbreekt Ofri. **mêra* uit *merra* (inf. *mêren* Sch 605, 607; 3 sg. *meert* W 49, 16).

Meenen, o. w. (Fr. en V.) : ontbreekt Ofri. **mêna* (3 sg. *meent* W 434, 28).

Melken, o. w. (Fr. en V.) : ontbreekt Ofri. **melka* (3 sg. *melc* J 64, 8).

Moeien, ono. w. (Fr. en V.) : ontbreekt Ofri. *moya* J 1, 11.

Mogen, o. w. met 3 sg. Ofri. *mei* (V.) : ontbreekt het oudere Fri. *mî* uit **migi* R[1].

Namen, o. w. noemen (Fr. en V.) : ontbreekt Ofri. *nômia* R[1] 75, 1; *nâmia* H[2] 154; *namnia* H[2] 56; *nâmna* W 23, 8; H[2] 94; *nanna* S 495, 3; **nâma* (*nâme* inf. W 412, 19).

Nooden, o. w. (Fr. en V.) : ontbreekt Ofri. *nêda* E[1] 95, 5.

Ontberen, o. w. (Fr. en V.) : ontbreekt Ofri. *ontberra* S 490, 36; *ontbâra* S 464, 24.

Ontmoeten, o. w. (Fr. en V.) : ontbreekt Ofri. *mêta* R[1] 122, 11.

Plegen, o. w. (Fr. en V.) : ontbreekt **plega* (3 sg. *plech* F 76 doen) en zw. *plegia* F 14, *plig(h)ia* W 19, 16; H[2] 26 verzorgen.

Prijzen, o. w. (Fr. en V.) : ontbreekt Ofri. **prîsia* (*t. prîsien* J 44, 12).

Rijten, o. w. (V.) : ontbreekt Ofri. °*writa (wrwriten* J 22, 1).

Roeren, o. w. (V.) : ontbreekt Ofri. *(h)rêra* E[1] 222, 22; H[2] 55; °*(h)rôria* (plur. *rôrat* F 120).

Rooven, o. w. (Fr. en V.) : ontbreekt Ofri. *râvia* H 98, 14; *ra(u)wia* J 55, 4; 83, 1; met syncope van *w* vóor *i* °*roia* (3 sg. *roied* J 13, 47. *Zur Lex.* 48).

Ruiken, ono. w. (Fr. en V.) : ontbreekt Ofri. °*riaka* (*riakande* E[1] 31, 12).

Rusten, ono. w. (Fr. en V) : ontbreekt Ofri. °*resta* (3 sg. *rest* J 5, 3).

Schenden, o. w. (Fr. en V.) : ontbreekt Ofri. °*scenda* (opt. *scende* H[2] 180) en *sc(h)anda* W 102, 11.

Schieten, o. w. Ofri. *skjota* (V.) : het ww. *skjóta* is On.; Ofri. is *skiata*, *skiâta* (passim).

Schiften, o. w. (V. en Fr.) : ontbreekt Ofri. *skifta* R[1] 123, 29.

Schikka, o. w. (V. en Fr.) : ontbreekt Ofri °*schicka* (3 sg. *to schick* J 35, 8).

Schouwen, o. w. (Fr. en V.) : ontbreekt Ofri. *sc(h)a(u)wia* F 116; *sco(u)wia* H[2] 42, 104.

Schreien, ono. w. (V.) : ontbreekt Ofri. °*scraya*, 2de zw. kl., 3 sg. *scray(e)t* Ag. 40; Sch 661.

Schrijden, ono. w. Ags. *scridan* (V. en Fr.) : ontbreekt Ofri. *skrîda* (plur. *ûrskridath* R[1] 125, 3).

Schudden, o. w. (Fr. en V.) : ontbreekt Ofri. °*schedda* (opt. *schedde* E[2] 243, 29).

Schuren, o. w. (V.) : ontbreekt Ofri. *skiria* B[1] 155, 17.

Schutten, o. w. (Fr. en V.) : ontbreekt Ofri. *sketta* E[1] 236, 13.

Slijten, o. w. (Fr. en V.) : ontbreekt Ofri. °*slita* (t. *slitane* H[2] 114; F 44).

Sloopen, o. w. Ags. *slêpan* (Fr. en V.) : ontbreekt Ofri. °*slêpa* (3 sg. *slêpth* H 96, 4).

Spannen, o. w. (V. en Fr.) : ontbreekt Ofri. **spanna* (prt. *spande* F 38).

Sparen, o. w. (Fr. en V.) : ontbreekt Ofri. **sparia* (3 sg. *spared* W 112, 20.

Spelen, o. w. (Fr. en V.) : ontbreekt Ofri. *spilia* J 72, 4; verg. Ohd. Os. *spilôn;* On. *spila*, Ags. *spilian*.

Speuren, o. w. (V.) : ontbreekt Ofri. *spera* uit **sperna* R[1] 95, 24.

Splijten, o. w. (V.) : ontbreekt Ofri. **splita* (3 sg. *tosplit* R 126, 34).

Sprengen, o. w. Hgd. (Fr. en V.) : ontbreekt Ofri. **sprenga*, **sprensza* (opt. *sprensze* B 159, 8).

Sterva, ons. w. Ofri. *sterva* (V.) : ontbreekt *stêra* F 24.

Stooten, o. w. Ofri. *stêta* (V.) : **stêta* is zwak *(t. stêtande* B[1] 157, 27); **stâta* is reduplic. (3 sg. *staet* J 81, 21).

Stoppen, o. w. (V. en Fr.) : ontbreekt Ofri. **stoppia (t. stoppian* F 124).

Storen, o. w. (V. en Fr.) : ontbreekt Ofri. *stera* J 64, 14.

Strekken, o. w. (V.) : ontbreekt Ofri. **strecka (streckende* W 111, 1).

Taken, o. w. On. *téka* (Fr. en V.) : ontbreekt Ofri. **têka* (3 sg. *bitech* F 14).

Tasten, o. w. Mlat. *tastare* (Fr. en V.) : ontbreekt Ofri. *tasta* S 473, n° 8.

Toogen, o. w. toonen, Ags. *atywan* (V.) : ontbreekt Ofri. **tâwia (t. taewiane* H[2] 61).

Touwen, o. w. verwant met *tooien* (V.) : ontbreekt Ofri. **tia*, **tiâ* uit **têwa(n)* (*P.-B.-B.* 19, 402).

Trachten, ono. w. (Fr. en V.) : ontbreekt Ofri. *trachtia* H[2] 304.

Treden, ono. w. (Fr. en V.) : ontbreekt Ofri. **treda* (p. p. *etreden* E[3] 228, 8).

Trouwen, o. w. (Fr. en V.) : ontbreekt Ofri. **trouwia* (opt. *trouwie* J 84, 3) en **thrûwa* (3 sg. *thrûth* E[3] 229, 29).

Tuigen, o. w. (Fr. en V.) : ontbreekt Ofri. *tiûga* W 412, 7, *tio(e)g(h)a* W 412, 26.

Uitroeien, o. w. (V.) : ontbreekt **rothia* (3 sg. *torothat* B 174, 8).

Vangen, o. w. (V.) : ontbreekt Ofri. *fâ, fân* F 42, 154.

Vasten, o. w. (V.) : ontbreekt Ofri. *festia* R[1] 126, 25.

Vatten, o. w. (Fr. en V.) : ontbreekt Ofri. **fattia* (p. p. *bifattet* 560, 4) en **fatia* (*fatiande* H[2] 162).

Vellen, o. w. (Fr, en V.) : ontbreekt Ofri. *falla* R[1] R[2] E[3] F.

Verheeren, o. w. (V.) : ontbreekt Ofri. **ûrhêra* (p. p. *urherad* H[2] 98, 9).

Vermaledijden, o. w. (Fr. en V.) : ontbreekt Ofri. **urmaledia* (p. p. *urmalediad* E[2] 246, 17).

Verraden, o. w. (Fr. en V.) : ontbreekt Ofri. *(wr)rêda* J 12, 15; H[2] 71.

Verzaken, o. w. (Fr. en V.) : ontbreekt Ofri. **sêka* (3 sg, *withsecht* H 338, 7; E[1] 56, 4).

Vieren, o. w. (Fr. en V.) : ontbreekt Ofri. *firia* R[1] 232, 2.

Vliegen, ono. w. (Fr. en V.) : ontbreekt Ofri. **fliaga* (prt. *flâch* Ps. 1[a], 4).

Voegen, ono. w. (Fr. en V.) : ontbreekt Ofri. *fôgia* J 50, 22.

Volharden, ono. w. (V.) : ontbreekt Ofri. *(bi)herda* F 44; *bihirda* H[2] 114.

Vorderen, o. w. (Fr. en V.) : ontbreekt Ofri. *ferdria* H[2] 303.

Vormen, o. w. (Fr. en V.) : ontbreekt Ofri. *framia* S 491, 8 verg. Mnl. *vramen;* en *frommia* S 490, 6.

Vriezen, ono. w. (Fr. en V.) : ontbreekt Ofri. **frostia* (prt. *frôste* R[1] 47, 35).

Vruchten, o. w., vreezen (V.) : ontbreekt Ofri. *fruchta* H² 62 (*t. unfruchtane* F 2) en *frochta* Sch 614.

Waaien, ono. w. (Fr. en V.) : ontbreekt Ofri. *wia* uit *wêwan*, uit *wâwan;* Ags. *wáwan* (*wie* opt. H² 180).

Wagen, o. w. (V.) : ontbreekt Ofri. **wagia* (p. p. *waged* E³ 210, 9).

Waken, ono. w. Ofri. *waka* (V.) : een vorm *waka* reduplic. of zw. 1e kl. bestond nooit, wel **wakia* (met syncope der *i* in p. pr. *wakande* H 31, 4) en **weckia* (p. pr. *weckien* J 1, 13).

Weenen, ono. w. (Fr. en V.) : ontbreekt Ofri. **wainia* (*biwainath* E¹ 232, 29) en **weinia* (3 sg. *weineth* W 47, 8); een vorm *wênja* (V.) of liever *wênia* heeft niet bestaan.

Wegen, o. w. (V.) : ontbreekt Ofri. **wega* (3 sg. *weith* H² 179).

Weigeren, o. w. (Fr. en V.) : ontbreekt Ofri. **weigeria* (opt. *weigarie* E² 208, 20), afgeleid volgens V. van Os. *wigan*; Ofri. *wiga (?)*, wijden!

Wenken, o. w. (Fr. en V. : ontbreekt Ofri. **wenka*, **wensa* (opt. *wense* E³ 216, 31; *P.-B.-B.* 14, 272).

Werken, o. w. Ofri. *werka* (V.) : ontbreekt echter Ofri. *wirka* H² 125; *wirtsa* W 415, 22.

Werven, o. w. Ofri. *hwerva (?)* (V.) : *hwerwa* B¹ 159 7 of *hwerra* B¹ 163, 23; **(h)warva (t. waruane* H 337, 17).

Wisselen, o. w. (Fr. en V.) : ontbreekt Ofri. *wixlia* R² 541, 32.

Wijken, o. w. Ofri. *wika* (V.) : *wika* is oerfriesch; de bestaande vorm is *wiaka* F 4 (*P.-B.-B.* 14, 277).

Wonen, ono. w. (Fr. en V.) : ontbreekt Ofri. **unia* (3 sg. *unat* E² 146, 19), **wenia* (inf. *wennie* J 37, 11).

Worgen, o. w. (V.) : ontbreekt Ofri. **wergia* (3 sg. *wergat(h)* B 176, 30; B² 177, 2; **wirgia* (3 sg. *wirgat(h)* B¹ 177, 2; 181, 10.

Wrikken, o. w. (V.) : ontbreekt Ofri. **wrigia* (*wrigiande* S 448, 31).

Wroegen, o. w. Ofri. *wrôgja* (V.) : ontbreekt Ofri. **wreia* (*t. wreiande* R[1] 129, 2).

Wreken, o. w. Ofri. *wreka* (V.) : **wreka* is hypothetisch uit 1 sg. *wreke* H[2] 29, evenals **wrecka* uit inf. *wrecke* J 72, 8.

Zaaien, o. w. Ofri. *sêa* (V.) : Oerfri. **sâwan* werd **sêwan*, **sêa*, **sia*, **siâ* (p. p. *esên* B 174, 11 uit **gisewin*); verg. *wia*, *blia*, *gria* uit **wâwa(n)*, **blâwa(n)*, **grôwa(n)*.

Zeggen, o. w. Ofri. *sega* (V.) : Ofri. *sega* heeft nooit bestaan, zelfs *segga* komt niet voor; alleen *sed(s)ʒa* B[2] 163, 3 en *sid(s)ʒa* F 146.

Zengen, o. w. (Fr. en V.) : ontbreekt Ofri. **senga* (3 sg. *bisengt* H[2] 90); **sanga* (3 sg. *sangh* E[3] 243, 30); **singa* (3 sg. *offsinght* S 463, 7).

Zieden, o. w. (Fr. en V.) : ontbreekt Ofri. **siatha* (*t. siathane* F 98).

Zingen, o. w. (Fr. en V.) : ontbreekt Ofri. *siunga*, *sionga* W H[1] 67, 110; Sch 709; *singa* (3 sg. *synckt* J 5, 1).

Zinken, o. w. (Fr. en V.) : ontbreekt Ofri. **sanka* (3 sg. *ursanc* F 124] en **sansa* (*t. sansane* E[1] 31, 1).

Zuimen, ono. w. (V.) : ontbreekt Ofri. **ursûmia* (3 sg. *ursûmath* E[2] 146, 17).

Zullen, ono. w. Ofri. *scila*, 3 sg. *scil* (V.) : **skila* is hypothetisch naar 3 sg. *skil* R; daarnevens **skela* uit **skula* naar 3 sg. *skel*, *schel* (passim).

Zwellen, ono. w. (Fr. en V.) : ontbreekt Ofri. **swilla* (3 sg. *swilith* R[1] 122, 7).

Zwemmen, ono. w. (Fr. en V.) : ontbreekt Ofri. **swimma*, **swomma* (3 sg. *swomt* W 438, 11).

Zwerven, ono. w. (Fr.) Ofri. *swerva* (V.) : **swerva* is hypothetisch naar 3 sg. *swerft* W 438, 41.

Vooralsnu bepalen we ons tot deze aanmerkingen : *vele* ww. b. v. ***ruèka*** (wraken), ***tôna*** (toonen), ****trecka, *hotta, *sletta, *laeyda***, en talrijke znw. laten we nog onbesproken, omdat zij misschien(?) binnen de grens voor de besproken woordenboeken getrokken niet vallen. J. VERCOULLIE heeft in zijne tweede uitgave (VIII) blijkbaar getracht het Ofri. naar waarde aan te halen; FRANCK liet den Ofri woordenschat bijna geheel onbesproken. Hopen wij dat beide schrijvers met het oog op de belangrijkheid van den Ofri. taalschat, deze tekortkomingen in eene volgende uitgave zullen herstellen.

JOZEF JACOBS.

DE ROVERE'S SPEL VAN

Quiconque vult salvus esse.

Toen de Brugsche rederijker CORNELIS EVERAERT, ten jare 1527, zijne vele spelen en esbattementen in een bundel begon te verzamelen, plaatste hij aan het hoofd een spel van zinnen dat niet van hem was, maar eene halve eeuw vroeger, of meer, te Brugge was ghemaect ende ghestelt geworden door ANTHUENIS DE ROVERE. Het Handschrift waaruit hij DE ROVERE's spel van *Quiconque vult salvus esse* overnam was blijkbaar niet overal goed leesbaar meer; en blijkbaar ook zag er de afschrijver in 't algemeen geen zwarigheid in op eigen hand veranderingen aan te brengen.

Nu al de spelen uit EVERAERT's handschrift, met uitzondering alleen van dit eerste, in druk verschenen zijn, was het wenschelijk het stukje van DE ROVERE niet langer onuitgegeven te laten. Het is wellicht het oudste onder de Vlaamsche spelen van dit slag, welke ons bewaard bleven. In 1465 werd aan DE ROVERE, door de Brugsche stadsregeering, een jaargeld van 6 pond groote bewilligd, als hebbende onze rederijker de stad reeds « langhe jaren ten diversschen stonden wel ende hoofschelicke ghedient .... ende meneghe ghenouchte van spelen van goeden moralitheten ende van anderen eerbaren esbatementen ghedaen ende ghespeelt .... ende diversche andere blyde rethorike gheuseert. » DE ROVERE stierf in 1482. Bij het ontbreken van elke nadere aanduiding (jammer dat EVERAERT r. 204

niet overschreef zooals hij dien vond!), kan, omtrent het tijdstip waaruit ons stukje dagteekent, slechts gansch in het algemeen worden vastgesteld dat het geschreven is geworden gedurende de twintig of vijf-en-twintig jaren welke den dood van zijn steller vooraf gingen.

Wat er, naar aanleiding van den hierna gedrukten tekst, over de velerlei moeilijke plaatsen, over het behandelde thema, over de bronnen en den schrijver zelf, mede te deelen valt, zal men bijeenvinden in de Aanteekeningen, welke de volgende jaargang der *Leuvensche Bijdragen* zal brengen. De tekst zelf is zuiver diplomatisch afgedrukt geworden, met behoud der lees- of scheiteekens van het handschrift, en alleen voor zoover noodig en doenlijk scheen voorzien van leesteekens; voor het gebruik van hoofdletters, het tellen en drukken van versregels welke over twee sprekers verdeeld zijn, het oplossen der afkortingen, enz., is hetzelfde stelsel gevolgd geworden als in de uitgave der spelen van Cornelis Everaert.

PROLOGHE.

Die eeuweghe onhendelicke vruechdelicheyt f. 1 r°
Verleene hu alle Gods milde duechdelicheyt
Die hier dus minnelic zyt versaemt.
Met jonste groot
Mids der goddelicke cracht beghonste bloot
Dit werck al es de conste doot.
Jn ons solaes / heift dit gheraemt
Die wel ghelooуende
Ende dat met neerste te ghaere scoouende
Die es zyn siele vut drucke roouende
Ende winter die eeuweghe glorie by.
Ooc eist dus beuolen

Wee hem die vutten weghe dolen
Gods woordt en mach niet zyn verholen
Syns voys jn elcx memorie zy
Een eeuweghe victorie vry.
Mesdadeghe spitters
Grootsche orghylyeuse besitters
Vynden eeuwelic wat bitters
Hoe zoete dat de meenijnghe strect.
Maer om vrayen vermaene
Alle dynck behoortmen wel te verstaene
Ende jnde beste voude te slaene
Wandt de eerbaer alle weenynghe dect
Als vriendt die noode teenynghe trect.
Hier mede een hendeken.
Neimpt jn dancke ons sober sendeken.
Maer nyemendt en spele zo jnt blendeken
Hy en draeghe met hem dat hy hier brochte.
Van tquaede en tgoede
Al eist dat wy stellen jnt sotte of vroede
Elc stelle voor scaede zeker hoede.
Ons waere leedt dat yemendt mesrochte. f. 1 v°
Dus hoort ende ziet met blyden ghedochte.

TSPEL.

Jeude. Wy Jeuden wy houden / Moyses wet
Alzo hyse van Godt / vp Synay ontfynck.

Heydene. Wy Heydenen wy weten te doene bet.

Jeude. Wy Jeuden wy houden Moyses wet.

Kerstene. Wy Kerstenen wy dienen / onbesmet
Xpristum die naect an tcruce hynck.

Jeude. Wy Jeuden wy houden Moyses wet
Alzo hyse van Godt vp Sinay ontfynck.

Kerstene. Hu doen es al een ydel dynck
Jeuden hier ende Kerstenen ghindere.
Maer wy Heydenen zyn zonder jndere
Besittende altyt met edelen ghewelde
De twee deelen der weerelt.

Kersten. Wee hem diet stelde
Ende v lieden ooc diet voort besitten.
Daer staet men zal de wortel vut spitten
Jnt vier verbarnen / te gronde gheplaecht f. 2 r°
Wiens boom gheen goede vrucht en draecht.
Wee hu Heyden waer zyn hu vruchten?

Heyden. Ons wet verjaecht / al trueren en suchten.
Wy en zyn niet hoogher / noch dieper verbonden.
Vulco*mm*en wy die verstaet et vermonden
Wy worden van Gode gheexalteirt.

Kersten. Uwen tyt es den wynter ghecompareirt
Doncker niet licht / duer donbekentheyt
Anbedende mids uwer onwetender blentheyt
Steenen / ende segghen[de] / ghy zyt myn Godt.

Jeude. De Heydenen zyn ommers met allen zodt.
Sy en weten redene noch besceet.
Want den wech / van nathueren breet
Dien loopense rumer / dan tbetaemt.
Maer wy Jeuden kyndre Gods ghenaemt

44 : Er stond eerst *ghundere*, maar van de *u* is een *i* gemaakt geworden in 't Hs.

49 : Hs. vlieden.

Wy houden de tien gheboden ons Heeren
Alzo hyse Abraham / Ysaac / en*de* Jacop dede leeren
Die van Gode waren / ghebenendyt.

Kersten. Ghy Jeuden / ghy slacht den lenten tyt
Want al hebt ghy / van lichtynghe de claerheyt
Ghy hebt van donckerhede zo groote zwaerheyt
Twaerachteghe licht / en kendt ghy niet.
Aldus zo es / uwen tyt bediet
Den tyt des vernyeuwens / naerde behoorte
Gheduerende van Moyses tot Xpristus gheboorte
Die teeuweghe licht es / bouen alle claeren.

De Heyden. Twaere goet dat wy ghepayt ooc waeren f 2 v°
Van hu / dus weist uwes tyts een nomere.

Kersten. De Kerstenen hebben den claeren somere
Die den zoeten tyt / van payse zy
Ende den tyt / van weder keerene vry
Of den tijt / der vysentacie zoet
Want ons es gheboren / vulder odmoet
Xpristus gods zuene / teeuweghe licht.
De wet van scriftueren / was ghesticht
Vp v lieden Jeuden / maer wy Kersten nacie
Wy hebben de zoete wet van gracie.
Niet dat wy dyueersch / van nacien zyn
Maer gheestelic en*de* weerlic dits tmeenen myn.
Leecke ende gheleerde / groot ende cleene
Xpristus es thooft / wy de leden ghemeene
Van hem / dus voeren wy Xpristus naeme.

Jeude. Den eer ougst es ons eenen tyt bequaeme
Ende et vierendeel van eenen jaere.
Segh ons tbediet recht openbaere
My dyncke ghy hebt de rechte vsage.

Kersten. Den eer ougst es den tyt van pilgrimage
Die ons van Xpristus / vp vaert gheduert
Tot ons den domsdach / alle ghebuert.
Desen tyt es redelic / jn claerheden crachtich
Want duer tonfaermen / Gods waerachtich
Syn de goddelicke / sacramenten puere
Openbaer worden / al ons ghelooue duere.
Lof moet den almachteghen / Godt ghescien!
Ooc mede ghelyc wy / den eer ougst ansien
Die met donckerhede / wat es ghemynghelt f. 3 r°
Alzo licht ons / rouckeloosheyt en rynghelt
Dat wy ons pilgrimage by tyden
Jn donckerheden wat ouer lyden
Maer ommers esser meer lichts / dan donckers.
Comparacie des eer ougsts.

Heyden. Ghy zyt frissche jonckers!
Ghy zyt Kerstenen / alzoo ghy v dyncken laet
Maer een Heyden / die zonder myncken ghaet
Ons wet wel houdende alzoot betaemt
Wy leeden een leuen ongheblaemt
Want wy Gentylen zyn dier vp let
Van Sara commende reyn onbesmet
Die voortyts hooghe was verheuen.

Jeude. Maer Machomet / heeft v de wet ghegheuen
Een verloochghent Kerstene / hier voortyts.
Hy en wiste Roome te doene / niet meer spyts
Om dat hy gheen paeus / daer zyn en mochte
Dat hij hu bedrieghelic / last voort brochte
Ende jaechde hem seluen / jn sduuels cot.

---

106 : Hs. ghenyngchelt.
123 : Hs. *Dat hu hu*, gewijzigd tot *Dat hij hu*.

Kersten. Tes ommers een dwaeshede / met allen zot
Dat ghy Heydenen / by kyndschen vermetene
Daghelicx pleicht / vp deerde te etene
Ghelyc als beesten / hier doen te lande
Want tafelen te beseghen / en es gheen scande.
Twy laet ghy v gheckelic / dus verdoouen?

Jeude. Et zoude ooc sonde zyn / naer hu gheloouen f. 3 v°
Dat ghy zout beseghen / hu handen beede
Jn eten jn dryncken. / Jn sulcken beleede
Deen handt besicht ghy / dander moet versmaet zyn.

Kersten. Et blyct / et moet wel sduuels raet zyn
Dat wyfuen mach hebben / een heydens man
Alzo vele / als zyn rycke / verdraghen can
Contrarie den Jeuden / ende Kerstenen al.

Jeude. Ende noch tsotste / dat jc hu segghen zal.
Nathuere en can niet / ghenouch ghepecken.
Sy houden wakers die hemlieden wecken
Ende roupen. / Helpt de weerelt stercken
Es dat niet gracelic?

Half Zot Half Vroet. Wat sallic hier vut mercken
Die Half Sot Half Vroet / gheheeten bin?
Sy staen en cabbelen / recht meer noch min
Al waerent harync kutseghen / ter maerdt.
Wat gheist elc vuust loock / onghespaert.
Godt zal den ongheluckeghen / scenden.
Heyden en Jeuden / zynt anders dan blenden?
Sy staen hier en stryden / omde meesterye!

Heyden Wat! zwycht ghy Jeude / versteken prye!
Jn hulieden en mach / gheen gheluc gheuallen.
Ghy zyt verdreuen / versmaet met allen.

Ghy en hebt landt noch stede / ketyfueghe sprute.
Ghy moet alomme wuenen / vp trebute
Jn Heydenesse / ende jn Kerstenhede
Twelcke uwe valsche / moordaet dede.
Want Xpristum / der Jeuden conync reene
Dien hebt ghy ghecruust / met grooten weene f. 4 r°
Ende deit hem lyden / de meeste pyne
Die noynt ghehoort was.

Kersten. Dats wel andt scijne.
Hy en macht niet loochghenen / tes zoo gheuallen.

Jeude. Wy verbeyden / Messyas comste met allen.
Ghy Kerstenen / ghy zyt / te vrouch ontspronghen.

Half Zot. Ende ghy slaept te langghe / ghy Jeude jonghen.
Dus es hu beyden / al verlooren.

Kersten. Ende ghy Heydenen / zult jn hu nest versmooren.
Ghy muecht wel spellecaens jonghen slachten
Die tbloet zyns vaders / wil lettel achten
Dat Xpristus vut zyn herte ontsloot
Om hu te verlossene / met zynen bloede root
Vp dat ghy rasch / wilt doen ghekeer
Ten kersten ghelooue.

Half Zot. Tsus tsus / en spreict niet meer.
Hier commen twee lieden / met ons colacien.

De Wet van gracien O helich Ghelooue!

Ghelooue. O Wet van gracien!
Waer of willen wy / colacioneren
Vercoren vriendt?

---

169 : Hs. zyn svaders.

De Wet. Ic hoore arguweren f. 4 v°
Drie lieden / dus willen wy best cesseren
Want zy en cu*n*nen / den rechten keest niet raemen.

Gheloove. Tes een Heyden / een Jeude / een Kersten tsaemen.
Elc wil daer o*m*mer de beste wesen.
Dus ghaen wy / derwaert.

De Wet. O vrienden ghepresen
Hu argument / heift zeer lettele jnne
Dus [hoort] naer ons

Gheloove. Jae vrienden met zinne
En maect om tbouen / ghaen / gheen beroer.

De Wet. Eer des leuende Gods zuene ten hemel voer
Sprac hy ten descipelen / met herten verblyt
Predict jn allen houcken / der weerelt wyt
Thelich ewangelye / de meinschen ter baten.
Die ghelooven ende hem / dooppen laten
Die sullen behouden zyn / by ghenaden.
Maer die tghelooue / ende doopsels versmaden
Die sullen verdomt zyn / teeuweghen tyden.

Gheloove. Dus Heyden ende Jeude / merct an allen zyden
Dat den voys Gods / de siele gheneist
Ende al de weerelt duere heist gheweist.
Ghy en cunter gheen exscusacie jn steken.

Heyden. By oorloue / zoudic gheerne spreken
Wilde hem nyement daer o*m*me stooren.
Jc zoude alte gheerne / tghelooue hooren f. 5 r°
Daer ghy hu zo zeere / zyt vp vermetende.
Wy Heydenen / en zyn / van dien niet wetende
Want vande prophete / daer ghy of seght
Tes vichtien hondert zeuentwyntich jaer leden.

Kersten. Dats recht.
Ende al zynder eeneghe / diet ghevroeden
Sy en kunnent niet al weten.

Heyden. Dat muecht ghy bemoeden.
Ooc eist verboden / vp sdoots verdomen
Wy en mueghen Xpristus naeme / niet nomen.
Wy zouder o*m*me steruen / zonder ontfaermen.

Half Zot. Wat! ghy liechter o*m*me byden daermen!
Ghy en muecht gheen exscusacie thooghen.
Huwe voorders zaghen met hueren ooghen
Xpristum Jhesum / ende spraken met hem
Menichwaerfuen / binnen Jerusalem
Ende doe ghynghen zy / met zyne myrakelen ghecken.
Sy zaghen Lazarum / vander doot verwecken
Die vier daghen doot was / ende bouen desen
Die blendt gheboren was / zaghen zy ghenesen.
Sy zaghen ooc den man / ghesont voorwaer
Die sieck was achtendertich jaer.
Doen ghynghen zy hem an een cruce slaen.
Sy zaghen de zu*n*ne / ende maene verghaen
Ende de eerde beuen / ende de doode verrysen.
Dusdaneghe myrakelen / zouden wy prysen
Thuwer alder verdo*m*menesse / hebt ghyt vergheten
Syn saleghe leerynghe.

Gheloove. Nu sult ghy hier weten f. 5 v°
Tkersten gheloove / gheheel vpt naecte
Dat den heleghem / patryarcke maecte
Athanasius van Alexandrien.

Kersten. Myn herte ontpluuct / van melodien.
Och lieue meinschen / zwycht doch al stille.

213 : Hs. sprakem.

Ghelooue. So wye behouden / wesen wille
Hem es van nooden / zonderlynghe
Dat hy ont kersten ghelooue vulbrynghe.
Et welcke zy dier wel vp let
Dat et elc houde / reyn ende onbesmet
Of hy wort verdreuen jnder hellen pit.

De Wet. Maer vrienden / ons kersten ghelooue es dit
Dat wy eenen Godt eeren / jnde Drievuldicheyt
Ende drievuldich / jn eene ghehuldicheyt
Niet de persoonen / te confonderene
Noch de substancie te dijuiderene.

(*Rhetoricale Wercken van Anthonis de Roouere* .... Bl. Aiij v° — Av v°.)

Soe wie behouden wil wesen
Hem is te desen
Noodt sonderlinghe
Dat hy ons kersten ghelooue volbringhe

Dwelck het 'en sy hier wel op let
Dat elck hem reyn houde ende onbesmet
Hy wordt verdoruen inder hellen pit
Maer vrienden / ons kersten ghelooue is dit.

Dat wi eenen Godt eeren inder drieuoudicheyt
Ende drieuoudich in deenicheyt gheseyt
Niet de persoonen / te confonderene
Noch de substantien te diuiderene.

Quicumque vult salvus esse, ante omnia opus est, ut teneat catholicam fidem.

Quam nisi quisque integram, inviolatamque servaverit : absque dubio in aeternum peribit.

Fides autem catholica haec est : ut unum Deum in Trinitate, et Trinitatem in unitate veneremur.

Neque confundentes personas : neque substantiam separantes.

Ghelooue. Want de Vader es / een persoon / des Vader
Een ander des Zuens / hoort dit alle gader
Een ander des shelichs Gheest vulleest.

De Wet. Maer des Vaders / des Zuens / des helichs Gheest
Es eene godtheyt / ende eene ghelycke glorie
Ende ooc mede / een eeuweghe victorye.

Ghelooue. Al sulc den Vader / al sulc ghewuene
De Zuene / ende sulc des shelichs Gheest zede.
Onghescepen Vader / onghescepen Zuene
Onghescepen helich Gheest ooc mede. f. 6 r°

De Wet. Onghemeten Vader / Zuene onghemeten
Onghemeten helich Gheest / dats claer.
Eeuwich Vader / eeuwich Zuene onghespleten
Ende eeuwich / helich Gheest / eenpaer.

Want een ander is de persoon des Vadere
Een ander des Soons / hoort allegadere
Een ander des Heylichs gheest volleest
Maer des vaders / des soons / des heylichs gheest /
Is eene Godtheyt / ende eene ghelijcke glorie
Ende eene mede eewighe victorie.

Alsoe sulck de vadere / alsoe sulck ghewoone
De sone / ende sulck tsheylichs gheest stede
Ongheschepen vadere / ongheschepen sone
Ongheschepen heylich gheest oock mede.

Onghemeten vadere / sone onghemeten
Onghemeten heylich gheest dats claer
Eewich vader / eewich sone onghespleten
Ende een eewich heylich gheest eenpaer.

Alia est enim persona Patris, alia Filii, alia Spiritus sancti.

Sed Patris, et Filii, et Spiritus sancti una est divinitas, aequalis gloria, coaeterna majestas.

Qualis Pater, talis Filius, talis Spiritus sanctus.

Increatus Pater, increatus Filius, increatus Spiritus sanctus.

Immensus Pater, immensus Filius, immensus Spiritus sanctus.

Aeternus Pater, aeternus Filius, aeternus Spiritus sanctus.

Et tamen non tres aeterni, sed unus aeternus.

Ghelooue. Ende niet drie eeuwich / maer een eeuwich te weten
Alzo niet drie onghescepen / noch onghemeten drye
Maer een onghescepen / ende een onghemeten
Godthede / zonder te versceedene hye.

De Wet. Een Vaderlicke / almachteghe melodye
Een almachtich Zuene / een helich Gheest almachtich.
Noch niet drye almachteghe / maer een eerscepye.
Alzo Godt Vader / Godt Zuene / Godt helich Gheest waerachtich.

Ghelooue Ende doch niet drie goden / maer / maer een Godt.
Alzo heer Vader / heer Zuene / heer helich Gheest tsamen.
Ende doch niet drie eeren / maer een eere dats slodt
Eeuwich jubelerende / jn glorien. Amen.

Kersten. De ontfaermeghe Godt / houdese van blamen
Die tkersten ghelooue / jn staden staen!
Och versteende herten ghy muecht hu wel scamen
Ghy zoudt hier omme tien mylen ghaen!

En*de* doch niet / drie eewige / maer ee*n* eewich te wetene
Also met drie ongeschepene / noch ongemetene drie
Maer eene onghescheepene / en*de* een onghemetene
Godthede / sonder verscheyden nye.

Een vaderlycke almachtighe melodye
Een almachtich sone / een heylich geest almachtich
Doch niet drie machtige / maer eene heerschappije
Also God vader / God sone / God heylich geest waerachtich

Ende doch niet drie Goden / maer eenen Godt
Also haer hadde / heer sone / heer heylich geest te same*n*
En*de* doch *niet* drie heere*n* / maer ee*n* heer dats tslot
Jubilerende in eewigher glorien Amen.

Sicut non tres increati, nec tres immensi, sed unus increatus, et unus immensus.

Similiter omnipotens Pater, omnipotens Filius, omnipotens Spiritus sanctus.

Et tamen non tres omnipotentes, sed unus omnipotens.
Ita Deus Pater, Deus Filius, Deus Spiritus sanctus.
Et tamen non tres Dii : sed unus est Deus.
Ita Dominus Pater, Dominus Filius, Dominus Spiritus sanctus.
Et tamen non tres Domini : sed unus est Dominus.

Ghelooue. Want zo wy verbonden zyn jn kersterlicke waerheyt
Elcken persoon te belydene / Godt ende eere f. 6 v°
So es ons verboden / dits openbaerheyt
Te segghen drie goden / of drie heeren e*m*mermeere.

De Wet. De Vader en es van nyemendt ghemaect jc meene
Noch ghescepen noch ghewonne*n*. / Verstaet diet co*n*nen!
De Zuene es / vanden Vader alleene
Niet ghemaect / noch ghescepen / maer ghewonnen.

Ghelooue. Den heleghen Gheest / en es vanden Vader
Ende vanden Zuene / niet ghemaect
Noch ghescepen / noch ghewonnen alle gader
Maer voort ghaende. Wel hem diet smaect!

279 : Hs. vander.

Wa*n*t so wy ve*r*bonde*n* zij*n* in kerstelijcker waerheyt
Elcken persoon / dats openbaerheyt
Sonderlinghe te bekennene / Godt ende Heere
Soe is ons verboden in gheestelijcker claerheyt
Te segghene / elck verstae de swaerheyt
Drye Heeren / oft drie Goden emmermeere.

De vader en is va*n* niemande*n* gemaect gemeene
Noch geschepe*n* / noch gewonne*n* / verstae diet conne*n*
Die sone / is vanden vader alleene
Niet ghemaect / noch geschepen / maer gewonnen.

Den heylighen gheest en is vanden vadere
Ende vanden sone niet ghemaeckt
Noch gheschepen / noch ghewonnen alle gader
Maer voortgaende / wel hem diet smaeckt.

Quia sicut singillatim unamquamque personam Deum ac Dominum confiteri christiana veritate conpellimur : ita tres Deos, aut Dominos dicere catholica religione prohibemur.

Pater a nullo est factus : nec creatus, nec genitus.

Filius a Patre solo est : non factus, nec creatus, sed genitus.

Spiritus sanctus a Patre et Filio : non factus, nec creatus, nec genitus, sed procedens.

De Wet. Daer *om*me een Vader / ende niet drie vaderen
Een Zuene / ende niet drie Zuene*n* jnt scauwen
Eén helich Gheest pynt jnt vergaderen
Ende niet drie heleghe Gheesten jn trauwen.

Gheloove Ende jn dese Drievuldicheyt / en es naer noch vooren
Nyement meerder noch minder / zonder bezwyck
Maer alle dese drie / persoonen / vercooren
Syn hem mede eeuwich / ende mede ghelyck

De Wet. Alzo dat *om*mere / voor alle zeden
So ons voorseyt es / ende gheleert zy
Een eeuwicheyt / jnder Drievuldichede
Ende de Drievuldicheyt / jnder eeuwicheyt gheeert zy.

Daeromme een vader / ende niet drie vaderen
Een sone / ende niet drie sonen int schouwen
Een heylich gheest / puer int vergaderen
Ende niet drie heylighe gheesten trouwen.

Ende in dese drieuoudicheyt / en is na / noch vore*n*
Noch meer noch minder / sonder beswijck
In alle die drie persoonen vercoren
Sijn hem mede eewich ende ghelyck.

Alsoe dat emmers voor alle seden
Soe ons voorseyt ende wel gheleert sy
Eene eenicheyt inder drieuoudicheden
En drieuoudich / in deenicheyt gheeert sy.

Unus ergo Pater, non tres Patres : unus Filius, non tres Filii : unus Spiritus sanctus, non tres Spiritus sancti.

Et in hac Trinitate nihil prius aut posterius, nihil majus aut minus : sed totae tres personae coaeternae sibi sunt et coaequales.

Ita ut per omnia, sicut jam supra dictum est, et unitas in Trinitate, et Trinitas in unitate veneranda sit.

Ghelooue. Die behouden wil wesen / naer de verhalicheyt
Die ghelooue / vander Drievuldicheyt dus. f. 7 r°
Maer et es noot / ter eeuwegher salicheyt
Te ghelooouene / de jnvleeschynghe Jhesus Xpristus.

De Wet Daer omme / es dit ghelooue / recht ende goet
Dat wy ghelooouen / ende ooc belyden
Dat ons heere Jhesus / Gods zuene zoet
Godt ende meinsche es / teeuweghen tyden.

Ghelooue. Godt vuter substancie / svaders divijn
Voor de weerelt ghewonnen / meinsche eshy voort
Vut der substancie / de[r] moeder zyn
Jnde weerelt gheboren / svaders confoort.

Daeromme die behouden wil zijn gheseyt
Ghelooue dat inder drieuoudicheyt aldus
Maer tes noodt / ter eewigher salicheyt
Dat elck ghetrouwich gelooue / in tswerelts bus
De invleesschinghe ons heeren Jesus Christus.

Daeromme is tghelooue recht ende goet
Dat wy ghelooouen ende belijden
Dat ons heere Jesus Gods sone zoet
Godt ende mensche is teewighen tijden.

Godt is hy wter substantie / des vaders divijn
Voor de werelt ghewonnen / mensche is hy voort
Wt der substantie der moeder zijn
Inde werelt gheboren / tsondaers confoort.

Qui vult ergo salvus esse, ita de Trinitate sentiat.

Sed necessarium est ad aeternam salutem, ut Incarnationem quoque Domini nostri Jesu Christi fideliter credat.

Est ergo fides recta, ut credamus et confiteamur, quia Dominus noster Jesus Christus Dei Filius, Deus et homo est.

Deus est ex substantia Patris ante saecula genitus : et homo est ex substantia matris in saeculo natus.

De Wet. Vulmaect meinsche / ende vulmaect Godt
Vuter redelicker / siele ghaende
Ende des meinschelicx / vleesch ghebodt
Dese beede / zyn onder staende.

Geloove. Ghelyc den Vader / naer der godtheyt voordan
Minder dan de Vader / naer der meinscheyt cleene.
Godt ende meinsche / niet twee nochtan
Maer Hy es / een levende Xpristus reene.

De Wet. Eens ommer / maer metter keerynghe niet
Der godtheyt jnt vleesch / noch zonder vercleenynghe
Der meinscheyt jn Gode. / Zonder substancie hiet
Maer eens / mids des persoons vereenynghe.

---

319 : Hs. meinsheyt.

Volmaeckt mensche / volmaeckt Godt
Wter redelijcker sielen gaende
Ende des menschelycx vleesch ghebodt
Die dese beyde zijn onderstaende.

Ghelijc is hi den vader / naer der godtheyt voort an
Minder dan den vader / naer der menscheyt cleene
Godt ende mensche / niet twee nochtan
Maer hy is een leuende Christus reene.

Een meer / maer metter keeringhe niet
De Godtheyt int vleesch / maer niet een aenneminge
Der menscheyt in God / sonder substantie verdriet
Maer een in des persoons vereeninghe.

Perfectus Deus, perfectus : homo ex anima rationali, et humana carne subsistens.

Aequalis Patri secundum divinitatem : minor Patre secundum humanitatem.

Qui licet Deus sit, et homo, non duo tamen, sed unus est Christus.

Unus autem, non conversione divinitatis in carnem : sed assumptione humanitatis in Deum.

Unus omnino non confusione substantiae : sed unitate personae.

Ghelooue. Want alzoo / de siele redelic
Ende dat et vleesch / een meinsche zy
Alzo es Godt / ende meinsche edelic
Een Xpristus / ons behouder vrij. f. 7 v°

De Wet. Die ghepassyt es / om onse salichede
Hy daelde om zyn / vrienden / ter helscher ghestichte
Ende ten derden daghe / verrees Hy mede
Vander doot glorieus / met grooten lichte.

Ghelo[v]ue. Hy clam ten hemel / daer Hy nv zit
Ter rechter handt God / des Vaders almachtich
Van daer hy / commen zal / onbesmit
Te vonnessen leuende / ende doode waerachtich.

330 : Gods (met een streepje door de *s*).

Want alsoe de siele redelijck
Ende dat vleesch een mensche sy
Alsoe is Godt ende de mensche edelijck
Een Christus ons behouder vry.

Die ghepassijt is / om onse salichede
Verlossende zijn siele / int helsche ghestichte
Ende ten derden daghe verrees hy mede
Vander doodt / met grooten lichte.

Ende clam ten hemele / daer hy sidt
Ter rechter handt Godts / des vaders almachtich
Van daer hy toecomende is / ombesmit
Toordeelende / leuende ende doode waerachtich.

Nam sicut anima rationalis et caro unus est homo : ita Deus et homo unus est Christus.

Qui passus est pro salute nostra, descendit ad inferos : tertia die resurrexit a mortuis.

Ascendit ad coelos, sedet ad dexteram Dei Patris omnipotentis : inde venturus est judicare vivos et mortuos.

De Wet. Te wiens toe comste / de meinschen al
Met hueren lichaemen / sullen vp staen
Ende rekenynghe gheuen / groot ende smal
Van hueren eyghen / wercken ghedaen.

Ghelooue. Die daer goet sullen hebben ghewrocht
Sullen ghaen jn seeuwichs leuens roosier
Maer die de quaetheyt / sullen hebben vulbrocht
Sullen ghaen waerlicx / jnt helsche vier.

De Wet. Dit es tkersten ghelooue / onvulpresen.
Ten zy dat elc ghetrauwelic en*de* sterck ghelooft
Hy en zal niet mueghen behouden wesen
Maer wort verdomt / van glorien berooft.

Te wiens toecoempste / de menschen al
Met haren lichamen sullen opstaen
En redene gheuen / groot ende smal
Van haren eyghene wercken ghedaen.

Ende die goet daer hebben ghewrocht
Sullen gaen in tseewichs leuens rozier
Maer die de quaetheyt hebben volbrocht
Sullen waerlijck gaen int eewich vier.

Dit is dat kersten ghelooue ghepresen
En wiet niet ghetrouwelijck en*de* vromelijc gelooft /
Hy sal ten wtersten daghe wesen
Van alder behoudenisse gherooft.

Ad cujus adventum. omnes homines resurgere habent cum corporibus suis : et reddituri sunt de factis propriis rationem.

Et qui bona egerunt, ibunt in vitam aeternam : qui vero mala, in ignem aeternum.

Haec est fides catholica, quam nisi quisque fideliter, firmiterque crediderit, salvus esse non poterit.

Heyden. Te cranck es my thooft
Om dat te begryppene / ofte ghegronden.

Kersten. Jc en hoorde noynt scoonder / dynck vermonden.
Vruecht zy der sielen / die dat verstaet f. 8 r°
Ende voort beleuende es!

De Wet. Sonder verlaet
Moet men dit gheloouen / ende beleuen
Ende salich zynse / dier hem toe gheuen
Ten kersten ghelooue.

Ghelooue. Godt heifse vercooren.

Jeude. Ghy Heyden / jc hoordu segghen te vooren
Dat ghy lieden van Sara / ghecommen waert.
Dats niet waerachtich / maer den bastaert
Jsmael / dat was den man
Die Abraham / an Agar ghewan
Synen joncwyfue. / Dus muecht ghy scynen
Met rechten gheheeten / Agarynen
Maer van Sara / en hebt ghy niet.
Weist dies te vreden. / Maer wy lieden ziet
Syn vutten gheslachte / van Juda
Ghetronct ende ghesproten.

Heyden. Daer en vraghic niet na
Ommers was Abraham / hoe dat ghyt went
Vader van Jsmael.

Jeude. Tes waer jc kent.
Maer Agar / was zyn moeder nochtan
Ende beede verdreuen.

Heyden. Daer en licht niet an.
Wy zyn de mueghenste / jn alder voude
Van peerlen / van steenen / van seluer van goude f. 8 v°

Van balseme / van specie / van zyden lakene
Ende van cruden / om medecynen te makene
Dies Kersten / ende Jeude / deruen moet
Of wy en zendent hem.

Kersten. Heyden waert ghy vroet
Ghij zout dies altyts / Gode danckelic zyn.
Want zo wye / jn dit wanckelic scyn
Meest van onsen Heere / ontfaen heift
Tes recht dat hy Hem / meest lofs vermaen gheeft
Met herten met siele / ende met crachten.
Want van hu seluen / wilt hier vp achten
So en hebt ghy niet dan alle ghebrec.

Heyden. Wy loouen Gode zonder vertrec
Die hemel eerde / ende alle dync ghemaect heift
Ende al tghuene / dat ghecleet of naect leift.
Want wy ghelooouen met zinnen verhuechghende
Datter een Godt es / hoochst almuechghende
Die coorne ghars / ende alle dync groeyen doet
Dat ons by gracien / elcken an vloeyen moet
Van bouen / al datmen / hier jn wesen ziet.

Jeude. Jae maer ghy en houdt zyn gheboden ghepresen niet!
Aldus en doocht niet / uwe anebeden.
Ende ooc mede / ghy ne zyt niet besneden
Ghy en muecht / der hellen / vier niet stelpen.

Kersten. Nu Jeude / jc moet / den Heyden helpen
Om dat ghy / vanden gheboden spreict.
Weit ghy niet / dat hu ghebreict
Et doopsele / aerme creatuere
Daer de besnydenesse maer fyguere
Of en es / want hulieder wet f. 9 r°
En es maer een droom / een slaepen bet.

385 : Er stond eerst in 't Hs. : *Datter es een Godt /; een* stond boven den regel.

Maer tkersten ghelooue / jc wilt bethooghen
Dat ziet met claeren wakenden ooghen
De twaelf artyclen / waer by dat wy
Weten welc doen of laten zy.
Want zonder de twaelf / artykelen claer
So zyn de gheboden cleene voorwaer.
Godt es alzo wel tdeene / al tdander beuelich.

Half Zot. So zyn ooc de Kerstenen / met allen helich.
Alsmen de waerheyt segghen zal
Sy houden de gheboden / groot ende smal
Alle tiene / ende om claer spreken
De twaelf artikelen. / Wat zoudense ghebreken?
Jc wedde hier nyement jnt stede zy
Hy en . weet de tien / gheboden vry
Ende de twaelf artyckelen / vp zyn duumken.
Ten es de Kerstenen / maer een pluumken.
Maer eist dat jc lieghe / ghy muechghet keeren.

Jeude. Wye maecte dartyckelen?

Kersten. De apostelen ons sHeeren
Alzo theleghe Ghelooue / hier openbaert
Dier mede ghecleedt es.

Heyden. Kir doch verclaert
De twaelf artyckelen / vp alle bede
Vp aventhuere / oft oorboor dede
An yement / diese niet wel en weten.

De Wet. O helich Ghelooue / seght zonder vergheten
Onse weerdeghe / artyckelen / onvulpresen f. 9 vº
Dats Gode gheeert zy.

Ghelooue. Tsal minnelic wesen.
Gheift zin om vaten / vrienden allegadere.
Jc ghelooue jn Gode / den almachteghen Vadere

Scepper des hemels / ende der eerden.
Dits teerste artyckele / dat ons vul weerden
Den heleghen apostel / Petrus liet
Wiens naeme / kennesse Gods bediet.
Want hy sprac tot Xpristum / met herten verblyt
Want ghy des leuende / Gods zuene zyt.
Dies andwoorde / hem Jhesus / daer present
Pieter / omdat / ghy my hebt ghekent
So sult ghy den steen zyn / zonder doleren al
Daer jc myn heleghe Kercke / vp fonderen zal
Prinche der apostelen / ende hooft der Kercken.

Jeude. Hoort dat. Au! / Hier machmen wonder vutmercken.
Wat! bezietseme al / zwarte metten witten
Die als hoofden / dheleghe Kercke besitten
Ofse sinte Pieters leuen ghelycken?
Hoe minnen zy Gode? / men ziet niet blycken.
Wat! sinte Pieter / ne moets hem niet belghen.

De Wet. Jeude en willet niet / te groene swelghen
Want ghy en zyt / der spyse niet ghewuene.

Ghelooue. Ende jn Jhesum Xpristum zyn eeneghen Zuene
Onsen Heere die hooghe / es verheuen.
Ende dit heift sint Andries bescreuen
Die ma*n*nelic was / tot allen tormenten bereet
Die vromelic de doot / andt cruce leet
Want hy sprac vromelic / andt cruce staende
So wye dat doopsels / wil zyn ontfaende
Jc doopene gheerne / alzo ghy ziet
Maer vanden cruce / en sceedic niet. f. 10 r°
Andt cruce willic steruen / Gods rudder vry
Met ghewillegher herten.

Heyden. Hoort desen cry!
Es dit der Kerstenen / ghelooue tsaemen
So muechghen hem wel / keysers conynghen scaemen

Dat zy van Xpristus de naeme voeren
Ende niet meer / vp zyn lachter 'en roeren.
Want zy laten onslieden / wuenen met vreden
Daer Xpristus zyn passie / heift gheleden
Maer selue slaen zy / elc andren doot
Als wulfuen de scapen.

Jeude. Tes waerheyt bloot.
Men en heift vp de Heydenen niet ghevaren
Bin meneghen tyden.

De Wet. Hoort nv tverclaren
Van tderde artyckele / een vriendelic keest.
Die ontfanghen es vanden heleghen Gheest
Gheboren vutter / maghet Marien
Ende maghet blyuende.

Gheloone. Dat helpt ons belien
Sint Jacop de meeste / wilt wel versinnen
Gheheeten worstelaere / om verwinnen
Als een ontdeckere / by predicacien
Jnt openbaren der goddelicker gracien
Daer alle Heydenen / ende Jeuden jn doouen.

Half Zot. Ghy en saecht / noynt lieden / bet ghelooouen
Dan die ons leerende zyn hier te lande!
Ooc waert onsprekelic / groote scande
Dat zy anders leerden / dan zy leifden. f. 10 vº
Sy volghen sint Jacop / Ense sneifden
Vp hem waer groot beroer beseuen.

De Wet. Jae maer wel leeren / ende qualic leuen
Alzo sint Augustyn laet blycken
Dat vonnesse / zal / ouer hem seluen strycken
Wee den ghuenen / die hem regieren zo!

Gheloove. Ghepassyt onder / Poncio Pylato
Ghecruust ghedoot / ende begrauen mede.
Alzo dewangeliste / ons weten dede
Sint Jan de gracie Gods gheseyt
Wye dat zyn wercken / was toe gheleyt.
Dit es den desipel / Gods ghenouchghende
Jnt vervolghen hem / by Xpristum voughende
Jn allen plaetsen voor yement el
Jnde doot ende jnt leuen.

Heyden. Dat en blyct niet wel
Jnden meesten hoop / der of ghesnedene.
Sy heeten steruen / jn alder redene
Met Xpristum / andt cruce van penitencie
Als aermoede hebbende / jn reuerencie
Maer waerhede / zy keeren / de rugghe van dien.
Men machse taensichte / keerende zien
Ter ghiericheyt vander weerlt waert
Ende tot grooter houeerdien.

Jeude. Eenen vlassen baert
Maken zy Gode. / Dier wel vp let
Hoe gheloouen zy / jn Xpristum!

Kersten. Tes een deerlicke wet f. 11 r°
Dat de Heydenen / aldus te sprekene weten
Der Kerstene quaetheyt!

Heyden. Jc darfs my vermeten
Wildic myn weten / jn termen legghen
Huer haeren zouden vp waert staen jnt segghen.
Thabyt ende therte / zyn varre versceeden
Van meneghen duchtich.

De Wet. Hoort onder hu beeden
Heyden ende Jeude / laet staen hu rellen.
Tvyfste artyckel es / Hy daelde ter hellen

Syn vrienden verlossende / met blyder maeren
Die jnt voorbouch / der hellen waeren
So sinte Matheeus / ons can bewysen.
Haestelic volghen / machmen hem prysen.
Want Xpristus riep / Matheeus ghync naer.

Half Zot. Dies muecht ghy hu / wel scaemen claer
Ghy wouckeraers .wisselaers / die talder tyt
Blyft jn openbaer / sonden vermalendyt
Ghy vercooppers / ghy groote fynanchieren
Die ghemeenen weluaert / doet faylgieren
Met vutwendegher aercheyt / openbare!
Godt roupt hu / zo menichwaerf binden jaere
Met predicacien met zoeten vermaene.
Hoe meent ghy / toordeel Gods tontghaene
Ende ghy hu openbaer / leuen quaet
Met sinte Matheeus / niet of en ghaet?
Ghelooft ghy wel dats wonder groot.

Gheloone. Ten derden daghe / verrees Hy vander doot
So sint Thomaes / ons seght ghereet f. 11 v°
Die diephede / of langghe twyffel heet
Tot wien Xpristus sprac / et staet ghescreuen
Jc bem den wech / de waerheyt / ende tleuen.
Dus zynse salich / jc darit ghewaghen
Diet gheloouen / ende noynt en zaghen
So desen apostele / ons heift bethoocht
Tonser ghestichtichede.

Kersten. O van duechden verdroocht
Valsche versteende / vul van verderuene
Die meent ghelyc / eender beesten te steruene
Ende segghen wanneer / een meinsche sterft
De siele vertrect / ende zou verwerft

539 : Hs. ghesticthtichede.

Een ander lichaeme / rechte voort
Want de siele / nyeuwers te zyne behoort
Dan jn een leuende / lichaeme dat scynt.

De Wet. Met Lucifer / wort ghy noch ghepynt
Ende alle die met / hu alegieren!
Want svleeschs verrysen / vaet de ma*n*nieren
Wort alder / saleghen jubelacie.

Gheloove. Hy clam ten hemel / met blyder nacie
Ende sit ter rechter handt / sVaders almachtich
So sint Jacop de minste / scryft waerachtich
Die versteker van sonden / wel es bediet
Ende Xpristus broeder. / Ne twyffels niet
Godt es daer / alle herten scauwende
Woorden ende wercken.

Half Zot. Wat zyt ghy brauwende
Ghy cooplieden daer tvlas / beter dant gharen es?
Ghelooft ghy dat Xpristus / ten hemel ghevaren es
Hoe sult ghy daer co*m*men / maect my dies vroet? f. 12 r°
Jc meene ghy gheen fraude / noch looshede en doet
Noch lueghenen / noch bedriechghelicke woorden
Want ghy cunt wel / metten ghelooue accoorden
Ghelyc den wulf / doet metten scapen.

Jeude. Weit ghy waer jc / vruecht jn moet rapen?
Wist ghyt wat ware / ghy zouter om weinschen.

Heyden. Jae lieue waer jnne?

Jeude. Dat de kerstene meinschen
De tien gheboden / zo nauwe houden
Ende een specialicken / zonder vercouden.
Sy wetent zo wel / bouen al tanthierne!

Heyden. Wat ghebodt es datte?

---

544 : Hs. Eeen.

Jeude. Dheleghe daghen te vicrne
Daer zynse meesters of / bouen screuen.
Hoe neerstelic / dat zy hem ter kercken gheuen
Vp de heleghe daghen / omme weder halen
Daerse jnde weke / jn mueghen falen.
Men can de deuocie / niet vul scryuen
Diese tsoendaechs / ende smesdaechs bedryuen
Want gheenderande / dwaesheyt zy dan beghunnen.

Heyden. Waent ghy datse caetsen / of dobbelen kunnen
Of datse verkeert spel / anthieren willen
Quaerten of den bal slaen?

Jeude. Sy lieten hem eer villen f. 12 v°
Dan zy den soendach / pynden / te mestermene!

Heyden. Sen weten van danssen / noch van scermene
Van scieten van rouffelen / of sulcken spele
Noch zy en ghaen jn taveerne niet.

Jeude. Wat? neense niet vele!
Maer al datse binder weke / hebben verzwymt
Verhalen zy tsoendaechs.

Heyden. Se zijn zo ghelymt
Met broederlicke minne / Gode lof!
Alle ontrauwe / legghen zy of.
Tes al gherechtich / wyf ende man.

Jeude. Daer en es nyement / die voordeel kan.
Sy blyncken van gherechticheyt / als zunne of maene.

Heyden. Men hoorter gheen zuerynghe / jnde bolle baene
Specialicken / vp de mesdaghen niet.
Se zyn alzo helich / alzo men ziet
Twaere onmuechghelic / dat ghebrec voor hem taelde.

---

587 : Hs. tsoendaelchs.

Half Zot. Nichtemeer dan men / duer dooghe van eender naelde
Eenen kemel mach trecken / zo ne mach zoot blycke
Ongherechtich goet / niet jn hemelrycke.
Dus ghy cooplieden stelt hu werck te loode.

Gheloove. Hy zal commen vonnessen / leuende ende doode
So sinte Phelips / ons doet vermaen
Dien wy de mondt / der lampten verstaen
Ofte mondt / der predicacien reene. f. 13 r°

Half Zot. O vraukens vanden leuene / groot ende cleene
Die alst zwyn jnde sonden / licht en troppelt
O makeleghen / die tvolc te saemen coppelt
Vuulder dan zueghen / wiens juecht ontghaen es
O bordeel houders / merct oft wel ghedaen es
Ghy zyt den steen / daert al vp subbelt.
O putiers / die ledich / licht en drubbelt
Therte es al vul / vyleinnicheden
Vp thaes leuende / van onreynicheden
Die alle paeusen / jaerlicx verdommen
Hoe sult ghy durren / ten vonnesse commen
Daer de vreese Gods / jn hu niet en smaect?

De Wet. Ach betert hu eer / de doot hu naect!
Ansiet doch / den gruwelicken dach
Dat men tot hu niet segghen en mach
Ghaet ghy vermalendyde / jnt helsche tempeest!

Gheloove. Jc ghelooue jnden heleghen Gheest
So sinte Bertolomeeus / can jnstruweren
Dien wy de zuene / Gods compareren.
Want zo wye doet / den wille des vaders myn
Die zal myn broeder / ende myn suster zyn
So Jhesus Xpristus / selue ghesproken heift.

De Wet. O ouerspeilders / die hier ghedoken leift
Jn onsprekelicke / groote sonden ghevonden
Vut scaemten / ende vut vreese ghebonden

Eist uwe kyndren niet / een scoon bewys?
Som zynse grysere / dan een hys
Die hem jn dese rente / dus eruen f. 13 v°
Hoestende bulsende / wel naer vp steruen.
Voorwaer ghy zyt / uwer salicheyt partye!

Half Zot Ghy en vynt ooc gheen ghebreck jnde clergye
Hier jn Vlaendren? / Tsus spreict al scoonekins.
Sy en willen gheen / meyskins houden / noch doonekins
Maer houde*n* matroonekins / versufte grielkens
Aerme houde vraukins / met gheluwe dielkens.
Sy en doen metten lyfue niet / zy en winnen gheen kynderkens.
Sy leuen jn zuverhede / zy en zyn gheen pynderkens.
Haer nathuere ende leuen / dat es zoo reene
Men vynter gheen clachte / jn groot noch cleene.
Besiet of dat niet / goet exempel es
Den slechten leecken?

Ghelooue. Jn Gods tempel es
Duchtich de heleghe Kercke / cleene gheacht.

Heyden. Wij Heyden ende Jeuden / en zien dach noch nacht
Jn gheestelic noch weerlic / eeneghe caritate.
Ghy zout ons laeten steruen vp strate
Van ketyfuichede / by grooten hooppen
Al wilden wy ons seluen / laeten dooppen.
Wy merckent wel / an onse mede broeders.
Hoe laet ghyse dolen!

Jeude Waert ghy yement goeders
Ghy Kerstenen wy zouden / ons wel bedwynghen.
Maer dat wy / tkersten ghelooue ontfynghen
Ende te buten ghynghen / ons ghelt ons goet
Ghy en ghaeft ons niet!

---

647 : Hs. Heyden enden Jeuden.

Heyden. Wy zyn dies wel vroet
Theift der meinschen nacien / dickent gheuallen. f. 14 r°

Jeude. Ghy en hebt gheen caritate / met allen.
Daer muecht ghy den sack ontbonden weten.

Heyden. Soude een bekeert meinsche / jn een clooster eten
Vier of vyf reysen / beziet wat spele.
Et waere drie / maeltyden te vele.
Ghy en cu*n*net gheloochghenen / wy hebbent ghezien.

Jeude. De gheestelicke / de weerlicke / van ons vlien.
Den rapiamus / en wilt niet ghedooghen.

Half Zot. Ghy en cunter o*m*mers / gheen le*m*mer jn thooghen
Daer ghy de Kerstenen / mede muecht verspreken
Want ze zyn al / vul duechden ghesteken
Jae vulder vele / dan een ey vul zuuels.
Num[m]er meer / en moeyen hem / de duuels
Met gheestelic noch weerlic / jn gheender ma*n*nieren
Want men zietse / gheen ouerdaet anthieren.
Ooc vliechter Justicie / te fel te nasschelic
Verbuerde een tlyf / men naempt hem rasschelic.
Tvolc leift hier zoo / met corten sermoene
Datter corexcie niet / en heift te doene.
Men vynter hier ooc / dats groote melodye ziet
Jn gheestelic noch weerlic / symonye niet.
Dus eist een leuen / vul van virtute.

Heyden. Half Zot Half Vroet / wat vryer sprute
Ghy dynct my tmanneken / dat jnde maene croop.

Jeude. Vrient waer wuent ghy? f. 14 v°

Half Zot. Jc wuene jnt maene loop.
Daer hebbic Lunaticus / onder hande.

662 : Hs. Vier of wyf reysen.

Heyden. Hoe heet hu wyf?

Half Zot. Half Eere Half Scande.
Wy houden met onsen / cnaepe staet.

Jeude. Hoe heet die?

Half Zot. Half Dwaes Half Quaet.
Maer myn zuene es / al bet ghemoet.

Heyden. Hoe heet hy?

Half Zot. Half Dul Half Vroet.
Jnden haselare / ende meer andre weghen
Colericus cnorhout / dat es zyn pleghen.
Ghy en hoordet noynt / van sulcken gheslachte.
Maer vrienden slaet / mynder woorden achte.
Wilt ghy wel doen / ghy moet de Kerstenen volghen
Want nu*m*mermeer / en zynse verbolghen
Vp elc andren. / Zy kunnent / wel beleeden.
Sen vechten noch zweeren / gheen quade eeden
Maer zyn vul broederlicke / minne ghegoten.
Men ziet huer weldaet / als olye vloten
Jae quant je fyle.

Jeude. Dus co*m*met by
Dat menich Jeude / gheen Kerstene en zy. f. 15 r°
Ende Heydenen houden ooc / huer wet ghehandelic
Om hulieder aerchgheyt.

Kersten. Tes seker scandelic
Dat de Heydenen met waerheden / ons ouerweluen.

Heyden. Elc die besculdich es / die wroughe hem seluen.
Wy zouden hu / met veil redenen verdoouen.

---

689 : Hs. Es ooc hoe heet hy.
691 : Coloricus.

Gheloove. Hoe zoudt ghy jnden / heleghen Gheest ghelooouen
Ghy vernoyerde die teeuwegher tyt
Jeghen zyn godtheyt / werckende zyt?
Ghy zyt onghelooouich zo jc mercke.

De Wet. Nu voort jc ghelooue jn dheleghe Kercke
Jnt ghemeenscip / der heleghen tallen stonden
Ende jnde vergheuenesse / der sonden
So sinte Symoen / die gheoorsaem es
Ons bewyst heift.

Jeude. Hoort dit beles!
Waer sullen zy / dan mueghen blyuen
Dese tooveraers dese meteghen / dese ketyfuen
Dese waersegghers / die als ouerhoorich
Der heleghe Kercke / zyn weder spoorich?
Houden dese / huer kerstendom / te passe?

Heyden. Dan zynder noch / van een andren wasse
Ende segghen dat noynt / de santen bedreuen
Dat jn huer legende / staet ghescreuen f. 15 v°
Maes es verziert / alzo men woude
Ende segghen dat mense / niet barnen en zoude
Die niet en gheloofden / jn dit bescauwen.

Gheloove. Dat ghaet tjeghens tghelooue / der heleghen trauwen.
Want Godt liet / de mirakelen ghescien
De teekenen ende woorden om dat by dien
De santen van ons zouden zyn gheeert
Ende dat ooc daer by / zoude zyn vermeert
Den lof Gods / ende zyne mueghentheyt.
Die hier jn twyffelen / voorwaer gheseyt
Godt zalse tweesins / van hem cloouen.

Half Zot. Maer weitge wye / alte wel gheloouen
Alzo jc daghelicx / zye den vu?
Jnder sonden vergheuenesse / gheloouense nv.
Dat greyt hem bouen / liedekens of leyskins.

Kersten. Wel wye zyn die?

Half Zot. Dese jonghe meyskins.
Sy scuwen alle valsche / ghecskens en ghuulkens.
Sy en draghen gheen pantouffelkens / met ronde muulkens
Of met houcken / of scoen jn sulcker wysen.
Men can huer simpelheyt / niet vulprysen.
Sy scaemen hem / daer men worsten ziet.
Want zen ghaen met den blooten borsten niet
Noch metten voorhoofde / tot der crunen bloot
Maer al ghedect / ende van talen zo mynjoot
Al doense van raedselkins / eenich vermaen
Men machse niet anders / dan eerlic verstaen
Dat greyt alle hooghe ende neder landers.

Heyden. Tjan eist zo niet / zo eist anders. f. 16 r°
Maer alzoo jc mij / hebbe laeten segghen
De raetselkins / die de meyskins voort legghen
Men weetter by te leeren / ghesproken naect
Hoe men de kyndren / jn Zeelandt maect.
Dan thooghen zy thooft bloot totter crune
Omden crooc te thooghene / tzy gheluwe of brune
Ende zyn zo wulps / lichtuaerdich en stout
Datse alle mannen zien jnt aenschyn bout
Dat hem de mannen / selue scaemen.

De Wet. Twaere beter dat zy / thuerer vraeme
Paysiuelic ghynghen / jn simplen ghelaete
Deuoot jnde kercke / ende simpel vp straete.
Dat waere voor hemlieden / de beste lesse.

Ghelooue. Jc ghelooue / jn svleeschs verrysenesse.
Dat wy alle / ten vtersten / sullen verrysen
Dit wilde ons / den heleghen apostel bewysen
Sinte Jude heetende / Gods belydende.

De Wet O nydeghe tjeghens / Gods gracie strydende
Gram ghesinde / helsche berockers
Verwoede ghulseghe / leuer slockers
Voordeel zupers / ende sulke besouckers
Caespeil houders / ergher dan wouckers
Daer den cost meer draecht / dan tprincepale.

Half Zot. Daer seght ghy de waerheyt al teene*n* male.
De bedriechgherkins / ghaen nv met den luerkins.
Men maecter / gheen onghewuene partuerkins
Daer deen zyde scoonst heift / tiene tjeghens een.
Men vynter haghe / noch huerdekins gheen f. 16 v°
Daer men de scoekens / ouer slaen mach
Daer nyement dan / de weert toe ghaen mach
Want hy en weet gheen proffyt tot sulke ballekins.

Kersten. Heere Godt wat scalker / siele vallekins!
De weert verblyt daer hyt / zo mach beghaen.
Van my moet hu zyn / ghevrach ghedaen
Vynt mer nv vele?

Half Zot. Wat tdoet een boone.
Men waenter caetsen / om tghelach van een croone.
Men laeter de vierentwijntich grooten van costen.

Ghelooue. Die sulcke ghewue*n*te / van hier verloste
Jc meene hy en dede / scande noch sonde.

---

780 : Hs. stoekens.

Half Zot. Quaet aes voet wel / diet kuwen conde.
Menich meinsche / gheift consent te*n* quaede.
Maer de absolucie / van mesdade
Ne gheift hy niet / zo myn zin bemoet.

De Wet. So maect ons dan / tverrysen vroet.
Hoe sult ghy hu durren / ten vtersten thooghen
Voor des stranghe / rechters ooghen
Daer hynghelen / ende santen vooren beuen?

Ghelooue. Ende jc ghelooue / jnt eeuwich leuen
Seyde sinte Mathys. / Glorieusselic Gode
Of Hem gheoffert / jn Gods ghebode
Alzo bedieden wy / zynen naeme. f. 17 r°

Kerstene. O broodt bidders / hoort hier uwe blaeme!
Ghelooft ghy wel / dits vreimde zede.
Spaeschedaechs / synschendaechs / ende kerstdach mede
Tsondaechs / smesdaechs / ende talder tyt
Jnde kercke of daer vooren / [ghy] clappende zyt
Belettende sermoen / of messe te hooren.
Tzweet van den aerbeyt / achter en*de* vooren
Ontfanght ghy / ende nemet / daer ghy cunt.

De Wet. Waer es de deuocie / die ghy beghunt
Voor svolcx sonden / stekende jn uwen buuck?

Ghelooue. Waer heift biechte / jn hu ghebruuck?
Hoept ghy vp seeuwich / leuens rente?

Kersten Wanneer ghaet ghy / ten heleghen sacramente?
Want men ghemist / uwes nummermeere
Jn allen kercken.

Ghelooue. Serteyn onsen Heere
Die zalt noch confuselic / vp hu wreken

---

805 : Hs. Sspaechschedaechs / synschendaehs.

Half Zot. Wat! de aerme? / wat wilt ghy daer of spreken?
Van dien volcxskin / weetic al de vytten.
Se vechten dicwils / om twee mytten
Jae somtyts om eene / die hem ghebreict
Daer men een messe / of biechte spreict.
Sy en hebben nichtemeer / scaemte elc dies beseft f. 17 v°
Dan eenen hondt / die zynen steert vp heft.
Tvuuskin moet / dickent zyn ghesmeten.

Jeude. Tes vreese der lieder / sonden heten
Ende specialicken / die by ledegher ghyse
An nemende zijn / de truwandyse.

Kersten. Daer staet ghescreuen / alzo wy weten
Die niet en werct / en zal niet eten.
Aerbeyt vynt vier / jnden steen.

Ghelooue. Ons helich ghelooue / es zo edel zo reen
Ende zo eerweerdich / ghefondeirt
Mids datment / dach ende nacht vseirt
Die heleghen diensten / ende beneficien
De zeuen ghetyden / die by condicien
Ter zoeter Gods eeren / zyn ghestelt
Ende tonsen versterckene.

De Wet. O vrienden helt
Met siele met lyfve / met allen verbondene
Om tkersten ghelooue / jn eeren te houdene
Want zonder tghelooue / eist al bedoruen.

Ghelooue. Alle maertelaers / zyn voor tghelooue ghestoruen
De maechdekins reen / ghebleuen by dien.
De confessooren / huer abstinencie plien
Om heleghelic / jnt ghelooue te hendene.

828 : Hs. specialicker, door bijvoeging van een streepje tot specialicken veranderd.

De Wet. Och pynt hu ooghen / derwaert te wendene.
Jc zal hu thooghen / met zoeten verlanghene f. 18 r°
Dat Xpristus bereedt es / om elcken ton[t]fanghene
Die huer sondich leuen / beteren willen.

Kersten. Och wilt hu an allen zyden stillen!
Twort oorboorlic / alle sondeghe nacien.

De Wet. Wy zyn doch / jnde wet van gracien
So de vier ewangelisten / hier doen bekent
Die vp myn habyt / hier staen gheprent.
Syn hu uwe sonden / met herten leet
Godt eshu / om vergheuen bereet.
Want de ewangelisten / hebbent bescreuen
Doet penitencie / hier jn dit leuen
Gods eeuweghe glorie / zal hu ghebueren.

Ghelooue. Nu ziet hier broossche / creatueren
Van Hem fyguere / ende te zynder weerde
Die voor ons andt cruce / te steruene begheerde.
Groet hem nv / tot jnder eeuwicheyt!

Kersten. O Jhesus Kerst / hu zy gheseyt
Lof ende glorie / van allen monden
Die met uwer doot / hebt wech gheleyt
Onser alder doot / ende tleuen ghevonden!
Hu heleghe wonden / uwe passye groot
Stae ons by / jnder laetster noot!

Half Zot. O Xpristus / hu bloet / hu bitter doot
Hu gheesselen hu spuwen hu handen slaen
Hu doorne croone / scerp ende groot
Moet ons sondaren / jn staden staen!
Huwes sdrucxs vermaen / hu wonden root f. 18 v°
Stae ons by jnder laetster noot!

---

876 : Hs. Staet.

Gheloove. O Jhesu Xpriste / uwer ooghen leken
Hu naghelen duer handen / ende duer voeten
Hu crucen hu recken / hu zyde duersteken
Die comme voor onse / mesdaet jn boeten!
Dies wy nv groeten / hu bitter doot.
Staet ons by jnder laetster noot!

De Wet. Amen. Gods vrienden / neimpt dit jnt goede
Ende keert doch de jonste / voor de daet.
Jc hope by desen / elc wel ghevroede
Dat ons kersten gheloove / te bouen ghaet.
Godt verleene elc gracie / jn zynen staet
Dat wy ghemeene / zonder verlaet
Alle saleghe Kerstenen / moeten steruen.
So mueghen wy commen / ter hoochster eruen.

A ✠ M ✠ E ✠ N ✠

BOEKAANKONDIGING.

G. JANSSENS. *Gheel in Beeld en Schrift.* Turnhout. Boekdrukkerij Joseph Splichal, 1900.

De heer JANSSENS heeft geen moeite ontzien om zijn geliefkoosd Gheel naar alle zijden te doen kennen, en ook geene kosten heeft hij gespaard om zijn boek in prachtdruk, en schier op elke bladzijde met keur van teekeningen, schetsen en platen versierd, te laten verschijnen. De gewetensvolle studie over de legende van Ste Dimphna, welke hij aan het hoofd van zijn werk heeft geplaatst, het hoofdstuk over de Geschiedenis van het Kempische stadje, dat enkele bijzonderheden bevat over de Rederijkkamer de *Bremblomme*, alsmede de schoone afbeeldingen van de talrijke oude kunstwerken welke men in Gheel kan bewonderen, dragen wezenlijk bij om het boek veel meer dan plaatselijk belang bij te zetten. De bijzonderheden over de krankzinnigenverpleging te Gheel vroeger en nu nemen, dat spreekt van zelf, in het met zorg geschreven werk eene groote ruimte in.

Veelderhande gheneuchlijcke dichten, tafelspelen ende refereynen. Opnieuw uitgegeven vanwege de Maatschappij der Nederlandsche letterkunde te Leiden. Boekhandel en Drukkerij voorheen E. J. Brill, Leiden. Voor België, Nederl. Boekhandel, Antwerpen. — 1899. (Fl. 1,50.)

Nadat door G. KALFF, in zijne « Geschiedenis der Nederlandsche Letterk. in de 16e eeuw », — een boek *anregend* zooals weinige maar, — een geheel hoofdstuk was gewijd aan de volksdichters uit de eerste helft der zestiende eeuw, heeft de Maatschappij der Nederl. Letterk. stellig aan veler stil verlangen beantwoord, door van het zeldzame bundeltje der *Veelderhande gheneuchlijcke dichten*, waarover in bedoeld hoofdstuk voornamelijk wordt gehandeld, een herdruk te laten verschijnen. Met loffelijke zorg is deze herdruk bewerkt; de verschillende bekende oude uitgaven worden in de Voorrede met nauwgezetheid beschreven; onder den tekst worden de varianten opgegeven, zoover die belang opleveren; in den 18n jaargang van

het Tijdschr. voor Nederl. Taal- en Letterkunde, werd sedert, door Dr J. W. MULLER, over de oudere of nieuwere afzonderlijke uitgaven van enkele stukjes en omtrent andere bewerkingen derzelfde stoffen eene belangrijke reeks aanteekeningen medegedeeld.

Wij besluiten met Dr J. W. MULLER : — moge de herdruk van dezen bundel, de voornaamste bron voor onze kennis der Nederlandsche Volksliteratuur in de eerste helft der 16e eeuw, ruime belangstelling vinden in Noord- en Zuid-Nederland.

DIE SPIEGEL DER SONDEN, *naar het Munstersch Handschrift, vanwege de Maatschappij der Nederl. Letterk. uitgegeven door* Dr J. VERDAM. Eerste stuk. Leiden, E. J. Brill, 1900. (Fl. 6.00.)

Om de zorg welke hij aan deze belangrijke uitgave heeft besteed, verdient Prof. VERDAM dat hem warme hulde worde gebracht, ook wanneer men het liever zou gehad hebben dat de tekst van het eenige handschrift gedrukt werd zooals 't handschrift hem biedt, terwijl de uitgever het verkozen heeft dezen vernederduitschten tekst terug te vervlaamschen. Daar het tweede stuk, met den Oudenaardschen prozatekst, benevens eene woordenlijst ook eene inleiding zal bevatten, waarin Prof. VERDAM zijne handelwijze zal toelichten, komt het ons redelijk voor eene bespreking tot na de voltooiing dezer gewichtige uitgave uit te stellen.

LAUT-UND FLEXIONSLEHRE DER SPRACHE DER ST. SERVATIUSLEGENDE HEINRICHS VON VELDEKE, *nach dem Leidener Ms. mit Heranziehung der übrigen handschriftlichen Fragmente. Inauguraldissertation zur Erlangung der Doctorwürde an der Philosophischen Fakultät der Universität Leipzig, von* FELIX LEVITICUS. Haarlem, Erven F. Bohn, 1899.

In 1892 verscheen als bekroonde Verhandeling, onder de Uitgaven der Koninklijke Vlaamsche Academie eene « Klank- en Vormleer van het Middelnederlandsch dialect der St. Servatiuslegende van Heynryck van Veldeke, door FELIX LEVITICUS », waarvan de Leipziger Inauguraldissertation grootendeels als een bijgewerkte vertaling moet beschouwd worden. Wat onze kennis der taal van VELDEKE betreft, wil het ons niet schijnen dat deze Duitsche verhandeling ons heel veel verder brengt dan de vroegere

Nederlandsche. « Mit Heranziehung der übrigen handschriftlichen Fragmente » mag daarenboven, — en dat valt te betreuren, — niet worden zoo opgevat, als zou Dr LEVITICUS die oude brokstukken, zooveel als dat mogelijk is, benuttigd hebben tot ontwarring van het taalmengelmoes in het volledige, late, Servatiushandschrift. « Es ist erfreulich, dass Kern eine neue Ausgabe der Hs. plant », vernemen we uit het slotzinnetje der Inleiding; en gaarne stemmen we den schrijver bij : « welche hoffentlich bald erscheinen wird. »

L. S.

Otto Br.
28.4.02.

Leuvensche Bijdragen

OP HET GEBIED VAN DE
GERMAANSCHE PHILOLOGIE
EN IN 'T BIJZONDER VAN DE
NEDERLANDSCHE DIALECTKUNDE

ONDER HET BESTUUR VAN PH. COLINET, EN MET DE MEDEWERKING VAN
W. BANG, L. GOEMANS, C. LECOUTERE, L. SCHARPÉ,
ENZ.

IVde JAARGANG. — 3de AFLEVERING.

INHOUD.

1902.
ANTWERPEN, DE NEDERLANDSCHE BOEKHANDEL.
LEIPZIG, OTTO HARRASSOWITZ.

GEDRUKT BIJ JOSEPH VAN IN & Cie, TE LIER

De *Leuvensche Bijdragen* verschijnen op onbepaalde tijdstippen; 15 tot 20 vel druks vormen eenen jaargang.

De inschrijvingsprijs per jaargang is **10** fr. (**5,50** gulden, **9** mark).

Brieven, boeken ter bespreking (2 exemplaren) of ter vermelding (1 exemplaar), tijdschriften in ruiling, en alle andere stukken voor de *Leuvensche Bijdragen* in te zenden bij den heer L. GOEMANS, 68, Justus Lipsiusstraat, te Leuven.

Onuitgegeven Gedichten van Anna Bijns

I.

De Refereinen en Gedichten van ANNA BIJNS zijn ons bekend uit een drietal bundels, wier inhoud hoofdzakelijk bestaat uit die stukjes waarin de eerzame ende ingeniose Antwerpsche maagd te velde trekt tegen « alle dese dolingen ende grote abusyen comende uit de vermaledide Luters secte », zooals de titel van het werk te lezen geeft. Dit eerste boek verscheen in 1528; ook herdrukken van 1541 en 1548 zijn tot ons gekomen, en zelfs eene latijnsche vertaling door een Gentschen priester, HOUCKAERT, vervaardigd en te Antwerpen in 1529 uitgegeven. Bij den derden druk, Antwerpen 1548, was een tweede boek refereinen gevoegd (latere drukken van 1564 en 1565); en in 1567 gaf Broeder HENRICK PIPPINCK een derden bundel refereinen in het licht (latere drukken van 1602 en 1611). Eene gezamenlijke uitgave der drie boeken verscheen eerst ten jare 1646, te Antwerpen, bij VERDUSSEN, in 1668 nog eens herdrukt (1) bij GODTGAF VERHULST.

(1) Wij verwijzen naar de *Bibliotheca Belgica* der HH. VANDERHAEGEN, ARNOLD en VAN DEN BERGHE voor de volledige en nauwkeurige beschrijving van al deze drukken. — Een bundeltje waarvan de eerste uitgave niet schijnt tot ons gekomen te zijn, en waarvan de tweede uitgave in 1623 verscheen met den titel : « Den Gheestelijken Nachtegael... » bevat 51 refereinen aan alle drie de bundels ontleend.

De Refereinen van ANNA BIJNS, zooals deze drie oude bundels ze bewaard hebben, werden in 1875, naar de nalatenschap van M. A. BOGAERS, te Rotterdam, door Dr W. L. VAN HELTEN opnieuw uitgegeven.

Twee omvangrijke handschriften, beide uit de zestiende eeuw : A, vroeger in het bezit van J. FR. WILLEMS en thans op de Koninklijke Bibliotheek te Brussel (cat. nr 19547), en B, vroeger eigendom van den heer E. VAN DAMME, te Brugge, thans op de Bibliotheek der Hoogeschool van Gent, bevatten den tekst van een deel der stukjes uit de gedrukte boeken, en daarenboven een zeker getal Refereinen en Gedichten welke in die gedrukte boeken niet te vinden zijn.

Met de uitgave dezer ongedrukte refereinen maakten JONCKBLOET en VAN HELTEN ten jare 1880 een begin; het eerste stuk hunner « Nieuwe Refereinen van ANNA BIJNS » (WOLTERS, Groningen) bevatte 56 refereinen, maar de onderneming werd niet voortgezet bij gebrek aan inschrijvers. In 1886 verscheen dan, onder de uitgaven der Vlaamsche Bibliophilen te Gent, de verzameling der 94 onuitgegeven refereinen uit Hs. B, (op de 110 refereinen welke het handschrift bevat, waren 16 reeds vroeger gedrukt), als eerste stuk der « Nieuwe Refereinen van ANNA BIJNS, benevens enkele andere rederijkersgedichten uit de XVIe eeuw, uitgegeven door wijlen Dr W. JONCKBLOET en Dr W. L. VAN HELTEN ».

Doch ook deze uitgave is niet voortgezet geworden.

Intusschen had de heer K. RUELENS, in zijne uitgave der « Refereinen en andere gedichten uit de XVIe eeuw, verzameld en afgeschreven door JAN DE BRUYNE » (Antwerpen, P. KOCKX, 1879—81, uitgave der Antwerpsche Bibliophilen) een zeker getal refereinen afgedrukt, welke met uitzondering van een enkel, insgelijks, alhoewel

soms met gewichtige afwijkingen, voorkomen in het Brusselsch handschrift of in de gedrukte bundels (1).

Zoowel handschrift A, als handschrift B, door wijlen Dr JONCKBLOET en Dr VAN HELTEN uitgegeven als « Nieuwe Refereinen van ANNA BIJNS ***benevens enkele andere rederijkersgedichten uit de XVIe eeuw*** », behelzen inderdaad niet uitsluitelijk refereinen en gedichten van de Antwerpsche dichteres alleen. Maar de schifting valt uiterst

(1) Van een paar Refereinen uit JAN DE BRUYNE's verzameling acht het K. RUELENS enkel waarschijnlijk dat ze van ANNA BIJNS zijn; zij komen niet voor in een der drukken, noch in een der handschriften; 't zijn de Refereinen met den stokregel : *Ay! sterven, sterven is een hert gelach!* en *Een pintken wijns, een stoop azijns, geen huys sonder cruys.* Het Referein, bij RUELENS, met den stok : *Mijn hemelsche glorie sal uwen loon sijn* (III, bl. 23) is een tegenhanger van ANNA BIJNS' Referein met den stok : *Mijn helsche glorie sal uwen loon zijn;* daar het in DE BRUYNE's handschrift voorkomt te midden van refereinen welke stellig van ANNA BIJNS zijn, mag ook dit Referein met waarschijnlijkheid haar toegeschreven worden. RUELENS heeft ten andere niet opgemerkt dat de Refereinen op bl. 27 en 193 van D. III zijner uitgave (stok : *Gheen duechden en groeien sonder wederstant,* en *Lof lam dat quam ende der weirelt sonden droech*) beide in handschrift B, en het eerste tevens ook in handschrift A voorkomen. — De afwijkingen tusschen den tekst in de DE BRUYNE's verzameling en den van elders bekenden tekst der Refereinen zijn soms heel merkwaardig; de twee Refereinen op bl. 137 en 141 van D. II bij RUELENS, het eerste met den stokregel : *Jesus, Davidts sone, ontfermt u mijns,* het tweede met den stokregel : *O Heere, Davidts sone, ontfermt u mijns,* bestaan elk uit een gedeelte van Referein III, 39 bij BOGAERS, zooals RUELENS aantoont. — Van ditzelfde Referein, zooals het BOGAERS uit PIPPINCK's tekst overneemt, bezit de Bibliotheek der Koninklijke Vlaamsche Akademie te Gent een afschrift, vier bladzijden groot, dat nog tot de XVIe eeuw opklimt, en dat ongetwijfeld eens bestemd zal geweest zijn om als vlugschrift onder het volk om te gaan, de gewone wijze waarop dergelijke stukjes verspreid werden.

moeilijk; ja, in vele gevallen onmogelijk. Onder de stukken uit handschrift B, vindt men zelfs, doch met twee strophen minder, ANTHONIS DE ROVERE's gedicht « van twee amoruese vrouwen » (Rhetoricale Wercken, Antwerpen, 1562) terug, welks inhoud eene zoo merkwaardige overeenkomst aanbiedt met dien van MAERLANT's tweeden Martijn, en met de eerste geschiedenis uit CATS' Self-Strijt.

Wij hebben het nuttig geacht onmiddellijk op deze korte inleiding den tekst van handschrift A, voor zoover tot nog toe onuitgegeven, te laten volgen.

Dit handschrift is een langwerpig bundeltje van 12 op 7 cm. tekst (van 14 op 10 cm. met den rand). Twee bindbladen met eene nota en den titel, van de hand van J. F. WILLEMS, en 11 folios voorwerk gaan de 171 folios tekst vooraf. Achteraan bevinden zich nog 2 schutbladen, met, eenmaal in het Vlaamsch en eenmaal in het Latijn, de handteekening van den copist : ENGHELBRECHT VAN DER DONCK, Minderbroeder te Antwerpen. Blijkens de nota van WILLEMS op het voorste schutblad wordt ENGELBERT VAN DER DONCKT vermeld in een schepenbrief van 12 April 1548 onder de seniores en discreten der Minderbroeders te Antwerpen; eene omstandigheid waaruit WILLEMS afleidde, in zijne nota op het titelblad, dat het Hs. tot omstreeks 1540 zal opklimmen.

De 11 folios voorwerk bevatten eene toespraak tot de lezers, de tafel der refereinen, enkele rondeelen ter eere van Maria en Jesus, en andere stukjes van verschillenden inhoud.

De twee achterste schutbladen hebben tot een geschreven latijnsch getijdenboek behoord. Hun rand is door Broeder ENGELBRECHT met enkele kleine gedichtjes overkribbeld geworden; zijne handteekening komt er herhaaldelijk op voor.

Eene volledige tafel der refereinen, rondeelen en andere gedichten in de uitgaven van BOGAERS, JONCKBLOET en VAN HELTEN, RUELENS, en in deze uitgave, opgenomen, alsmede een onderzoek naar hetgene over ANNA BIJNS' levensomstandigheden en persoonlijkheid uit archiefstukken en uit de gedichten met zekerheid of met waarschijnlijkheid kan afgeleid worden, zal het tweede gedeelte van deze studie uitmaken.

[*Voorwerk*] (1).

fol. 1, recto. **A**ltyt suldy wat goets doen, spreken oft dencken,
Zoo zal u God selve zyne gracie schencken.
Boven alle dinck zoe suldy ontsien God,
En*de* houden met neersticheyt zyn ghebod.
Clapperye en*de* onnutte woorden suldy myden,
Vroech en*de* spade tot allen tyden.
Dagelycx suldy u sonden en*de* ghebreken mercken
En*de* oefenen u altyt in goede wercken.
Eenfoudich ende vreedsam suldy wesen,
Wildy u ziele salich maken en*de* ghenesen.
Fantasie en*de* quade ghedachten suldy van u jaghen,
Wildy God inder euwicheyt behaghen.
Ghehoorsam en*de* onderdanich suldy zyn
God, vader en*de* moeder, en*de* die u overste zyn.
Hooverdich en*de* ghierich en suldy oeck niet zyn,
Zoe mueghdy ontgaen die helsche pyn.
Innich suldy wesen in uwen ghebeden,
En*de* setten u herte in God te vreden.
Kuysch en*de* reyn van herten moet ghy zyn,
Sal u lief hebben Jesus u brudegom fyn.
Lieghen, bedrieghen en kyven suldy haten,
Dat sal u altyt inder euwicheyt baten.

(1) Van het Hs. is afgeweken wat het regelmatig gebruik der hoofdletters aangaat, bij den aanvang van iederen versregel, en bij de eigennamen. De leesteekens, die in het handschrift bijna geheel ontbreken, worden bijgevoegd ter verduidelijking van den zin. De afkortingen zijn opgelost, met cursiveering van het aangevulde.

De vette aanvangletters in de alphabetische gedichten zijn van mij.

Misse en*de* preken suldy hooren met in*n*icheyt,
En*de* verdryven van u alle traecheyt.
Nacht en*de* dach, vroech ende spade,
Zoe doedet goet en*de* latet quade.
Oetmoedich en*de* saechtmoedich zyt van herten,
Stelt in God uwe ghedachten en*de* begheerten.
verso. **P**uerlyck en*de* claerlyck suldy biechten,
En*de* altyt den haestighen doot duchten.
Quaetheyt en*de* onduegh van andere luden
En suldy niemant segghen oft beduden.
Rechtveerdich en*de* warachtich zyt in uwen saken,
Wildy tot Gode hier en*de* naemaels ghenaken.
Sterckelyck suldy becooringhe wederstaen,
Wildy metten maeghden inden hemel gaen.
Traecheyt tot Gods dienste suldy verwinnen leeren,
En*de* uwe herte altyt tot Gode keeren.
Vrolycheyt en*de* blyscap der weerelt suldy versmaen,
Wildy vrylyck in Gods ordeel staen.
X*ristu*s heylich lyden, leeringhe en*de* leven,
Laet tot allen tyden u herte beseven.
Ya en*de* neen sullen allen dyn woorden zyn,
Leert God, om tontgaen de helsche pyn.
Zoetelyck suldy met God in dynre herte spreken
En*de* claghen u sonden en*de* ghebreken.

[*F[os] II tot V bevatten de tafel der Refereinen.*]

fol. vi, r. O schoone Maria, wilt my beraden,
Fonteyne vol gracien sonder gronden,
Aenhoordt myn clachte, ic roepe met staden (1);

(1) Gestadig.

O schoone Maria, wilt my beraden,
Helpt my toch nu myn sonden ontladen,
Duer vuys liefs kints vyf opene wonden;
O schoone Maria, wilt my beraden,
Fonteyne vol gracien sonder gronden,
Lof vloeye u toe van allen monden.

Ic gruet u, Heere, duer u vyf wonden,
Die my ghescapen hebt en*de* ghemaect,
Lof vloeye u toe tot allen stonden;
Ic gruet u, Heere, duer u vyf wonden,
Ic bid om aflaet van alle myn sonden,
Daer altyt myn ziele soo zeere nae haect;
Ic gruet u, Heere, duer u vyf wonden,
Die my ghescapen hebt en*de* ghemaect,
Wilt my nu bystaen / als deynde naect.

O schoone Maria, vrou sonder ghelyc,
Coni*n*ginne van hemel en*de* van aerden,
Ghy *zyt* toch machtich, mueghende en*de* ryc;
O schoone Maria, vrou sonder ghelyc,
En wilt ons niet laten nu in dit versyc (1),
U hier aenroepende in grooter waerden;
O schoone Maria, vrou sonder ghelyc,
Coni*n*ginne van hemel en*de* van aerden,
Seyndt toch u gracie den begheerden.

---

fol. VII, r. Na wat nieus wilt elckerlyc bysen en loopen,
Wat nieus esmen begheerlyck om weten,
Die wat nieus veyl brinct sietmen vercoopen,
Wat nieus doet oeck somtyts wat outs vergheten.

---

(1) Gevaar (OUDEMANS).

— Ay, edel mensche, siet op my,
Bespot, bespoghen ben ick om dy;
Croone draech ick ghelyck ghy wel (1) weedt,
Die my dede menich zwaer leedt,
Tot mynen toren,
Die gemaect was van scerpen doren;
Een riedt gaf men my in handen,
Fellyck was ick van mynen vianden
Gegheeselt, dat my dat roode bloet
Herde zeere vuyt mynen leden woet vloet;
Jam*m*erlyck moest ick myn cruyce draghen;
Knechten der ioden gaven my slaghen;
Lieve mensche, daer nae saen
Moest ick opt tcruyce my recken gaen;
Naghelen sloechmen my onsoete
Ontfarmlyck doer handen ende voete;
Pylatus dede tcruys rechten saen;
Quetsinghe moest ick daer ontfaen,
Reckinghe van zenuen, / en*de* eerlanck
Riep ick : my dorst! maer quader dranck
Soe moest ick drincken in mynder pyn,
Stercke galle met bitteren azyn;
Therte moest my van pynen breken;
Van Longino werdt ick doersteken;
Vuyt mynder zyden ran water en bloedt.
— Xr*ist*us, dyn passie zy onser behoedt.
— Yeghelyck dencke om de passie myn; (pyne van my);
Zuvert u van sonden, de bate es dyn; (dat raedt ic dy) (2);
Tes my worden te zeer suere
Co*m*passie hebt op my tot elcker huere;
verso. Tittelt in u myn passie ende pyne,
Zoe dat ghyt doet, de bate es dyne.

---

(1) Hs. weel.
(2) De woorden « pyne van my » « dat raedt ic dy » zijn in den rand van het Hs. door een andere hand bijgeschreven.

Lyden es der zielen troost / want die ziele met lyden es verlost;
Lyden verhaelt verloren tyt / zyt dan blyde als ghy in lyden zyt,
En*de* denct op des lydens loon / wildy o*n*tfanghen de euwighe croon,
Wa*n*t God soude eer sceppen lyden van niet / eer hy zyn vrie*n*deke*n*s so*nder* lyden liet.

---

fol. VIII, r. Lesen dit enighe Luthersche clercken vroet,
Sy en dervender hen niet inne verstooren;
Die ander lie schimp met woorden, met wercken, doet,
Die moet oeck somtyt zynen onwille hooren.

Het is ghemaect vuyt compassien groot / siet,
Van twee persoonen (1) / dwelc jonste bloot / riet;
Nieman*t* sonderlincx en esser by onteert;
Nochtans, voer bewesen es na gheleert.

Na duecht haect, / den sin smaect, / wilt u verstant scerpen,
Int lesen van desen rondeelkens die soet zyn;
Het quaet / venynich saet / wilt vander ***hant werpen***,
Op dat dedel vat mach voer plaghen behoet zyn.

Mensche heet alle menschen lieghen,
En mensche alleene wilt zyn ghelooft :
Mensche wilt met soetheden de me*n*schen bedrieghen;
Mensche heet alle menschen lieghen,
Mensche can de menschen zoe saechtelyc wieghen,
Dat mensche de menschen met woorden verdooft;
Mensche heet alle menschen lieghen,
En mensche alleene wilt zyn ghelooft :
Sulc mensche van wysheden is berooft.

---

(1) Hierover in het tweede deel.

verso. Sulc mensche is meer dan Tierebus (1) sottere,
Die zyn moeders cousen brocte voer de beesten;
Sulc mensche haelt zynen raet aen de Ottere (2);
Sulc mensche is meer dan Tierebus sottere,
Alle doctoren is hy een bespottere,
Niet achtende op den minsten oft den meesten;
Sulc mensche is meer dan Tierebus sottere,
Die zyns moeders cousen brocte voer de beesten:
Van desen mensche maectmen nu groote feesten.

Eest wonder datmen nu feeste groot / maect
Van hem daer wysheyt alleen aen cleeft?
De heylighe scriftuere hy alleen bloot / smaect;
Eest wonder datmen nu feeste groot / maect?
De selc hen verblyden, eer dat haer doot / naect,
Dat sy selcken mensche hier hebben beleeft;
Eest wonder dat men nu feeste groot / maect
Van hem daer wysheyt alleen aen cleeft?
Maer, meyn ict, ic bidde God dat hyt my vergheeft.

God, ons Heere, vergheve al dat sonde / es,
Want onder tschyn van duechden veel quaets bedect / es;
In raet, in daet, loos en boos sulc van gronde / es;
God, ons Heere, vergheve al dat sonde / es;
Seere onbesneden sulc nu van monde / es,
Tot ongheloove tvolc nu zeer verwect / es;
God, ons Heere, vergheve al dat sonde / es,
Want onder tschyn van duechden veel quaets bedect / es,
Met quaden secten selc nu zeer bevlect / es,
Elc voghel singt na dat hy ghebect / es.

---

(1) *Coræbus*, kierebus of tierebus, een dwaas (Kil.). — Coræbus had, uit liefde voor Cassandra, deel genomen aan den Trojaanschen oorlog.

(2) Hiermede is denkelijk Luther bedoeld.

fol. IX, r. Een nieu voghelken moet singhen nieuwen sanc,
Want tsou gheerne een nieu gheoolken (1) cryghen,
Dus locket de vincxkens duer zyn zoet gheclanc;
Een nieu voghelken moet singhen nieuwen sanc,
De gheene die zyn int gheloove zeer cranc
Die sietmen voer tvoghelken buyghen en nyghen;
Een nieu voghelken moet singhen nieuwen sanc,
Want tsou gheerne een nieu gheoolken cryghen;
Die anders singhen die wilt men doen zwyghen.

Sulc sonder vreese nieuwen sanc singhen,
Die naemaels wel mochten deerlyc screyen;
Beter waert hem dat zy den ouden ganc ghinghen;
Sulc sonder vreese nieuwen sanc singhen,
Waer duer zy int nette die vincxkens cranc bringhen,
Die hen onnooselyc laten verleyen;
Sulc sonder vreese nieuwen sanc singhen,
Die naemaels wel mochten deerlyc screyen,
Als God de quade vuyten goeden sal scheyen.

Als die bocken selen ter slincker hant staen,
Dan selen zyt beweenen die nu quaet saet saeyen;
Salich waert hen dat zy hier trecht verstant haen;
Als die bocken selen ter slincker hant staen,
Die metten Otter willen inden brant gaen
En aen hem houwen, die selen mesdaet mayen;
Als die bocken selen ter slincker hant staen
Dan selen zyt beweenen die nu quaet saet saeyen;
In ziele, in lyf, sal quaden raet schayen.

---

(1) *Geôle,* kooi, muit.

fol. IX, v. Selc mensche leeringhe na des Otters raet gheeft,
Om datter veel menschen wel toe ghesint zyn,
En die na tsvolcx sin werct de meeste baet heeft;
Selc me*n*sche leeringhe na des Otters raet gheeft;
Om dat meest elc in sondegher mesdaet sneeft,
Die de waerheyt wil segghen sal qualyc ghemi*nt* zyn;
Selc mensche leeringhe na des Otters raet gheeft,
Om datter veel menschen wel toe ghesint zyn;
Soect selcke mensche zielen, tmach God bekint zyn.

Veel menschen volghen nu Otters sententie,
Die nu veel menschen met nieuwen secten verleyt;
Den Ottere wilt tvolc sonder obedientie
(Veel menschen volghen nu Otters sententie)
Brenghen in den hemel met zynder dementie;
Wonder eest datmen den tyt zoe langhe verbeyt;
Veel menschen volghen nu Otters sententie,
Die nu veel menschen met nieuwen secten verleyt;
Valsche propheten zyn langhe van God voerseyt.

Tes waer God valsche propheten voersproken heeft,
Die woorden duncken my nu vervult waer,
Want die wolf onder eens lams vlies ghedoken leeft;
Tes waer God valsche propheten voersproken heeft;
Eendrachteghe liefde selc nu ghebroken heeft,
Die veel menschen met quaden secten verdult daer;
Tes waer God valsche propheten voersproken heeft,
Die woorden duncken my nu vervult waer;
Elc ken hem selven en maecke zyn schult claer.

---

fol. x, r. Wildy dees rondeelkens wel lesen en spellen,
Ghy selt in elc reghel XII silben tellen,
Niet ruerende van singulare persoonen,
Want die luthers zyn selen hem selven hoonen.
Die luthers zyn en derfmen niet zeerder vloecken,
Want zy zyn ghenoech met haerder secten gheplaecht;
Dus niemants oneere en willen wy soecken,
Want achterclap allen goeden menschen meshaecht.

Al eest dat op niema*n*t bysondere en sprect / siet
Wilt nochtans ae*n*mercken, ghy van verstande goet,
Kennesse van hen lien ons vry en ghebrect niet,
Maer ten es gheen const dat men yemant schande doet.

Die duecht bemint, wel sal u tvermaen becken,
Maer zoe wie dat schult heeft die machs hem aentrecken.

Ondersaten die haer overste versmaden;
Gheestelyc en weerlyc die sonder wet leven,
Soekende hier alle wellustighe paden;
Ondersaten die haer overste versmaden,
Niet achtende ghoede leeringhe oft raden,
Die haer regeerders, als stadhouders Gods, gheven;
Ondersaten die haer overste versmaden,
Gheestelyc en weerlyc die sonder wet leven,
Dese prysen al dat Luther heeft ghescreven.

---

fol. x, v. Luereers (1), suereers (2), lieghers, bedrieghers, tantreckers,
Augustyns, lollaerts (3), bollaerts (4), verhaende (5) clercken,
Aptekers, taelsprekers, rechtbrekers, penleckers,

(1) Luere = vodde. Luereer = voddeman. Leurder = reizende koopman, landlooper?

(2) Zeuren = bedriegen.

(3) Reus læsæ fidei (Kil.).

(4) Homo futilis, fabulator (Kil.)

(5) Verhaend = hoovaardig, dwaas.

Luereers, sucreers, lieghers, bedrieghers, tantreckers,
Schilders, printers, rentiers, berbiers, lakenreckers,
Menschen fel int ghequel der heiligher kercken,
Luereers, suereers, lieghers, bedrieghers, tantreckers,
Augustyns, lollaerts, bollaerts, verhaende clercken :
Hier machmen Luthers discipulen aen mercken.

Aelwitten (1), oupitten (1), die sitten en spinnen,
Beghynen, die schynen zeer heylich int wesen,
Ou maren en blaren (2) zyn nu doctorinnen;
Aelwitten, oupitten, die sitten en spinnen,
Trepelgheesten, botte beesten, dom van sinnen,
Die A B, ja den cre*do* niet en kunnen lesen,
Aelwitten, oupitten, die sitten en spinnen,
Beghynen die schynen heel heilich int wesen :
Hier af werdt Luther oeck grootelyc ghepresen.

Lichte gheeskens (3), die als meeskens om aes vlieghen,
Hopkens (4), popkens, duven die stuyven ter stoven,
Gaepteylkens, lamheylkens (5), die Venus kint wieghen,
Lichte gheeskens, die als meeskens om aes vlieghen,
Locspreukens, lantmeukens, die sotkens bedrieghen,
Volcxken dat schoeyt, onghenoeyt, tot allen hoven,
Lichte gheeskens, die als meeskens om aes vlieghen,
Hopkens, popkens, duyven die stuyven ter stoven :
Dees boven al de luthersche secte loven.

---

fol. XI, r. Singherkens / en springherkens / en lichte schuytkens,
Pronckaerts, dronckaerts, die noode veel vaste*n*s maken,
Hoveerderkens, boelleerderkens, pover ghuytkens,

---

(1) Aelwitte = mulier insipiens, inscia (KIL.), dwaas, uitzinnig wijf (OUDEMANS).
(2) Id.
(3) Gheeskens = meisjes.
(4) Hoppe = obscœna, meretrix (KIL.).
(5) Lichtekooien.

Singherkens en springherkens en lichte schuytkens,
Mistmakerkens, nachtbrakerkens, wispeltuytkens,
Blaetkens (1), maetkens, die tsinte Reynuyts gheraken,
Singherkens en springherkens en lichte schuytkens,
Pronckaerts, dronckaerts, die noode veel vastens maken :
Dit synse die na Luthers leeringhe haken.

Ou rueteleers, prueteleers, wiens nuesen druypen,
Vuyl craeyaerts, tayaerts, waren oec quaet vergheten,
Tandeloos, verstandeloos, oec me na cruypen,
Ou rueteleers, prueteleers, wiens nuesen druypen,
Cakeleers, makeleers, die wel kunnen stuypen,
Vlassaerts (2), brassaerts, die prysen de lecker beten,
Ou rueteleers, prueteleers, wiens nuesen druypen,
Vuyl craeyaerts, tayaerts, waren oec quaet vergheten,.
Want dit volcxken wil meer dan doctoren weten.

Bordeelbrocken, die aes slokken met vrou Vuylen,
Die mont en lippen met ander slippen drooghen,
Lamme, stramme guylen onder thoopken schuylen;
Bordeelbrocken, die aes slocken met vrou Vuylen;
Cryters, byters, die haren tuyl (3) willen tuylen;
Grimmers, drimmers, die loncken met leepen ooghen;
Bordeelbrocken, die aes slocken met vrou Vuylen,
Die mont en lippen met ander slippen drooghen :
Dees hen zeer sterc int lutersche werc vertooghen.

---

fol. XI, v. Worchpeeren, die gheeren altyt argueren,
Quade ruervincken, die quincken discoort en twist,
Muyters en stuyters (4), nu diepelyc studeren,

(1) Blaet = vaniloquus (KIL.).
(2) Vlassen = klappertanden.
(3) Agricultura, labor (KIL.).
(4) Ostentator (KIL.).

Worchpeeren die gheeren altyt argueren,
Rebelle die de helle helpen stofferen,
Partyers, duechtbenyers, stinckende als mist,
Worchpeeren die gheeren altyt argueren,
Quade ruervincken, die quincken discoort en twist :
Dit ghetal is al met Luthers secte vernist.

Ter rechter ***hant*** wilt ***werpen*** (1) dnette na Gods woordt;
Syt onderdaen, ghy sult saen veel visschen vanghen;
Ghy, ondersaten, met prelaten houdt accoordt;
Ter rechter hant wilt werpen dnette na Gods woordt,
Versmadyt hier, int helsche vier werdy versmoordt,
Met Luthers ghespuys, confuys, als helsche slanghen;
Ter rechter hant wilt werpen dnette na Gods woordt,
Syt onderdaen, ghy sult saen veel visschen vanghen;
O God, dit slod, dees stat, dit vat laet niet pranghen.

Goede fame, bequame, waer quaet verloren;
Tsvolcx goede seden steden in eeren houwen;
O ghy, heeren, wilt leeren, wysheyt orboren;
Goede fame, bequame, waer quaet verloren;
Doncruyt al vuyt treckt, wa***nt*** hy verweckt Gods toren
Diet laet groeyen, en hyt snoeyen mach in trouwen;
Goede fame, bequame waer quaet verloren;
Tsvolcx goede seden steden in eeren houwen;
Selc stadt vergaet duer mesdaet, dwelc quade brouwen (2).

---

(1) De cursiveering is van mij.

(2) N. B. Bij het inbinden van het Hs., is verder eene reeks liederen met muziek tusschengelascht geworden, grootendeels getrokken uit een later drukwerk : *Triumphus Cupidinis, inhoudende veel schoon stichtige, ende seer vermaeckelycke Liedekens ende andere ghedichten verciert met veel loffelycke sententien, als oock sommighe Epitalamien, Bruyloftliedekens en andere Poemata* door Joan Yserman, facteur van de gulde van den Heylighen Gheest die men noemt Olyftack. t'Antwerpen by de weduwe Jacob Mesens, op de Lombaerde Veste, in den gulden Bybel. Anno 1628.

Referein I (1).

A.

fol. 2, v. Wie sach oyt sulcken dier ter weerelt wyt
Gaen onder eens lams figuere ende habyt,
Van natueren arch / nochtans zoet int draghen,
Perfectelyc wel makende den ypocryt,
Onnooselyc treende, verspiende den tyt
Om scaepkens te treckene tot syns behaghen,
Die luttel weten / wat hy wilt jaghen,
Die doer hem deerlyc nu worden verblint,
Syn leere navolghen sonder yet te vraghen,
Dwelc ic nu ter tyt wel mach beclaghen
En te recht mocht bescreyen / man, moeder en kint?
Tblaet als een scaepken / maer die tbat versint
Merct wat meer dan die in den errueren slaep zyn;
Hoort myn avys nu, diet gheloove bemint:
Tes een grypende wolf, al schynet een scaep zyn.

B.

Ic moet bekermen / ken cans niet helen,
Als een dief vuyter koyen scapen wilt stelen,
Thoont hy een taxken dat met bladeren groen es,
Daer zy nae loopen, springhen en spelen
En volghen den ghenen die haer wilt kelen,
Seer luttel voorziende watter te doen es.
Soe comt dees beeste, / die nu zoo koen es,
Onder een heylich wesen te stroeyen tvenyn;
Syn reden schynt schoonder dan roos oft pyoen es,
Daer de scapen na snacken, alst nae noen es;
Maer als zy aencleeft genereert zy pyn :
Dan kentmen eerst watter schuylde onder den schyn.
Dit doen Luthers leeren / die vooser dan een raep zyn;
Wacht u van de beeste, na dees doctryn :
Tes een grypende wolf, al schynet een scaep zyn.

(1) Fol. 1 en fol. 2, r. en de verder overgeslagen folios bevatten reeds gedrukte refereinen.

C.

Qwaem de wolf in zijn natuerlyc wesen,
Die scaepkens souden hem kennen en vresen,
En zoo veel te bat zyn pooten schouwen;
Maer wantse sien dwol op den rugghe gheresen
Ende haer ghelyckenisse, midts desen
Comense onversienlyc in zyn clouwen.
fol. 3, r. Soe, had Luther tvenyn opelyc ghespouwen,
Niet met valscher devotien ghecoloreert,
Niemant en waer bedroghen, mans noch vrouwen,
Die nu hertneckich zyn erreur behouwen,
Want hy dicwil devangeli allegeert
En tot zyn arch verstant dat qualyc inclineert.
Des moet hy warachtich wel tsfiants knaep zyn;
Tsynder scanden zy dit dan weer gheresumeert :
Tes een grypende wolf, al schynet een scaep zyn.

D.

Ebeon, Cherintus, ketters certeyne,
Arrius, Pelagus, me[e]r ander ghemeyne,
Namen vuyt devangelie haer fundatien;
Helvidius mede, die snooste vileyne,
Rasende teghen Gods moeder Maghet reyne,
Nam vuyter schriften zyn argumentatien,
Die buyghende tot zyn concepts fallatien.
Wat kan dit dan doch Luther verscoonen,
Die al om verwect dees groote turbatien,
Die scapen brenghende tot desperatien?
God sal hem al met dander loonen,
En confusibel voer die weerelt thoonen,
Wiens eynde sal ghelyc van achter den aep zyn.
Hoordt dan na myn woordt, en laet u niet meer hoonen :
Tes een grypende wolf, al schynet een scaep zyn.

Princhе.

Ic segt den ghenen die met Luther aenvallen,
Die vander scriften / als doctoers nu callen,
Levende sonder wet, maet oft peghele,
Des paus macht crencken ende versmallen :
Gods maledictie verwacht u allen !
Och wat waer nu sinte Franciscus reghele,
Van God bevest met zyns teekens seghele,
Waer u Luthers leere al voer waer vercoren?
Te recht mochty wel cruypen als een eghele,
Vreesen en*de* beven voer den helschen vleghele,
fol. 3, v. En beclaghen dat Luther ye was gheboren,
Die u vander Kercken heeft afgeschoren,
Soe dat elc wilt nu prelaet, priester en paep zyn;
Hier om sluyt ic myn slot noch als te voren :
Tes een grypende wolf, al schynet een scaep zyn.

Als de wolf comt in eens lams ghelycke,
De scaepkens zeer nau men wachten moet.
Gheschiet heensdaechs niet dees practycke?
Ic vraechts hen die zyn der saken vroet.

fol. 5, r.

Referein II.

A.

Een arch venyn es inder Kercken ghespoghen,
Dwelc menich nu ter tyt heeft op ghesoghen,
Tot haren verdriete ende schande groot;
Wie mach de menschen doch hier toe poghen
Dat sy voer de waerheyt verkiesen de loghen,
En voer dat leven zoet de helsche doot?
Die nu versmadende zyn haers moeders schoot,
Eenen ketter volghen, Machomets ghelycke,
Wiens scriften zyn van redenen al bloot;

Och dees heefter nu zoo menich in zynen poot
Vastelyc ghevanghen vuyt kerstenrycke,
Met zyn dubbelheyt, met zyn practycke,
Die al om sottelyc van hem willen kallen;
Maer ic segt elcken, dat hyt nau bekycke :
Machomets duve is op Luther ghevallen.

B.

Machomets duve const vuyt zyn ooren eten,
Dies liedt hy zynen discipulen weten
Dat hy besocht werdt vanden heylighen Gheest;
Dus comen ons prenters nu, o stout vermeten!
Maken op Luthers hooft een duve gheseten,
Oft hy duer God sprake als dalder meeste.
Wie sach ter weerelt oyt selcken feeste?
Een ketter werdt nu als een sant verheven;
Elc wilt sonder wet leven, al waert een beeste;
Sinte Peeters sceepken es vry in tempeeste;
O ghy santen Gods, wat es nu al u leven,
U mirakelen die ghy hebt bedreven?
Och al niet, heeft Luther recht, eel vasallen.
Dus verhael ic weer dit woordt voerscreven :
Machomets duve is op Luther ghevallen.

C.

fol. 5, v. Chr*istus* was God, in zyn miraculen crachtich,
De dooden verweckende, tis warachtich;
Nochtans waren *zyn* naevolghers cleyne;
Den meesten deel viel rebel, zyt des ghedachtich;
Twee hondert iaer verliept eer die keyser machtich
Tgheloove ae*n*nam, Constantinus reyne.
Och wie sou vertellen tbloet int ghemeyne
Der martelaren Gods, dus bleef tgheloove cranck?
Maer als Machomet quam, die arghe vileyne,
Spouwende zyn wet vuyt, oneerlyc, certeyne,

Elc volchde met spoedt na zynen ganck.
Ay lacen! dus eest nu niet, elc loopt zeer manck
Nae eenen ketter, wat baetet veel rallen,
Van wien ic weer op heffe myne*n* ouden sanck :
Machomets duve is op Luther ghevallen.

D.

Devangely es scerp, een stadelyc sterven,
Een cruys, ende des wils een heel afkerven :
Dus comet by datter weynich nae hooren.
Den wech es nau ter hemelscher erven;
Doer druc, doer lyden moetmen die verwerven;
Math. xxii, 14. Veel zynder gheroepen en luttel vercoren.
Maer als Machomets wet quam hier te voren,
Dees was soet, slap, wellustich om houwen,
Vleeschlyc me, by welc elc heeft ghesworen
En verkosen tot haers wellusts orboren.
Dus eest heen daechs, willet wel aenscouwen,
Met Machomets discipel, quaet om betrouwen,
Die verdraecht van der Kercken gheboden een allen (1).
Tot zynder confuys wil ic den stoc vernouwen :
Machomets duve is op Luther ghevallen.

E.

fol. 6, r. Niet vasten, niet vieren, niet biechte*n*, tschynt al zoet;
Banden niet vreesen, / vry zyn, / verkiest me*n* voer goet;
Heer zyn, / los zyn, / es der menscher begheeren;
Niemant subiect zyn, / dit verfraeyt den moet;
Gheen correctie vreesen als men mesdoet;
Hoe zwaren sonden met een suchten afcleeren (2),
Sonder ghenoech doen : na dees nieu meeren,
Nae dees doctryne loopen de dwasen,
Dien God oft banden niet en mueghen verveeren;
Wat die predicanten roepen oft gheleeren,

(1) Die al de geboden der Kerk miskent.
(2) Uitwisschen.

Sy blyven verblindt als honden die rasen,
Int gheloove veel broosscher dan glasen.
O wie sal ter weerelt dit erruer versmallen,
Dwelc ic beclaghe duer tgroot verbasen?
Machomets duve is op Luther ghevallen.

Princhè.

Bleef dees Luther by der santen sententien,
Had hy hen, / ia God me, in reverentien,
Eerde hy de Kercke en alle prelaten,
Hy sou anders scryven, tsyn vry credentien,
Van penitentien maken meer mentien;
Maer hy wilt vlieghen boven alle maten,
Destruerende alder santen tractaten
Die voer hem gheweest zyn inder kercken,
Ghelyc Machomet de, die wy te recht haten;
Maer daer ghewelt regneert mach reden cleyn baten.
Edel broers, wilt dit erruer aenmercken,
En wilt dees kettery helpen onsterken,
Slaende van u dees venynighe ballen,
Want, sonder faute, ic segt leeken en clercken:
Machomets duve is op Luther ghevallen.

Rondeelken.

fol. 6, v. Machomets duyfken haer vlercxkens ghespreyt heeft
Op selcke die zeer cranc in tghesicht zyn,
Soe dat die scheelne den blinden gheleyt heeft;
Machomets duyfken haer vlercxkens ghespreyt heeft,
Haer venyn zy tallen hoecken verbreyt heeft,
Daer af de menschen zeer qualyc ghesticht zyn;
Machomets duyfken haer vlercxkens ghespreyt heeft
Op selcke die zeer cranck int ghesicht zyn:
De donckerheyt heetmen der weerelt licht zyn.

III (1).

Refereyn op den (*a*) A, B, C.

fol. 20, v. **A**ls ic sie hoet nu in alle plaetsen staet,
Aenmerkende alle dees vremde abuysen (*b*),
Zoe dunct my dat de weerelt op scaetsen gaet,
Verkeert, zeer wonderlyc, vol confuysen (*c*).
Eendrachticheyt werdt veriaecht, zy moet verhuysen (*d*);
Liefde vergaet ende haet houwet tvelt (*e*);
Men acht nu op cloosters, kercken oft cluysen (*f*);
Gods dienst vermindert en devotie smelt (*g*);
Veel wolven worden (*h*) onder Gods scaepkens (*i*) ghetelt;
Hieremias werdt veriaecht, Ezechiel verbeent;
Die de waerheyt wil segghen, dus ist nu ghestelt,
Werdt schiere als Sinte Steven ghesteent;
Sal tregiment langhe dueren? ic hope neent (*j*).

Besiet den (*k*) Ottere nu zynen tant / scerpen,
Om te verbytene al die hem tseghen zyn;
fol. 21, r. Goey (*l*) oude ghewoenten wilt hy vander ***hant / werpen*** (2),
Al macher (*m*) der zielen profyt in gheleghen zyn;

---

(1) Bogaers heeft dit gedicht in zijne uitgave niet opgenomen, ofschoon het reeds voorkomt in den druk van 1564. Derhalve teekenen wij de varianten aan :

(*a*) *Var.* gheheelen.
(*b*) *Var.* Abusen.
(*c*) *Var.* Confusen.
(*d*) *Var.* Verhusen.
(*e*) *Var.* Houdet velt.
(*f*) *Var.* Clusen.
(*g*) *Var.* Gaet te niete, de waerheyt lyt ghewelt.
(*h*) *Var.* Werden.
(*i*) *Var.* Scapen.
(*j*) *Var.* De werelt is op een eynde, voorwaer ic meent.
(*k*) Hs. *t*en.
(*l*) *Ontbreekt.*
(2) De cursiveering is van mij.
(*m*) *Var.* Mach daer.

En daer de menschen meer toe gheneghen zyn
Dat werpt hy hen vore int preken, int scryven (*a*);
Vryheyt, onghehoorsamheyt, dwelc saechte weghen zyn,
Daer willen quaetwillighe meest by blyven;
Zy blasphemeren, zy pruetelen, zy kyven;
Eest datter yemant contrario (*b*) seyt,
Zy blyven verherdt, weer mannen oft wyven (*c*).
Te rechte dit iammer elc goet herte bescreyt:
Tes deerlyc als deen blinde den anderen leyt.

Cleyne es devotie onder den volcke / nu;
Penitentie te doene werdt heel veracht (*d*);
Over de waerheyt dryft een duyster wolcke / nu;
Daer voermaels claer dach was, daer ist (*e*) nu nacht;
Veel vremder opinien werden voort ghebracht (*f*)
Van eenen onbekenden, verwaenden dwaes (*g*);
Deen blindt leydt den anderen in de gracht,
Want veel ander dwasen volghen hem aylaes! } (*h*)
Hy gheeft wat zoets, te bet slict men zyn aes, }
Maer tvenyn es bedect, dat blyft in muyten;
Duer zynen valschen venynighen praes (*i*),
Hoortmen tvolc blameren (*j*), lieghen en stuyten (*k*);
De snaren slaen discoort, int (*l*) vier metter luyten (*m*).

(*a*) In plaats van die twee verzen staat er in de uitgave van 1564:
Hi scryft daer de menscen meest toe genegen syn
Hieromme syn valsche leeren beclitten.

(*b*) *Var.* Contrarie.

(*c*) *Var.* In haer dwalinghe si lanck so meer verstyven.

(*d*) *Var.* Lutter geacht.

(*e*) *Var.* Eest.

(*f*) *Var.* Bedacht.

(*g*) *Var.* Van den uit gheloopen monnick te Swertenberghe.

(*h*) *Var.* Hi maect den volcke conscientie lerghe
Hi stellet hen soeckens, sie sughen van die merghe.

(*i*) *Var.* Ander lien goey wercken verkeeren si in erghe.

(*j*) *Var.* Si blameren, si...

(*k*) *Var.* Si stuten.

(*l*) *Var.* In.

(*m*) *Var.* Luten.

Die voermaels int gheloove simpel en slecht / was
Siedt men vanden weghe der waerheyt wycken;
Men heetet nu crom dat voertyts (*a*) recht / was;
Duer nieuwe vonden en loose practycken,
Elck wilt nu op eenen anderen kycken,
Niet achtende al es hy selver besmet;
Sietmen in gheestelyc volc ghebreken blycken,
Dat wordt (*b*) in scrifte op kercken gheset;
Nochtans staeter ghescreven in Chr*ist*us wet :
Mint uwen even naesten, dits Gods ghebot (*c*);
Werdt hy verdoempt en veroordeelt in tsviants net,
fol. 21. v. Die vuyt nyde eenen slechten mensche heet / sot,
Waer vaert hy die de stadhouwers Gods bespot?

Een yeghelyc wilt schier selver (*d*) prelaet / wesen;
Tzyn nu al priesters, weer mans of vrouwen;
Goey ouwers voermaels den priesterlycken staet / presen,
Dwelc de ionghers qualyc onderhouwen;
Men sieghet (*e*) priesterscap nu (*f*) heel verdouwen;
Men heetse afgoden (*g*) en Antekersts (*h*) knapen;
Om datse som anders doen dan sy souwen (*i*),
Versmaetmen al tsamen moncken (*j*) en papen,
Maer haer ghebreken mercken al de lien (*k*);
En meest deel zynt zelver scorfte scapen,

(*a*) *Var.* Voormaels.
(*b*) *Var.* Werdt.
(*c*) *Var.* Hoe sidi dus bot.
(*d*) *Var.* Selver.
(*e*) *Var.* Siet nu.
(*f*) *Ontbreekt.*
(*g*) *Var.* Al goden.
(*h*) *Var.* Anticrists.
(*i*) *Var.* Souden.
(*j*) *Var.* Moniken.
(*k*) *Var.* Connen si wel bespien.

Die een cleyn (*a*) stof in eens anders (*b*) ooghen (*c*) sien,
En haer selfs hoofken (*d*) en willen zy niet wien.

Financhiers, makelaers, loose cooplien,
Volcxken die hen selven qualyc regeren
Veel rapiamus wy onder den hoop sien,
Vanden ghenen die alder meest murmureren (*e*).
Zy willen de gheestelycheyt reformeren
En haers selfs ghebreck zy niet en mercken;
Zwycht, dwasen, wat wildy veel argueren (*f*)?
Elc staet voer hem selven, weer papen oft clercken,
Men sal elcken loonen na zyn eyghen wercken
Int oordel Gods, zoe scriftuere ons leert.
Al gheschiender veel abusen inder Kercken,
Dat en werdt met uwen clappe niet ghekeert :
Ghy maer uus selfs sonden daer duer en vermeert.

Ghebiedt ons Chr*istus* niet onderdanicheyt?
Mathei int (*g*) dryentwintichste eest bescreven (*h*),
Siet hoe zwaerlyc wrack God de wederspanicheyt
Die Chore / Dathan / en Abiron bedreven,
Met tweehondert en vyftich die lietent dleven,
Om dat zy teghen Moyses vielen rebel (*i*);
Weerspanighe menschen, wilt hier voer beven,
Weest ghehoorsam u prelaet (*j*), na Gods bevel!

(*a*) *Var.* Eens anders.
(*b*) *Var.* Syn.
(*c*) *Var.* Wel.
(*d*) *Var.* Hoveken.
(*e*) *Var.* Murmureren.
(*f*) *Var.* Ordineeren.
(*g*) *Ontbreekt.*
(*h*) *Var.* Ist ghescreven
(*i*) *Var.* So fel.
(*j*) *Var.* Prelaten.

fol. 22, r. Al (*a*) leven zy qualyc, leeft selver wel,
Volgt de goey' leeren, schoudt den quaeyen ganck; } (*b*)
Al siedyse vallen, en weest niet soe fel; }
Het zyn menschen als ghye, broosch ende cranck,
En gaen zy crepele, ghy gaet oec wel manck.

Haet en nyt es groot in veel menschen / vry.
Leefde Petrus noch, men sloech hem nu doot
Want quaet doen, / quaet scryven, / quaet wenschen / zy
Des paus van Roome, na (*c*) Chr*istus* ons hoot;
Men behoeft gheen prelaten, ten es gheen noot,
Dus spraken zy oeyt / die de waerheyt misten.
Ha (*d*) de paus ghebreken, weer cleyn oft groot (*e*),
Die souwense (*f*) helen als sys (*g*) niet en wisten;
Onderdanighe scaepkens heetmen (*h*) papisten
En den paus Antekerst, oft den nieuwen godt (*i*).
De scriftuere verkeerense met valschen listen,
Veel menschen leyende (*j*) in tsviants codt.
Snydt af de (*k*) quaey leden / eer theel lichaem verrodt.

Ic sorghe ons plaghe in corten daghen / naect,
Om dat de sonden dus overvloedich / zyn;
Gave God dat zy haer sonden aensaghen / naect (*l*),
Wiens tande van nyde dus scerp, dus bloedich / zyn;

(*a*) *Var*. En.
(*b*) *Var*. Volcht de woorden, niet de wercken, ghi crighes danck
En siet ghyse vallen houdt daer mede gheen spel.
(*c*) *Var*, Naest.
(*d*) *Var*. Heeft.
(*e*) *Var*. Sie hanghent op zijn broot.
(*f*) *Var*. Soudem wel.
(*g*) *Var*. Syt.
(*h*) *Var*. Heeten.
(*i*) *Var*. Antechrist, wat abelder slot.
(*j*) *Var*. Bringhende.
(*k*) *Var*, Die.
(*l*) *Var*. Kent u misdaet eer ghi de plaghen smaect.

My dunct zy en souden (*a*) niet dus (*b*) moedich / zyn,
Dus (*c*) wederspanich /, dus (*c*) verwaent /, dus stout /, dus coene,
Maer om datse som rycke ende voorspoedich / zyn,
Zoe en wetense van weelden wat te doene;
Waermen comt in weerscappen (*d*), avont oft noene,
Daer moetent papen oft (*e*) monincken ontghelden;
Men verhaelt daer al, eest rype oft groene;
Wistense een moordt, sij soudense melden,
En groote lueghenen ghebrekender (*f*) selden!

Knaecht myn beenken die wilt, ic werpt int hondert / al;
Diet aengaet macht in zyn tessche steken;
Want het waer quaet hiet ic yemant bysondert / mal,
fol. 22, v. Daer ic in veel lien sie wysheyt ghebreken;
Leecke ambachtslien willen nu preken;
Men gheloofse schier badt dan gheleerde mans (*g*);
Dat veel doctoren in der godheyt spreken } (*h*)
Daer houdtmen nu alderminst af bycans; }
Maer die me aenhouwen aenden nieuwen / dans
Zyn alleen gheleert, vernuft en (*i*) wys;
Al waert een spinstere, oft een ander (*j*) erm gans,
Selck (*k*) volchde haer leeringhe en haer avys (*l*).
Siet toe en timmert op gheen brekende ys.

(*a*) *Var.* Besiet u selven wilt.
(*b*) *Var.* Meer.
(*c*) *Ontbreekt* in 1564.
(*d*) *Var.* Weerdis cappen.
(*e*) *Var.* En.
(*f*) *Var.* Daer.
(*g*) *Var.* Mannen.
(*h*) *Var.* Dees duytsche clercken vol valscer treken
Versmaden nu alle doctoren bycans.
(*i*) *Var.* Ende.
(*j*) *Ontbreekt.*
(*k*) *Var.* Sulck.
(*l*) *Var.* Advys.

Leefde Ambrosius en Richardus / noch,
Men hiedtse nu esels met langhen ooren;
Al preecte Augustinus en Bernardus / noch,
Veel menschen en (*a*) souwender niet nae hooren;
Want men siet hoe grooten gheleerden doctoren,
Al scryven zy goey redenen en claer bescheet,
Zy moeten al dolen, dat es verloren;
Een man eest alleene die de waerheyt weet (*b*),
Dien ghelooftmen al omme, wydt en*de* breet (*c*),
Hoe zeere men hem siet de waerheyt croken;
Elc zie wel toe : onder eens scaepkens cleet
Es claerlyc een grypende wolf ghedoken,
Want valsche propheten heeft Chr*istus* (*d*) versproken.

My wondert grootelyc boven / maten
Dat volc heensdaechs dus zeere verblint / es,
Dat se hen (*e*) met woorden dus verdoven / laten
Van eenen wiens leven hen onbekint / is;
Es hyt (*f*) alleene die van (*g*) God bemint / es?
Zyn hem openbaert alle Gods secreten (*h*)?
Voerwaer, my dunct dat hy dwaes ghesint / es,
Dat hy (*i*) boven andere derf vermeten
Die hem in duechden bat (*j*) hebben ghequeten
Dan hy, / na dat zyns selfs scriften betughen (*k*),
Daer gheen quaey woorden in en zyn vergheten,

(*a*) *Var.* Souden.
(*b*) *Var.* Maer eenen ketter zijn si te hooren bereet.
(*c*) *Var.* Wien lief ofte leedt.
(*d*) *Var.* Voor.
(*e*) *Var.* Hem.
(*f*) *Var.* Ist hi.
(*g*) *Ontbreekt.*
(*h*) *Var.* Heeft hi hem sinen naesten raet laten weten.
(*i*) *Var.* Hem.
(*j*) *Var.* Bet.
(*k*) *Var.* Tuyghen.

Dwelc zyn discipulen wel van hen sughen;
Dwaes zynse die met allen winden bughen.

Niet beters dan dat elck den ouwen padt / loopt,
Want nieuwe weghen doen dicwils dwalen;
Die hier duechdelyc werct, een*en* groote*n* scadt / hoopt (*a*),
fol. 23, r. Daer af hem den (1) loon ne*m*mermeer en sal falen;
Die wel doet, God salt hem wel (*b*) betalen,
Als de ziele comt voor zyn presentie;
Al hoordy nu yema*n*t anders verhalen,
Vliedt selcken menschen, gheeft hen gheen [c]redentie,
Schoudt haer leere boven de pestilentie,
Oft ghy wordter (*c*) duere van Gode ghetoghen;
En (*d*) ghelooft niet zoe saen eens mans (*e*) sententie,
Hy heeft meer lueghenen dan eene gheloghen;
Die lichtelyc ghelooft werdt saen bedroghen.

Op dat hy tghemey*n* volck te hemwaert trecken / mochte,
Zoe roept hy op de gheestelycheyt moort;
Op dat hy tbedroch (2) te bet bedecken / mochte,
Zoe quam hy eerst met veel devotien voort,
Zyn veny*n* verbreyende oost (3), west, zuydt, noort,
In dorpen, in steden, binnen en buyten.
Heel kerstenryc esser duere verstoort;
Al omme spreect men van luyten, van fluyten,
Certeyn, zyn ooren mueghen hem wel tuyten.
Want, waermen compt, men hoorter af snappen,
En die duecht diemen daer vuyt siet spruyten
Es lueghen en vloecken en achterclappen (*f*).
Dit sal al druypen op synder cappen.

(*a*) *Var.* Die wel doet eenen schat in schemel stadt hoopt.
(1) Hs. deen.
(*b*) *Ontbreekt.*
(*c*) *Var.* Wert daer.
(*d*) *Ontbreekt.*
(*e*) *Var.* Smans.
(2) Hs. bedroc.
(3) Hs. oogst.
(*f*) *Var.* Is dat si deen lueghen aen dander lappen.

Predicanten diemen hier voortyts liep / na,
Hoortmen nu Antekersts (*a*) apostelen noemen.
Men versmaetse nu daer men eens riep / na,
En (*b*) wilt se veroordeelen en verdoemen.
Die tlandt gheerne souden van dwalinghen broemen (*c*)
Heeten helsche honden / en eertsche vianden;
Scoenlappers hem boven doctoren beroemen,
Ic hope ten es hier niet, maer in ander landen;
Daer gheschien veel blasphemien en schanden (*d*);
Aen alle predicanten weetmen nu een lack;
Riedt yemant, men sal dees boecxkens verbranden
fol. 23, v. Men riep : crucifige, inden sack, inden sack!
Soect dit volc God, iaes, haer eyghen ghemack.

Quaet es de saeyere / en quaet saet saeyt / hy;
Wildy den boom kennen, aensiet (*e*) zyn vruchten;
Zoe de voghel ghebect es, voerwaar, zoe craeyt / hy;
Men hooret heensdaeghs aen de gheruchten;
De gheestelycheyt en machmen niet (*f*) gheluchten,
Zynt monincken, zynt nonnen, me*n* doet hen verdriet;
Salt noch langhe dueren, ic souds my beduchten;
Het clootken en es noch ten ende niet :
Denct wat uwen mebruers som es gheschiet (*g*)
Tsal noch al comen teenen exteren neste.
Goey herten, en twyfelt niet, al hoordy yet,

(*a*) *Var.* Antecristus.
(*b*) *Var.* Men.
(*c*) *Var.* Zuiveren.
(*d*) *Var.* Daer en achtmen op paus oft op syn banden.
(*e*) *Var.* Merct wel.
(*f*) *Var.* Nerghers.
(*g*) *Var.* Hoe voer Arrias die thooft der ketters hiet.

De waarheyt sal al verwinnen int leste;
Peyst altyt : dou liekens zyn de beste.

Redene voermaels te disputeren / plach,
En nu disputeert men metter lien sonden;
Gheleerde mannen men voertyts studeren / sach
Om datse de waerheyt wel souden orconden,
Nu studeertmen om te vinden nieuwe vonden
Int leven van papen, / van monincken, / van nonnen.
Tvolck haet malcanderen als Turcken (*a*), als honden;
Die 't spel eerst rocte (*b*), wat heeft hy ghewonnen?
Het es gheroct, maer noch niet volsponnen,
Daer menich goet mensche om sucht en weent (*c*).
Waer sal hyt veranwoerden diet heeft begonnen?
Een gheestelyc man de gheestelycheyt vercleent,
Oft Moenken (*d*) heeft erghens een cappe ontleent.

Siet nu de weerelt wel al omme / aen,
Vol lydens, vol verdriets, vol tribulatien;
Mars wilt duer oorloghe op de bomme / slaen,
Aen allen syden eest vol turbatien (*e*),
Dieren tyt naect ooc in corter spatien,
Want duer menichte van sonden oyt plaghen vielen.
Waer es liefde onder de kersten (*f*) natien?
Deen bruer wilt nu den anderen vernielen;
fol. 24, r. Selc (*g*) verghet de salicheyt van zynder zielen,
En moeyt hem met dat hem niet en es bevolen (*h*);
Kerstenryc sietmen vol dwalinghen crielen;

(*a*) *Var.* Torcken.
(*b*) *Var.* Roeckte.
(*c*) *Var.* Herte af is vereent.
(*d*) *Var.* De duvel.
(*e*) *Var.* Goey herten sien so veel temptacien.
(*f*) *Var.* Christen.
(*g*) *Var.* Sulc.
(*h*) *Var.* Godts oordeelen verholen.

Leeke menschen houden haer verholen (*a*) scholen;
Duer quaet gheselscap comt menich in dolen (*b*).

Tes al Evangelye dat den mont / spreect;
Maer de wercken openbaerlyc bewysen
Datter wat anders inder herten gront / steect;
Aen de werken kent men der menschen ghysen (*c*);
Dat wy vele devangelye prysen
Dat en sal ons int oordeel Gods niet schoonen,
Maer dier nae (*d*) doet sal glorieus (*e*) verrysen;
Goey wercken, goeyen (*f*) loon, en laet u niet hoonen;
Cundyt met den evangelie bethoonen (*g*),
Dat ghy wel muecht blasphemeren en (*h*) vloecken,
En haten alle gheestelycke persoonen?
Waer staet dat ghescreven, willet my soecken?
Ghy duytsche doctoren, oversiet u boecken!

Waer zydy, doctorinnen? ic wil oec groeten / u.
Had ic dat vergheten het sou my spyten (*i*).
Het vlas es diere, spindy (*j*) met moeten / nu,
Zoe seldy u vingheren te min verslyten (*k*);
Ghy moet u nu int studeren quyten (*l*),

(*a*) *Var.* Heymelycke.
(*b*) *Var.* Quaet gheselscap heeft God veel sielen ghestolen.
(*c*) Kil. : Modus, guise, wijze.
(*d*) *Var.* Wel.
(*e*) *Var.* Glorioos.
(*f*) *Var.* Goeden.
(*g*) *Var.* Leest de schrifture, niet om verschoonen.
(*h*) *Var.* Leert u devangelie dat ghi sult....
(*i*) *Var.* Ghi souder u beclaghen.
(*j*) *Var.* Spins vrij.
(*k*) *Var.* Maer in studeren en muechdi niet vertraghen.
(*l*) *Var.* De sorghe oock helpen dragen.

Oft het soude inder Kercken al qualyc gaen.
Swycht, erm mallooten, God en sals u niet wyten (*a*).
Draecht sorghe voer douwe en ghy hebt voldaen.
Wat meyndy, wildy de Scriftuere verstaen
Boven gheleerde ma*n*nen vol doctrynen (*b*)?
Duer tgroot abuys en weet ic wat segghen saen :
Staet de wysheyt nu op spinsters en beghynen,
Zoo gaet dat gheloove wel op plattynen.

---

fol. 24, v. **X***riste* Jesu, wiens dierbaer bloet / zwam,
Aen thout des crucen, om ons mesdaden (*c*),
Verleent ons gratie, oetmoedich soet / lam,
Der heyligher Kercken staet nu in staden.
Wildy ons helpen, wie mach ons scaden?
Niemant / al doet men ons lyden en zwaerheyt.
De prelaten der Kercken wilt oec beraden;
Verlicht haer herten met uwer claerheyt.
Den dolende gheeft kennisse der waerheyt,
Op dat sy haer scult hier mueghen af kerven.
Tes beter nu gheweent dan dat me*n* hier nae screyt.
Maria, Gods moeder, wilt ons verwerven
Een duechlyc (*d*) leven ende (*e*) een salich sterven.

Vyftien hondert en dryentwintich me*n* scryven / sach
Eenentwintich in Nove*m*bri, tsy elcken bekent,
Desen a. b. slecht van sne (*f*) / wier om kyven / mach,
Was duer ionste, / diet begonste, / doen volent
Tsmorghens ten thien uren, oft daer omtrent (*g*).

(*a*) *Var.* Malloten, God en sal u daer na niet vraghen.
(*b*) *Var,* Boven mannen die vol doctrinen schynen.
(*c*) *Var.* Om dat wi ons sielen daer in souden baden.
(*d*) *Var.* Duechtsaem.
(*e*) *Ontbreekt.*
(*f*) *Var.* Sinne.
(*g*) *Ontbreekt.*

Referein IV.

fol. 27, r.

A.

Wie naer dit leven wilt salich wesen,
Zoe zyn ons van noode dees lessen voer al :
Dat elck christelyck gheloove, zoe wy lesen,
Want wie ghebreckelyc ware in desen,
Weet dat hy ten eynde qualyck varen sal;
Hebr. xi, 6. Tes onmoghelyck in[t] eerdtsche dal
Sonder tgheloove God te behaghene;
Die heylighen verwonnen, groot en smal,
Duer tgheloof / rycken / sonder yet te plaghene;
Wie na hoogher leere pynt te vraghene
Dan God gheboden heeft, hier op wel ghist,
Tsal hen naemaels staen te beclaghene :
Hoe hoogher gheleert, hoe meer ghemist.

B.

Sommighe studeren naer hooghe clergie,
Meer om eere dan ter zielen profyte,
Iae oft der weerelt hooverdie,
Welck sommighe maect groote ragerie
In haer fantasie, die hen staet te verwyte;
Wat vindtmen menighen ypocryte
Die dleeck volck daghelycx zeer doen dolen
En preken tseghen malcanderen spyte,
Dies de scaepkens den wolven zyn bevolen!
Wie om studeren wilt ligghen ter scholen,
Op hooghe clergie u sinnen niet en quist.
fol. 27, v. Men siet toch daghelycs, wat batet verholen,
Hoe hoogher gheleert, hoe eer ghemist.

C.

Leert Credo in Deum, der apostelen beghin;
Voorts volght oock der evangelisten leere
Die vraghen ons : wildy ten hemel in, Math. xix, 17.
Houdt de gheboden, dats den rechten sin,
Zoe suldy comen by God, onsen Heere;
Leert pater noster, wel bewyst hem eere :
Dit zyn de lessen daert al aen cleeft,
Ende bemint uwen naesten even zeere
Als u selven, zoe zydy die wyste die leeft.
Leert niet hoogher dan een God, oft ghy sneeft,
Een gheloove, een doopsele, sonder arghelist.
Peyst om dees leere wat sin datse gheeft :
Hoe hoogher gheleert, hoe eer ghemist.

D.

De gheleerde daghelycx argueren,
Men weet nau wat men houwen sal voer dbeste,
Deen wilt den pater noster corrigeren,
Dander een magnificat, dits dordineren,
En op alle schriften vindense nieu queste.
Houdt u op den credo, acht gheendrande ieste,
Zoe ghyen op de vunte hebbet ontfaen.
Blyft volstandich metten wercke tot int leste,
Jac. II, 20. Want gheloove sonder werck en mach niet staen;
Marc. XVI, 16. Wie ghelooft en ghedoopt es sal sekerlyck gaen
Ter euwigher salicheyt, daer vree es sonder twist;
Dus wilt dese lessen wel gade slaen :
Hoe hoogher gheleert, hoe eerder ghemist.

Princhе, Christus seydt : kinderen leert aen my
Math. XI. 29. Ick ben sacchte en van herten oetmoedich,
Zoe moet elck oec wesen, wie dat hy zy;
Dus onthoudt dese lessen en blyfter by;

fol. 28, r. Wildy inder euwicheyt zyn voerspoedich,
Schoudt haedt en nyt, weest altyd voerhoedich,
En hooverdye, oorspronck van allen discoort,
Dwelck Lucifer vuyte*n* hemel de vallen gloedich,
Adam werder oeck duer bedroghen voort;
Blyft vast in tgheloove, dit es Gods woort,
Alleenlyck tgheloove alle twyfel beslist,
Wie hoogher wilt leeren valt over boort :
Hoe hoogher gheleert, hoe eer ghemist.

Referein V.

A.

*Copie van eene missive ghesonden van den prince der duvelen Lucifer, ter weerelt ae*n *de Lutherianen.*

— Ick Lucifer, prinche der helscher nacie,
Ontbiede gruetenisse, te deser spacie,
Aen u myn vrienden ter weerelt gheseten,
Martinianen die ons, by uwer gracie,
Profyt doet groot sonder comparacie.
Myn vriendtscappe es tuwaert onghemeten,
Ghy, weerlycke, in eeren hooghe gheseten,
Regeerders des volcx / scepens, baliuys groot;
Ghy, gheestelycke prelaten, hebt u ghequeten
En uwen tyt in onsen dienst versleten;
Zyt voort vroom, sorcht voor gheen wederstoot,
Ick sal u my*n* enghelen seynden ter noot,
Zy sullen u bewaren voer der papisten gheest;
Volgt Martins leeringhe en zyn conroot,
Zoe hebdy om saecht te leven den rechten cloot;
Coopt zyn boecken, / ondersuect den keest;
Zyt voer gheen popelaers (1) bevreest,

(1) Popelaer : mompelaar (Kil.-Oud.).

Zoe muechdy als vriendt elck myn liefste zoon / zyn :
Myn helsche glorie sal uwen loon / zyn.

B.

fol. 28, v. Ghy dekens, muncken en prochianen vroet,
Houdt u in Martins leeringhe wel ghemoet,
Onderwyset volck met allen listen,
Hebt liever dat men u heet eerbaer en goet,
En dat men u al omme eere doet,
Dan dat men u heeten soude een vanden papisten;
Ghy schoolmeesters en ghestrypte artisten,
Houdt u oeck vroom, volcht der weelden treyn,
Schout popelaers, volcht de wyse sophisten,
Wat wildy uwen tyt met drincken quisten?
Ghy joffrouwen, nonnen en beghynkens reyn,
Suect vry u kaerkens (1) in een zuete pleyn,
Men sals niet weten, het blyft verholen;
Ghy en dorves niet biechten, ic seyt certeyn,
Al eest overspel, oft anders, de sake es cleyn;
Peyst het smaect wel een brocxken ghestolen.
Doet niet anders oft ghy comt in dolen.
Dus levende muechdy sonder hoon / zyn :
Myn helsche glorie sal uwen loon / zyn.

C.

Onsen helschen oogst es nu voor ooghen
Elck Martiniaen wil zyn neersticheyt tooghen,
Ick salt u loonen in comenden tyden.
Ghy printers sulter oeck aen winnen mooghen,
Wilt Martins leeringhe te wercke pooghen.
Ghy cramers, vercooptse, schoudt gheen benyden,
Stelt der papisten wet gheel besyden,

(1) Carus : beminde.

Zy is veel te hardt, volcht mynen raet,
Ghy sult corts al met my verblyden,
U habitacie hebic doen bevryden,
Onder der wyser Wyclefyten staet;
Alle seckten ghy in spoede te boven gaet,
Dies ghy diepst ghecroont wordt in myn glorie.
Noch Arrianen Wiclefyten, Hussitanen daet,
Ja boven de Makemetisten u saeyende saet
fol. 29, r. Verheven is grootelyck in myn memorie.
Tes om ons helsche gheesten een goede storie.
Laatse vry gaen voort zoo zyt ghewoon / zyn :
Myn helsche glorie sal uwen loon / zyn.

D.

Princhelycke Martinianen, wilter op dincken :
Sulck als ic hebbe sal ick u schincken,
Dats huyshuere, berninghe en al om niet;
Voor uwen loon, den dranck die ghy sult drincken
Es metal gloeyen*de*, twelck sal vierich blincken,
Zieden*de* olie, loot, peck, dus schout verdriet;
Uwe spyse es oock van my bespiet
[T]zy[n] scorpionen, padden, serpenten, slanghen;
Ghy sult oeck gheselscap hebben, om vray bediet
Vermakelyc : dus alle droefheyt vliet;
Tsullen draken, wolven, honden zyn zonder verstranghen;
My*n* helsche gheesten sullen u oec blydelyck o*n*tfanghen,
Als myn liefste vrienden, na vriendelyck betamen.
Dus wilt niet deysen, maer vorwaert ghanghen.
Leeft na raet, schoudt druckich verlanghen,
Volcht Martins wet, wilt u niet scamen,
Tsal grootelyck zyn tuwer zielen vramen (1),
En*de* sult te myndcr feesten mueghen ydoon (2) / zyn :
Myn helsche glorie sal uwen loon zyn.

(1) Baat, nut.

(2) Geschikt, toegelaten.

Refereyn VI.

fol. 29, r. A.

Als ick int herte mercke alle wondere
De wercke Gods en elck stuck besondere,
Tfirmament en den loop der natueren,
Lucht, vier, water en deerde hier ondere,
Wint, reghen, snee, dan blixem en dondere,
En elck in zyns virtuyts voldueren,
Dach en nacht, tyt, wylen en hueren,
Mane en sterren inden hemel aldaer
Int cours der planeten berueren,
Ghescepen tot onsen ghebruycke eenpaer,
En dedel sonne lichtende claer,
Die alle corruptie suvert en reent,
fol. 29, v. Zoe machick wel vraghen int openbaer
Wat moet Hy dan zyn diet al verleent?

B.

Voordt merck ick int sien in tsmeys virtuyten,
De cruyden wassen, die bloemkens ontsluyten,
Ende alle boomen staen lustich en groene,
De velden verchiert met garregen (1) spruyten,
Bemden, bosschen, binnen en buyten,
Becleet met bloemen, dan in saysoene,
Van alle coleuren in lusteghen doene,
Zoe datter elcx herte by mach ghenesen,
En de voghelkens singhen avont en noene,
Duer de minlyckheyt des tyts ghepresen,
Dan denck ick : es dit zoe vuytghelesen,
Dat daensien der herten den druck vercleent
Duer tchieraet (2) der creatueren wesen,
Wat moet Hy dan zyn diet al verleent?

---

(1) Liefelijke.
(2) Hs. tchieraert.

C.

Diet al verleent, dalmueghende Heere,
Es oeck bescouwelyck, los van verzeere,
In coni*n*ghen, princhen groot van machte
En*de* alle stateghe eere,
In alle triumphe, in gulden cleere,
In peerlen, steenen, virtueux van crachte,
In schoone persoonen, daer thert op lachte,
En*de* voortane in alle dinghen
Wes God van ae*n*beghinne ye ghewrachte,
In herpen, luyten, fluyten en singhen,
En in sueter melodyen omringhen;
Daermen somtyts om rechter vreughden weent,
Dan denck ick : can dit sulck believen bringhen
Wat moet Hy dan (zyn) diet al verleent.

Prinché, diet al verleent laten ons loven,
Om dat wy, van scanden o*n*vereent,
Als salighe mueghen comen hier boven,
In glorien by Hem diet al verleent.

fol. 36, r.

Refereyn VII.

A.

Almachtig God, wilt ons beraden,
Ende staen in staden in onser noot.
Wie mach den mensche aldus versaden,
In desen overdaden, hets jammer groot,
Want al dat tcleet draecht, wit, zwert, oft root,
Es meest inwendich ghierich beseven;
Vuytwendich gaense als lammekens bloot,
Die totter doot nydelyck leven;

Ic claecht u, saechtmoedich God verheven,
Dat hem de wolf als scaep es reedende,
Want meest beveynstheyt is in hem beneven,
Dits claeghelyck, want men vindt bescreven :
Act. Ap. xx, 29. Math. vii, 15. Wolfs herte / schynt lams leven leedende.

B.

Merct nu dese ypocryte op tstrate,
Oft in den tempel : het schynt dat sy sincken
Doogskens in deerde, simpel van state;
Nochtans van hooverdien dat zy stincken,
Want huer studeren ende al huer dincken
Es hoe zy meest goets ghehoopen mochten,
Midts haren schyne, sduvels ghedrochten,
Sy zyn inwendich zoe valsch duervlochten,
Waer met zy tvolck dus zyn mesleedende (1);
O hemels coninc, sterct ons ghedochten,
Wilt ons van desen bedrieghers sochten :
Wolfs herte schynt / lams leven leedende.

C.

Och merct dat opperste religioen,
Alle die rancken van boven tot ondere,
Merct huer hanteringhe, wats meest huer doen?
fol. 36, v. Int smeeken, looftuyten, brouwen zy wondere.
Diet wel besochte, voerwaer, men vondere
Ghecleet als dlam, in simpel abyt,
Wiens herte beroerder is dan den dondere,
In overvloeyende haet ende nyt;
Dits iuyste dleven vanden ypocryt:
Ic seyts noch meer, waertmens my heetende,
Maer tswyghen es tschoonste op desen tyt;
Doch vindt men over al de werelt wyt :
Wolfs herte / schynt lams leven leedende.

---

(1) Hs. meesleedende.

Princhе vliet, daer ghy muecht, dese sluypers,
Weest u gheselscap van hen scheedende,
Dese bedrieghelycke, dobbele stuypers
Syn meest tyrannen ende bloet suypers,
Die meest den simpelen zyn ontcleedende;
Tsyn wolven / en schynen lams leven leedende.

Refereyn VIII.

A.

Al es een tafele niet wel becleet,
Al es een spyse niet iuyst bereet,
Al es men bescaemt voer vriendts ontfanghen,
Al zyn de iuweelen zeer dunne ghespreet,
Al eesser versuymtheyt inne beleet,
Al eest al omme niet moy behanghen,
Al draecht de vrouwe gheen gulden spanghen,
Al stooctmen tvier met slechten tanghen,
Men peyse : pover bestieret daer al;
Al heeft er schoon tooch niet al de ganghen,
Vlaeyen, taerten, al falgieret / al,
Een wetende herte verchieret / al.

B.

fol. 37, r. Al es een aensicht bruyn ende sproetachtich,
Al staen de lippen niet al te groetachtich,
Al es dabytken magher ende dinne,
Al luydt de tale niet al te soetachtich,
Al es den ganck onabel ende cloetachtich,
Wie weet wat therte can hebben inne?
De menighe schynt zeer wys van sinne,
En*de* om dhabyt / toocht men hem minne,
Nochtan sotheyt / haeyeret al;

Aldus, ter causen van mynen beghinne,
Al mach een zyn van cleynen ghewinne,
Redene by fortsen / stieret / al,
Een wetende herte verchieret / al.

C.

Een blyde weerdt / in een arm cootken,
Een wys man op een simpel slootken,
Een oetmoedich co*m*muyn ende vredich,
Een visschere die wel bedwinct zyn vlootken,
Dese zyn den tyt zeer wel bestedich;
Ouders, gheerne Gode aenbedich,
Vrouwen, eerbaer, selden ledich,
Maer jonghe quaetheyt ontchieret al :
Brootbidders ongheraect / ende stedich,
Die mesprysic / zyn zy onsedich,
Maer eerbaerheyt verfieret / al
Een wetende herte verchieret / al.

Princhе, eere es beter vele dan gout,
Maer verwaentheyt / finieret / al;
Sydy in ghebreken, peynst tes u schout (1) :
Een wetende herte verchieret / al.

Refereyn IX.

fol. 37, v. A.

Al eest dat alle de weerelt op scaetsen gaet,
Soe elck wel sien mach, vol vreemde abuysen,
Ic hoopt anders in gheestelycke plaetsen staet,
In abdyen, in cloosters, in kercken, in cluysen.
Soud Bachus hier tappen als in andere huysen,

(1) Schuld.

Oft Cupido planten enich boeverye,
Soud Taxillus hier verkeeren oft fluysen,
v Reg. 4, 25. Soud hier (1) Giezi woonen oft symonye,
Soud Mammon hier nestelen of hooverdye,
Oft ypocrisye, soe de sommeghe meent?
Neent, charitate heeft hier heerscappye
Ende haet / fraternum odium / ghelyc een prye :
Twaer goet waert zoe, / maer ic sorghe neent.

B.

Men derf in cloosters heeten noch ghebieden / niet,
Want bona voluntas es daer patere;
Tes al ghestichtich dat men aen dees lien / siet
Sobrietas eeser cock en procuratere,
Devotie cantere en informatere,
Rigor discipline die de jonghers helpt voort.
Silentium breyelt der tonghen snatere,
Cor et lingua singhen hier accoort,
Prudentia es portier / zy voeret dwoort,
Conscientia wect als torpor slaep verleent;
Dits tregiment dat int clooster behoort,
Ghincter anders men riep crucifige, moort :
Twaer goet waert zoe, / maer ic sorghe neent.

C.

Wie volgt onghehoorsam nu Sathans practycke?
Wie es als Ysrael teghen Moysen rebel?
Liber Num. XVI. 11, 12. Wie es, Abyrons, Chore en Dathans ghelycke,
Vol murmuratien / quaetwillich en fel?
fol. 38, r. Waer maect bruer Williken int clooster spel?
Waer draecht Reynken ghecapt nu monicken cleeren?
Waer doet den wolf den simpelen scaepkens ghequel?
Onder tclooster volck niet / tzyn kinderkens ons Heeren

(1) Hs. Soud hier hier.

Sy syn spieghels / die goede exempelen leeren
Eerbaer, willich, arm / met Gode vereent,
Gen. XIX, 26. Niet omsiende als Loths wyf /, maer ter eeren
In duechden voortgaende / sonder wederkeeren :
Twaer goet waert zoe, / maer ik sorghe neent.

D.

Hier groeyt tplantsele van Helya,
Franciscus rancke, / Dominicus saet;
Act. Ap. V, 1-5. Hier vliet men tvenyn van Ananya,
Dats proprietariscap, / gheen quader quaet;
Hier niemant zyn ooghen op Venus en slaet;
Hier verdryft Gods vreese tsvleeschs inclinatie;
Hier accordeert al, / minst met den meesten, / jaet;
Exod. III, 8. Prov. VIII, 35. Isaï, XII, 3. Hier vloeyt melc, / honich; / hier tapt men gratie;
Daniel II, 11. Hier hebben dinghelen huer conversatie;
Hier wordt Titivillus (1) int capittel verbeent;
Hier es een pot, / een God /, onder welcke natie
Die heylighe Gheest meest houdt zyn statie :
Twaer goet waert zoe, / maer ic sorghe neent.

E.

Hier int clooster, welc een eertsch paradys / es,
Gen. III, 9. Gen. II, 9. Staet lignum vite onverganckelyck gheplant;
Hier palma victorie, dat groen rys es,
En cedrus contemplationis playsant;
Gen. III, 9; 17. Hier gheeft lignum scientie elcken verstant;
Oliva pietatis es hier voorspoedich;
Hier cypressus bone fame de croone spant;
fol. 38, v. Hier es flos viole / blauverwich oetmoedich,
En rosa patientie, root en bloedich;
Hier es lilium castitatis vast versteent;
Fructus bonorum operum / zyn hier overvloedich;
Voor thelsch serpent es hier elc behoedich :
Twaer goet waert zoe, / maer ic sorghe neent.

(1) De duivel.

Fratres, loco principis.

Schyn sonder syn / en maect heylich twint;
Houdt u ghelooften /, zyt tot Gods dienste ghereet,
Op dat ghy den besten wech vrylich vint;
Zyt vreedsam / coelsinnich / in devotien heet;
Zyt niet pompeus, useert Baptistens cleet;
Gen. xxxix. Jac. vii. Job. i, 22. Zyt eerbaer als Joseph / hebt Jobs patientie;
iii Reg. xix, 3. Schout vrouwen, als Helyas Jesabel wreet;
Luc. xxii, 62. Doet als Petrus /, hebdy mesdaen /, penitentie;
Rom. xiii, 3. Gal. vi. 9; 10. Doet altoos wat goeds / zoe Paulus maect mentie;
Math. v, 10. Luc. vi, 21. Wie hier lydt /, na verblydt /; wie hier lacht /, nae weent;
Dus levet clooster volc, nemt experientie,
Want zy zyn daghelycx in Gods presentie :
Twaer goet waert zoe / maer ic sorghe neent.

Refereyn X.

A.

fol. 39, r. Wat batet sloofs lustich bloeyen der weerelt,
Wat batet spruyten der fonteynen jent,
Wat batet opsien der vrouwen bepeerelt,
Wat baet jonghe herten, vol liefden gheprent,
Wat baet blincken der sterren aen tfirmament,
Alst al gheen onsterffelycheyt en can ghegeven?
Wat baet gout, silver, oft dierbaer present,
Als sterven es deynde van tydelyck leven?
Lacen! al niet; ic vindt bescreven :
Isaï. xxxviii, 1. Bereet dyn huys, want ghy moet sterven;
Tcoleur verandert, dlichaem moet beven;
Die sinnen falgieren, therte brect als scherven.
Dus verwachters, weest pachters der vruchten erven,
Vercleet u /, bereet u /, die in den sluys / zwomt,
Peyst om die doot eer zy u thuys / comt.

B.

Wat sal den lichaem ghebont, gheraut (1) / doen?
Dat die ziele met oneeren belast / wort.
Wat sal deertsche goet ghepluct, ghecraut (2) / doen?
Dat ghiericheyt tuwen huyse vriendt en gast / wort.
Wat salt zoe gheleeft? Dat in u ghetast / wort
Menichte van sonden, dat Gode meshaecht.
Men peyse om deynde eermen verrast / wort,
Eccl. VII, 40. Want tvermaen van sterven die sonden verjaecht;
Betert u, eer datmen u ziele beclaecht,
En siet, ghelyc den pau doet, op u voeten;
Laet vallen u pluymen, u huyseken vaecht;
Wapent u teghen die doot, ghy selt vechten moeten;
Wilt die braken (3) der craken (4) te lande boeten (5);
Verhoet u / eer die vloet u / metter muys domt:
Peyst om die doot eer zy u thuys comt.

C.

fol. 39, v. Eer zy u thuys comt, peyst om die doot,
Want slevens wellust moet verganc hebben.
Tstrael, dat Adam ende Eva duerschoot,
Moet schoonheyt, wysheyt in zyn bedwanc / hebben.
Die wormen moeten dlichaem eer lanc / hebben;
Ryck ende erme twordt een figuere;
Math. XVI, 28. Rom. II, 6. Elck sal na wercken loon en danck / hebben,
Maer duecht maect de ziele schoon van coluere.
Vroomheyt, stercheyt, oft edelheyt puere,
En mueghen ons voer de doot niet verborghen;
Wy en *zyn* versekert dach, tyt, noch huere,

(1) Gebont = in bont gekleed (Verwijs en Verdam: *Mdln. Wdb.*). Gerouwd = in rouw getooid.

(2) Hs. ghepluc. — Plukken, krauwen = bijeen scharrelen.

(3) Schaden.

(4) Schepen.

(5) Herstellen.

Want die heden vry staet moet sorghen voer morghen.
Dus sneven int leven es deerlyc met sorghen.
Maer queltmen (1), speltmen (2), oft hoemen abuys / cromt (3) :
Peyst om die doot eer zy u thuys / comt.

Prinche.

Styts onsekerheyt en*de* sdoots certeynicheyt
Gen. v, 27. De Mathusalem sonder huys int velt / zyn,
Tob. iv, 13. En*de* Tobiam zynen zone leeren reynicheyt,
Job. i, 22. Job in teghenspoet pacient ghestelt / zyn
En de dit woordt van hem ghespelt / zyn :
Job. i, 21. Naect ben ic van mynder moeder gheboren,
Ende, als ic vander doot sal ghevelt / zyn,
Dan sal ic weder der eerden toebehooren.
Dus, gronden, wilt sonden met duechden versmooren (4),
Werct nu, versterct nu, eermen u confuys / nomt :
Peyst om die doot eer zy u thuys / comt.

Refereyn XI.

fol. 41, r. A.

Waer Alexander Magnus eens dranck en adt,
En*de* menich schoon vrouken by hem sadt,
Die onverwinlyck scheen liedt hem daer verwinnen;
Hy liedt zyn sinnelycheyt volghen haren padt,
Dies hy redene, wysheyt en zyns selfs vergadt,
En brocht hem int strick haerder liefden binnen;

(1) Quelen = kwijnen, ziek zijn. Cfr. bl 269 : pacientie es goet voer hem die quelt.

(2) Spelen = weelderig, wulpsch zijn.

(3) De zin is onduidelijk. Ik meen : men weze ziek of gezond, of hoe men die droeve noodzakelijkheid zoeke te keeren, toch heeft men den dood te verwachten.

(4) Gronden = zielen (cfr. bl. 232, B : nydighe gronden), wilt de zonden met deugden overdompelen.

Kinders die minnen · en hebben gheen sinnen,
Dit mercte een coni*n*c, dies hy grondeerde (1),
Om zyn bekinnen (2), vier coninghinnen
In een tapyt vol sins, dwelc hem informeerde (3) :
Daer Eerbaerheyt eerst Wysheyt coroneerde,
Justitie, en*de* die meeste Victorie,
Als die naer der weerelt meest triu*m*pheerde;
Die zyn crancheyt dwinct cryght de meeste glorie,
Den gheest es den schat, dlichaem de ciborie;
Die zyn lichaem dan dwinct met den gheeste,
— Dus quam hem dit siende in zyn memorie — :
Dits boven allen victorien de meeste.

B.

fol. 41, v. Vuytwendighe oploopen zyn fel, nochtans
Gheen felder oorloghe dan binnen slans;
Die verre van huys zyn machmen ontryen,
Hy es victorieus diet al verwint bycans,
Maer die winners verwinnen / zyn de vroomste mans;
Dus die den moet verwint mag wel meest verblyen,
Want in allen stryen / oorloghen, partyen,
Alle feyten bedryft meest den sinnelycken moet.
Dus, al doen ons lyen in allen syen
De viandt, de weerelt, / meest ons vleesch, / ons bloet.
Die viandt nièma*n*t dan die wilt en mesdoet,
De weerelt van buyten arbeydt vast om ons hoonen,
Maer sinnelycheyt inwendich eyst quaet voer goet;
Dus quelt zy ons meer dan duysent persoonen;
Met milioenen siet men maechdekens loonen,
Die natuere verwonnen hebben in stervens feeste;
Dus seg ic, zoe alle poeten bethoonen :
Dits boven allen victorien de meeste.

(1) Beschouwde.

(2) Tot zijne onderwijzing.

(3) Onderwees.

C.

Apoc. III, 21. Apocalypsis tuycht : die verwint autentyclyc
Sal by Gode sitten inden troon zeer rycklyc,
Die verwint sal bescermpt zyn voer de tweedste doot
Die verwint die regneert, / dits voor ooghen blyclyc,
En arbeyt om zyn cracht te bedwinghen onbezwyclyc.
Dats die int casteel der zielen laet reene zyn thoot;
Wildy worden groot, / zoe Boetius sloot,
Verleent gheender passien boven u ganc;
Demosthenes ontboot, / daer wysheyt vuyt sproot,
Alexandere tselve die de weerelt dwanc :
Verwindy menschen, tes menschelyc, zy zyn cranc,
Verwint vuys selfs crancheyt, als heere der heeren.
Zy leven hier iuechdelyc int sweerelts bevanc,
Die amoreus ghevrydt zyn blyven in eeren,
Gheneychtheyt der oncuysheyt es quaets[t] om keeren;
Diese volcht, sprect David, leeft als een beeste;
Tverwinnen van desen, zo doctoors my leeren :
Dits boven allen victorien de meeste.

D.

fol. 42, r. Al bidden volmaecte liens om gequel,
Als daermen meest by verdient, dit weten zy wel,
Om vleeschelycken wellust en bidden zy niet;
Want die slaghen, / ghekyf en droefheyt fel,
By pacientien verwinnen, vruecht en spel (1),
Cryghen indt bestryen haers vleeschs dickent verdriet.
Judic. VI, 19. Die Dalidam aensiet / wel[cke] Sampson verriet,
Merct hoe dlichaem den gheest verwint duer tbetrouwen;
Die intsgelycx bediet / dwelc es geschiet
Gen. XXI, 14. Gen. XXI, 6. Van Sara en Agar, wilt wel aenscouwen,
Daer de maerte tbevel wildt zyn der vrouwen,

(1) Door patientie, door vreugd en spel verwinnen.

Mach tperikle der menschen sien endt (1) bevechten;
Als sinnelycheyt rene (2) onder dwanc wilt houwen,
Vrouwen zyn maerten dan, en heeren knechten;
Die hier verwinnen Sampson slechten,
Moeten indt radt vander helscher foreeste;
Maer dat Sara Agar bedwinct, naer myn berechten,
Dits boven allen victorien de meeste.

Princhе, die victorieus en wellustich zyt,
Iugiert naer uus selfs experientie;
Aerdeghe gheestkens die amoreus en rustich zyt,
Peynst by u selven / en gheeft de sententie :
Besichdy niet meer crachts en violentie
Eer ghy verliefde sinnelychevt cont bedwinghen?
Tgheschiede zoe Esdras scryft, / ons maect mentie,
Dwelc van dry dinghen / sterxst was int volbringhen :
Die coninc, / schoon vrouwen, / oft cracht van wyne,
Maer int verlinghen (3) dies zy prys ontfinghen,
Wordt relycke (4) waerheyt ghenoempt crachtichst tsyne.
Verwindt dan u sinlyck natuerken, al eest pyne,
Alle menschen, / zoe vrydy u van tempeeste.
Dat rene domineert, / ic blyve by dmyne :
Dits boven allen victorien de meeste.

Virtus fortunam vincit.

Refereyn XII.

A.

fol. 59, r. O bloeyende bloeseme, als lelye ten dale,
Coninclycke vassale, zeer costelycke bale,

(1) Hs. indt.

(2) Redene : wijsheid.

(3) Verlinghen = verlanghen (KIL.), Op de vraag wie prijs ontving.

(4) Redelyke.

Van allen consten de principale,
O vloeyende tale, / Rethorica bruyt,
Wiens voys strect boven den nachtegale,
Daer ic te male / myn voetsele in hale,
O mondeken, blosende ghelyc den corale,
Reyne, cuyssche, smale, / accordelyc gheluyt,
Noordt, west en suydt / der consten iuyt (1),
Dyn gheestelycke (2) virtuyt / zeer menigherande / es;
Myn conste ruyt (3), naect als een puyt,
O tgodlyc conduyt, / binnen uwen verbande / es :
In u, lief, eenen gheest vol van verstande / es.

B.

Tfy, nydighe gronden, die in dichten minghen
Vieleynighe dinghen, / schimpich beringhen (4),
Refereynen, baladen, oft liekens singhen !
U zoe bedwinghen, Rhetorica mingoot (5),
Hoe macht een constich herte ghehingen (6)
Tvieleynich swinghen (7)? Hoordt, jonghelinghen,
Ic wilde wel die sulc werc voort bringhen
Euwelyc ginghen / van consten bloot.
O roose root / met uus ghenoot,
Zwaer als een loot / therte inden sande / es;
Den nyt es groot, / die minne es doot,
Die conste ontsloot / nu vuyten lande / es :
In u, lief, eenen gheest vol van verstande / es.

---

(1) Juyt = jubilatus, jubilum (KIL.).
(2) Hs. ghestelycke.
(3) Ruw.
(4) Beringen = insluiten (VERWIJS en VERDAM). Hier : aanvallen, lasteren.
(5) Schoone, lieflijke.
(6) Toelaten.
(7) Zwaaien, slingeren (OUD.)

C.

fol. 59, v. O vrouwelyc persoon, / o payselyc stat,
O ryckelyc scat, / van allen consten sat,
Des heylichs dochtere, reyn lelien blat,
Solacieus pat, / blinckende robyne,
Vol van verstande, fonteynelyc vat,
Maecket therte wat / dyns dauwens nat,
Zoe en sal ic u dervende niet worden mat,
Amoreuselyc bat, / blyde van aenschyne.
Niet acht ic pyne / schoon roosemaryne :
Uwe medicyne / my zeer ghehande es,
Zoetmondeghe van wyne, / ghelyc den rosyne,
Dies therte myne / voer u te pande / es :
In u, lief, eenen gheest vol van verstande / es.

Princhelyc princhier (1) / der edelder princesse,
Al eest dat ic messe / int spellen myn lesse,
Ic ben een scholier, hebt dernesse (2);
Ghelyc eender clesse / in my de fayllande / es (3).
Zy heeft noch constighe susteren sesse
Myn sins abdesse : Rhetorica esse,
Zoetmon*n*degher smakende dan enighe kesse (4).
Al lig ic in de pesse (5), / sulc min*n*e gheen scande / es
Want in u, lief, eenen gheest vol van verstande / es.

Refereyn XIII.

fol. 60, r. A.

God, die ons menschen wilde conterfeyten
Na zyns selfs beelde, heeft ons zoe gewrocht

(1) Princhier = prins (Oud.).
(2) Deernis.
(3) Dwaling.
(4) Kers.
(5) Pers.

Dat wy zoe diversch van qualiteyten,
Natuerlyc heedt zyn en natuerlyc vocht.
Die hitte hadde langhe tonder brocht
Ons vochticheyt, want tvier es teerende,
Waer daer gheen remedie teghen ghesocht,
Maer spyse en dranck zyn die sterck meerende;
Dus oomt dat elck drincken es begheerende,
Om blusschen selck vier, eest out oft jonc;
Dus seg ic, my oeck van dorste verveerende :
Niet beters dan eenen goeden dronc.

B.

Eest datmen vermoeyt es, verhidt, verheystert (1),
Eest datmen arbeyt, dorst, spidt oft graeft,
Eest datmen, reysende, onder weghen peystert,
Oft eesmen met barnenden cortsen begaeft,
Esmen verbrast geweest, ghetraveilliert, verflaeft (2),
Al waerder spyse en gheselscap noch so fyn,
Therte des menschen blyft onghelaeft,
Esser gheenen dranck, tsy bier oft wyn;
Tmach wel een werc van ontfarmherticheden zyn,
Daermen den dorstighen oec te drincken sconc;
Wat die churgyn seyt, oft die medicyn :
Niet beters dan eenen goeden dronc.

C.

Dorst es ons van erfsonden ghebleven;
Dorst es een ghebrec, een clachtich ghecryt;
Dorst mach ons verderven en nemen dleven;
Dorst roept na lavenisse, sonder lanc respyt;
Dorst es eenen vierighen appetyt
Na tghene dat in hem selven cout es en nat;

(1) Verheytsteren = verschroeien (Oud.).

(2) Verflauwd.

fol. 60, v. Hoe blyden maeltyt, hoe goeden inbyt,
Alsmer dorst by lydt, ten es dit noch dat.
Van dorste Christus om drincken bat,
Joan. iv, 7. Van een vrouken, daer een schoon fonteyn spronc;
Noch seg ic, al hadmen alder weerelt scat :
Niet beters dan eenen goeden dronc.

Princhе.

Al eest dat syropen oft confortatyven,
Quecruyt, granaet appelen, oft conserven,
Den dorst des menschen eens deels verdryven,
Alderbest can drincken den dorst verderven;
Ic hebt gheproeft oec menich werven
Aen calissihout en ander suker coeken,
Aen vruchten, aen sause, vuyt croesen, vuyt scherven;
Ic gheloove dexperientie bat dan die boeken :
By drancke ziele ende lyf vercloeken,
Daermen verdorst yerst de handen om wronc;
Myn propoost es, wie wilt mach versoeken :
Niet beters dan eenen goeden dronc.

Refereyn XIV.

A.

Wildy weten van sweerelts broosschen bestiere,
Merct een ongodlycke, ghulsighe maniere
Die onder ons kersten menschen gheraect es :
Selden eetmen nu met blyder chiere,
Tsy watmen drinct van wyne oft biere,
Voer datter yemant droncken ghemaect es.
Ten es gheen voetsel dat in eere ghestaect es,
Maer een sop daer de ziele in onscaect es,
Walghelyc versmacht, niet wetende te vliene;

O*n*beschaemt de beroemighe (1) no[o]t ghecraect es,
Eens coluer vergaet alst al ghebraect es,
Poffende en grof om aen te siene;
Luxurie werdt verwect by selcken ghebiene;
fol. 61, r. Alle dinghe*n* / wat onstect vierigher in brande (2),
Grieflyc manslacht pleecher by te gheschiene.
Tes groote sonde, scade en*de* scande.

B.

Alsmen enighen wilt willecomen, te dancke,
Met wyne vuyter soeter wyngaert rancke,
Dan en weet [men] niet beters / des de sulck ghequelt es,
Dan die op te vullen met stercken drancke;
Den adem comt vuyten lyve met stancke,
Des de natuere al gheheel ontstelt es,
Sinlike scientie en wysheyt ghevelt es,
In hem die tot ghulsicheden ghehelt es,
Schynende bat beeste (3) dan mensche (4) ient,
Veel dorperlycke woorden van hem vertelt es,
Schynende dat hy van duechden onschelt es;
Want int sien hy vriendt oft viant en kent,
Hy werdt heesch, sterooghende, puylende, blent;
Groen dunct hem blau, een cruycke een mande,
Draeyende valt hy ter eerden als een rent :
Tes groote sonde, schade ende scande.

C.

Gaet Brabant, Vlaendren, Zeelandt int ronde,
Buyten slans, ghy vindtse sober van monde;

(1) Beroemigh = grootsprekend, bluffend (Oud.).

(2) De zinbouw is onduidelijk. Ik meen : wat ontsteekt alles in brand, zoo vurig als luxurie?

(3) Hs. beesten.

(4) Hs. menschen.

Hier ghietmen inne, non fortse hoe tghecreghen es,
Ten es noyt ghesproten vuyt edelen gronde;
Tes dleven ghegheven een diepe wonde,
Daer natuere by crinct die ons gheweghen (1) es;
Als een met drancke daer neder ghesleghen es,
Aensiet wat solaes aen hem gheleghen es;
Buyten of hy los ware van versycke (2),
Zoe mochtmen sien, hooren wat zyn pleghen es,
Oft den sin tot vrolicheden gheneghen es,
Om singhen oft sprekende rethorycke,
fol. 61, v. Oft aventuerlike bequame practycke,
Want een droncken mensche es buyten verstande,
Hy wordt buyten en binnen *on*reyn van slycke :
Tes groote sonde, schade en schande.

Princhе.

Gaet liever amoruesliken en fier
Metter liefster spacieren in een vergier,
Dan droncken te drincken, dwelc mespresen es;
Daer berst dicwils last vuyt menighertier,
By daghe, by nachten, nu daer, nu hier,
Om de ydelheyt der sinnen, zoot eens bewesen es :
De lever wordt root die quaet om ghenesen es,
Den adem corter af, voort meer in desen es
Hoofzweeringhe, buycswellinghe lichamelyc;
Iechte, fleersyn vuyt dronckenscap gheresen es;
Die influentie quaet om aflesen es,
Die vuyt over drinckene spruyt *on*bequamelyc;
Veel brenghen en wachten es oneersamelyck
Al duncket den sommighen eer, binnen den lande;
En maect niemant droncken, het es u blamelyc :
Tes groote sonde, schade en schande.

(1) Appensus (KIL.) = toegemeten.
(2) Versyck = gevaar, droefheid.

Refereyn XV.

A.

Den roep van ey ey es menigherande.
Deen roept ey ter zee en dander te lande;
Ey es eenen quaden roep over al;
Waermen ey ey roept es schade oft schande:
Ey haelt water! ey ey loopt ten brande!
Ey ey, wachermen, wat droever ghescal!
Noyt en was ey gheroepen sonder mesval.
By desen seg ic, vuyt rechter duecht:
Ey ey es eenen roep sonder vruecht.

B.

fol. 62, r. Sou ey sonder vruecht zyn, dat waer al hoon,
Want ey es doch eender vrouwen loon.
Zy segghen: ey, God loont u, goede vriend.
Eya es een bedinghe, noyt soeter thoon.
Ey conforteert oec menighen persoon,
Want ey tot veelderande ghebreken dient.
Dvirtuyt vanden eye en was noyt vercombient (1);
Ey es een ghifte goet van pryse;
Ey vult de scotele en*de* es goey spyse.

C.

Ey maect verscrickinghe int ghedachte;
Ey es een vervaerlyc gheluyt by nachte,
Vuyt ey ey es menich alarm gheschiet;
Ey maect beroerte en*de* maect clachte;
Ey maect wringhinghe van handen onsachte;
Ey ey es int singhen een leelyc liet;
Wie ey begheert, ic en begheers em*m*ers niet;
Want ic segghe noch zoe ghy hooren muecht:
Ey ey es eenen roep van cleynder vruecht.

---

(1) Narrare (KIL.); vertellen, uitleggen (OUD.).

D.

Ey ey heeft vruecht in, wildyt verstaen,
Want elc ey doet den hongher vergaen;
Tsy ey ghesoden oft oec ghebraden,
Ey maect vleesch en bloet binnen dry daghen saen.
Ey werdt een kieken, sonder waen,
En tkieken werdt een capoen met staden,
Dat men den heeren siedt met wyne gheladen.
Ey es den oorspronck, verstaet als die wyse :
Ey vult buyc, scotele, ey es goey spyse.

E.

Noyt en was ey ter vruecht becleven (1);
Daer men ey roept, elc waent daer sneven;
Ey ey tes dicwils om den hals oft been;
Moorden, kelen, suchten en deerlyc beven,
Dit can den roep van ey al gheven;
Selc laet zyn leven in den roep, cout als steen;
Vuyt ey ey comt ghecryt en zwaer gheween;
fol. 62, v. In den roep van ey ey werdt niemant verhuecht :
Ey ey es eenen roep sonder vruecht.

F.

Soe wie dat ey roept, hy crycht onderstant;
Zoe wie dat ey roept, men biedt hem de hant;
Elcken ghebuert hulpe, als hy roept ey,
Maer die ey verzwyghen aen elcken cant,
Ende sonder ey wanen blusschen den brant,
Hem ghebuert scade oft scande menigherley :
Al segdy dat ey ey es een leelyc ghescrey,
Wie een ey pelt, tes recht dat hy veriolyse :
Ey ey vult buyc, scotele, ey es goey spyse.

---

(1) Beclyven = gedijen.

G.

Vroukens die kinderkens draghen met eeren,
Eerse de weerelt kunnen vermeeren,
Haren roep wert ey int nedersetten;
O bitter ey, ghy doet dlyden verseeren!
Ey ey es der dood weerga, al macht verkeeren
Byder gracien Gods, diet can beletten;
Ey ey can die heel weerelt besmetten;
Duer den roep van ey smelt elcx iuecht,
Ey ey es een roep sonder vruecht.

H.

Dwit vanden eye, dat stelpet bloet;
Den doeyer es tot den candeelkens goet,
Oft int rooswater ghecooct zeer net;
Daermen ey in taerten oft vlaeyen doet,
Elc weet wel dat men die spyse prysen moet;
Wafelen, gheeyert broot smaect te bet;
Tes die reynste spyse in een vuyl caberet;
Dus seg ic : ey ey es een goey devyse :
Ey vult buyc, scotele en maect goey spyse.

I.

Het es een out segghen, verstaet diet can :
Een mon*n*ic, leec, man, pape, hont, meersman,
Elc weet wel dat se tsame*n* discorderen;
fol. 63, r. Die monicken vasten vele, als nu als dan,
Dan etense eyeren ay lacen / nochtan;
Ey es een viandt diese helpt tempteren :
Ten baet niet al mueghense abstineren,
De cracht vanden eye maecse ontvuecht;
Ey ey es een roep sonder vruecht.

Princhе, hinnentasters oft sulcke passaerts
Soeken dicwils thinnen ey, al synt rycke hassaerts (1),
Om weten wanneer thinneken legghen sal;
Tvulsel van kiecxkens, van duyfkens es voer brassaerts,
Eyerkens ghedopt, pannekoecxkens, struyven, kassaerts (2),
Wie leeft die hier af quaet segghen sal?
Hy es wel dwaes die myn ey verlegghen sal :
Want dey helpt vermeeren der stadt assyse :
Ey ey vult buyc, scotele, en es goey spyse.

Refereyn XVI.

Al had ick van allen wenschen prys,
En dat al gout ware : yser, ten en loot,
De weerelt zoe schoone als deertsche paradys,
En dat elck gars ware een roose root,
Ende op elck steenrotse de steenen groot
Waren dyamanten, saphyren, robynen,
Ende alle dystelen en doornen bloot
Ghelyc de lavendulen (3) en rosemarynen,
Al droeghen alle catten armynen (4),
Dat alle boomen waren groene,
Ende elck bladt schoon lasuer in tschynen,
Met gulden fruyte avont en noene,
Al waren alle egelen rossen koene,
En corssieren diemen vergulden siet :
En warent gheen vrouwen, het ware al niet.

---

fol. 63, v. Al warent alle nachtegalen : raven en kraeyen,
En alle beesten als pauwen schoone,
Ende alle exteren papegaeyen,
Ende elc sterre eene sonne inden throone,

(1) Vrekken.
(2) Struyf, kassaert : pannekoek (De Bo, Kil.).
(3) Lavendelkruid.
(4) Hermine, hermelijn.

Al droech elck leeu een gulden croone,
Dat nu simmen zyn, dassen, oft beeren,
Ende alle vossen en wolven, sonder hoone,
Als witte herten tam sonder deeren,
Al droech elck scaep, na myn begheeren,
Een gulden vlies, alzoe Jason vant (1),
Al consten hen alle vlieghen gheneeren
Ghelyc den edelen sparwar op dlant,
Al hadden alle cruyen tverstant
Ghelyc de hasewinden als de haze vliet,
En warent gheen vrouwen, het ware al niet.

Al en waert nim*m*ermeer ys oft snee,
Al ware elck man ghesont en wel te pas,
Al waert al rooswater de ganse zee,
Ende alle rivieren ypocras,
Al waerdt alzoe tyt als noyt was,
Al warent al salmen, de vischkens cleyne,
Al waert oeck ghesteynte alle gelas (2),
En*de* alle staende water fonteyne,
Met gulden pypen, net en reyne,
Dat alle reghen balsame ware,
Al waert eendrachtich al tvolck ghemeyne,
Noch nummer duyster mer altyt clare,
Ende altyt heylichdach, verre ende nare,
Sonder sorghe, pyne, oft verdriet :
En warent gheen vrouwen, het ware al niet.

---

fol. 64, r. Princhersschen, ghy duechdelycke vrouwen,
Al mocht elck mensche zynen wille verwerven,
Ende alle levende sonder ouwen (3),
En niet dan uwen persoon te derven,

(1) Hs. want.
(2) Glas.
(3) Ouwen = oud worden.

Wy en soudens achten niet twee scherven,
Alle dees eertsche weerdicheyt;
Nochtans een eerbaer vrouwe, ia duysent vrouwen
Syn beter dan allen tghene dat voer es gheseyt
En*de*, hoemen alle dinck overleyt,
Naerder weerelt voortganck, als nu ghesciet :
En warent gheen vrouwen, ten ware al niet.

Refereyn XVII.

A.

Gheen last zoe zwaer alst pack van minnen,
Gheen duecht vervult es boven trouwen,
Gheen quets gaet boven druck van sinnen,
Gheen dinck zoe bedwelmt als sin tot vrouwen,
Gheen vruecht ghenuechelycker voer daenschouwen,
Gheen eerbaerheyt mint viloneye,
Gheen meerder schande dan duecht berouwen,
Gheen pyne gaet boven ialozye.

B.

Hootsweere / butse (1) / pyne van tanden,
Wonden / cortsen / teters oft buylen,
Artycke (2) / puysten / bladeren (3), branden,
Senen (4) / pocken / mazelen, muylen (5),
Suchten / stenen / weenen / huylen,
Stom / blint /, zinzich oft lazarye (6),
Cruchen (7) / hoesten / claghen / tuylen (8),
Tes al gheen pyne voer ialozye.

(1) Butse = ulcus pestilens, anthrax (Kil.).
(2) Artrica = rhumatisme.
(3) Blader. Gezwel, blaar, puist (Oudemans, i, 715).
(4) Senuen (Kil.).
(5) Muyl = winterhiel (Kil.).
(6) Melaatschheid.
(7) Krochen, gemere (Kil.).
(8) Tuylen = zwoegen, ook furere (Kil.).

C.

Tes pyne langhe nae lief verlanghen,
Jae daermen al etende niet en beydt (1);
Tes pyne te zyne metter mutsen (2) bevanghen,
Daerse te deghe wel es ghebreydt;
fol. 64, v. Tes oeck pyne zware te zyne gheleydt,
Daer nummermeer nae en volcht melodye
Oft troost; nochtans, voer waer gheseydt ·
Gheen pyne en gaet boven ialozye.

D.

Tes pyne minnen en niet ghemint / zyn,
Tes pyne, druck tsherten (3) scryne binnen,
Tes pyne telcken qualyck ghesint / zyn,
Tes pyne van cleenen ghehaet te zyne,
Tes pyne sieck zyn sonder pyne,
Tes pyne gheleert zyn sonder clergye,
Tes pyne dat droefheyt blyscap schyne,
Maer gheene pyne gaet boven ialozye.

E.

Waer ick bemercken mach yemant weenen,
Oft waer ick druck bevinden can,
Zoe grooten mesbaer en can ick meenen,
Deze pyne heeft veel meer pynen an;
Hoe vroom een wyf zy / hoe sterck een man,
Dese pyne vernietse (4) al waert een prye;
Aldus zoe seg ic met rechte dan :
Gheen pyne en gaet boven ialozye.

---

(1) Beiden, verbeiden = wachten, gerust zijn.

(2) Mutse = blinde liefde, cæcus amor (KIL.).

(3) Hs. tshertsen.

(4) Hs. vernierse.

F.

Men seghet dat min*n*e een groot verdriet zy,
Alsmense (1) vierichlycke useert;
Ic segghe dat alle dees pyne een niet zy,
Teghen dees pyne ghecompareert;
Noyt en was therte ghetribuleert
Alst es met deser melancolye;
Wee hem die daer af es ghetempteert!
Gheen pyne en gaet boven ialozye.

G.

Slapen*de*, waken*de*, eetmen oft drinctmen,
Altoos vreestmen oft recht lief lief / zy
fol. 65, r. Sprectmen / leestmen / peystmen / oft dinctmen,
Altoos dinct men datter een dief / zy;
Hoe groot dat enich anders meskief zy
Dit es altoos de archste partye;
Aldus wat pyne*n* dat inden brief / zy,
Gheen pyne en gaet boven ialozye.

H.

Ialozye doet levende duisentwerf sterven,
En*de* van vruechden maect zy verdriet;
Ialozye doet ziele en lyf duerkerven,
Int eynde dul en*de* anders niet;
Ialozye scaempte noch doot en ontsiet,
Want wanhope esser tresorye;
Ialozye van allen duechden vliet;
Gheen pyne en gaet boven ialozye.

I.

Ialozye es een venynich serpent,
Ialozye es een verwoedde doot,

(1) Hs. almense.

Ialozye es een helsche torment,
Ialozye es duyterste (1) wederstoot,
Ialozye es een ontroostelyck noot,
Ialozye es rechte duvelye;
Hier om seg ick u claer en bloot :
Gheen pyne en gaet boven ialozye.

J.

Sichten (2) mynder herten vroetscepe tyden
Tot nu, dat wil ic claerlyc ontbinden :
Onder al dat lydt oft oyt mochte lyden,
Constich gheen meerder pyne bevinden.

τελος.

Refereyn XVIII.

fol. 65, v. Drie pelsnaeyerskens (3) zeer ient en net / met (4),
Diemen te Thienen noch hielt voor maecht,
Hun meester soude, / ick wil ghy dopset / wet,
Die sittegans gheven (5), zoomen die vet / et;
Eens tsiaers dus hebben zy hun vryers ghedaecht
En seyen : hoordyt, / ziet dat ghys ons bevraecht
Na eenen speelman, oft wy sullen grimmen.
Ghelyc zy deden, en quamen gheiaecht
Int huys, als voghels zeer quaet om timmen.
Wat selen wy drincken, de gans moet zwimmen,
Sprack deen ruyter / wat seldy best mueghen ?
Dan (6) riepen zy alle met luyder stimmen :
De most die doet de vroukens verhueghen.

(1) Hs. duysterste.
(2) Sedert.
(3) Hs. pelnaeyerskens = die pelsen bewerken.
(4) Mede = ook.
(5) Eene gans ten beste geven.
(6) Hs. den.

Twas al bereedt, men ghinck daer sitten / saen,
Meester en vrouwe hebben schoon vier ghemaect,
Men spuelde stoopkens en haelde witten / traen;
Men scanck / men dranck / elc ghinck er verhitten / aen;
Een yeghelyck heeft vanden moste ghesmaect
En vastelycke hebbense een vuyt gheraept
En riepen : noyt beteren van desen jare.
Den meysken heeft hy zoe den kop gheraect
Dat elck ghinck sitten met hanghenden hare;
Men wist daer te segghen van gheene*n* mesbare,
Maer brachten malcanderen groote tueghen;
Haelt most, wat cost / vry nieman*t* en spare :
Die most die doet de vroukens verhueghen.

Twas daer al vrolyck sonder obstakel / bloot,
En*de* elck sat neven zyn liefste amye;
De most die thoonde daer zyn mirakel / groot,
Elck meysken royde daer als een kakel root;
De most die vloeyde aen elcke zye;
fol. 66, r. Doen sprack deen meysken / : u, hoordyt wel ghye,
Ic breng u dus goeyen, es dit bedroch?
Dander sprack : ic wachts al warer drye.
Dus vaechde daer yeghelyck zynen troch;
Hoe, hoe, sprack deene, dat es moeder zoch,
En sey tvolck anders, certeyn, zy lueghen,
Ic hebt eer gheseyt en ic segt oeck noch :
De most die doet de vroukens verhueghen.

Prinche, die speelman sou zyn gheclanck / paren;
Dansen te gane dat was hun meenen;
Doen zy hun ruerden, ghinck doen den dranck / baren,
Zoe dat zy int staen veel te cranck waren;

Dbollement drayde hun vanden beenen,
Thoot docht hen ghevult zyn met steenen,
Dies zy op zydel (1), op banck slapen liepen;
Vryers en speelman verhaerden (2) met eenen;
Doen zy saghen dat dees meyskens sliepen,
Groote ghenuechte zy daer in schiepen
Dat zy zoe roncten / dronken als zueghen.
Tes nu goet tsiene al dat zy riepen :
De most die doet de vroukens verhueghen.

Refereyn XIX.

A.

Magnificat (3) nu de sulcke zeere
Die hier voortyts nieuwers en was ghelooft;
Die nauwe was knape toocht hem nu heere;
Dies werdt donnoosel al omme berooft;
Elck in hem selven dunct : ic ben thooft,
Sonder anxt oft vreese, als ic versta,
Niemant en peyst om zyn *anima*.

fol. 66, v. *Mea* verlies ick van daghe te daghe,
Dlanghe dueren doetet hert verflouwen.
Ick vindt even quaet, waer ic ketse (4) oft jaghe,
Niemant en dunct my wel tzyne behouwen;
Wien sullent wyt wyten, wiens zyn de scouwen (5)?
Ick en verstae de questie gheheel noch som,
Hoet es, ic stelt al in *Dominum*.

(1) Zetel.
(2) Abire (Kil.).
(3) De cursiveering van aanvang- en eindwoorden is van mij.
(4) Ketsen = rondloopen.
(5) Schulden.

B.

Et exultavit in tverdriet eens anders
Die sulcke die noch selve sal sneven;
Nu vol venyns al loose kalanders
Die darmen verderven, in druck verdreven;
Denct doch in tyts wat staet ghescreven;
Int hert bekent u selven nu *reus* (1)
En*de* segt : ghesondicht heeft *spiritus meus*.

C.

In Deo willick my*n* vruecht voort maken,
Niet achtende al ben ick vuyt weelde*n* ghestelt,
Den druck es myne, al moet ick smaken,
Het was my langhe te voren ghespelt;
Pacientie es goet voer hem die quelt;
Maect u int lyden van herten vro,
En denct : het es al *salutari meo*.

D.

Quia respexit, in thoochste gheseten,
Dat volck beneden zoe qualyck leeft,
Heeft ons, als meester, met roeden ghesmeten;
By elck anderen comet dat dlant (2) dus sneeft;
Int overdincken myn herte beeft;
Dus radick elcken wie, dat verstaet / hem,
Int leven te minnen *humilitatem*.

E.

Ancille sue moeten nu verhuysen,
De scerpe (3) tyt (4) niet meer scrossen (5) noch buysen (6).

(1) Reus = plichtig.
(2) Hs. dlat.
(3) Scerpe. Reisgordel, reiszak (OUDEMANS, 6, 153). De zin dunkt mij te zijn : De geldbuidel laat het brassen en drinken niet meer toe.
(4) Tijden, tijen = gedoogen, dulden.
(5) Scrossen = convivari (KIL.).
(6) Buysen = potari (KIL.).

Tes nauwe datmer wel broot can cryghen;
fol. 67, r. Darmoede es groot, hoe datse zwyghen,
Hier en al omme men vindter me;
Dus mach ic en een ander wel segghen *ecce*.

F.

Enim die in weelden saten
Hebben nauwe eens na Gode ghevraecht;
Dies zyn zy ghecomen te cleynen staten,
In drucke verdreven, al omme veriaecht.
Wy slachten den kinde dat haestelyck claecht,
Segghen*de* : datmen op ons saechte iock (6).
Waerdt wel gheiugeert, tcomt al *ex hoc*.

G.

Beatam sietmen van Gode vercoren
Tvolck dat in lyen hem can verblyen,
Ick duchte daer esser luttel gheboren
Die wel verdraghen sonder enich benyen;
Ghiericheyt blyft ten euwighen tyen,
Al vloeydet goet al de zee ontrent,
Want die wel hebben altoos *me dicent*.

H.

Omnes zyn wy met sonden besmuert;
Haet en nyt hebben nu regnatie :
Deene lacht en dander truert,
En maect int lyden zyns vriendts jubilatie;
Waer dat ick come daer es nu arguatie,
Tzy vriendt oft via*n*t, ja waer dat es,
Hier en*de* in allen *generationes*.

(6) Jokken = spelen, schimpen.

I.

Quia dorloghe ons houdt tondere,
Helpt volck opt velt de beesten wachten,
Kativeghe jonghen broeyt elck nu bysondere,
Niemant en derf op tzyne verwachten;
Zeer luttel baten al ons clachten,
Men acht ons segghen noch dat noch dit,
Maer hy es ghepresen die quaet *fecit.*

J.

fol. 67, v. *Mihi magna* doense die cleyn waren;
Zy zyn gheresen die noch sullen dalen,
Die noyt en speelde can nu vergaren,
Tes al : die boerman machs meer betalen,
Niemant en brengt ons, maer elck wilt halen,
Wy verliesen donse, tsy spel oft nerst (1),
Ick laet hem iugieren *qui potens est.*

K.

Et Sanctum es zynen naem int leven
Math. XVI, 27. Rom. II, 6. Diet al ten eynde sal loonen na dwerck;
Joannes 6; 8. Die sulcke heeft eens anders ghebreken ghescreven
Heb. I, 12. Die selve ten eynde sal blyven int perck;
Eccl. XXXII, 18, 20. XXXIV, 19. I, 13. Zyt u dus wachtende, tzy leeck oft clerck;
Voerspoet iaechter vele in sduvels huys;
Elck wacht hem voer *nomen ejus.*

L.

Et misericordia leedt plats versleghen,
Wie sou binnen lande dit spel ghenoeghen?
Luttel yemant es tot duechden ghenegen,
tKint dat soude den vader wroeghen,
Al eest spel quaet, tmoet ons ghenoeghen;
Tes wy moeten / tzy zoe oft dus,
Al soude elck vercoopen bedde *ejus.*

(1) Ernst.

M.

A progenie dat yerst was ghescepen,
En quam sghelycx noyt binnen den lande;
Rooven, branden, stelen, nemen, slepen,
En es alsnu ter weerelt gheen scande;
Wat scadet al staet de ziele te pande?
Dit segghen nu vele, zyt seker des,
Die Lucifer scryft in zyn *progenies*.

N.

Timentibus Gode, na Scriftueren spreken,
Sal troost ghebueren sonder falgieren;
Gheeft hem de wrake, hy salt wel wreken,
fol. 68, r. En tempert u leven ghy by manieren.
De ghene die nu fortse hantieren
Sullen ten eynde noch worden stom,
Onversien met plaghen, en dat by *eum*.

O.

Fecit dat hem langhe sal rouwen,
Int platte gheseyt, tsy wyf oft man,
Om drincken es tbier te bitter ghebrouwen;
Eest yema*n*t beschuldich, die trecx hem an;
Die met arbeyde hier voortÿts zy*n* broot ghewan
Werden nu belast / in sculden mat en gram,
En hebben nu alder meest *potentiam*.

In brachio suo heeftse God beloken
Die hem hier vuyt vreesen minnen;
Zy zyn dan sot diet hier zoe koken
Datse de helsche pyne ghewinnen.

XX.

Se transferu*n*t nunc ad curiam multi;
Als deen daer wilt, den anderen verdultti,
Heb ic dan gheselscap, ick gaets te bat;
De borse, de male, de flessche die vultti,
Et videtur mihi quod sunt stulti,
Want, eer yet lanck, eest ydel en plat;
Si studet de vacuo, tunc male stat
Quia si sit Turcus aut paganus,
Tzy wiet zy, ghebrect hem wat :
Vocatur ibidem christianus.

Et (1) ante edes clamando stant,
Een bokael wyns hebbense in haer hant;
Si tibi sit copia pecuniarum,
Zy kunnen schoon spreken als een sant;
fol. 68, v. Sed quod promittunt non vobis dant,
Sed mixtum pendulum vel amarum;
Si contradicis multum vel parum,
Tunc diceris otto vel beianus (2);
Tzyn al bedrieghers, sum*m*a summarum :
Miseriam patitur christinus.

Cur multi currunt ad curiam
En loopen hen selven krupel en lam
Sonder ghelt? zy zyn wel sot :
Paupertas non viget ibi clam;
De nuese druypt opten boteram;
Magherman ruert al om*m*e den pot,
Et per Ytaliam pauperes degu*n*t tot
Qui ante edes extendunt manus;
Van armoeden cryghense her noch hot (3) :
Miseriam patitur christianus.

---

(1) Hs. Te.

(2) Schimpwoorden. Beianus = novellus studiosus academiarum, homo rudis et indoctus (Du Cange). Een geelsnavel.

(3) Her en hot = links en rechts (Schuermans); verg. Oudemans, 3, 168.

Non est opus *quod* tu fles;
Al en brochty niet met u een mes,
Dum a domo ambulasti,
Panes non dantur duo vel tres,
Quia totum est scissum quod tu es,
Vleesch, broot, keese, al by een tasti;
Tzy schoon, tzy vuyl, luttel daer op pasti,
Et sufficit quod tu sis romanus;
Maer als ghy dan niet en hebt, zo basti :
Miseriam patitur christianus.

Dolium scampna tui lecti,
Maer dies vele te hat ontwecti,
fol. 69, r. En wie u siet, met u zoe ghecti.
O chris*ti*ane, cur hic venisti?
En hebdy gheen ghelt met u zoe misti,
Quia nudi sunt tibi pes et manus,
Nil datur pro amore Christi :
Miseriam patitur christianus.

Per mo*n*tes et colles ambulat,
De beenen vercouwen, styf en nat;
Al ghebrect u dan yet / wie vraechter na?
Int gasthuys vind hy by wylen stat;
Daer crycht hy luysen voer allen zyn scat,
Sunt tales bestie et pecora,
En, al waert dat hy gheerne el herberghe ha,
Int hoy, int stro, est sermo vanus.
Sibi semper dicetur : foras sta :
Miseriam patitur christianus.

Non ignis, sed grando, nix, glacies;
Van winde datter groot tribulatie es;
Chr*is*tiane die es al om*m*e vol drucx.

Duer reghen, duer wint zyn ambulaties,
Et sepe verecunda facies;
Erm bloet, wat hebdy dan ongheluex,
Aen niemande vindy vele gheruex (1),
Et sepe expellitur ut prophanus,
Nec cibus sibi datur, moneta nec crux :
Miseriam patitur christianus.

Cum quis ad curiam vadit sponte,
Eermen hem wat goets inden mont / de,
Zoe hadden zy liever dat hy een smeet / ha;
Si petit potum, monstratur in fonte;
Zy hadden liever datmen goet eenen hont / de,
fol. 69, v. Dan hy van sweerts broode eenen beet / ha;
Nunq*uam* est sibi dies leta;
Vix propter inopiam manet sanus;
Al waerdt oeck yema*n*t (2) die wel zy*n* weet / ha :
Miseriam patitur christianus.

Princhе

Beatus vir qui non abiit,
En*de* thuys op zynen setel sit,
Et non ambulat die ac nocte;
'Tgheberchte es van sneuwe zeer wit;
Ytalien es vander sonnen verhit;
Femine turpissime et indocte,
Esce vix crude aut bis cocte,
Lectus non est tibi planus,
Non i a domo, consulo hoc te :
Miseriam patitur christianus.

---

(1) Geroke = zorg, verpleging (VERWIJS en VERDAM).

(2) Hs. yemêt.

Nunc is die Heere op ons verstoort,
Want sonden regneren nu*n*c alderhande :
Nu*n*c die eene / cras dander versleghen, vermoort;
Nu*n*c Gode blasphemeren / en es gheen schande;
Nu*n*c stelt elck licht zy*n* ziele te pande;
In elcken lande Caïns bloet verhidt es,
Ende ghy die iuge zyt iusticia*m* dimittis,
Sed tu qui iudex es scelera *dimittis.*

Servum tuum, waer wil ick hem soecken?
Servu*m* tuu*m*, in hoe luttel hoecken
Vindick hem, hy es met allen vercout;
De roede der iusticien kent nu wel gout,
Elck wordt zeer stout
In tsweerelts zee;
Niemant en peyst om u, Domine,
Non est qui memor sit tui, *Domine.*

---

fol. 70, r. *Secundum* dat ick dese weerelt bemercke,
Zoe du*n*cke my tfirmame*n*t tonswaert verdraeyt;
Wie isser die heden bemindt de Kercke?
Wie isser die zy*n* eyghen conscientie paeyt?
Wie isser die zyn eyghen vruchten maeyt?
Al hebben wy ghesaeyt / tzy recht tzy crum,
Wy en derren daer niet talen een verbum,
Miser est non ausus dicere *verbum.*

T*uum* dat hou ick voertaen voer tmine,
Aldus wordt alle goedt ghemeine;
Tuu*m* is al mine / tzy groot oft cleene,
Als ic tuu*m* verteert heb totten beene,
Ick laet u alleene,

Zy neerst of dwace (1),
Ganck bidden dy*n* broot vore doren in pace,
Mendicans panem tuum *in pace.*

Want in voerspoede en hebdys niet willen bevroeyen (2).
Dat u van Gode de gratie toe vloeide
U was te wers (3) dat u yema*n*t moeide,
U boome*n*, u vruchten groeide / u coren bloeide,
U knapen elck roeide /
In tsweerelts (4) grunt (5),
Dies sy haer meesters byster viderunt
Donec miserum te *viderunt.*

Oculi mei doen zyt aensaghen,
Dat elck om tmyne te rapen poochde,
Doen kendick myselven schuldich der plaghen,
Beclaghen*de* de moeder die sulck kint soochde,
Bedencken*de* dat God zyn gracie toochde
Eer den tyt ghedoochde dat zy ñu doen sum,
Ryck God, teghen salutare tuum,
O Deus, contra *salutare tuum.*

---

fol. 70, v. *Quod parasti* om dyns selfs profyt,
En*de* haddet ghescict om u persoen,
Wordt u onthaelt eer den tyt,
Al ghehouwen, half ryp, half groen,
Wie salt verantwoorden, weest niet zoe koen.
Hanct uwen caproen int solaes na hem,
En*de* laetse gheworden voer u faciem,
Et agat que velit *ante faciem.*

---

(1) Ernstig of dwaas.

(2) In 't Hs. is deze regel geschreven als tot de vorige strophe behoorend.

(3) Wers = wars. Te wers zyn = contrarium esse, adversari. (KIL.).

(4) Hs. tsweerelt.

(5) U knapen.... grunt, in 't Hs. op één regel.

Omnium wat es nu den roep? waer zyn de boeren
Die tghelt ghedolven hebben in deerde (1)?
Niet meer dan mer (2) henen can voeren
Te voete, te water, te waghen, te peerde,
Alst al gherooft is / elck treck zynder veerde (3).
Half om zyn weerde / alst zyt brengen ad forum,
Zy vercoopen tAntwerpen ante omnium populorum,
In conspectu *omnium populorum*.

Lumen der broederlycker minnen es vint (4),
Lumen der charitaten es verblint,
Lumen der iusticien is verstopt, vermint,
Lumen der ghetrouheyt / en es niet verre bekent,
Haedt, nyt, hooverdye / zyn ons ontrent;
Mars houdet tregiment voer zyn eyghendum,
Aylaes! ad revelationem gentium,
O heu! *ad revelationem gentium*.

Et gloriam plebis tue zy nu ghebruken
Die hier de ziele hanghen op treck (5),
Die onnoosele moeten nu zwyghen en kuk-duken,
Ende lyden, commer en*de* groot ghebreck;
Mer zy brenghen hem selven inden streck;
Het dunct hem selven zy*n* gheck / en*de* spel,
Maer zy slachten den kinderen van Israel,
Et sunt similes filiis *Israel*.

---

(1) Waer zyn de boeren die tghelt.... deerde, in 't Hs. op één lijn.

(2) Hs. meer.

(3) Veerde, veirt, verd = gang, tocht (OUDEMANS).

(4) Zoek, verloren.

(5) Die hunne ziel op het rek hangen = zooveel als: aan een nagel, als een rok dien men aflegt, genieten de eer, de goede lieden integendeel moeten zwijgen en nood lijden.

fol. 71, r. *Gloria* inden throon,
In alle quaeth*ey*t es nu glorie meest,
Die nu meest trect, schat, rooft oft teest (1)
In tsweerelts vorreest (2)
Ic segghe, by lo,
Wardt *on*behaghelyck Patri et Filio,
Hic erit ingratus *Patri et Filio.*

Et hy sal hem selven bedroghen vinden
Die hier gheen weder peysen en heeft,
Niet ruckende (3) weder hy nemt oft gheeft.
In grooten dangiere hy roekeloos leeft.
Die hier zoe weeft,
Verstaet den sanck zo,
Hoe sal hy ghelieven *Spiritui sancto?*

Sicut erat in hondert iaren,
Mochte ons sulcken tyt ghescien,
En*de* God ons leven wilde sparen
Dat wy doch die vruechde mochten sien,
Daer duechdelyck engien
Singt en*de* es vro,
Daer de Drivuldich*ey*t es sine principio,
Trinitati sine *principio.*

Et nunc et semper laet Gode gronden;
Elck bemercke zyns selfs ghebreken;
Doet duecht en*de* schoudt de sonden;
Hoordt my doch spreken,
Het sal u vramen,
In secula seculorum, Amen.
Orate pro nobis.

---

(1) Teesen = carpere, vellere, trahere (Kil.).

(2) Foreest.

(3) Roecken = curare, attendere, considerare (Kil.).

Refereyn XXI.

fol. 71, v.

A.

Twordt nu alle vrolyck : tvolck en*de* den tyt;
Den zomer compt ons nu opdringhende;
De voghelen bedryven groot iolyt;
Den nachtengale es nu ontspringhende;
Elck herte iolyt es nu voortbringhe*nde*,
Solaes en*de* vruecht by daghe, by nachte;
Maer druckelyck es hem selven dwinghende
Die sulck lyden heeft in zyn ghedachte
Dat hyt moet helen, en doet gheen clachte
Aen enighen vriendt. Och welcken dooghen
Heeft de mensche te lyden onsachte!
Dus ick mach ick met redenen wel betooghen :
Sulck heymelyck lyden doet vruecht verdrooghen.

B.

Gheen lyden zoe cleyne ten doet wel quets,
Een lustich geestken eest saen intreckende;
Noch vele te meer zyn zy dan te wets (1)
Die hen tot Venus dienst zyn streckende,
Verborghen minne ende niet ontdeckende,
Noch nieman*t* die leeft en derre (2) ghewaghen.
Dat heymelyck es zeer dan bevleckende;
Hert ende sin ghecryght zwaer mishaghen.
Druckelyck suchtende niemande claghen,
Al sietmen blydelyck metten ooghen,
Maer thert heeft druck ende weent met vlaghen;
Ick dert wel segghen voer neren (3), voer hooghen :
Sulck heymelyck lyden doet vruecht verdrooghen.

(1) Te wets = verlegen, beschaemd (OUDEMANS).

(2) Durven.

(3) Nederigen, geringen.

C.

Na dat ick nu my selven bevroede,
Zoe dunct my sulck lyden ghevonden / zyn
Aen mans, aen vrouwen, verstaghet int goede,
Die met malcanderen verbonden / zyn
Int houwelyck, zoe wel dat sonden / zyn
fol. 72, r. Beminde yemant boven desen.
Hoe smertelyck moeten die wonden / zyn,
Heeft Venus haer strael te deghe gheresen,
Mids heymelyck lyden dat daer moet wesen,
Iae die hen te sulcker minnen pooghen;
En helden (1) zyt, zoe soudmense ghenesen;
Daer moet vruecht onder druck hem booghen.
Sulck heymelyck lyden doet vruecht verdrooghen.

Vercoren princhе, hoordt myn vermaen,
Nempt danckelyck myn slecht bewys,
Vuyt goeder ionste zoe heb ict bestaen;
Tes quaet timmeren hier om prys.

τελος.

Minne doet hoorende lieden dooven,
Minne maect sprekende lieden stom,
Minne doet wel de sinnen rooven,
Minne maect wyse lieden dom,
Minne maect rechte ooghen slom,
Minne es oeck een werck vol trouwen,
Minne maect van rechte wel crom,
Minne es sommighen wel vergouwen (2),
Minne es, zoe men mach aenschouwen,
Metten menighen een dierbaer pant;
Hier by zoe seg ic, nae myn onthouwen,
Soe men mach zien aen mans, aen vrouwen :
Der minnen vier es heeter dan brant.

(1) Helen = zwijgen, verbergen.
(2) Vergolden.

fol. 72, v.

Refereyn XXII.

A.

Een vriendt doet my / dit werck beghinnen;
Hy vraecht waer by / de subtylste sinnen
In wysheyden vry / meest dolen by minnen;
De questie es weerdt ende proper om hooren.
Vierighe minne / in tgodlyck bekinnen,
Es keyserinne / ons vruechts ghewinnen,
En*de* conin*c*ghinne / der conincghinnen;
Alle princherssen zoe gaet zy voren,
Want alle ghestichte der enghelen choren
En*de* alle bedwanck der duvelen ghescal,
De verlossinghe van hen die waren verloren,
Menich jaer eer Christus was gheboren,
Quam by min*n*en, dit kennen wy al;
Maer broosche min*n*e, in deertsche dal,
Heeft menich herte, subtyl ende wys,
Doen timmeren op een bevende ys.

B.

Gen. III, 6. Eva bekeerde Adam zoe snel,
Dwelck hy betruerde / ende zy alzoe wel,
Dat hy aventuerde / tegen Gods bevel,
Tfruyt te nuchtene (1) te dien tyden;
II Reg. XI, 2. David zeer machtich / leedt van minnen ghequel,
Judic. XVI, 16. Sampson crachtich / cloeck ende fel,
Liedt hem duer min*n*en thaer afsnyden,
Ende Aristoteles liedt hem ryden
Ghelyck een peert, ghetoomt ten bande,
Priamus liedt duer zyn hert gheryden
Een bloot zweert, dats herdt om lyden,

(1) Nutten.

Ende Vergilius hinck oeck inde mande.
Al ghebuert my wat / het is te minder schande,
Want minne can waerlycken haer avys
Doen timmeren op een bevende ys.

C.

fol. 73, r. Al ben ick bedroghen / in dit bestaen,
Hoe soudick moghen / der minnen ontgaen
Als zy haer oghen / in de myne wilt slaen
Die lieflyck zyn, bruyn in tghestichte?
Lanck es haer haer, / als gout ghedaen,
Haer aenschyn claer / heeft schoon coleur ontfaen,
Haer wesen sebaer (1) gheeft sulck vermaen
Mynder herten, dat ick van drucke swichte,
Want haer properheyt noopt my even dichte;
Haer kelken (2) wyt, haer mondeken root,
Haer borstkens ront, daermen sulck ghesichte
Aenschout, ontfuncket herte lichte,
Niet vreesende schande noch wederstoot.
Minne brengt my in dese noot,
Ende heeft my, door dit pongys (3),
Doen timmeren op een bevende ys.

Prinche, minne es een princhersse
Boven alle princherrsen, dat ick claer (4),
Een princhersse es oeck myns sins vochdersse;
Niet die my brinct in lyden zwaer,
Een ander princhersse volcht my therte naer,
Boven allen princherssen ghevick haer den prys;
Zy wordt noch, hopick, myns troostelyck pylaer,
Al heeft my minne, in dit afgrys,
Doen timmeren op een bevende ys.

---

(1) Zeegbaar.
(2) Keelken.
(3) Strijd.
(4) Verklaar.

Refereyn XXIII.

A.

O onghevallich worm, beroert, mispait (1),
Die meer nae de doot dan na dleven hait (2);
Wa*n*t lucht, eerde, water ende vier
Duncken u hier
Vol venynigher corruptien ghesait,
Daer eens al honich quam vuyt ghewait,
Iaghende myn ziele int helsche angier (3),
fol. 73, v. Vuyt themelsche rosier,
En*de* al duer raien (4) van twee oogskens fier,
Die de crachten mynder zielen hebben duer vloghen
Int grief ghetoghen / ghelogen, bedroghen,
Achtende my iuyst als stof van mele;
Des die droeve sinnen wel dincken moghen :
Ick waendese kennen, maer het looch my vele.

B.

Die sterren, de sonne ende de mane
Duncken my suffen ende rasen inde bane;
Want daghen, nachten, stonden en*de* hueren
Veel langher dueren
Danse hier voermaels plochten te stane;
Des quamen my sulcken tempeesten ane
Datse de crachten myns levens tonder stueren.
Door sulck besueren,
Therte leydt gheva*n*ghen tusschen twee mueren,
Dwelck my al duncken holen van slanghen,

(3) Ontevreden (Kil.).
(4) Haeyen = haken, verlangen (Oud.).
(5) Angustia, periculum (Kil.).
(6) Stralen.

Duer verstranghen (1) / ghevangen / verhanghen,
Aen eene diet al nempt in spele;
Des dunct my aen haer gheveynsde ghanghen :
Ick waendese kennen, maer tlooch my vele.

C.

Oeck moet sulck zyn een inghelyck (2) beelde,
Weerdich dat voer haer imagie speelde
Herpen, luyten, fluyten en spel en sanck
Om haren danck.
Och moet sulck zyn die hemelsche weelde,
Verleenende voer helschen druck die queelde (3),
Varierен*de* mids des venynighen dranck
Der ontrouwen stranck?
fol. 74, r. Och moet men soe zoeten een a*pr*schyn blanck,
Passerende boven al die wy aenschouwen,
Metten onghetrouwen / vrouwen houwen,
Als die myn liefde worpt achter dzele?
Dat moet my nu / en euwich rouwen :
Ick waendese kennen, maer tlooch my vele.

D.

Hoe mach tghesichte den ooghen ghestichte
Den ooghen thoonen sulck een ghesichte,
Daer rueck, smaeck, sin ende cracht
By wordt tonderbracht,
En dat die tonghe vuyt stroit zoe lichte
Sulck woordt en voys, cranck van ghewichte,
Daer therte, becletert (4) met looser vracht,
Niet op en acht?

---

(1) Verstrikken, binden (Oud., 7, 537).
(2) Engelachtig (Oud.).
(3) Blijdschap.
(4) Bevlekt (Oud. 1, 453).

Hoe mach den lieffelycken mont, die lacht,
Sulcke gheconficieerde lueghenen saeyen
Om dmespaeyen / dbespraeyen / dbewaeyen
Des inwendichs gheests, vol van ghequele?
Och haer die met allen winden can draeyen!
Ick waendese kennen, maar tlooch my vele.

E.

Waende ie lief zyn lief wel kinnen,
Zoe kindick myn lief, ionstich van sinnen,
Om duer gheenen druck, ghrief, leedt oft noot,
Oft vreese der doot,
My af te gane, in feyten van minnen;
Want tscheen zy moeste sulck druck ghewinnen,
Duer myn absentie, / dat nie wederstoot
En was zoo groot;
De wolcken dochten haer ghieten trane*n* root,
Tdocht haer vol venyns haghen en*de* grachten,
fol. 74, v. Want daghen ende nachten brachten clachten
Om de iuecht haers bloeisels, schoon van stele,
Te an*n*ichelerene, (1) / maer, diet wilt achten :
Ick waendese kennen, maer tlooch my vele.

F.

Ick en acht al niet haer gheveynsde woorden,
Daer de crachten mynder zielen na hoorden,
Maer wesen, ghelaet, manieren en wercken,
Die ick mocht mercken;
Want de vriendelycheyt die wy orboorden,
Als wy nae elcx plaisanse spoorden,
En souden bescryven leeck noch clercken,
In gheenen percken;
Want therte vlooch, met vierighen wercken,

(1) Annihilare = vernietigen.

Tot liefs herte, / twelck ghesondich scheen;
Maer nu smakic alleen tgheween, tvercleen
Der ontrouwen, des ick alle blyscap hele;
Want myns liefs herte [es] harder dan marmersteen.
Ick waendese kennen, maer tlooch my vele.

Princhе, wacht u voer gheveinsde vrouwen
Die metten ooghen, metter tonghen brouwen,
Daer dinwendighe crachten by verbroeyen (1)
En vernoeyen;
Zy kunnen die camer inflam*m*ich houwen,
Daer ziele en*de* herte in ruste met trouwen,
Zoe datse en groeyen noch en bloeyen
Duer thittich gloeyen;
Nochtans en laten zy gheen water vloeyen
Van co*n*fortatien tot medicynen;
Des zy in pynen verschynen / verdwynen,
Mids haerder gheveysder samblancie bele (2);
Wacht u hier vore tallen termynen;
Ick waendese kennen, maer tlooch my vele.

XXIV (3).

A.

fol. 75, r. Als alle ghenuechte was regnerende (*a*),
Ende de weerelt vruechden rapende,
Was ick in enicheden (*b*) fantaserende;
Suchten ende peysen (*c*) waren my verknapende (4),

---

(1) Superficiem panni leviter adurere, verbranden (KIL.).

(2) Beelde.

(3) In de inleiding wezen wij erop dat dit stuk ook onder de *Rhetoricale Wercken* van ANTH. DE ROVERE aangetroffen wordt; het telt daar echter een paar strophen meer; de belangrijkste varianten stippen wij aan in nota.

(*a*) Bij DE ROVERE : rengnerende.

(*b*) D. R. : in eenicheydt.

(*c*) D. R. : swaer ghepeys.

(4) Vergezellende (OUD.)

Al gaende (*a*) werdt my den slaep betrapende,
Want (*b*) vaeck es allen natueren verwinnende,
Zoe dat ick onrustelyck wardt wat slapende,
Daer ick int droomen (*c*) werdt beghinnende
Een ghepeys (*d*) zeer wonderlyck, zyt dies versinnende.

B.

My quam te voren, in visioene (*e*),
Dat ick (*f*), my al te rustelyck moeyende
Met noch twee vroukens, van reynen doene,
Boven anderen in schoonheyden bloeyende,
Was in een sceepken ter zee waert roeyende,
Daer nyemant in en was dan wy drye;
Craken (1), gheleyen (2) waren by ons vloeyende,
Ende ander scepen, een groote partye;
Wy hantierden daer alle melodye.

C.

Deen van desen schoonen vrouwen
Was daer ick myn herte hadde toeghegheven,
Ende die ick minde, in rechter trouwen,
Boven alle andere die mochten leven;
Maer zy die in my dus stont verheven
Minde eenen anderen, op my niet passende,
Wat ic haer badt, ten mocht my niet cleven;
Dit nochtans wetende, myn minne wordt wassende :
Soe was ick druck op druck vast tassende.

(*a*) D. R. : Fantaserende.
(*b*) D. R. : ende.
(*c*) D. R. : te droomene.
(*d*) D. R. : eenen droom.
(*e*) D. R. : in drooms visioene.
(*f*) D. R. : doen wy ons.... ick ende twee vrouwen.
(1) Schuiten.
(2) Galeien, galères.

D.

Dander, die in min*n*en hielt vaste (*a*) duwarie (1),
Vervulde Venus werck van charitaten,
Zeer minnende, maer het was der yersten contrarie,
Want dese my minde boven maten
En wilde goet, eere, om mynen wille, laten;
fol. 75, v. Maer myn herte en wasser niet toegheresen;
Wat zy my seyde, ten mocht haer niet baten;
Zoe dwanck my de min*n*e ter yerster ghepresen;
Daer en mach toch maer een in therte wesen.

E.

Doen wy dus waren vol vruechden beseffende,
Ende menich ghenuechlyck woordeken saeyende,
Wardt daer ind zee een onweer opheffende,
Eenen storm, vuyten Noordt-Oogsten waeyende;
Ons sceepken werdt hellende ende draeyende,
Seyloos (*b*), masteloos, noyt meerder dooghen;
Die vroukens riepen vervaert, ontpaeyende (*c*);
Zy wronghen haer handen / huer haer zy tooghen;
Doen moeste eylaes ons vruecht verdrooghen (*d*).

F.

Wy hadden verloren alle tsceps gherescepen,
En tscip ghinck alleene sonder roeder voort;
Ick sacher verdrincken meer [dan] thien scepen,
Die al daer laghen in tzee (*e*) versmoort.

---

(1) Spelunca (Kil.) verblijfplaats.

(*a*) D. R. : die minne hielt teender duwarie.

(*b*) D. R. : roerloos.

(*c*) D. R. : werden roepende, craeyende.

(*d*) Bij D. R. luiden deze twee verzen :

Ach lacen ! doen moest ons vruecht verdrooghen
Want wy de doodt saghen voor ooghen.

(*e*) D. R. : zeeslyck.

Doen riep na my een : hoort, maet, hoort
U schip es verladen, om lichten wilt dincken,
U esser drie (*a*) worpt een overboort,
Beter maer eene dant al sou versincken,
Oft anders moet vol (*b*) ende tschip verdrincken.

G.

Wee zoe werdt my therte te moede;
Maer de vroukens en haddens niet verstaen
Dat ick de schoone van vleesch ende bloede
Over dboordt soude moeten worpen saen;
Myn herte dat was met twyfel bevaen
Welcken ick aendoen soude des doots verdriet :
Weder die my in haer herte hadde ghedaen
En ick haer niet — verstaghet tbediet —,
Oft die ick minde ende zy my niet.

H.

fol 76, r. Hier op ter stont natuere wroechde;
Tdocht my onmoghelyck, al waert herte versteent (*c*),
Te verdrincken die my (*d*) best ghenoechde
Ende die ich in liefden hadde plaets verleent (*e*),
Boven alle anderen (*f*) int hecte vereent,
Daer my toe bracht (*g*) der minnen cracht,
En*de* haer die my*n* herte niet en meent
Te min*n*en / noch noyt in liefden gheacht,
Te lyf te houden, twas qualyck bedacht (1).

(*a*) D. R. : Ghy sot ghy en....

(*b*) D. R. : tvolck.

(*c*) D. R. : Denckende / soudt therte soe zyn versteent.

(*d*) D. R. : u.

(*e*) D. R. : En dien ghy in liefden hebt liefde verleent.

(*f*) D. R. : die leven.

(*g*) D. R. : daer u toebehoordt heeft.

(1) De tekst bij De Rovere telt hier, — tusschen str. H en str. I, — twee strophen meer.

I.

Verstannisse wardt dan replicerende :
Verdrincixse (1) die myn min*n*e heeft ghecocht (*a*),
Als ick te lande ben arryverende (*b*),
Zoe heb ic eene*n* anderen zyn lief thuys brocht,
Ende daer ick myn ionste heb aengheknocht
Sal, by mynen toedoene, een ander ghebruycken;
Dan heb ick selve desen druck ghewrocht,
Dinckende dat icse ind zee dede duycken
Die myn minne droech in amoreuse cruycken (*c*).

J.

Verdrinck icxse die my in haer herte es croonende
En behou ick dien ick niet en ben behaghende
Zoe ben ick mynen viant met vrie*n*tscappen loonende
En*de* mynen vriendt met quaetheyt (*d*) plaghende;
Verdrinck ick haer daer my*n* herte toe es draghende,
Dwelck my o*n*moghelyck dunct te zyne,
Zoe ben ick my van alle vruecht veriaghende (*e*),
Want lieve leedt te doene es groote pyne;
Soe en wist ick wat doen ten lesten fyne (*f*).

K.

Verdrinck ick die ick myn herte ben schinckende (*g*),
Alle amoreusen sullen my verfouwen (2)
Segghende : hy was zyn liefste verdrinckende,
Want hy ghincse int water douwen;

---

(1) Verdrincxse.
(*a*) D. R. : die u heeft te minnene versocht.
(*b*) D. R. : aresterende.
(*c*) D. R. : dies sullen u de ooghen luycken.
(*d*) D. R. : vyantschap.
(*e*) D. R. : Soe stier ick van my als vruecht verjaghende.
(*f*) D. R. : Want liefs weedom es groote pyne
Dus vlie ick thonich ende volghe sfenyne.
(*g*) D. R. : dien ick met herten minne.
(2) Verfoeien, misprijzen, bij De Roverre : verspouwen.

fol. 76, v. Verdrinck icse die my mint, zoe sullen my verdouwen (1)
Alle schoone vrouwen die draghen amoreus engien(2);
My te minnen sullen zy haer grouwen,
En*de* van my dan zoe sullen zy vlien,
Dinckende : tsghelycx mocht my oeck wel gheschien.

L.

Dus staende met sorghen in twyfel ghevest,
Dacht ick in myn wonderlyck vysieren (*a*) :
Verdrinck ick my selven, dat dunct my best,
Zoe en verwyt men my niet alsulcken manieren;
Nochtans en docht niet wie sou tschip bestieren,
Want vrouwen werk tschepe en es niet weerdt twee biesen,
Ia sonderlinghe om een schip te hantieren (*b*),
Zy mochten metten schepe haer bey verliesen (*c*);
Van twee (3) quade moetmen dbeste kiesen.

M.

Ghelyc twee verkenen rechten haer borstelen,
Als zy malcanderen om vechten bekycken (*d*),
Ghevoelde [ick] verstannisse en natuere worstelen,
Maer zy en wilden deen dander niet wycken;
Met dien quam daer een bare strycken,
Die tonsen schepe waert nam den ghanck,
Doen moest ick deen worpen, oft tschip moest beswycken;
Maer doen icse worpen soude in twater stranck,
Recht eer icse werp, ick vuyt mynen slaep ontspranck.

---

(1) Verduwen, verstooten.
(2) Geest, ingenium.
(*a*) D. R. : versieren.
(*b*) D. R. : Trouwen, sonderlinghe om tschips regieren.
(*c*) D. R. : Dus souden sy metten scheppe oock dlyf verliesen.
(3) Hs. twe.
(*d*) D. R. : Als si op andere om vechtene kycken. Hs. belycken.

N.

Doen ick (*a*) ontspronghen was, en ick was wackere,
Sach ick wel hoe ick hadde ghevaren :
Dat ic gheploecht hadde (*b*) op Venus ackere,
En dat (*c*) niet dan droomen en waren;
Toch dacht ick dat ickt soude openbaren
Ende (*d*) den amoreusen oeck overscryven,
Hen biddende dat zy my wilden verclaren (*e*)
De welcke van desen twee schoonen wyven
[Ick] met rechte te lyve sou hebben doen blyven (*f*).

Refereyn XXV.

A.

fol. 77, r. Want (1) al ghescapen es by den Woorde
Dat God es, / eest redelyck en tbehoorde
Dat elck zy danckelyck tsWoorts euwich wesen,
Want dancbaerheyt es sulck van accoorde
Dat zy therte sVaders almachtich duerboorde
Duer doetmoedt der Maghet Maria ghepresen;
Vuyt dancbaerheyt compt oetmoedt gheresen
En dbekennen ons selfs in ons natuere :
Wie wy zyn, wat wy worden sullen nae desen,
Wie ons maecte, waer af hy ons gaf statuere;
Want dancbaerheyt es van sulcken valuere,
Oorspronck der duecht en van allen gracien,

(*a*) D. R. : Rechts doen ick.
(*b*) D. R. : Of ick ghereden hadde.
(*c*) D. R. : Versindick dat al.
(*d*) D. R. : Reymelyck.
(*e*) D. R. : Dat si de waerheyt verclaren.
(*f*) D. R. : Met rechte te lyve behoorde te blyven.
(1) Vermits.

En ondancbaerheyt es contrarie puere :
Die doet verliesen Gods iubilacien,
Ondanckbaerheyt es moeder der desperacien
En van allen hooverdyen, elck verstae den keest (1),
Dus seg ick, na mynder informacien :
Dit haedt God boven alle quaetheyt meest.

B.

Had Lucifer dancbaer gheweest den Heere,
Zoe hem zyn natuere wel gaf de leere,
Wien God zoe vuytnemende had ghescepen,
Hy waer dancbaer gheweest om*m*ermeere
En hadde ghebruyct der euwigher eere,
Daer en die Godheyt toe hadde begrepen;
Maer ondancbaerheyt gaf hem sulcke nepen
Dat hy hem heeft teghen den Heere verheven;
Dies es hem deuwich verdoemen gheslepen,
En allen die hebben consent ghegheven
Met hem, die alle zyn ondancbaer bleven,
En blyven sullen, sonder enich vermyden.
Euwelyck stervende nochtans zy leven,
fol. 77, v. En num*m*ermeer en mueghen zy verblyden,
Maer euwich ondancbaer (2) tot allen tyden;
Dies zynse (3) besittende thelsche tempeest.
Dus blyvick noch by myn ierste belyden :
Dit haedt God boven alle quaetheyt meest.

C.

Gen. III, 6; 19. Had Adam dancbaer ghebleven al voren,
Doen hy hem van Eva zoe liedt becoren,
Dwelck de viant duer tserpent had ghebrouwen,
Hy en hadde Gods gracie niet verloren,

(1) Medulla (KIL.) kern, grondzin.

(2) Hs. ontdancbaer.

(3) Hs. zynde.

Die hem verboden had, alzoe wy hooren,
Den smaeck des appels, om ons behouwen;
Oeck en hadden wy niet ghestorven, trouwen;
En, al hadt ons ghebleven onderdanich,
Levende hadden wy God mueghen schouwen,
Maer nu valt ons alle dinck wederspanich,
Daer wy al omme moeten smaken de doot;
Exod. XIV. 28. Pharao sach Gods teekenen bloedich, tranich,
Ondancbaer zoe sterf hy, en al zyn conroot,
Regum. XII, 13, XV, 22, 23. Inde roy zee; / en Saul, van machte groot,
Verloos ondancbaerlyck den heilighen Gheest,
Doende tsegen dat hem die Heere gheboot :
Dit haedt God boven alle quaetheyt meest.

Princhе des Boecx (1) binnen desen vergiere,
Schoudt toch ondancbaerheyt, want haer duwiere
Die es van alder quaetheyt beghinsele,
Zy es viant der zielen putretiere (2);
Verspraydinghe (3) der duechden dits haer maniere,
Verderven der verdiensten als haer intzele (4),
Verkeerder alles goets es haer bewintzele (5),
Haren windt doet goedertierenheyt drooghen,
fol. 78, r. Want allen weldoene es zy schintsele (6);
Dus wiltse u doch te schouwene pooghen,
Ick souwer u vele wel bringhen voer ooghen
Die ondancbaerheyt brocht heeft in snevene,
Ende contrarie ons claer betooghen,
Dancbaerheyt bringt ons ten euwighen levene,

(1) Het Boek, rederijkkamer te Brussel.
(2) Gemeen, grof, woest (OUDEMANS).
(3) Dispersio (POMEY).
(4) Einde, doel.
(5) Involucrum (POMEY).
(6) Schending.

Ondancbaerheyt staet wel te beghevene,
Zy es beghin der quaetheyt, dus God doch vreest;
Dus seg ic noch, wie dat staet te bevene :
Dit haedt God boven alle quaetheyt meest.

Refereyn XXVI.

A.

fol. 108, v. O bloeyende roosken, schoone figuere,
Agnes, reyn witte lelye puere,
Eest dat ic onweerdich / myn tonghe hier ruere,
Willet vergheven // my;
Tuwen dertien iaren / een edel creatuere,
En ontsaegt ghy gheen pyne, / hoe wreedt, hoe stuere,
Duer Christus liefte; maer in tsoete in tsuere
Zyt ghy Hem bleven // by.
Ter scholen gaende, dus vinden bescreven // wy,
Srechters sone vander stadt u menich present // boot;
Hy minde u zeere, ghy hebt hem verdreven // vry,
U hert voer hem als voér een serpent // vloot.
Een ander heeft zyn liefte in my gheprent // bloot,
Spraect ghy, wie soude by hem ghelycken // yet?
Hy es eelder dan ghye, / zeer excellent // groot,
Schoon en min*ne*lyck, oock om verrycken // niet;
Zyn min*ne* es suverheyt / soo men blycken // siet.
Dus preest ghy u lief, reyn suver kerssouwe (1);
fol. 109, r. Hier omme / ionste / my dit lof strycken // hiet :
Lof, Agnes, Gods bruyt, totter doot ghetrouwe.

B.

Lof, rancxken, beschenen met godlycke raden (2).
Ghy vertelde vuys brudegoms groote weldaden,

---

(1) Kerssouwe, maetelieve, flos bellis (Kil.).

(2) Stralen (radius).

Die hy u hadde verleent, vuyt zynder ghenaden,
In veel manieren,
Segghende : myns liefs rueck staet doode in staden (1)
Syn tasten can oock de siecken ontladen
Hy heeft my omgordt, / hoe soude ic hem versmaden?
Met peerlen en saphieren;
Zyn bloet dat doet myn wanghen verchieren,
Hy heeft my ghecleedt met goude zeer werckelyc (2),
Hy heeft my ghetrout, ic en wils niet vertieren (3),
Metten rinck des gheloofs, oock heeft hy my merckelyc
In daensicht gheteekent, ic minne hem sterckelyc;
Daer en is niet anders dat my behaghen mach.
Dus antwoorde ghy den ionghelinck zeer clerckelyc,
Die duer u liefte te bedde veel daghen // lach;
De meesters diemen raedt te vraghen // plach
Mercten aen tsuchten en aen zyne*n* rouwe
Dat hy was gheraect metter minnen plaghen // slach.
Lof, Agnes, Gods bruyt, totter doot ghetrouwe.

C.

Lof, blinckende aensichte, lof, schoonen rooden mont.
Als de vader den zone sach onghesont,
En dat hy wiste dat hy was ghewont
Met uwer minnen,
Zoo boodt hy u oock ghesteenten en peerlen ront,
Iuweelen van goude, weerdt menich pont,
Maer ghy versmadet al vuyt vus herten gront,
Want alle u sinnen
Hinghen aen Iesum. / De rechter werds te binnen
Dat Christus u lief was, daer ghy af spraect;
Hy seyde : offert Vesta der goddinnen,
fol. 109, v. Wildy maeght blyven, en Iesum versaect,

(1) In staden = tot nut.
(2) Waarachtig.
(3) Distrahere (Pomey).

Oft ghy werdt int bordeel gheleydt moeder naect.
Ghy seydt : u goden en sal ick niet aenbeden,
Oft van vremder onreynicheyt werden gheraect;
Gods inghel es by my in allen steden,
Die myn lichaam bewaert op den dach van heden.
Als ghy nae dbordeel ghinct, suver ioncvrouwe,
Zo wies u haer over u maeghdelycke leden :
Lof, Agnes, Gods bruyt, totter doot ghetrouwe.

D.

Lof, ionck teer maechdeken, zeer duechtsaem befaemt.
Als ghy in die oneerlycke plaetse quaemt,
Ghy vondt daer Gods inghel, die, soot betaemt,
Theel huys verclaerde.
Srechters zone hebbende veel ionghers versaemt,
Sant hyse eerst binnen, maer zy hebben u ghelaemt (1),
Want zy quamen weer vuyte verscrict, beschaemt,
Gods cracht openbaerde;
De ionghelinck, dit siende, als donvervaerde,
Spranck inne duer dlicht, gram en*de* verstoordt,
Maer Chr*istus*, de Heere, die zyn bruyt bewaerde,
Gaf den duvel macht en hy stack de moordt (2).
Toen de rechter, zyn vader, dat heeft verhoordt,
Sprac hy : ten zy dat ghy myn kind verwect,
Zo blyct u tooverye; maer, rechte voordt,
Doen ghy baedt, stondt hy oppe die doot lach ghestrect,
En seyde openbaer, met woorden onbedect :
Der Kerstenen God alleene voor God ic houwe.
Dus seg ick noch eens, want liefte my trect :
Lof, Agnes, Gods bruyt, totter doot ghetrouwe.

E.

Als de rechter zynen zone sach ghenesen,
Wilde hy u lossen, reyn vat vuytghelesen,

(1) Sparen, kwijtschelden (VERWIJS en VERDAM, OUD.).
(2) Stierf.

Maer der afgoden papen, die den offer presen,
Maecten groot gheschal;
fol. 110, r. Onder tvolck / haer stemme / es hooghe gheresen.
De rechter ghinck wech, bedroeft int wesen,
Latende zynen vicarius, die, na desen,
Den dienaers beval
Een groot vier te maken; / tvolck stondt daer al;
De vlamme es ter stondt in tween gheweken
En verbrande der heydenen een groot ghetal,
Maer aen u en es niet een haerken ontsteken.
De vicarius, dit siende, wilde hem wreken :
Hy de steken een sweerdt / dat zeer scherp sneedt,
Duer u suver kele; / dus, vry van ghebreken,
Es u ziele ghescheyden / met duechden ghecleedt;
U blinckende brudegom / heeft u bereedt
Een witte stole en*de* een croone van gouwe.
Dus derf ick wel segghen / wien lief is oft leedt :
Lof, Agnes, Gods bruyt, totter dood ghetrouwe.

F.

Lof, ridderlycke ioncvrouwe, wys van verstande.
Math. xxv, 10. Doen de brudegom quam, u lampe brande;
Dus ghinct ghy me inne ten beloofden lande,
Met grooter melodyen,
Daer de brudegom u selve de croone spande.
Lof, die enghelyc leefdet, in deertsche warande,
Voer tgheloove settende u leven te pande,
Zeer vroom int stryen.
Apoc. xiv, 4. Lof, die nu euwich selt by dLam verblyen,
Hem volghen waert gaet en aensien zyn glorie.
Duer vier, duer sweerdt moeste ghy hier lyen;
Verwinnende u selven creecht ghy victorie;
Het maechdelyck lichaam, der zielen ciborie,
Es van uwen vrienden te grave ghebracht;
Maer de edel ziele, tuycht myn memorie,
Hebben denghelen gheleydt daer men altyt lacht.

By uwen brudegom hebdy groote macht
Voer ons te bidden; / dus blyve ick by douwe,
U segghende ter eeren, wel salighe dracht :
Lof, Agnes, Gods bruyt, totter doot ghetrouwe.

G.

fol. 110, v. Edele Princhersse, u lof ick noch verhale;
Ghy hebt u vianden verwonnen al te male;
Nu seldy triu*m*pheren in Salomons sale,
Euwich es zo lanck,
En rusten in hem als zyne spetiale.
Tortelduyfken, bevrydt voer alle quale,
Bloeyende leliken vanden dale,
Eenen sonderlinghen sanck
Euwich suldy singhen sonder verganck.
Tot u so storten wy nu onse oratie,
Siet ane de ionste, die my hier toe dwanck,
En nempt in dancke myn salutatie.
Heylighe maeght, ghy hebt nu conversatie
In den hemel, wy zyn hier int dal van weene,
In druck, in lyden, in grooter desolatie;
Bidt voer u dienaers, groot ende cleene,
Uwen brudegom, Iesum van Nazareene,
Dat (1) zyn liefte in ons niet en vercouwe;
Ic segghe, oock van uwen vrienden eene :
Lof, Agnes, Gods bruyt, totter doot ghetrouwe.

Refereyn XXVII.

A.

fol. 112, v. O mensche, ghemaect van slycke der eerden,
Waer om verhefty (2) u dus in hooveerden,
En ghy niet en weet waer ghy varen // sult?
Want hoe wys, hoe sterck / hoe groot van weerden,

(1) Hs. Dan.
(2) Hs. verheefty.

Want ghy verdwynt ghelyc der droogher eerden,
Als ghy, mids der doot, bezwaren // sult.
Het schynt dat ghy wonder baren // sult,
Als den mast der hooverdicheyt hooch es ghestelt,
Maer, eer ghy voldoen u iaren // sult,
Es den mast en tseyl ter nedere ghevelt.
O broosche natuere, van cleender ghewelt,
Als tscip dan hem waterloos vint,
Oft een sonne / aenden muer ghetelt,
Wanneer ghy wercken van sonden beghint,
Waer wildy varen? tes inde wint.

B.

Wat waendy, erm scip vol ghierichedcn,
Dat ghy met nydigher putertiericheden (1),
Met thoorne / en gramscap / die ghy maken // sult,
Met uwer gulsigher onghemaniericheden,
Met luxurien / vol der schoffiericheden,
Oft met traecheden, daer ghy nae haken // sult,
Dat ghy daer mede gheraken // sult
In de schoone havene vol salicheden?
Tes al storm / tempeest / dat ghy smaken // sult
Inde periculeuse zee / vol onvreden;
Siet wel voer u, boven en beneden,
Tcompas van kennissen altyt bemint;
Breecty ditte tot enigher steden,
Wee u : ghy zyt dwaselyc ghesint :
Waer wildy varen? tes inde wint.

C.

fol. 113, r. O erm broosch scip, beswaert met laste,
Houdt de cabelen des gheloofs wel vaste,
Oft periculen ghy ghenieten // sult.
Verwaert den spriet oeck metten maste

(1) Dorperheden, onkuischheden.

Der gheboden, / zoe blyfdy in u raste;
Wanneer ghy u gheerde (1) vuyt schieten // sult.
Met tranen van berouwe ghy beghieten // sult
U seyl / als u den wint falgeert
Van gracien, / daer ghy dan vlieten // sult
Inde zee. / Mids quaden winde laveert,
Op troer (2) uwer vyf sinnen wel gloseert,
Oft tes al verloren garen dat ghy spint;
U erm cranck scip, / sorghelyck gheconfundeert,
Mids sondigher vracht / van God onghemint :
Waer wildy varen? tes inde wint.

D.

O mensche, ghemaect nae Gods figuere,
U schip en weet hier tyt noch huere
Waer / wanneer / oft hoe ghy trecken // sult.
Ontlost u van sonden, al wordet u suere
Eer u de helsche stierman vuere
Inden afgrond, daer gy euwich druck verwecken // sult.
Werwaert dat ghy u bestrecken // sult,
Ghy vaert inden wint om te wesen
Ter havene*n* / daer ghy u ontdecken // sult
Des oordeels / als die onghepresen.
Zydy in sonden diepe gheresen,
Gode afgaende als des duvels kint,
Eylaes ic en sie u niet te ghenesen,
Maer ick moet u segghen, al achttyt twint :
Waer wildy varen? tes inde wint.

---

fol. 113, v. Prinche, wiens schip in sonden verseylt,
Daer u de vloedt van plaghen verslint,
Ick waer my liever veel bat ghedeylt;
O God, den schat uwer gracien ontbint,
Opdat myn schip niet en vare inde wint.

(1) Geerde = virga (POMEY); zeilstang, ra (VERWIJS en VERDAM).
(2) Hs. Opt roer.

Refereyn XXVIII.

A.

Ick arm beschaeft / des weerelts pachtere,
Bedruct / besorght / bevreest / vol vaers,
Och dat ic my selven vinde zoe tachtere,
Dat maect my int betalen zeer schaers;
Nochtan de rentier / om een verclaers,
Seyndt my ontfanghers, dits claer beseven,
O*m*dat ic ten minsten eenwerven tsiaers
Myne schult te kennen soude gheven,
De welcke groot es / ende onbescreven
En*de* / onbegrypelyck / elcken te sommene.
Van vele iaren ben ic tachtere bleven,
Dies bid ic om gracie / na dit leven,
Ter goeder rekeninghe te commene.

B.

Vyf knapen hieldic en*de* twe ioncwyfs :
Hooverdye / dienstwyf, om claer bedieden,
Ghiericheyt, gramscap, vol quaets bedryfs,
Traecheyt, gulsicheyt / waren oeck myn lieden;
Och lacen dat zy my oyt dus verrieden!
Byder vrecheyt / en was oock noyt dueght beschooft (1).
Luxurie, dioncwyf, siet wat meysennieden (2),
Dese hebben my sin en*de* eere berooft;
Verstannisse, myn wyf, hebben zy verdooft
Ende myn vyf kinderen ghepynt te dommene.
Dus stekic in schulden tot over thooft;
Och lacen hoe wordic dan ghelooft
Ter goeder rekeninghe te commene.

---

(1) Beschoven = in schoven binden, inzamelen, inoogsten (Oud.).
(2) Familia (Kil.) Huisvolk.

C.

fol. 114, r. Sint dat my dese seven dienden,
Mids datter aencleven vele valscher treken,
Die seven dueghden / des rentiers vrienden,
Hebben zy veriaecht en*de* oock versteken,
En*de* my de thien pylaren doen breken,
Daer op dat rustende was de sale;
Och lacen hoe sal ic dan connen spreken,
Alst compt ter rekeninghe generale,
Daert ghescreven wordt alte male,
Dat ic oyt pynde te verstommene?
Och lacen wat wordt daer myne tale?
Ic bidde om gracie, dits principale,
Ter goeder rekeninghe te commene.

Prinche, bidt in uwer contemplatie,
Dat wy mueghen hebben tyt en spatie
Te rechtene dat wy oyt pynden te crommene,
Ende beteringhe doen in dese habitatie :
Zoe hopen wy, by des rentiers gratie,
Ter goeder rekeninghe te commene.

Refereyn XXIX.

A.

Wat salt ghestudeert int sweerelts wellusticheyt?
Wellusticheyt / met sonden / nes Gode bequamelyc;
Bequamelyc leven es de meeste gherusticheyt;
Gherusticheyt / nae tsterven / es der zielen vramelyc;
Vramelyc / es dwercken / na Gods regele tamelyc;
Tamelyc / verblyden es alle de weerelt;
De weerelt / gheeft quaet exempel blamelyc;

Blamelyc / eest / met voglene tsyne verkeerelt;
Verkeerelt / wordt redene, / de schoonste bepeerelt;
Bepeerelt es hy die de sinlycheyt / dwinct;
Bedwinctse tot dueghden / zoe wordy bemeerelt (1),
Bemeerelt daer deuwighe soeticheyt / clinct;
fol. 114, v. Clinct nu u bellen, / met vreesen ontsprinct,
Ontsprinct, / hoordt dwoordt, / die sondich verwaelt (2) // zyn,
Maect u rekeninghe, tmoet al betaelt // zyn.

B.

Ooren die zyt der zielen bevlecsele,
Bevlecsele, mids thooren nae ydel prasinghe (3);
Prasinghe es deerlyc / swoords Gods aftrecsele;
Aftrecsele van dueghden / es sondighe rasinghe;
Rasinghe eest luysteren / nae tsviants inblasinghe;
Inblasinghe wederstaet, zoe crychdy victorie;
Victorie begheerende, schoudt weerlycke dwasinghe (4);
Dwasinghe eest pooghen / om eerdtsche glorie;
Glorie des hemels hebt in memorie;
Memorie der dueght sal vramen ind ende;
Dende de last draecht / bewyst dhistorie;
Dhistorien raet es / vreesen ellende;
Ellende die naect u / sondighe blende;
Blende die vuyt brooscheyt / ten valle ghedaelt // zyn,
Maect u rekeninghe, tmoet al betaelt // zyn.

C.

Tmoet al betaelt zyn / u rekeninghe maect;
Maect, tonghe, dat tveninich stralen gheboet // es,
Gheboet es, volgt Agathon, eert yseken craect;
Craect ys, quaet ys, seet hy die vroet // es;

(1) Bezongen, verheerlijkt?
(2) Verdwaelt?
(3) Murmuratio (Kil.).
(4) Dwaasheid.

Vroet es hy die meest ootmoet // es;
Ootmoet es wapene teghen hooverdye;
Hooverdye en mach ter zalen daert soet es;
Daert soet es en dient gheen stinckende prye;
Prye wordt u ziele, sticht ghy partye;
Partye dede Cayn manslachtich // zyn;
Manslachtich zyn / voer al mespryst 'clergye;
Clergye leert elcken hem dies wachtich // zyn;
Wachtich zyt, oncuysche (1), / die gulsicheyt achtich //zyn;
fol. 115, r. Achtich zyt op dloon, die in nyde verschaelt // zyn;
Maect u rekeninghe, tmoet al betaelt // zyn.

Princhе

Almoesenen gheven / es confortacie;
Confortacie begheert men meest in weene;
In weene betaelt der zielen blamacie;
Blamacie / doet niemant, groot oft cleene;
Cleene es de wellust der sonden onreene;
Onreene / ende euwich es de pyne;
Pyne compt nae wellust, seytmen ghemeene;
Ghemeene es tghebreck, elck sie op (2) tzyne;
Tzyne valt elcken swaerst, ten fyne;
Ten fyne / eest iammer afghepaelt zyn,
Afghepaelt zyn / der glorien, mids den venyne,
Venyne der sonden; dus moet verhaelt / zyn :
Maect u rekeninghe, tmoet al betaelt / zyn.

Refereyn XXX.

A.

O Adams kinderen, broosch van natueren,
Die van eerde zyt en eerde moet werden,
Denct : rycheyt, hoocheyt en mach hier niet dueren,
Als u die doot sal comen beterden,

(1) Hs. ontcuysche.
(2) Hs. opt.

En wilt daer omme in u sonden niet verherden;
Verkeert in tyts / rasch / wilt u spoen,
Al zydy verdoelt, / misgaen veel scherden (1) :
Verkeert, dat mueghdy met eeren doen.

B.

Al hebdy, in voerleden stonden,
Ghestoeft, ghebaadt, ghedanst, ghemomt,
U selven verworpen in stricken van sonden,
Mids goede gheselscappe ongenomt,
Al hebdy u ziele dicwils verdomt,
fol. 115, v. Tot alder quaetheyt zynde lustich ende groen,
Ick rade u, eer den dach van rekeni*n*ghe compt :
Verkeert, dat mueghdy met eeren doen.

C.

Al hebdy ghedaen buyten huwelycken state,
Al hebdy sondich / besmet / onweerdich gheweest,
Al hebdy ghedaen cleyn charitate,
Al hebdy uwen even kersten onrechtveerdich geweest,
Al hebdy gulsich / luxurieus / hooveerdich geweest,
Al heeft zeer boos gheweest u opinioen,
Al hebdy tallen tyden volheerdich / gheweest :
Verkeert, dat muegdy met eeren doen.

D.

Al en hebdy niet ghebruyct tot Gods eeren
De crachten der zielen / en u vyf sinnen,
In allen tyden wilt doch verkeeren,
Ghy sulter deuwich loon me winnen,
En wilt een ander regiment beghinnen
Verkeert u leven op een ander fatsoen,
En*de* wilt alle dueghdelycke werken minnen :
Verkeert, dat mueghdy met eeren doen.

(1) Schreden.

E.

Al hebdy in de twelf articulen
Des kerstens gheloofs u yet misgaen,
Al hebdy u ziele ghestelt in periculen,
Ende niet nae de thien gheboden ghedaen,
Al hebdy nae de seven dootsonden ghestaen,
Meer dan nae de seven wercken, nae myn bevroen,
Van ontfermherticheden / ick soud u raen :
Verkeert, dat mueghdy met eeren doen.

F.

fol. 116, r. Verkeert doch alle quaetheyt in tgoede,
Verkeert luxurie in reynicheden,
Verkeert hooverdie in oetmoede,
Verkeert ghulsicheyt in soberen seden,
Verkeert haedt en nydt in rusten, in vreden,
En*de* alre dueghden zyt een occasioen,
En*de* waer ghy zyt, in allen steden :
Verkeert, dat mueghdy met eeren doen.

G.

II Paralip. XXXIII, 2. Verkeert, zoe coni*n*c Manasses dede,
Verkeert als David, die verfortseerde,
Joannes XIX, 34. Verkeert als de blinde Longinus dede,
Luc. XXIII, 40-43. Verkeert als de schakere die transeneerde (1),
Joan. XIX, 1-16. Verkeert als Pilatus, die persequeerde,
Marc. XIV, 66-72. Verkeert als Petrus, Gods campenioen,
Math. IX, 9. Verkeert als Matheus, des dueghs minreerde :
Verkeert, dat mueghdy met eeren doen.

H.

Verkeeren, dats een dueghdelyc spel;
Verkeert al omme, dat en es niet quaet;
Wacht u van dobbelen, zoe doedy wel;
Eccl. V, 5. Sonde te dobbeleren / gheen argher daet;

(1) Rooven (Oud.).

Verkeert in tyts, en doet mynen raet,
Eer ghy u vindt als een gheworght capoen,
Want menighen mensche den tyt ontgaet (1) :
Verkeert, dat mueghdy met eeren doen.

Princhе

Verkeeren, dats een goet werck,
Op datter salicheyt in es gheleghen;
Verkeert daghelycx en maect u hoodt sterck
Met dueghden / als de wyse pleghen;
fol. 116, v. Verkeert, zoe dat ghy niet en wordt versleghen;
Veel bloote te stellen wilt u hoen;
Wel u, ist achternae effen vuyt ghedreghen;
Verkeert, dat mueghdy met eeren doen.

Refereyn XXXI.

A.

Gen. IV, 11. Cayns malitie nu meest ghepresen / es;
Gen. IX, 22. Chams bespottinghe nu hoochst gheresen / es;
Gen. X, 9. Nemroth wil tvolck gheheel verstooren;
Gen. XXVII, 42-43. Jacob duer Ezau, zyn broeder, in vresen / es;
Gen. XXV, 9; 16, Ysmaels ghelt op Jacob bewesen / es;
Gen. XXXVIII, 18. Ruben heeft zyns vaders amye vercoren;
Exod. XI, 10. Pharao en wilt na Moses niet hooren;
Hy moet int sloot, in speecsel versmoren;
Tgulden calf es daghelycx gheeert noch,
Num. XXVI, 10. Dathan Abyron en zyn niet verloren;
Exod. XVII, 8. Amelech es noch den Ieuden te voren;
Jos. XV, 48. Judic. X, 2. Samri zyn wonde en es ghecureert noch;
Gen. XXXVIII, 18. Thamar wordt boven trouwe ghevioleert // noch;
III Reg. XI, 20. Achior houdt dat volck van Hay ghekeert // noch;

(1) Hs. ongaet.

II Reg. 21. Gabaon beveynst, sultyl van sin // es;
Is. x, 28. Aioths cloecheyt wordt vermeert // noch;
Dus seg ic den stock onghenarreert noch :
De weerelt die raest met al datter in // es.

B.

Judicum, xI, 34. Sisaras waghens zyn crachtich loopende;
Jepthes dochter es gheheel meshoopende;
Judic. VIII, 32. Abimelech wilt Sichem bestryen // oock;
Judic. XVI, 19. Sampson es Dalidaes minne becoopende;
II Reg. III, 7. Ysboseth es den vaeck ontknoopende;
II Reg. II, 13. fol. 117, r. Joab de verradere can hem verblyen // oock;
II Reg. XVIII, 29. Davids victorien wilt Saul benyen // oock,
II Reg. XIV, 12. Amon duer valscheyt can Thamar ontvryen // oock;
II Reg. XV, 10. Absalon wilt zyn vader onterven saen;
III Reg. XI, 4. Salomon es duer dafgoden in lyen oock;
III Reg. XII, 8. Roboam stelt den raet besyen oock;
Judicum XI, 2. Balach wilt Gods volck verderven // saen;
III Reg. XXI, 2. Achab wilt Naboths wyngaert verwerven // saen;
IV Reg. XI, 1. Athalia sal die kinderen doen sterven // saen;
II Paral. XXXII, 1. Sennacheribs cracht nu meest int ghewin // es;
Tob. I. 13. Salmanasar compt Samaryen ontkerven // saen;
Dus mach ick wel segghen in dit besterven // saen :
De weerelt die raest met al datter in // es.

C.

II Paral. XXXIII, 2. Manasses boosheyt es nu iusticie;
II Paral. XXXIV, 2. Iosyas goetheyt es nu malicie;
Dan, VI, 13. Daniels beschuldinghe nu laudabel // es;
II Reg. XV. Godolias ontfinck voer dueght punicie;
Esthir III. Aman es gheheel nu int officie;
Judith II-XIV. Holofernes cracht nu zeer notabel // es;
Tob. IV. Thobias blintheyt nu incurabel // es;
I Esdr. III. II Esdras XII. Zorobabels raetsel nu maer een fabel // es;

I Machab. III Machabeus zweerdt es al versleten;
I Machab. I, 8. Antiochus blasphemie niet meer onabel // es;
I Mach. VII, 35. Nicanors beveyns[t]heyt licht als zabel // es;
I Reg. XV. Ionathas ghetrouheyt es al vergheten;
II Mach. III. Onias es als een hondt verbeten;
Simons glorie en wiltmen niet weten;
Luc. XIII, 8. fol. 117, v. Herodes valscheyt nu groot int bekin // es;
Joan. XVIII, 13. Annas, Cayphas hebben dbisdom beseten;
Noch blyft den stock, nae myn vermeten :
De weerelt raest met al datter in // es.

Princhе,

My verwondert waer Antekerst blyven // mach,
Zoe wel hy zyn spel nu bedryven // mach,
Waeromme tgheloove es zeer cranckelyc.
Elck soect hem selven op dat hy beclyven (1) // mach;
De broederlycke minne, daermen af scryven // mach,
Es al verloren / ende trecht staet wanckelyc.
Elck singt placebo / elck dient nu danckelyc.
Rechtveerdicheyt es wech / waerheyt gaet manckelyc.
Fraude regniert nu, / en weet waer de min // es;
Men soect niet dan ghelt / al ist verganckelyc;
Dus ghevick tconcluys, al schynet stanckelyc :
De weerelt raest met al datter in // es.

Nunc dimittis.

A.

Nunc dimittis (2), seegtmen al om en tomme,
Laet ons dees boeren vanden lande
Verdrucken / tsy duer recht oft cromme,
Moorden / rooven / oft stellen te brande,
Yeghelyc denct : ten es gheen scande,
Lachende / sy en hebbender gheenen rou om,
Makende bystere *servum tuum*.

(1) Gedijen, vooruitgaan.
(2) De cursiveering is van mij.

B.

Domine / maect hem cnape ende knecht // nu,
Die minste es den meesten verdryvende;
Tpasseert voer goet, al en eest gheen recht // nu ;
Darm volck is in drucke vast blyvende;
Al soudt van armoeden gaen verstyvende,
Zy moeten zwyghen / al warense stum,
Tmoet al gheschien *secundum verbum*.

C.

fol. 118, r. *Tuum* es dmyne, ghy moetet ghedooghen,
Seght elck bysondere, ten baedt gheen cauwetten (1);
Al saghen zy u vuyt cryten u ooghen,
Zy selen u naect opt strate setten;
Dus sietmen darm volck vast verpletten
Met oorloghe en foortse die verbaese;
Ghy moetet ghedooghen, wildy blyven *in pace*.

D.

Quia viderunt haer ghebueren verderven,
Om datse die waerheyt wilden vermonden,
Ballinck des landts vuyt haerder erven,
Dit sietmen daghelycx tallen stonden;
Ick en can den waeromme niet ghegronden;
Hoe wel dat elck daer in qualyc te vre zy,
En cans niet beteren dan met *oculi mei*.

E.

Salutare die is ons nu ontspronghen;
Peys en wille ons noch niet ghelucken;
Nydicheyt bruedt vast vuyt haer ionghen;
Rechtveerdicheyt die gaet op crucken;
Dmedelyden es alomme onstucken;
Ghy en vynes niet, al tooch dyer ter gou om;
Dus verlies ick dmyne / ende ghy *tuum*.

---

(1) Vociferari (KIL.).

F.

Quod parasti voer u maghen
Comen eten vremde gasten;
Den weerdt die sietmen veriaghen,
Al souwen dwyf met den kynderen vasten;
Aen allen syen comt men ons belasten;
Yeghelyck schicht gheeft tribulaci hem;
Wy moetent ghedooghen *ante faciem* (1).

G.

fol. 118, v. *Omnium* sietmen teesen (2) en trecken,
Vast om dlancste aen allen zyen;
Die lantlie en moghen haer plecken
Niet besaeyen als anderen tyen;
Tros volck moeter nu duer ryen
Al souwenze vallen in tschoor (3) som,
Dat zy dus bederven *populorum*.

H.

Lumen siet men zoo dicke, God moet beteren,
Ons huysen verbernende tot inden grondt;
Zy achten die landt lie als vuyle sleteren (4),
Al comet van hen dat zy steken in haren mondt;
Zy zyn met nydicheyt zoo duerwondt,
En*de* ghiericheyt die verblent sy som,
Comende *ad revelationem gentium*.

I.

Et gloriam plebis tue / leeght in muyten (5),
Niemant en sietmen zyn hooft op steken;
Die dueghdelyck is sietmen beghuyten (6)

---

(1) Hs. facien.
(2) Carpere, trahere (Kil.).
(3) Schoor = alluvies, slijk (Kil.).
(4) Vodden (Oudemans).
(5) In muyten ligghen = niet gezien of gehoord worden (Verwijs en Verdam, Oud.).
(6) Bespotten.

Den ootmoedighen broot ghebreken,
Bloetghiericheyt, vol looser treken,
Stroopt menighen onnooselen af zyn vel,
Veriaghende als kyndere van *Israel.*

J.

Gloria waer verre te halene
In onsen landen. God zys ghelooft,
Ghetrouwicheyt beghint te dwalene,
Want gherechticheyt is ons berooft;
Willeken is in allen lande thooft;
Foortse gaet sonder anxt op straet vry;
Dies wordt bedruct moeder en *Patri.*

K.

Et Filio en heeft gheen voerdeel met allen,
Men sieten achter lande bidden broot;
fol. 119, r. Daer deen op wil, sietmen algader opvallen;
Dus comet darm volk vast inden noot.
Yeghelyck sterft van drucke die doot,
Niemant en sietmen van herten vro,
Dat claech ick God *et Spiritui Sancto.*

L.

Sicut erat wylen in Moses tyden;
Waert nu zoo, twaer goet, na myn vermeten,
Dat volck van Israel in allen zyden
Om murmuratie doot werdt ghesmeten,
Num. xxi, 8. Zoo menichduysent vanden serpenten verbeten :
Elck sou vreesen, waert nu also,
Van quaet te doene in deynde en *in principio.*

M.

Et nunc et semper wil ons behoeden
Voer Fran[s]che wolven, voer Spaense vossen;
Zy zyn zoo hongherich, zy meynen verwoeden,
Verslyndende hinden, herten en ossen;
Zy en dencken niet dan scossen en brossen (1);
Bedachten zy hem, zy mochtens haer scamen,
Nu *et in secula seculorum. Amen.*

Te Deum laudamus.

Wy loven U, God, altyt,
Wy kennen dat Ghy ons Heere zyt,
Eeuwich Vader sonder fyn.
Die gansche weerelt eerdt U Godlyck schyn,
Inghelen en alle shemels ghesin,
Alle potestaten ooc niet min,
Cherubins en seraphs vierich virtuyt
Uwer Godheyt singht met euwich gheluyt.
fol. 119, v. Ghy zyt ons enich God / Ghy zyt ons enich God,
Ghy zyt ons enich God / Heere God / over al Sabahod.
Hemel en eerde zyn vol verhueght
Van Uwer hoogher glorien dueght.
U belydt lof ende danck
Der glorioser apostelen sanck.
U bekent ooc lof over al
Der loflicker propheten ghetal.
Uwen lof singht metter macht
Der martelaren vroom hercracht.
Over gansch eerdryck ghemeene,
Bekennen U alle gheloovighe reene

(1) Slempen en brassen (OUDEMANS).

Als Vader almachtich,
Der hoochster moghentheyt crachtich;
Sghelycx, met ghemeenen thoone,
Dyn warachtich en enighen Soone;
Daer toe elc, minst ende meest,
Den troostbaren Heylighen Gheest.
Christe vol victorien,
Ghy zyt Coninck der glorien,
Ghy zyt dyns Vaders vroet
Donendelycke Sone zoet.
Ghy daeldet om smenschen zoene
In Mariam, God Mensche koene,
Ghy zyt die, nae der verwonnen doot,
Alle gheloovighen Hemelryc ontsloot.
Ghy zyt ter rechter handt Gods gheseten,
In glorien dyns Vaders onghemeten.
fol. 120, r. Ghy zult naemaels compareren,
Ten vuytersten ooc iudiceren.
Ah! hier om, Heere, bidden wy toch, ons behoedt,
Die Ghy verlost hebt met U dierbaer bloedt.
Wilt ons deuwighe glorie gheven,
Dat wy met uwe vercoren leven.
O Heere, wilt u volck salveren,
En u kinderen laet possideren,
En beweeght hen zoo vuyt der kativicheyt
Dat zy gheraken aen salicheyt.
Nemmermeer en schyndt enich dach
Wy en doen aenbiddens ghewach.
En wy loven uwen Name blye,
Lofweerdich van tyen tot tye.
Gheweerdicht U, Heere, tot desen stonden,
Ons te bewaren van allen sonden.
Onser ontfermt, ghenadich Heere,
Onser ontfermt nu en emmermeere.

U bermherticheyt op ons dalen laet,
Ghelycker wys dat in U ons hope staet.
Ic heb in U, Heere, myn hope gheraemt
En laet my nemmermeer bescaemt. Amen.

Chr*ist*e qui lux es et dies.

Christe die lucht zyt en dagheraet,
Duer U den donckeren nacht vergaet;
Ghy zyt een schyn boven allen schyn,
Verleenende lucht sonder fyn.

---

fol. 120, v. Heere, wy bidden, wel bedacht :
Bewaert ons toch in deser nacht,
In U laet onse ruste staen,
Verleendt ons een goet slapen gaen.

Dat ons gheenen droom en doe verdriet,
Dat ons de viant quelle niet,
Noch onse crancheyt syns accoordt
Beschuldich make / en U ghestoordt.

Al willen dooghen slapen nu,
Doet therte waken meest tot U;
U rechter handt beware snel
Den ghenen die U min*n*en wel.

Siet neerwaerts, ons beschermer goet,
Die ons temteren ruymen doet,
U arme slaven voordts bewaert,
Om wien Ghy U bloet gaeft onghespaert.

Ghedinct, Heere, toch onser noot,
Menschen zyn wy van dueghden bloot,
Ghy die der zielen meest ontfermt,
Staet ons voordts by en ons beschermt.

Coellen raedt.

Onendelick God, heylich Vader almachtich,
Behoedt my heden ende gheeft my gracie,
Inwendelick therte duerlaeyende eendrachtich,
Versoedt hier ons lyden ende tribulacie,
Voerspoedt en*de* neeringhe ons is confortacie,
Verleendt ons die, Heere, met salichede,
Doet hebben Antwerpen toch prosperacie,
Vereendt, vredich, goddelicke Dryvoudichede.

---

fol. 121, r. Ghenadich God, Zone, myns toch ontfermt,
Aensiet tsmenschens brooscheyt, die bede myn aenhoordt,
Ghestadich therte in liefden verwermt,
Niet achtende die liefde tsweerelts voort,
Biedt ons victorie / houdt dlandt in accoordt,
Diere peysmakere / almueghende Heere,
Verdriet middelt (1), ghy zyt tsVaders woordt :
Goedertiere Iesus, dit bid ic u zeere.

Goetgrondich Gheest, heylich inspiereerdere,
Verfrayt ons tleven in herte ende sin,
Soetmondich invloeyer, tsmenschens co*n*forteerdere,
Payt conscientie, stordt gracie my in,
Beraedt Charle, onsen Heere / iont hem ghewin,
Wyselick regierende steden en landen,
Duerlayt memorie, versterct tbeghin,
Pryselick weerdt ons van scaden en scanden.

Hoe dat ghy leest dese Retrograde,
Van onder opwaert, van achter tot voren,
Ghy bidt God drivoudich om zyne ghenade,
Tismueghelick hy sal dyn bede aenhooren.

---

(1) Moderari (KIL.), verzachten (OUDEMANS).

Refereyn XXXII.

A.

fol. 121, v. Ic mach wel claghen, ic hebs van doene,
Aylacen wacharmen / want ic ben verwyft (1);
Ic eet vanden precaren (2) / avont en noene,
En nochtans en ben ic niet zoe coene
Een woordt te kicken / hoe zeere zy kyft;
Eest dat my desen duvel noch langhe by blyft,
Ic sal van quaetheden / myn galle spouwen,
Want wanneer de laudate (3) haer doecken styft,
Zoe moet icse cloppen / en helpen houwen;
Ic woon inde prochie van Onser Vrouwen.
Dan seyt zy : bloeyken / u ooghen druypen,
De baerlycke necker (4) dede my u trouwen.
Smorghens roept zy : staet op, ghy duypen,
Haest u gheringhe / maect my een suypen
En suykert wel / oft u naecken slaghen.
Zy sou my doen / in een muysen hol cruypen,
Wanneer sy spreect / dan seg ic met vlaghen :
Verwyft te zyne gaet boven alle plaghen.

B.

Wanneer zy opstaet / moet ic my rasschen (5)
Dbedde te maken / dwelck ic liever ontbeerde;
Ooc doetse my de schotelen wasschen,
Den pispot vuytghieten / en de asschen
Die moet ic ooc vuytdraghen / van den heerde;
Waert dat ic den vloer / niet schoon en keerde,

(1) Gehuwd.

(2) Sermoenen hooren, bekeven worden.

(3) Slets,

(4) Kwelgeest, duivel.

(5) Properare, spoeden (Kil.).

Zoe mocht my wel grouwelen / dat ic leve;
Och, myn wyf / es zoe gheringhe te peerde
En wanneer zy kyft / stae ic en beve;
Want, als ic haer eens / een snauken gheve,
Dan moet ic zoe deerlyc haer vuysten (1) besueren.
Het quaet iaer bracht my oyt aen dees teve;
fol. 122, r. Zy doet my den ketel / en den hanghel schueren,
Het wermoes scherven / de pappe rueren,
De strate keeren / het slyc wech draghen,
De goten ruymen / dit zyn haer cueren.
Hier om segghe ic / meest alle daghen :
Verwyft te zyne / gaet boven alle plaghen.

C.

Ooc moet ic haspelen / alle haer spillen,
Tsavonts als ic sitte / by de viere,
En liet icse werren / zy sou my villen.
Wanneer dat kindt cryt / zoe moet ict stillen,
Opt knieken setten, en singhen : / tiere / liere;
En, alst hem bescheten heeft / moet ic schiere
Het grofste gruys / vanden doecken spoelen.
Pis, kindeken pis / pis / ic dan creyiere,
Wanneer dat cacken wille / oft poelen (2).
Dan moet ic hem ooc de pappe koelen
En in den mont steken / ic en machs niet ontvlien.
Nochtans, zoe my dunct / dat de lien ghevoelen,
En heb icker niet een teenken ane messchien;
Met goeder hulpen / van anderen lien
Heb ict ghemaect / dit doet my claghen;
Aylacen / ic moet duer de vingher sien,
Al speelt zy quaet hoerken / oft zy sou my craghen :
Verwyft te zyne gaet boven alle plaghen.

(1) Hs. vuytsten.

(2) Wateren.

D.

Dan moet ic dwicht ooc in slape wieghen,
Oft thoerenkindt / sou zynen eyndelderm vuytcryten,
En, liet ict cryten / ten sou my niet lieghen,
Zy sou my zoe dapper in myn tuyten (1) vlieghen,
Want, wanneer dat balch cryt, wilt zyt my wyten;
Ic eet dicwils stocvisch / voer myn inbyten (2),
fol. 122, v. En daer toe moet ic muylenbier (3) drincken.
Ic moet haer cladden afdoen, soudt my niet spyten,
Haer cleeren keeren / ooc moet ic ghedincken
Haer schoenen te vaghen / haer solen doen blincken,
En, wanneer haer pollen tonsent zyn,
Doet zy my dienen / al sou zy versincken
Ter tafelen / en sendt my / om bier / en om wyn.
Mocht ic mede brassen / zoe waert noch fyn,
Maer neen ic, niet dan de beenderkens knaghen;
Anderen thoondt zy een blyde aenschyn,
Maer in my / heeft zy zeer cleyn behaghen :
Verwyft te zyne gaet boven alle plaghen.

Princhе

Ic moet haer water halen / langhen en reycken,
Al doen dat zy my heet / sonder verdrieten,
Ooc moet ic de cleeren / stellen te weycken,
Haer helpen wasschen / en als zy bleycken,
Moet ic water putten / en de cleeren beghieten;
Ooc moet icse thuys cruyen / sonder verschieten,
Dan moet ic noch de kints doecken drooghen,
Oft ic sou crabben eten en vuystloock (4) ghenieten;

(1) Haren.
(2) Ontbyt.
(3) Slagen.
(4) Slagen. Hs. vuytsloock.

Ic sou somtyts / wel litteeken tooghen;
Zy smeet my laestent twee blau ooghen
Om dat ic vergat / dat zy my had belast,
En eens begoot zy my met camer looghen,
Om dat ic ons hinnen niet en hadt ghetast;
Wanneer ic yet doe / dat haer mespast,
Dan wilt zy my / vuyt den bedde iaghen;
Weer ic spreke / oft dat ons hondeken bast,
Daer soudse al even vele naer vraghen :
Verwyft te zyne gaet boven alle plaghen.

Refereyn XXXIII.

A.

fol. 123, r. Ic ben ghehoudt, aylacen / wacharmen!
Ter droever tyt / verhing ic my aan de sloore,
Want, al soudic rasen / God moets ontfarmen,
Zy en sou niet gaen / vuyt haren spoore (1).
Seg ic haer yet / dat gaet haer ter eender oore
Inne / ter ander vuyte / al eest my pyne.
Clappen en drillen / dits haer werc, zoe ic hoore,
Altyt van huys / en nemmermeer thuys te zyne.
Met my te biere gaen / oft te wyne,
Dat sou zy wel liever doen / dan spinnen;
Ic verteerde een crake (2) / — dus verquist zy dmyne, —
Met haer / eer ic eenen boot / sou winnen.
Dan roept zy de catte / dan loct zy de hinnen,
Dan vloeydt zy den hondt / dits my cleyn bate;
Dus soect zy de byle (3) / des waen ic ontsinnen :
Noyt man en gheraecte aen vuylder laudate.

(1) Hs. poore?
(2) Zeer groot vaartuig (Oud.)
(3) Tegenweer, strijd, kamp (Verwijs en Verdam).

B.

Het mos wast tonsent / ooc vuyt den potten,
Zoe schoon / canse myn wyf houwen sonder schueren;
Haer lynwaet laetse in den tobbe verrotten,
Twerdt haer eens verweten / van onsen ghebueren;
Op strate staen gapen / dit zyn haer cueren.
Dus draecht zy den dach vast vuyte met manden,
Maer dbier en laet zy int vadt niet versueren,
Ic ghevoelt aen dminderen van mynen panden;
Zy es traech int werc / maer cloeç inde tanden,
En tegen den spinroc / leyt zy in veeten;
Zy en sal gheen weeren cryghen aen haer handen,
Want ic en sachse noyt van wercken sweeten;
Al quaem zy erghens vuyt der soutkeeten
Zoo blinct zy / wanneer zy compt opt strate;
fol. 123, v. Sal zy haer aensicht wasschen / ic moet haer heeten :
Noyt man en gheraecte aen vuylder laudate.

C.

Sy pryst alle dinck wanneert es ghedaen,
Want zy es zoe luy / zy en mach niet sien wercken;
Tsmorghens wanneer ic te wercke wil gaen (1),
Zoe seg ic : wyfken, / om vreedts verstercken,
Staet oppe / en wilt ons profyt aenmercken,
En voecht u aent werc / vry als de coene.
Dan leyt zy en ronct ghelyc een vercken,
En keert haer omme / en slaept totter noene.
Als ic waen gaen eten, eest noch al te doene;
Eest wermoes ghesoden? seg ic by tyen,
Dan seyt sy : och Jan, zwycht van selcken sermoene,
Sou ic wermoes scherven / ic mocht my snyen.
Zy gheeft my koudt botermelck, ic moet my lyen,
Hoe wel ic liever wat anders ate;
Het waer onmogelyck dat ic sou bedyen :
Noyt man en gheraecte aen vuylder laudate.

(1) Hs. wil te gaen.

D.

Seg ic : my diende wel wat werms int hoot,
Zy seyt : ic en can gheen vu[e]r ghestoken;
Boter en case / appelen / en broot
Dit sedt zy my vore / in neerste ghesproken,
Dan seydt zy, al sou zy / haer steertbeen croken :
Lust u wat anders / halet in cabaret,
Ic ben al siec / ic en can niet ghecoken;
Dan loop ic wat halen / ic en mach niet bet;
Saeght ghy hoe zy / dan haer tanden wet;
Zy mach haer drooghe wel / en niet min haer natte :
Een schouwere (1) / en es haer maer een bancket,
Zy aet wel een kiexken / daer toe op haer satte (2);
fol. 124, r. Zy cryght den besten deel / hoe icker om pratte (3),
Van spysen en van drancke / ooc wel haer mate;
Maken wy scotelen vuyl / die wascht de catte :
Noyt man en gheraecte aen vuylder laudate.

Princhе

Prince / als ic waene gaen rusten,
Dan vinde ic ons bedde / noch onghemaect;
Al hiet ict haer maken / ten sou haer niet lusten,
Dus doe ict selve / hoe zeere my vaect.
Wel seven weken / twerdt van my ghelaect,
Sou zy / vuyt haren bedde wel cruypen
Sonder hermaken; / hoe ben ic mesraect
Aen dees luy dante / arm schamel duypen!
Zy maecte my laestent wat werms om suypen,
En dat moest ic met grooten beden beiaghen;
Doen lietser haren nuese in druypen;
Wien en soude selcken werc niet meshaghen?

---

(1) Schouder.

(2) Verzadiging (Oud.).

(3) Ferocire (Kil.); wrokken, pruilen (Oudemans).

In eenen iare en sou zy haren vloer niet vaghen;
God weet wat ic noch in de penne late;
Dus mach ic wel segghen / wat helpt myn claghen :
Noyt man en gheraecte aen vuylder laudate.

Refereyn XXXIV.

A.

Ic heb een wyf / beter hadde ic gheene,
Want alle haer doen / es van cleynen profyte;
Zy soude wel meer verteeren alleene
Dan ic sou winnen : / hier op ic beene (1);
Van quaetheden ic somtyts nalycx (2) splyte,
Om dat ic mynen tyt met haer verslyte;
fol. 124, v. Den necker bracht my oyt in dit percket (3);
Noyt man en creech / zoe aelweerdighe (4) tyte (5);
Zy slaept tot acht hueren, te mynen spyte;
Hier mede / zy al veel spinnens verlet;
Eer zy haer kuipken dan rechte gheset,
Daer behoeft zy twee hueren / toe, wel ter cuere;
Dan gaet zy ter kercken / proper en net :
Dus doende bringt zy den tyt vast duere.

B.

Ten twalef hueren / alsmer sal gaen eten,
Dan compt zy properlyc thuys ghestreken,
Dan esse deerste ter tafelen gheseten;
Ten greyt (6) my niet wel / dat mach elc wel weten,

(1) Uitvallen (Oud.).
(2) Bijna.
(3) Afgesloten plaats, gevangenschap.
(4) Indignus (Kil.), onbezonnen (Oud.).
(5) Pullus, gallinaceus (Kil.) kieken, zottebol.
(6) Greyen = lief zijn (Oudemans).

Nochtans en derf ic / een woordt niet spreken,
En, alsse haren penssack vol heeft ghesteken,
Dan gaet zy een huere / oft twee ligghen slapen;
Zy en handelt den spinrock / nau eens ter weken;
Wanneer zy dan opstaet / dit zyn haer treken,
Dan gaetse opt strate / een luchtken rapen;
Esser erghens wat nieus / dat moetse begapen,
Niet achtende / hoe ic daer omme truere;
Sal ic bedyen (1), tesser qualyc toe ghescapen;
Dus doende bringt zy den tyt vast duere.

C.

Al crycht zy somtyts wat lust om spinnen,
Zy es den spinrock goedertieren / int ghenaken,
Zy en souder niet vier myten (2) daechs / me winnen;
Ic gheef haer ghelyc / zy heeft goey sinnen,
Zy en wilt den dieren tyt / int vlasch niet maken;
Wat werc zy beghint / zy salt saen staken,
Zy saeyt liever eersbillen / lancx der straten;
Spint zy eenen draet, ter stont sal haer vaken,
fol. 125, r. Maer zy sou wel heel nachten / over waken
Om dansen; / selc werc / en sou zy niet haten;
Hier inne en can ic gheen vrueght ghevaten,
Want ic niet en bedye / wat ic labuere,
Van huyse tot huyse loopt zy laudaten :
Dus doende bringt zy den tyt vast duere.

D.

Ruerdt zy een pappe, die laet zy verberren (3),
Oft zy laetse half / int dasschen loopen;
Haspelt zy een spille / die salse verwerren;
Al voerde men haer tghelt toe met kerren

(1) Om vooruit te gaan.
(2) Het zesde eener duit (Oudemans).
(3) Verbranden.

Zy maectes haer quyte / met grooten hoopen;
Wat nieuwicheyt zy siet / die wilt zy coopen;
Twaer noot dat zy al hadde / dat anders wyfs draghen;
Gaef icx haer niet, zy sou my tvel afstroopen;
Och, dat ic desen bandt heb laten knoopen,
Dat roudt my / maer te spade / want wat helpt myn claghen?
Zy vierdt Sinte Ver-Leghe (1) / oock met vlaghen,
En Sinte Luyaert / zoe ic bespuere;
Ooc gaet zy clappeyen met heelen daghen;
Dus doende bringht zy den tyt vast duere.

Princhе, als zy thuys compt, tsy avont oft noene,
Ic en vraghe : wyf / waer hebt ghy gheweest?
Zy seyt : / wat hebdy daer mede te doene?
Dus antwoordt / zy my vry / als de coene;
Al waer een man / een inghel, / hy mespreest;
Ic en laet int bedde niet eenen veest
Zy en clappet / onser ghebueren wyven;
Als zy compt by haer commeren, voerwaer dus eest,
Al den pater noster / die zy dan leest,
fol. 125, v. Es hoe zy haer doecken / blau mocht styven;
Dan gaet syse cloppen, stooten en wryven;
Dit slaet zy wel gaeye / maer anders niet een luere.
Wie en sou niet ontsinnen in selck bedryven?
Dus doende bringht zy den tyt vast duere.

Refereyn XXXV.

A.

Een esel sal langhe een esel blyven,
Want hy houdt altyt zyn oude seden;
Qualyc cantmen / hem / vuyt zynder sporen ghedryven;
Zoe hy ghisteren ginck / zoe gaet hy heden;

(1) Sinte Ver-Leghe, vgl. Vrou Leghe, op bl. 336.

Wandelt hy by de goede / hy blyft onbereden,
Al siet hy abelheyt / hy en onthoudtse niet,
En, al reyst een esel / van steden / tot steden,
Een esel blyft / een esel / wat hy hoordt oft siet.
Een esel heeft in alle consten verdriet;
Rethorycke, musycke / acht hy als lueren;
Een esel es traghe / noode doet hy iet;
Hy pryst zyn ghemack / ja, mocht hem ghebueren;
Sommighe esels zyn ooc van selcker natueren
Dat zy haer selfs quaet niet en cun*n*en ghehelen.
Dese saken my te segghen bekueren :
Hoe souden ezels pooten / op herpen spelen?

B.

Een esel es plomp en blyft even grof,
Waer / oft by wiene / dat hy ooc verkeert;
Hy en werdt niet te abelder / al volght hy thof,
Want een esel en wilt van niemande zyn gheleert;
Dus moet een esel / werden beheert
Met quaden woorden / en moet sacken draghen,
Want, als een esel / iet werdt gheeert,
Dan crycht hy ierst in zyn botheyt behaghen;
fol. 126, r. De esel soude ooc / te zeere vertraghen,
Waert datmen hem / te leckerlycke meste;
Hy en soude naer zynen meester niet vraghen,
Maer selve achternae / willen zyn de beste;
Selcken esels vindtmen int ooste (1) / int weste;
Wie datse zyn, wil ic God bevelen;
Maer segghe noch eens / en daer blyft noch een reste :
Hoe souden esels pooten / op herpen spelen?

C.

Men vindt esels / die hen van wysheyden beroemen
Om datse te Loven / hebben wittinghen (2) gheten;

(1) Hs. Oogste.
(2) Vischken, piscis argenteo splendore... (Kil.).

Dan zynder esels / ic en wilse niet noemen,
Die ander willen leeren / en selfs wanen weten;
Men vindt heensdaechs / veel esels, in secreten,
Al en hebbense alle gheen langhe ooren
Die metten meelsack van tuylen zyn ghesmeten :
Theeten wyse / en tsyn verborghen dooren (1);
Sommighe esels heeten / meesters en doctooren,
Ander esels draghen bonte lappen,
Dan synder noch esels / ghepluct / en gheschooren,
Ooc vindtmen esels die steken in cappen,
Al hadse grofaert ghesift / duer de trappen,
Zoe subtyl zyn zy, / niet wel om verelen (2);
Ic dincke, als ic selcken esels hoor clappen :
Hoe souden ezels pooten op herpen spelen?

D.

Hoe soude een esel naer conste / vraghen?
Hy en (3) weet tot selcken voeten gheen leesten;
Wie soude totten esel ionste / draghen?
fol. 126, v. Tes donhebbelycxste dier / onder alle beesten;
Een esel veracht alle constighe gheesten,
Hy en kent gheen hondtsbloemen vuyt rooden roosen,
Een esel en dient / by gheen vroukens ter feesten,
Hy versmaedt violetten / en pryst tydeloosen;
Wiltmen metten esels boerden oft koosen (4),
Hy springht op zyn peert / alsmen aen hem potert (5);
Wanneer men hem ruerdt, / zoe comen zyn poosen (6),
En tsotten werdt / vuyter mouwen ghecotert;

(1) Zotten.
(2) Veredelen, beschaven.
(3) Hs. een.
(4) Jokken of spelen.
(5) Peuteren, poteren = agitare (Kil.), raken.
(6) Zotte possen.

Maer die den esel / zynen coeck best botert,
Zyn liefste speciaelkens / werden selen;
Ic segghe, als selcken esels / de keye lotert (1) :
Hoe souden esels pooten op herpen spelen?

Princhе, / al eest / dat ic van esels vermane,
Ic en wyse niemant metten vinghere;
Die gheen schult en heeft / en trecx hem niet ane,
Tes een beenken / dat ic int hoopken slingere;
Weet iemant waert henen wilt, / merct te gheringhere
Myn dicht, al schynet / maer een fabele;
Maer kent ghy erghens / eenen groven dringhere
Die van rechter abelheyt / es onabele,
Soe eel van ghespinne / ghelyc eenen cabele,
En segt daer omme niet / dat ic dien meene,
Want men vindt veel esels / die schynen notabele,
Die abelheyt willen weten / en weten gheene;
Deser esels vindt men / meer dan eene;
Al wanen zy / dat zy my / selen doen quelen (2),
Lachende segghe ic / en acht zeer cleene :
Hoe souden esels pooten / op herpen spelen?

Refereyn XXXVI.

A.

fol. 127, r. Een felle wintere / niet om verstranghen (3),
Es ons verganghen (4), // des wy vrueght orboren;
Den lustelycken mey / daer elck naer moet verlanghen,
Doet looverkens hanghen, // de quackel slaet int coren,

---

(1) De kei los is, als zij dwaas zijn (Oudem.).

(2) Quelen, quenen = languere (Kil.); kwijnen (Oudem.).

(3) Verstrengen, niet strenger mogelijk.

(4) Vergaan.

Den roosier is groene, / ooc bloeydt den doren,
Tprieel es van bloemkens / zeer wel ghestelt,
Deerde es becleedt / die naect was gheschoren;
De Coninc van Vrieslandt / heeft den stryt verloren,
En die van Groeni*n*ghen / hebben behouden tvelt;
Vercoopt nu u cleeren / al bier voer tghelt,
Hout oft torven / en zyn nu gheen ware;
Al hebben ons de Vriesen ghedaen groot ghewelt,
Zy sellen ons een poose laten onghequelt;
Tes nu bestant / van eenen halven iare,
De sonne schyndt schoone, werm ende clare;
Dits een niemare // die menighen behaeght;
Dus mach ic wel segghen int openbare :
Die van Groeninghen / hebben de Vriesen veriaeght.

B.

De lucht werdt warm / dies den dau valt zoete,
Zy gaen nu te voete // die reden op muylen,
Het meys slyck / can doen zoe grooten boete;
Springht vuyte, Ian Goeymoete // met vrou Vuylen,
Winter coninghen / asvysters (1) / stra*m*me ghuylen,
Nette boeven / rabbauwen / lichte schuten.
Al die de Vriesen / te winter deden huylen,
Nu moghen zy achter de galghe gaen schuylen;
Die gheerne heymelyc spelen met der luten,
fol. 127, v. En voordt te Berchem / om een kanneken kuten (2),
Die van Groeni*n*ghen / doen hem oock groot gherief;
Rhetorisienen, springt nu vuyter muyten,
Ooc die hen gheneeren / met quenen (3), / met fluyten,

(1) Cinerarius (KIL.), iemand met het geringste werk belast (VERDAM). Asschepoester.

(2) Ludere (KIL.) ruilen, kwanselen (VERDAM).

(3) Ineptire (KIL.); zotten klap spreken (OUD.).

En al die ghescreven staen / in Venus brief,
Om te spreken zyn lief // eer hy werdt belaeght.
Ic segghe noch eens / zoe ict yerst ophief :
Die van Groeni*n*ghen hebben de Vriesen veriaeght.

C.

Wilt nu verpruetelen (1) / ghy oude pitten (2),
Die swinters moeten sitten // spinnen met heynen (3),
U bescreven cameren / selen nu witten,
Ghy en selt van hitten // bernen gheen bleynen.
Gaet nu buten boomen tellen, / vrecke deynen (4),
De weerdinne en heeft aen u gheen callanten;
Aerdighe ionghers, amoreuse greynen (5),
Met roosemaryne / oft met magdaleynen,
Wilt nu uwen lieve den mey gaen planten;
Ghy proper meyskens / fraey ionghe quanten
Die te winter alleene / moest slapen, wachermen!
Waer ghy u keert / aen allen canten,
U beddeken was cout, / zyt nu gheen danten (6),
Besorght u desen mey, uus sal iema*n*t ontfermen,
Die te winter u voeten / sal verwermen,
En u snachts beschermen // als ghy versaeght;
Dus, oudt en*de* ionck, / laet staen u kermen :
Die van Groeninghen hebben de Vriesen veriaeght.

D.

Sou ons den ghenoechlycken tyt niet vuytlocken?
Want voor sneeuvlocken // sien wy bloe*m*kens ontpluken;

(1) Revalescere, convalescere (Kil.).
(2) Pitte, pitthe = avia, grootmoeder (Kil.).
(3) Genus araneæ (Kil.); spin (Oud.).
(4) Deyn, Homo avarus (Kil.).
(5) Bellus (Kil.).
(6) Mulier ignava (Kil.).

Wech, bonten pelsen / ghevoeyerde rocken,
fol. 128, r. Wanten en socken, plattynen (1) en bloken (2);
Men derf by dasschen / niet meer sitten stoken,
Den lustighen mey / es in saysoene,
Der Vriesen legher / es opghebroken;
In een schoon prieel / daer de bloemkens wel roken,
Sou selc nu zoe lief gaen / als te sermoene;
Buyten int velt / es wonder te doene;
Nu mueghen dees maertkens / tsmergen*s* vroech opstaen
En gaen hen een poosken vermeyen int groene,
Wanneer haer vrouwe slaept totter noene,
En theet dat zy ter eerster missen gaen;
God weet wat aflaet / zy somtyts ontfaen;
Laet dat van monde slaen / ten werdt van my niet beknaecht,
Maer ic segghe noch eens / myn ierste vermaen :
Die van Groeni*n*ghen hebben de Vriesen veriaeght.

Princen en princessen / al die staen inde ghilde,
Die nu niet en vercrilde (3) / waer wel een door;
De dierkens verhueghen, de voghelkens int wilde
Zyn nu zoe milde, elc doet zyn devoor
Van singhen / al waert eenen inghelschen choor :
Nachtegalen / leeuwercken / knueterkens (4) / vincken,
Dies blyscap int herte ryst / duer tghehoor;
Die van Groeni*n*ghen ontsluyten / der vruechden tresoor,
Maer de Vriesen deden onsen moet heel sincken;
Al gaet den roep / dat zy ons noch willen crincken,
Die daer om truerde waer een dobbel boer;
Laet ons te Bamisse / daer eerst op dincken,
Maer nu eten / en*de* drincken / en snaren clincken,
Want vrueght comt te lande, / den mey houdet roer,

(1) Calceus ligneus (KIL.). Houten blokken.
(2) Blokken.
(3) Kril = jong.
(4) Groenvinken.

fol. 128, v. Ic wensch al de quaey tonghen ghenaeyt aen een snoer.
Jonghers wacht uwen toer // tsmerghens buten eert daeght,
Segt / en gheeft uwen liefken / heymelyc eenen loer :
Die van Groeni*n*ghen hebben de Vriesen veriaeght.

Refereyn XXXVII.

A.

Al arm, al arm / elck loop inde wapene,
De Vriese[n] zyn te lande ghecomen;
Winter coninghen, / pyndt langhe te slapene,
Want de Vriesen zyn vuyte / om u te betrapene,
Zy hebben dlant / al inne ghenomen;
Die van Groeni*n*ghen / zyn, tot haerder onvromen,
Zeer scherpelyc beleghen / aan alle canten;
Ooc ligghen de Vriesen op alle stromen,
Zy maken nu vele beroyde callanten;
Zyt op u hoede / ghy vrome serianten,
Wapent u met pelsen / en bonten rocken,
Springht vuyter muyten / moffels en wanten,
Hooghe ghelapte schoenen / en wollen socken,
Haelt vuyten hoecke / de Kersavont blocken,
Die ghy Sint Jansmisse / hadt verteghen (1),
Want ic segghe / en laetter niet me iocken :
De Vriesen hebben Groeninghen beleghen.

B.

De lustelycke bladerkens / diemen aent rys / vandt
Die hebben de Vriesen / heel tonder ghebracht;
Voor tgroene garseken / sien wy nu grys / sandt;
Oock hebben de Vriesen / den coni*n*c van Yslandt

(1) Vertijen, renuntiare, afstant doen (POMEY).

Te hulpen ghecreghen / met alle zynder macht;
Arm winter coninghen, / ghy laetter den vacht,
Want de Vriesen hebbent al op u ghelaeyen,
Dus rade ic u / dat ghy dasschen wel wacht;
fol. 129, r. Veel te min selen u de Vriesen schaeyen;
De witte bien / en de bonte craeyen
Doen den fieren nachtegale blyven in muten;
Duer de buyen / die vuyt den Noordt-Oosten (1) waeyen
Siet men al omme / veel blauwe / snuten (2);
Die snotvincken wilt vanghen / mach gaen daer buten,
Men vindtter ghenoech / aen alle weghen;
Dus, soe ic eerst seyde / seg ic noch int sluyten :
De Vriesen hebben Groeninghen beleghen.

C.

De coninc van Vrieslandt / zeer vroom / en stout,
Doet nu den menighen de leden beven;
Gheen beter wapene dan torf en hout,
En tvier daer inne, / daer by goet werm mout,
Wel ghebotert / dat mach aen de ribben cleven :
Daer me werdt der Vriesen macht wat verdreven.
Och de lollepotten (2) zyn nu ooc goey ware.
Daer werdt soe menich schoon camer bescreven,
Al en sietmens niet int openbare;
Maer ic heb vernomen / een blyde mare :
Ons compt ontset / binnen neghen weken,
Soe dat de Vriesen / selen, van grooten vare,
Haren legher van Groeninghen op moeten breken;
De coninck van Oosten (1) / salder teghen steken,
En doyen de Vriesen met grooter seghen;
Groot heere, Sinte Luyaert, / helpet ons wreken :
De Vriesen hebben Groeninghen beleghen.

(1) Hs. oogsten.
(2) Neuzen (Oud.).

D.

De Vriese[n] ligghen nu op alle plasschen;
Het schyndt (1) zy selen al de weerelt dwinghen;
fol. 129, v. Vuyeghe (2) danten, vysters op dasschen,
Winter coni*n*ghen, / laet u niet verrasschen,
Wilt niet te saen / vuyt der muten springhen;
Als ghy den coccoc / hebt hooren singhen,
Springht dan metten lodder vuyter haghen;
Na Sinte Valentyn / mach u wel verlinghen;
Sinte Matthys die sal de Vriesen plaghen;
De tydelooskens / groeyen / noch alle daghen;
Al doen de Vriesen / de kerssoukens verdwynen,
De weytghesellen (3) / en derven nu niet claghen,
Zy vanghen wel roybarden met dosynen;
Vilten schoenen / luycwa*n*ten (4) / en plattynen,
Die hebben nu weer haer landt ghecreghen;
Dus moet ic my noch te segghen pynen :
De Vriesen hebben Groeninghen beleghen.

Princen / en princessen, / die ryden op muylen,
En al die zyn in Sint Anthonis gulde (5);
Pover fielkens (6), / vrou Leghe / met vrou Vuylen,
Comt onder swinter coni*n*cx standaert schuylen,
En, oft u de coni*n*c van Vrieslandt verdulde,
Wapent u en sweerdt malcanderen hulde;
Hangt vry eenen lollepot aen u vane,
Het waer ooc noot dat ghyen wel vulde

(1) Hs. tschyndt.
(2) Vuydich = vuig.
(3) Jagers.
(4) Manica coriacea (Kil.) lederen handschoen.
(5) Blijkbaar de arme lieden (zie Verdam op Antonis).
(6) Fiel, fielt, homo vilis (Kil.).

Met viere / om soe de Vriesen te weerstane,
En trect ooc elc een nueswante ane,
Eenen caproen opt hooft, / holblocken (1) aen u vo[e]ten,
En treedt zoe stoutelyc inde bane,
Wanneer u de Vriesen / selen ontmoeten;
Als smeys slyc / sal / de kachielen boeten (2),
Reysen de Vriesen na Walcheren, zoe zy pleghen;
Hier mede wilt uwen druck versoeten,
Al hebben de Vriesen Groeninghen beleghen.

Refereyn XXXVIII (3).

A.

fol. 133, v. Onlancx bezwaert zynde met melancolyen (4),
De sinnen becommert, / thooft vol phantasyen,
Van als overlegghende / in myn ghedachte,
Quam my weynich te voren / dat mocht verblyen,
Aensiende de werelt / nu ten tyen,
Zynde vol verdriets; / des werdt my onsachte;
fol. 134, r. Dus dinckende, my phantazye voort brachte;
Twee mans persoonen / my haest in vielen,
Ghelyc van name, / diversch van gheslachte :
Deen was Merten Luther, / die dolinghe doet krielen,

---

(1) Hs. hoolbloocken.

(2) Boeten = remedium adhibere, mederi (Kil.). Kac-hielen zijn vervrozen hielen, pernio, morbus calcem pedis precipue infestans prœ frigore (Kil.).

(3) Reeds gedrukt, doch met enkele afwijkingen en onnauwkeurigheden in de spelling, (*keur* voor *kuer*, *malefaiteur* voor *malefaituer*, *gemeen* voor *ghemeen*, *gheloofl* voor *gheloeft*, en dergelijke meer) in het *Belgisch Museum, VII, 1843, bl. 73*, door de zorg van J. F. Willems en overgenomen in de « Gedichten ontleend aan de *Noord- en Zuid-Nederlandsche literatuur der XIIe, XIIIe, XIVe, XVe en XVIe eeuw*, gerangschikt en toegelicht door J. A. Alberdingk-Thijm. Amsterdam, 1850, bl. 206.

(4) Hs. mecancolyen.

Dander Merten van Rossom, / diet al wil vernielen,
Die veel menschen bracht heeft in zwaer ghetruer;
Rossom quellet lichaem, / Luther heeft de zielen
Deerlyc vermoort; / dus esser cleynen kuer
Tusschen hen beyen, / elck es een malefactuer;
Ic en gaef om den kuer / niet mynen minsten teen,
Maer want Luther de zielen moordt / duer zyn erruer,
Noch schyndt Merten van Rossom de beste van tween.

B.

Merten van Rossom / heeft doen vanghen en spannen
Den landtman, / roovende potten en pannen,
Makende hem therte / alder bangste;
Merten Luther, weerdt tzyne van God ghebannen,
Heeft duer zyn erruer / vrouwen en mannen
In tsviants prisoen bracht, / dat es noch [t]strangste;
Dat elck dus wilt rooven / en trecken om dlangste,
Tcompt meest vuyt Luthers leere, / twerdt noch bewesen;
Niemant en sal schier derven slapen van angste,
Want tgoet es ghemeene : wat volght vuyt desen?
Dat elck sonder vreese / wilt een besiken lesen
Op zyns naesten erve, / dblyct alle daghe;
Waer om werdt Rossom ghelaect, / Luther ghepresen,
Want zy zyn doch beye van eenen slaghe?
Luther es boost, / ic en steecks onder ghe[e]n scraghe,
Want hy onder de christen tgoet maect ghemeen.
Al wenscht men Merten van Rossom menich plaghe,
Noch schyndt Merten [van] Rossom de beste van tween.

C.

fol. 134, v. Merten van Rossom / met veel quaets ghespuys verselt,
Heeft menich schoon huys in brande ghestelt;
Maer Luthers boosheyt gaet verre boven screven :
Duer hem zyn kercken, cluysen, cloosters ghevelt,

Menich goedts mans kint, / niet mueghelyc ghetelt,
Vuyten cloosters gheiaecht / die nu deerlyc sneven;
Stelen en rooven / daer zy by leven;
Van dien zynder licht ooc / onder Rossoms bende;
Waer om werdt Rossom dan alleene bekeven?
Leeliker dan zyne / luydt Luthers legende.
Doet open u ooghen, / ghy onbekende,
Die Lutherum loeft / en*de* Rossom laect;
Aensiet Luthers bedryf, / tbeghin en dende,
Noch heeft hyt qualiker dan Rossom ghemaect;
Dit moet ghy lyden / hoe ghy de waerheyt messaect;
Ghy en kunt hier teghen / niet ghesegghen neen;
Maer, al zyn zy alle beyde / van dueghden naect,
Noch schyndt Merten van Rossom de beste van tween.

D.

Heeft Merten van Rossom zyn eere verloren,
Afgaende den keyser, / hooghe gheboren,
Luther es den Oppersten Heere / af ghegaen,
Die hy hadt gheloeft / en trouwe ghezworen,
En heeft voer zyn cappe / een nonne vercoren,
Die God ooc gheloefte / hadde ghedaen.
Versmaet Rossom den keyser, / merct Lutherum saen:
Hy spreect van paus, keyser beyde veel blamen,
En leerdt dondersaten teghen doverste opstaen;
Van princen en vorsten scryft hy veel diffamen,
Prelaten, bisscoppen hoort men hem misnamen;
fol. 135, r. Al heeft Rossom veel quaets bedreven in Brabant,
Men sach hem niet veel kercken / oft cloosters pramen,
Met enighen brande, aen gheenen cant;
Aen gheestelycke maeghden en stack hy gheen hant,
Alsoot tot sommighen plaetsen wel scheen;
Al heet Merten van Rossom / een quaet tyrant,
Noch schyndt Merten van Rossom / de beste van tween.

E.

Es Merten van Rossom een verradere,
Luther es ooc een, / en zoo veel quadere;
Hy berooft met verraet / van der hemelscher erven
Menich kersten ziele, / dus Gods versmadere;
Lucifer heeft dees twee ghesonden te gadere,
Om dat zy heel kerstenryc / souden bederven;
Es Rossom moordadich, Luther heeft doen sterven
Twee hondert duysent boeren / duer zyn bedryf;
Veel esser onthooft, verbrandt, ghesackt menich werven,
Om zyn valsche leere, beyde man en wyf;
Dus es hy een moordenaer van ziel en lyf;
Merten van Rossom / mach maer dlichaem hinderen,
Al mach hy donnoosele / quellen even styf;
Zyn zy patient, hy maectse Gods kinderen;
Dit en sal zyn sonde / niet verminderen,
Ic en wilts niet excuseren / oft maken reen;
Al zynt beye twee venynighe slinderen (1),
Noch schyndt Merten van Rossom de beste van tween.

E.

Luther en Rossom, als twee boose wichten,
Heeftmen in schyn van duegden / booshe*y*t sien stichten :
Rossom quam in Brabant ghesleghen met bedroch,
Tscheen hy woude gaen op de (2) Turcken vichten;
Merten Luther en wilt vry noch niet zwichten,
Hy wilt den prys hier af / behouden noch;
fol. 135, v. Ghelyc een devoet munck, aeylaschen, och!
Quam dees wolf int cleedt van eenen lamme
Stroyen in kerstenryck tvenyn soch,
Dat hy hadt ghesogen / vuyter ketters mamme;

(1) Slinder, chelydrus, een serpent (Pomey. Kil.).

(2) Hs. te.

Al liet Rossom den haen / metten rooden camme
In Brabant vlieghen, / zoot heeft ghebleken,
Luther heeft laten vlieghen / veel quader vlamme,
Want duer zyn venynich scryven en preken
Es kerstenryck met ketteryen ontsteken;
Haer beyder voorstel / mach elcken wel verleen;
Hoe wel sommighe veel lofs van Luthero spreken,
Noch schynt Merten van Rossom / de beste van tween.

G.

Merten van Rossom en Merten Luthere,
De beste van hem beyen es een mutere;
Maer ten es niet vrempt (4) / al es Rossom onghevreest,
Want tes een crychsman, een weerlyc rutere,
Maer Merten Luther vermeet hem, dees stutere,
Dat hy Scriftuere / verstaet / na den rechten keest,
En dat hy es vervult / van den Heylighen Gheest.
Die den wech dus wel weet, / tes wonder dat hy dwaelt;
Maer het schyndt wel den gheest regeert hem meest
Die men onder Sint Dignen voeten maelt (1).
Al heeft Merten van Rossom veel roofs ghehaelt
In Brabant, dwelck noch veel menschen bequelen (2),
Merten Luther in dit stuck ooc niet en faelt :
Hy heeft dapostaten vuyt cloosters doen stelen
Kelcken, ciborien, / ic wilt God bevelen;
Oft hy niet mede en paert, / elck knaghe dit been.
Al heeft de duvel dees twee Mertens by der kelen,
Noch schyndt Merten van Rossom de beste van tween.

(1) De duivel, of de geest der dwaasheid onder de voeten van Sinte Dymphna voorgesteld.

(2) Bejammeren.

H.

fol. 136, r. Merten van Rossom (1), Prince van den snaphanen (2),
Die om stelen / om rooven zyt cloeck ter banen,
Luther, prince van alle valschen propheten,
Soud ic u legende gheheel vermanen,
Tsou den leser verdrieten / soude ic wanen;
Den tyt en tpampier werder mede versleten;
Dus, voer eens, / heb ic my ghenouch ghequeten;
Tot op een ander tyt borcht my de reste;
Luther, Rossom, Lucifer daer by gheseten,
My twyfelt / wie van drien / es de beste :
Rossom sleypt veel quaets aes tzynen neste,
Luther es nacht en dach in de weere
In kerstenryck te stroyen een dootlycke peste;
Dus haer beyder boosheyt blyct int cleere;
Maer voer Luthers venyn ic my meest verveere,
Want de menschen breeght in deuwich gheween;
Al en es den kuer niet weert een platte peere,
Noch schyndt Merten van Rossom de beste van tween.

---

fol. 141 (Muziek.)

Refereyn XXXIX.

A.

fol. 158, r. Na dat ick elcken versinnen / can,
Zoe claeght elck tgrief der mutsen (3) gheresen :
Deen vraeght wie tgarenken spinnen / can,
Daer mutsen af ghebreydt mach wesen,

(1) Hs. Rossen.
(2) Geldersche vrijbuiters.
(3) Mutse = cæcus amor (Kil.).

En dander, hoe, sonder kin*ne*knop oft vesen (1),
Die mutse zoe vaste mach aen gheknocht / zyn.
Den menighen ghy hoordt, int dichten, int lesen,
Die alle opt evel der mutsen brocht / zyn;
Maer ick wil op een ander locht / zyn,
Welck grief boven dese pyne noch wast;
Als alle staten boven te gronde doersocht / zyn,
Den block te sleypen es dmeeste last.

B.

Al heeft men de mutse gheghespt zeer sterckelyc,
Den tyt en derf hem niet vermoeyen;
Als eendrachtighen wille daer in werdt werckelyc,
Zoe moet hem toch troost van lieve toe vloeyen;
Maer, claerlyck, die daer besyden roeyen,
En dat zyn liefde oock sonder haer / es,
Zoe moet hem tsleypen des blocx toe groeyen
Welck last elc minnaer te zwaer / es;
Meyndt hy dat liefde te hem waerts claer / es
Van haer, / zy payten met trompen vast;
Maer de mutse dats liefde die sonder vaer / es;
Den block te sleypen es den meesten last.

C.

fol. 158, v. Corupcie van desen en*de* vroeye bediet (2) :
Hebdy een met herten vercoren,
En ghyse bemindt en zy u niet,
Zoe es den arbeyt van dien verloren;
Houdt zy u dan gaende in dit orboren,
En zy haer liefde elders betrect,
Zoe es u dblocsleypen aen gheboren,

---

(1) Vese, vesel = festuca, fibra (KIL.).

(2) Het vers beteekent blijkbaar dat eene verklaring volgt, maar het gebruik van *Corupcie* is hier op zijn minst vreemd.

Want zy met uwer min*n*en ghect;
Dits donderscheyt van dien perfect;
Hoedt u dees blocx die elcken ontpast;
Tot reynder min*n*en u selven verwect;
Den block te (1) sleypen es den meesten last.

Prinche, hoedt u voer dit verdriet
Des blocx, / want tes een onweerdt gast;
Alsment al wel te gronde doersiet,
Den block te (2) sleypen es den meesten last.

Refereyn XL.

A.

fol. 159, r. Alle dinck en es maer ghewoonte;
Ghewoonte doet veel dincx zyn te binnen,
Maer ghewoonte en compt altoos niet te poonte,
Al wilt elck zyne ghewoonte beghinnen;
Ghewoonte maect wel abel sinnen,
Iae, daer tbegryp nae thert wilt vlieghen;
Sulck strect om clappen alle zyn vinnen,
Maer die veel clapt die moet veel lieghen.

B.

Een wandeleere die pelgrimagie gaet,
Hoe meer bewandelt, hoe bat beweecht;
Wie tsy die na scientie staet,
Gewoonte van als (1) tbevroeden seecht (3);

---

(1) Hs. de.
(2) Alles.
(3) Zegt.

Wel spreken niet al te qualyc en leecht (1).
Maer men mach te vele een kint wel wieghen,
Een oudt woord men te segghen pleecht;
Maer wie veel clapt die moet veel lieghen.

C.

Wie veel clapt / clapt dicwil tontyden,
Oock en zynt al evangelien niet;
Alsulke clappaerts stel ick besyden;
Ick acht haer woorden als wint oft riet;
Veel claps es niet dan lueghenen bediet;
Huer schoon samblant / meent altoos bedrieghen;
Hier blameren, / daer lochenen, / dus es haer liet.
Maer wie veel clapt die moet veel lieghen.

Prinche, clappaerts moeten, luyde oft stille,
Quaet clappen, / al soud huer selfs quaet wesen;
Thoodt leggende opt scoudre / tclapt dat wille,
Bol vuyt, bol in, / van dien / van desen,
Ghewoonte es iuyste in hen gheresen
Ghelyc opt vleesch / hen voeghen de vlieghen;
fol. 159, v. Dus seg ic, / ghelyc ic yerst hebbe ghelesen :
Soe wie veel clapt moet veel lieghen.

Men vindt ghescreven, inden latyn,
Datter veertien manieren van dronckaerts zyn :
Die een is wys vuyter maten zeere,
Die ander is ghegoet als een heere,

(1) Ligt, is.

Die derde die weent als een kint,
Die vierde alle dinck verslint,
Die vyfste wil met vrouwen dansen en hoveren,
Die seste en doet niet dan lieghen en zweren;
Rampen vloeken ende werringhe maken,
Daer op stelt die sevende alle zyn saken;
Die achste vercoopt zyn goet oft verspeelt,
Die neghende gheen secreet en heelt,
Die thiende drinct hem zoe crom
Dat hy sidt al waer hy stom,
Die elfste gaet slapen aen sye,
Die twelfste en sprect niet dan boeverye,
Die derthienste es een vuyl plavant (1) :
Hy schiedt na den coninc van Enghelant;
Die veerthienste wil met vrouwen wesen :
Dan schiedt hy metter loghen pesen.
Dits van den dronckaerts den rechten aert,
Bidt God dat hyse teynden haer sonde spaert.

Mocht ghelt drie dinghen gheven :
Bloeyende iuecht, / euwelyc te leven,
Schoon kinderen, vroem van jaren,
Soe mocht elck wel ghelt vergaren.

Refereyn XLI.

A.

ol. 160, r. Elck voghelken singt nae dat ghebect / is,
En nae dat den tyt staet int saysoene :
Dnachtegaelken des nachts tot sanghe verwect // is,
Singhende : steck steck, diep diep, avont en noene;

(1) Ondeugend, slecht mensch (Oud.).

Tiet, tiet, wit, suscipe, singhet meesken groene;
Lieben, lieben, lieben es den sanck der leeuwercken;
Hop, hop, hop, singt de hoppe koene (1);
En de koeckoeck singt altyt eens sangs verstercken;
Wort, wort, wech, singhen de water clercken,
Gerre, gerre, dat is der exteren reyen;
Roeckoe, roeckoe, staen de duyven op kercken;
Koeckeloere loe staen de hanen en screyen;
Maer de spreukens, die hen in de sonne bereyen,
Singhen al : bier pap, pap, pap, in haer gheclanck / meest;
Hier om prys ick der spreukens sanck / meest.

B.

Luyart, luyart, singhen de crayen // al,
Als zy opt rat staen knickoesen en picken;
Tes al speck dat wy hier layen // al,
Singhen de roecken (2), die tsmans vleesch slicken;
Cras, cras, cras, staen de raven en knicken;
Hanneken lact haer gat, es der roetarts (3) clappen;
Queck, queck, queck, is der eynden besnicken;
Cus, cus, ioep, ioep, es thubekens knappen;
Rydt vuyt, rydt vuyt, singhen alle snappen (4);
Quinck, quinck, singhen de vincxken[s], in twilde ghestaen;
Die riedt musschen singhen al aende water trappen :
Werck, werck, dierick, dierick, en daer me ghedaen;
Maer de spreukens, zeer lustich om vaen,
Singhen al : bier pap, pap, pap, in haer gheclanck / meest;
Hier om prys ick der spreukens sanck / meest.

(1) Upupa : la houppe (Kil.).
(2) Roeck = cornix furva (Kil.).
(3) Roetaerd = hannewuiten.
(4) Sneppen.

C.

fol. 160, v. Craech af, craech af, singhen de gansen int broeck // oock;
Den pau roept : ego, int latyn, om hackelen;
Kievit, kievit, singhen de kievitten cloeck // oock;
Vrau, vrau, quickundit, quickundit, singhen de quackelen;
De musschen singhen meest op dorre tackelen :
Sierick, sierick, / waer dat zy zyn present,
En den specht (1) roept, wient mach ackelen (2) :
Wyf, wyf, waer dat hy is ontrent;
Hanneken van Thuernout, singhet wewaelken gent;
Papegayken lief, singhen de papegaykens wyt;
Quack, quack, singhen de reyghers bekent;
Houdt den dief, griete, es tknueterkens plyt;
Maer de spreukens, staende buyten int cryt,
Singhen al : bier pap, pap, pap, in haer gheclanck // meest;
Hier om prys ick der spreukens sanck // meest.

Prinche,

Den oyevaer met zynen royen beenen, // siet,
Ratelt al sloech hy des hellens waghens leere;
Vier kiekenen, vier, viere, singt teenen (3), // siet,
Den kiekendief, al eest eenen voghel teere;
Writsel, writsel, wryfeers, lief zeere,
Singhen de swalemkens, waer dat zy slinderen (4);
Ho, ho, roept den kerckvuyl als een heere,
En verveerdt des nachts de ionghe kinderen;
Dorre, dorre, dorre, dat is tsinderen (5)
Der tortelduyfkens, in haer gheluyt;
Den lieven, den lieven tyt, wient mach hinderen,

(1) Hs. speckt.
(2) Ackelen, (vetus) = schroomen, horrere (Kil.).
(3) Teenen = teenenmale.
(4) Slinderen = slidderen, serpere (Kil.).
(5) Beven.

Singhen de cleyn vincxkens int wilde ruyt (1);
Maer als de weeldeghe spreukens comen vuyt,
Singhen al : bier pap, pap, pap, in haer gheclanck // meest;
Hier om prys ick der spreukens sanck // meest.

Refereyn XLII.

A.

fol. 161, r. Wy menschen zyn hier alle ghenegen
Tot weelden, daer wy zeer nae haken,
Al zoomen siet, elck wilse pleghen;
Nochtans es selden daer inne gheleghen
Enighe dueght, oft goede saken;
Want, zoo wy hier meer weelden smaken,
Zoo wy min achten opt euwich goet;
Die weelde doet tsvleeschs lust zoo blaken
Datment bewyst int werck (2), in spraken;
Tes wonder watmen vuyt weelden al doet :
By weelde verdonckert des menschen moet,
Als oftmen een nette voor dooghen spiene;
Weelde en mercte noyt hoe ter stoet;
Daer compt veel quaets af, zyt dies wel (3) vroet :
In meest weelden staet ons wel toe te siene.

B.

Wat es dees weelde in deertsche steden,
Die zoo wel luydt voer smenschen sinnen?
Tes overvloedt van sinnelicheden,
Die (4) tvleesch ghebruyct met ydelen seden,
Daer wy veel sonden by ghewinnen;
Al prysent sotten ofte sottinnen,

(1) Ruit, wijnruit (VAN DALE).
(2) Hs. dwerck.
(3) Hs. weel.
(4) Hs. Diet tvleesch.

Gods vrienden en hebbens niet gheploghen;
Joan. 2, 15-16. Want Sint Jan seyt : / en wilt niet minnen
De weerelt, oft oock yet daer binnen;
Zoo wiese mindt die werdt bedroghen;
Wat eest al dan begheerte van ooghen,
Oft hooverdie, / dits al te vliene,
Oft svleesch begheerte? Die daer na pooghen,
Sullen sterven; / dus, onghelogen :
In meest weelden staat ons wel toe te siene.

C.

fol. 161, v. De begheerte vanden ooghen claer
Dats ghiericheyt, diet al wilt trecken;
De hooverdye die wilt eenpaer
Haer selven prysen, verre en naer;
En tvleesch soeckt weelde, tallen plecken;
Die vruchten, die vuyt weelden strecken,
Dats alle wulpsheyt ende onreyn daet;
Waest niet weelde die dede verwecken,
In Zodoma en Gomorra, die leelicke vlecken
Die wrake riepen? Trouwen, iaet.
Vuyt weelden rees dat walghelyc saet :
Vyf steden verdroncken by dien gheschiene;
By weelden alle vreese vergaet.
Och, wee den lande daert alzoo staet!
In meest weelden staet ons meest toe te siene.

Princhе, hebdy dan weeldich leven,
Siet wel (1) voer u, vreest tallen stonden;
De weelde doet veel menschen sneven,
En onversien salse u begheven,
Al zoot aen menighen es bevonden.

(1) Hs. weel.

Iobs kinderen mueghen dit orkonden,
Die tsamen eens ter maeltyt saten,
In grooter blyscap weeldich ontbonden,
Daer *on*versien werdt toe ghesonden
Tempeest van donder, fel boven maten,
Met viere vuyt den noordtschen gaten;
Dwerdt al vermoordt, eermen wist van wiene;
Die vreught verkeerde in droeve ghelaten;
Sulck es dees weelde, wilt dit oock vaten :
In meest weelden staet ons wel toe te siene.

Refereyn XLIII.

A.

fol. 162, r. Och, goet gheselscap, hoordt myn vermanen;
Loeft Gode / weest blyde / vliedt alle zwaerheyt;
Gods miltheyt gheeft ons indt eersche banen
Vrueght / voetsel / graen / wyn / rynschwyn / Beanen (1)
Zoo de sonne mildelyck gheeft haer claerheyt,
Maer, laes! al gheeft ons Gods hoochste waerheyt
Dees edel substantie metter ghesonde,
Zy doot meer menschen dan zweerdt oft wonde.

B.

Dit doet den dronckaert, wiens ghulsighe kraghe
Dedel substancie slyndt sonder noot;
Hy vordt zyn levere / hy belast zyn maghe,
Hy langt zyn siecte / hy cort zyn daghe,
Zynen mont werdt schorft / zynen cam werdt root,
Hy v*er*blompt zyn verstant / hy naerst (2) zyn doot,
Hy beroct wankost ende dangier;
Een dronckaert es een walghelyck dier.

---

(1) Wijn van Beaune.

(2) Naderen (Verdam).

C.

Een wonde die tot den gronde smerdt
Dats dronckenschap, wilt u daer af wachten;
Want redene wyst zoo wie dat terdt
Int vuyle, / dat hy noch vuylder werdt,
Zoe werdt luxurie in tsmenschen vachten,
Zy knoopt quellage, / ontcoppelt de crachten,
Zy quistet tgoet / en tsmenschen vrame,
En zy bederft dranck en lichame.

D.

fol. 162, v. Die dronckaert, als hy den wyn verslindt,
Werdt hy selve verslonden vanden wyne,
Van Gode verontweerdt en*de* onghemindt,
Van dinghelen versmaedt, als sduvels kindt,
Vanden menschen beghect, merct dees ruyne,
Cranckt zyn natuere, vermeerdt zyn pyne,
Hy stroyt zyn sinnen en*de* zyn memorie,
Ende hy verbuerdt de euwighe glorie.

E.

Wyn drincken / by kroesen / by scalen / by kannen,
Doutant (1), / meer dan hy can behoeven,
Wilt sulck doen vuyt der herte bannen;
Al mueghent doen wy lien, edel mannen,
Voerwaer, het es een werk van boeven;
Den wyn es delicaet int proeven :
Te maten ghedroncken verscharpt den gheest,
Te vele maect werringhe ende tempeest.

(1) Misschien d'autant, al maar toe.

F.

Dus, vliedt den dronckaert als tvenyn,
Wien gheen onreynicheyt en mach vervelen;
Hoe macher een walgheliker dinck ghezyn
Dan een versmoordt dronckaert als een zwyn?
Die stanck van monde werpt vuyter kelen,
Die gheen secreet en can ghehelen,
Daenschyn ontscepen, wreedt van figueren,
En therte verandert van natueren.

Refereyn XLIV.

A.

fol. 163, r. By wylen drinck ick tot tsmorghens dat daecht,
Dan loop ick thuys, en*de* ick sou wel slapen,
Maer dan wordick zoo van elckerlycx roepe gheplaecht,
Ter stont zoo hoorick : hael rapen, hael rapen!
Dan comt : heerinck, heerinck, lackeren heerinck!
Spierinck en pin die soumer oock betrapen,
En*de* een versch grou*w*ken (1), een grouken, een lacker dinck,
En stivas, stivas, ick wou mens niet en vinck;
Appellie, peerlie breken my oock thoot;
Dan waert wel tyt dat ick te werck waert ghinck,
Want daermen vleesch roept is arbeyts noot;
Somtyts hoor ick : hael, hael ten Bogaerden (2) broot;
Dan tieren derm lie ghelyc sys lust // hebben;
Hoe sou enich dronckaert dan mueghen rust // hebben?

(1) Grauweken. Asellus minor, piscis genus (Kil.).

(2) Klooster der Bogaerden, eene orde van broeders, die te Antwerpen, te Gent en elders de werklieden, vooral van het weversvak, begunstigden.

B.

Wermoes lie, wermoes lie, roepen dees wiven;
Krieclie, kerslie comen oock met hoopen;
Besielie, nootlie int roepen verstiven;
Dan compt schouvagher sonder leer gheloopen;
Haulie, aymynlie comen oock om vercoopen;
Lacker ghebrandt wynken heeft veel te doene;
Wilter yemant suet melck met grooten stoopen?
Wilter yemant botermelck al meest voer noene?
Dan comen dou scoelappers : coop oud scoen;
Brillen, brillen, cammen, cammen, compter een gherelt;
Al heete coeken, al heet, maer dat ben ick ghewoen;
Papier, papier compter een pover ghetelt;
Tonghen, tonghen hem oock luttel ghesust // hebben;
Hoe sou enich dronckaert dan mueghen rust // hebben?

C.

fol. 163, v. Dan roeptmen vuyt een borse oft een coppel sluetelen;
Spillen, lisken, eenwerf, anderwerf, worter oock ghehoort;
Naelden, naelden, compter een al pruetelen;
Al heete wafelen, vier om een oort;
Dan comen dees casseneers (1) al tinghen tanghen (2) voort
En brenghen ons aflaet om ons monoye (3),
En*de* de keteleers die houden oock accoort,
En maken my, erm dronckaert, dul van hoye (4);
Saenlie (5), saenlie compter oock een proye (6);
Scotelen binden, blaesbalch lappen, roeptme*n* so*n*der lamen (7);
Crablie, crablie comen ook met erroye (8);

(1) Kasboeve, qui obambulat cum simulatis mysteriis (Kil.).
(2) Klanknabootsing van bellen of dergelijke geluiden.
(3) Monnaie.
(4) Van hoofde.
(5) Saen = flos lactis (Kil.) room.
(6) Prij, vuile boel (Oud.).
(7) Lamen = deminuere (Kil.).
(8) Arroy = orde, stoet.

Dus lig ick en fantasere in alle dees namen,
Dan roeptmen : versche mosschelen, nae tbetamen,
Daer zy ons tot drincken wel me vergust (1) // hebben.
Hoe sou enich dronckaert dan mueghen rust // hebben?

Princhе

Als ick dus zeer ligghe en voghelvake (2),
Luymende, sluymende, als crancke,
Dan wensch ick dees roepers al aen een cake (3),
Want thoot doet my zeer van allen den gherancke (4);
Maer ick hoor tHoomborghen bier gheern roepen om een
[blancke (5),
Enghels bier, Iupenbier, Oosters en Leeus (6);
Dan maeck ick wederom vruecht (7) op de bancke;
Dan hoor ick : salaetlie, salaetlie, wat dats, wat beeus,
Want tghelyct my wel duer vele verseeus (8),
Dan drinck ick tot tsnachts eer ick my pyne te scheene;
Dan hoor ick, tsnachts, vechten met vele ghescreeus,
Dat ick van vervaertheden stae en lillebeene (9);
Wacht u, vier u, vier wel, compter dan eene,
Soo eyselyck dat zy my wel verblust (10) // hebben.
Hoe sou enich dronckaert dan mueghen rust // hebben?

---

(1) Ontsteld (Oud.), verlokt.
(2) Half slaap.
(3) Schavot (Kil.), schandpaal.
(4) Geraas, gerucht.
(5) Dipondius, muntstuk (Kil.).
(6) Bier van Leeuw (Zoutleeuw) en van Hamburg of uit het Oosten (Oostland = Duitschland), Jopenbier is bier uit Dantzig (Stallaert).
(7) Hs. vruech.
(8) Nausea (Kil.), nadorst.
(9) Palpitare pedibus (Kil.), wankelen.
(10) Verblutst, gewond.

Refereyn XLV (1).

A.

fol. 168, r. De koye / de kiste, den quoniam,
Den muyl, den blick, den achterwaghen,
Den bril, den stiet, de kertte, den dam,
Den saterdach, dinde, dleste om draghen,
Den stinckaert, tcafkoen datmen dicwils moet vaghen,
Den pryckere, dachterlet, den broddier,
Den doel, daenbeelt wederstaende veel slagen,
De patroon van Portugale zeere fier,
De cokene, den blaesbalch, blasende tvier,
Ghelyck Phierlephompha (2) van besyen :
Dees namen voorseyt, met meer ander als hier,
Vermach den eers meest tallen tyen.

B.

Meest elck pryst aensichten lancx en dweers,
Die de mutse ghespen onder de kele,
Maer boven al zoe lauderic den eers,
Wa[n]t hy moet doch me tallen spele.
Al maectmen wonderlycken triu*m*phen vele,
Duer de schoon aensichten die wel staen,
Goet rond gheseyt, hoordt oft ict hele,
Tes alder meest om den eers ghedaen;
Thoot sonder eers mach nieuwers gaen;
Den eers doet elcken oeck meest verblyen;
Dus, laet ons de cracht wel overslaen,
Want den eers vermach meest tallen tyen.

(1) Dit grof en onhebbelijk stuk zal bepaald wel niet van ANNA BIJNS zijn, zooals overigens uit eene studie over de hier medegedeelde stukken blijken zal dat verscbeidene stellig niet, en verscheidene andere hoogstwaarschijnlijk haar niet mogen toegeschreven worden.

(2) Een gildenar?

C.

Tschoon aensicht verchiert meneghe lelycke ponte,
Nochtans den eers es edelder, diet wiste;
Den eers wordt ryckelyck ghecleedt met bonte,
Oeck heeft hy lywaets vol een kiste;
Al kustmen den mont so*m*mels met liste,
Ten es maer tpaesbert van d*en* eers alleene;
fol. 168, v. En de den eers, de weerelt ghinck te quiste,
Want den eers versterct de weerelt ghemeene;
Wanneer de meyskens dooghen stellen te weene,
Zoe es den eers vercocht om ryen,
De weerelt dunct hen sommels te cleene,
Dit vermach den eers meest tallen tyen.

D.

Den krevel inden eers maect groote becoorte;
Wanneer hy den mont hoordt vriendelyck spreken,
Hem dunct tesser al brant inde poorte,
Gloeyende met Venus viere ontsteken,
Nochtan tghewichte baert meerder treken,
Alsmen de lindenen wilt gaen smuyten,
Tzwaerste verweecht, dmi*n*ste moet breken,
Tschoon aensicht borcht hem dan in muyten,
Den eers moet tsyne hebben, ten baet ghe[e]n ghuyten;
Al en soude gheen peper in pensen bedyen,
Die niet en schyt moet syn poortken sluyten,
Dit vermach den eers meest tallen tyen.

E.

Thoot sonder eers es al gheschent,
Want den eers es tset, wiet hoordt oft siet;
Oeck heetmen den eers dat fondament,
En*de* sonder fundament es alle dinck niet;

Den eers maect spel, vruecht en verdriet,
Hy dwinct den mensche by wylen zeere;
Tes abuys wat duer den eers gheschiet;
Den eers en past op vrouwe oft heere;
Den eers doet de hespen lichten om deere;
Den eers doet vichten, worstelen, stryen,
En*de* tsnachts den peys maken met eene*n* keere.
Dit vermach den eers meest tallen tyen.

F.

fol. 169, r. Al sidtmen ter tafelen wel ghescotelt,
Hebbende spyse en dranck van als,
Tes verloren, alser den eers om protelt,
Hy wilt oec gedient zyn, al goudt den hals.
Om neen, den buyck crycht veel onghevals,
Zyn trom*m*elyn slaende duer de zale,
Proppen schietende, makende veel ghescals,
Tenuere (1) fluytende in Hebreeusscher tale,
Nochtan elck verstaets hem wel, eest Duytsch of Wale.
Dus prys ic den eers al sonder benyen :
Hy monioyt (2) de weghe, hy stelt menich pale,
Dit vermach den eers meest tallen tyen.

G.

Groote heeren die laten hen dienen,
Met pypen, scalmeyen ende claretten,
Dus heeft den eers oeck veel engienen :
Wonderlyck luydende als trompetten;
De grove uryne wilt so*m*mels beletten,
Dan want (3) elck longer en lever worden quyte
Maer den achtermont douwet al te pletten;
Al scheydmer vuyllyck af, het es al met iolyte,

(1) Tenor.

(2) Monjoye = wegwijzer (VERDAM). Monioyen is dus den weg wijzen.

(3) Lees : waent?

De duergaende margriete, de suypscyte,
De libberdril, dit moeter al duer lyen;
Tcost menighen grooten slants profyte,
Dit vermach den eers meest tallen tyen.

H.

Elck siet wel datter heerscap heeft ghewandelt,
Daert zoe bedropen leet vanden wasse;
Ic meynt een soch tusschen haer tanden verhandelt,
Liever dan een pont suykers wel te passe;
Daer gaet veel vuyte vand*en* ghebrasse;
Den afval es groot boven alle dinck,
fol. 169, v. Het moeter oeck af al vanden tasse;
Oeck draeyt den eers torrekens duer den rinck,
Dies gay sloeghe, hy saghere nauwer dan een vinck
Aenden weerhaen boven, sonder vermyen
Warwaert dat zyn meester henen ghinck.
Dit vermach den eers meest tallen tyen.

I.

Prinche, vysten, vertten (1), vloeyen, loergaten,
Dit zyn de saken daer wy af couten.
Palloken scudden en flueren vuytlaten,
Met grooten wronghelen duer tverstouten,
Scutterlyck schyten*de* ronde bouten
De de zemelen stuyven lancx den billen;
Dit prys ick eermen den prycker moet smouten
Met clisteren oft vele ander pillen;
En de den eers, den buyck sou swillen,
Daensicht ontverwen, dleven ontghyen (2),
Maer, als poortman wallier es, ten mach niet scillen,
Dit vermach den eers meest tallen tyen.

---

(1) Vert = wind (OUD.).

(2) Lees : ontglyen?

fol. 171, r. Meum est propositum in taberna mori (1)
Et vinum apponere sitienti ori,
Ut dicant, cum venerint, angelorum chori :
Sis, Deus, propitius isti potatori.

Potatores singuli sunt semper benigni,
Tam senes q*uam* juvenes gaudio perenni,
Cruciantur rustici qui sunt tam indigni
Ut non vellent bibere haustum boni vini.

Magis quam ecclesiam diligo tabernam,
Illam nullo tempore sprevi neq*ue* spernam,
Donec sanctos angelos venie*n*tes cernam,
Qui cantent pro ebriis Requiem eternam.

Fertur in co*n*viviis vinus, vina, vinum;
Masculinum displicet atq*ue* femininum;
Sed in neutro genere optim*u*m est vinum,
Loqui facit socios optimum latinum.

---

fol. 171, v. Vinum quod est optimu*m* grandisq*ue* virtutis
Letificat animum, dat loquelam mutis
Atq*ue* prudentissimam dat loquelam brutis
Et reddit ad ultimum cornua cornutis.

---

(1) Dit, en de volgende stukjes welke het slot van 't Brusselsch hs. uitmaken, wilden wij, ter wille der volledigheid, van de uitgave niet uitsluiten, ofschoon zij met ANNA BIJNS weinig of niets te stellen hebben.

Vinum super om*ni*a bonum diligamus,
Nam purgantur viscera dum vinum potamus,
Cu*m* iudex advenerit, tunc omnes dicamus :
Qui vivis in secula, te Deum laudamus.

Ave color vini clari, ave sapor sine pari,
Tua nos inebriari digneris potentia,
O quam felix creatura quam produxit vitis pura,
O*mn*is mensa fit secura in tua presentia !

O q*uam* placens in colore, o q*uam* fragrans in odore !
Dulce lignum in amore, dignum super omnia,
Felix venter quem intrabis, felix guttur quod rigabis,
O felix os quod lavabis, o beata labia !

Ergo vinum collaudamus, potatores exaltamus
Non potantes confundamus in eterna secula. A*me*n.

Deus qui virtute vini et ejus fortitudine multorum capita dolere fecisti, concede propitius ut quorum serotinali potatione capita leduntur, matutinali (1) reiteratione eius potentia curentur. Per te d*omi*n*u*m Bachum qui nos ad ulteriorem potationem p*er*ducere digneris in pocula poculorum. Amen.

Ridiculum potatorum.

Qui bene bibit, bene dormit. Qui bene dormit no*n* mala cogitat,
Qui no*n* mala cogitat / no*n* peccat. Q*ui* no*n* peccat, paradysu*m* intrat,
Igitur bibamus ut paradisum introeamus
Et propter pulices multiplicemus vices.

---

(1) Hs. matitunali.

(Daarop volgen twee schutbladen, voorkomend van een Latijnsch getijdenboek. Op het eerste schutblad treft men het volgende rijmpje aan) :

Een vrou is een image,
Twee vrouwen is een clappage,
Drie vrouwen is een vlasmerct,
Vier vrouwen is een iaermerct,
Vyf vrouwen is een heer,
Ses vrouwen en biedt de duvel gheen weer,
Seven vrouwen haer quaeth*ey*t en can men niet geblussen
Want zy binden den duvel op een kussen.
Men vint zoe vele vrouwen goet
Alsmen rooder gansen doet.
Tot allen tyden vanden iare,
Ist gelt (1) de beste ware.

(En op den overkant, een rondeelken) :

Melancolie, vaerdt vuyt ter dueren,
Van u en is my niet gheschiet ;
Ghy brengt my trueren van hueren thueren (1).
Melancolie, vaerdt vuyt ter dueren ;
Al zyn nu cranck myn aventueren,
Deen iaer een leeret, dander niet.
Melancolie, vaerdt vuyt ter dueren,
Van u en is my niet geschiet !

(Dit eerste schutblad draagt de handteekening : ENGHELBRECHT VAN DER DONCK, Mi*n*reboeder.)

(1) Hs. tgelt.
(2) Van uur tot uur, gestadig.

(Op het tweede schutblad) :

Sint dat *da nobis* creech scientie,
Sint dat *placebo* was advocaet,
Sint dat *volo* gaf de sententie,
Sint wast al quaet, sack en saet!

ENGHELBERTUS, Antwerpie
Minorita.

(En terzijde) :

Peyst reyn,
Acht u cleyn,
Weest gheerne alleyn,
Houdt vre int ghemeyn,
Denct op den dach
Die niemant verby en mach.

NOTANDA.

Terwijl in het hs. onverschillig *ij* of *y* gebruikt is,
heb ik overal *y* gedrukt.

Bl. 204, 12e regel, in plaats van jaghen, lees : iaghen.
» » 21e r., » Jesus, » Iesus.
En elders nog *i* in de plaats van *j*.
» 214, nota, voeg bij : den tuyl tuylen : être à ses testes, koppig zijn. (PLANTIJN : *Thesaurus Theutonicæ linguæ*).
» 216, 1e r., in plaats van Referein, lees : Refereyn.
Item, bl. 218, 21e r., bl. 234, 1e r. en 236, 10e r.
» 224, 15e r., in de plaats van of, lees : oft.
» 227, 8e r., » sij, » zy.
» 238, 5e r., » seckten, » secten.
» 240, 20e r., » Almachtig, » Almachtich.
» 248, 28^{e} r., » vruchten, » vruechden.
» 256, 7^{e} r., » scande, » schande.
» 256, 13^{e} r., » vriend, » vrient.
» 273, 20^{e} r., » christinus, » christianus.
» 276, vers 5 en 6 hoefden in elkanders plaats gesteld te worden.
» 298, 22^{e} r., in de plaats van kind, lees : kint.
» 307, 27^{e} r., » werken, » wercken.
» 318, 28^{e} r., in de plaats van Tismueghelick hy, lees : Tis muegelick Hy.

BLADWIJZER.

BOEKAANKONDIGING.

De Noordnederlandsche Tongvallen. Atlas van Taalkaarten met tekst, ***uitgegeven door het Kon. Nederl. Aardrijkskundig Genootschap, met ondersteuning van de Maatschappij der Nederl. Letterkunde te Leiden en het Prov. Utrechtsch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen en bewerkt door*** Dr J. TE WINKEL, ***Hoogleeraar te Amsterdam. Aflevering II. Brill, Leiden,*** bladz. 125-180, bijvoegsel bladz. 33-96, en kaart.

De eerste aflevering van het colossale werk over de Noordnederlandsche tongvallen, door den H. TE WINKEL ondernomen, hebben wij vroeger hier aangekondigd en besproken. Deze aflevering handelt over de wijzigingen die de Germaansche *î* (Nederl. *ij*) in de Hollandsche dialecten heeft ondergaan. Als bijvoegsel, treffen wij, dienende tot vervolg zijner « Bijdragen tot de kennis der Noordnederl. tongvallen » een overdruk aan van belangrijke artikels onlangs in het *Tijdschrift* verschenen. Onder nr II : ***De tongval van Delfland bij Huygens*** deelt Schr. ons mede wat hij over het dialect van Den Haag en omstreken en dit van Hofwijck (« Delfland heet, zegt HUYGENS, van Rhijn en Schie tot Maes ») in zake van spraak- en klankleer heeft ontdekt. Onder nr III bespreekt hij de Germaansche *î* ten opzichte van de geschiedenis harer diphthongeering in Nederland en levert ons, nopens dit gewichtig taalhistorisch vraagstuk, den uitslag van een zeer zorgvuldig onderzoek, dat al de hem bekende Nederl. dialecten omvatte. Gelukkig waren wij te merken, dat onze *Leuv. Bijdr.* bij dit onderzoek eenige diensten hebben bewezen.

Mag ik nu den H. Te Winkel opmerkzaam maken op hetgeen, volgens mij, eene verkeerde opvatting is van feiten in *Het Dialect van Leuven* geboekt. Op bl. 60 van zijn bijvoegsel zegt hij : « Te Leuven, waar de *a* van *ai* in *o* is overgegaan, is *oi* alleen tweeklank gebleven vóor gutturalen, als in *loik*, *roigen*, maar overigens gemonophthongeerd tot *òë*, als in *òëzer*, *wòën*, *bòëten* en *wòëf* ...... » Het onderscheid tusschen monophthong en tweeklank is hier m. i. niet gegrond : *oi* en *oë* zijn beide min of meer tweeklanken en hun verschil bestaat *alleen* in de kleur van hunnen naslag. Ook heb ik ze beide onder de tweeklanken gerangschikt (*Leuv. Bijdr.* II, bl. 6).

Iemand die niet in de dialectkunde ingewijd is, mag mijne terechtwijzing voor haarklieverij aanzien, Dr Te Winkel weet beter dan wie ook, dat, in werken als het zijne, de nauwkeurige bepaling der minste taalverschijnsels voor regel geldt.

Die Sprache der Buren. *Einleitung, Sprachlehre und Sprachproben von* Heinrich Meyer, Dr phil., *assistent am Deutschen (Grimm'schen) Wörterbuche. Göttingen, Franz Wunder*, 1901, in-8°, XVI — 105 bladz.

Dit werkje is door eene inleiding van 31 bladz. voorafgegaan. Schr. bepaalt er in groote trekken de ontwikkeling van het volk, de taal- en de letterkunde der Boeren. De spraakleer (spelling, phonetiek en morphologie) omslaat ongeveer dezelfde ruimte als de inleiding en is door een tiental teksten, poëzie en proza, met Duitsche vertaling en aanmerkingen gevolgd. Eén kort woordregister sluit het boek dat, eenvoudig en klaar geschreven, niet alleen den taalliefhebber, maar eenigszins ook den taalkundige te baat kan komen. De spraak der Boeren levert

inderdaad een zeker wetenschappelijk belang op, omdat ze, een dialect van onze taal zijnde, daarvan ten zeerste afwijkt en, zooals Schr. zegt, een leerrijk voorbeeld is van eene dier diepe vervormingen welke wij zelden of nooit in andere talen kunnen nagaan, daar ze zich meestal in een tijd hebben voltrokken die ons niet meer toegankelijk is. Dit belang wordt nog vergroot door de omstandigheid, dat wij den *terminus a quo* van het Boerendialect ('t Amsterdamsch der XVIIe eeuw) en de verschillende factors welke dit zoo grondig hebben gewijzigd, tamelijk goed kennen. In dit opzicht — Schr. heeft nochtans vooral een practisch doel beoogd — kan dus ook de taalwetenschap haar nut uit het werkje trekken.

L. G.

U.C. BERKELEY LIBRARIES
C008787971